

Inštitut za novejšo zgodovino
Ljubljana 2006

Aleš Gabrič

ŠOLSKA
REFORMA
1953–1963

ZBIRKA

RAZPOZNAVANJA/RECOGNITIONES 3

Aleš Gabrič

ŠOLSKA REFORMA 1953–196

Urednik:

dr. Žarko Lazarevič

Izdal in založil:

Inštitut za novejšo zgodovino

Za založnika:

prof. dr. Jerca Vodusek Starič

Recenzenta:

dr. Jože Ciperle, prof. dr. Božo Repe

Oblikovalec:

Andrej Verbič

Prevod povzetka:

Andrej Turk

Računalniški prelom:

Uroš Čuden, MEDIT d.o.o.

Tisk:

Grafika-M s.p.

Izid knjige so podprli: Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
Zavod RS za šolstvo in šport

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

373.3/.5(497.4)“1953/1963”

GABRIČ, Aleš, 1963-

Šolska reforma 1953-1963 / Aleš Gabrič ; [prevod povzetka Andrej Turk]. - Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2006. -

(Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 3)

ISBN 961-6386-09-3

ISBN 978-961-6386-09-8

230003968

Pregled vsebine

PREDGOVOR	9
ŠOLSTVO V SLOVENIJI V ZAČETKU PETDESETIH LET	13
<i>Opuščanje šolske politike iz prvih povojnih let</i>	15
<i>Razdrobljenost obveznega osemletnega šolanja</i>	19
<i>Srednje šole in zaostanek strokovnega šolstva</i>	25
<i>Šolstvo v očeh slovenskih pedagogov</i>	29
<i>Šolstvo v očeh politikov</i>	36
PRIPRAVA NOVEGA ŠOLSKEGA SISTEMA	49
<i>Komisija za reformo šolstva in druge pristojne ustanove</i>	51
<i>Popolnoma enotna ali delno diferencirana osnovna šola?</i>	57
<i>Kakšen kader naj poučuje na osnovni šoli?</i>	61
<i>Drugi odprti problemi šolske reforme</i>	66

<i>Javna razprava o stališčih Komisije za reformo šolstva v Sloveniji</i>	73
<i>Predlog sistema izobraževanja in vzgoje v FLRJ</i>	82
<i>Sprejem Splošnega zakona o šolstvu 25. junija 1958</i>	90
PODOBA NOVEGA ŠOLSKEGA SISTEMA V SLOVENIJI	97
<i>Uzakonitev enotne osemletne osnovne šole</i>	99
<i>Učiteljski kader za poučevanje na osnovnih šolah</i>	120
<i>Strokovne šole pridobivajo na pomenu, a gimnazij (še) ne ukinjajo</i>	135
<i>Šolstvo narodnih manjšin</i>	156
<i>Izvenšolsko izobraževanje</i>	174
<i>Skrb za izboljšanje materialne osnove šolstva</i>	194
REFORMA VISOKEGA ŠOLSTVA	209
<i>Ljubljanska univerza v prvem povojnem desetletju</i>	211
<i>Oblikovanje načel visokošolske reforme</i>	221
<i>Uvajanje višješolskega in stopenjskega študija</i>	237
EPILOG	257
POVZETEK	265
SUMMARY	273

VIRI IN LITERATURA

283

OSEBNO KAZALO

297

Predgovor

Grobo besedilo knjige Šolska reforma 1953-1963 je že dolga leta, od prejšnjega tisočletja, čakalo, da ga potegnem iz predala in ga dokončam do te mere, da bo primerno za med bralce. Kolegice in kolegi, ki so imeli tipkopolis dela v rokah že pred leti in ga nekateri tudi navajali kot še neobjavljeni tipkopolis, so me spodbujali, naj vendarle postavim pikico na i in delo pripravim za objavo. Običajno sem jim odgovoril, da bi potreboval še nekaj mesecev za dopolnitve z naknadno odkritimi viri, a teh nekaj mesecev se me je zaradi drugih obveznosti neverjetno spretno izogibalo.

Nato pa sem le spoznal, da čas neprestanega reformiranja šolstva morda prav kliče po primerjavi s časi pred pol stoletja, ko so bila šolskoreformna prizadevanja prav tako razburkana kot današnja in ko so naši predhodniki ustvarjali sistem, ki ga naša generacija njihovih naslednikov presega. Če bo torej bralec tega dela ob spoznavanju nekdanjih razhajanj med strokovnjaki in politiki ali med strokovnjaki samimi, pa ob nasprotjih med nerealnostjo zamišljenih načrtov in realnostjo stvarnosti potegnil vzporednice z današnjimi časi, bo eden od namenov dela dosežen. Čeprav bo morda pomislil, da zgodovina le ni tako dobra učiteljica življenja, ker se na napakah očitno ne naučimo dovolj in se pogosto spotikamo ob enakih ovirah, bo že klic k razmisleku dokaz, da tudi današnji čas potrebuje spoznanja zgodovinopisja.

Ta nastajajo in zorijo ob delu v arhivih, knjižnicah, ob pogovorih s kolegi ali ob prebiranju njihovih komentarjev na tvoje zapise. Preveč jih je, da bi jih našteval poimensko, zato naj omenim le ustanove, kjer sem našel največ gradiva, uporabljenega pri nastanku tega dela. Najprej se moram posebej zahvaliti Slovenskemu šolskemu muzeju, kjer hranijo nepogrešljivo gradivo in literaturo, ki sta bila med glavnimi temelji pri nastajanju te monografije. Raziskovalec, ki uporablja gradivo iz tega muzeja, naleti pri brskanju podatkov o minulih časih vedno na ustrežljivost in prijazen nasmeh njegovih sodelavcev. Drugi temelj so bili arhivski fondi Arhiva Republike Slovenije, kjer hranijo najpomembnejše gradivo pristojnih državnih in političnih organov, ki odločajo o tako pomembnih zadevah, kot je reformiranje šolstva. Nepogrešljivo gradivo za analiziranje razvoja visokega šolstva hrani Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, bogata literatura o sodobni zgodovini pa je raziskovalcu dostopna v knjižnici našega Inštituta za novejšo zgodovino. Tudi temu gre posebna zahvala, saj v njem, kljub občasnim kratkim stikom in nesporezumom, vlada polemičen in raziskovalni duh, ki je kot naročen za ustvarjanje temeljnih zgodovinskih del o bližnji slovenski preteklosti.

Na končno podobo dela so vplivali tudi številni polemični pogovori s sodelavkami in sodelavci z našega inštituta pa tudi s kolegicami in kolegi z drugih ustanov. Svoj delček mozaika sta prispevala tudi monografiji zelo naklonjena recenzenta dr. Jože Ciperle in dr. Božo Repe, ki sta s svojimi spodbudnimi besedami vplivala, da je monografija dobila finančno podporo pristojnih državnih ustanov za izdajo v knjižni zbirki Inštituta za novejšo zgodovino. Ta se bo, v to sem prepričan, z vsako nadaljnjo knjigo vse bolj in bolj utrjevala kot pomemben del pri izgradnji celovite in slikovite podobe slovenske bližnje preteklosti.

Vsem, ki so torej kakorkoli vplivali na izdajo tega dela, se iskreno zahvaljujem za spodbudne besede, pohvale in tudi pripombe in korekcije. Pri tem pa ne smem pozabiti niti svojih najbližjih, Alenke, ki je pogosto prva bralka mojih zapisov, njihova prva ocenjevalka in tudi njihova neutrudna lektorica, ter Ajde in Adama, pri

katerih lahko, ob primerjavi s svojimi učnimi leti, tudi bolj praktično spoznavam poti in stranpoti bolj ali manj posrečenih potez šolskih reformatorjev.

Na Lavrici, 26. oktobra 2006

Aleš Gabrič

Šolstvo v Sloveniji
v začetku
petdesetih let

Opuščanje šolske politike iz prvih povojnih let

Šolstvo na Slovenskem oziroma v celotni Jugoslaviji se je v prvih povojnih letih razvijalo pod močnim vplivom širših družbenopolitičnih razmer. Zaradi monopolnega položaja komunistične partije v državi je bilo tudi šolstvo podvrženo ideologizaciji, po drugi strani pa so načrtovane želje po še temeljitejšem poseganju in reformiranju celotnega šolstva preprečevale slabe gospodarske razmere v državi zaradi vojne in zaradi pretiranega investiranja v razvoj težke industrije, saj v takšnem gospodarskem načrtovanju ni bilo veliko prostora za investicije v terciarne dejavnosti. Državna oblast je začela opuščati posnemanje sovjetskega boljševidičnega družbenega modela po t.im. informbirojevskem sporu leta 1948, ko je zaradi navezovanja stikov z zahodnimi veldsilami opustila dotedanjo totalitarno ortodokšno komunistično politiko. V ozračju sproščanja ustvarjalnih sil, odpiranja medijskega prostora v državi, odpiranju proti Zahodu in opuščanju investiranja predvsem v bazično industrijo se je našlo vse več prostora tudi za preišljevanja o skladnejšem razvoju šolstva.¹

Šolstvo kot celota je doživelo precejšnje spremembe po III. plenumu centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije, ki je potekal 29. in 30. decembra 1949 v Beogradu. Milovan Đilas, ki je imel kot vodja agitpropa osrednji referat na plenumu, je bil v nasle-

¹ Več o slovenskem razvoju po 2. svetovni vojni glej v: Slovenska novejša zgodovina, 2. zvezek.

dnjih letih, v letih 1950 do 1953, eden poglobitnih zagovornikov deideologizacije celotnega kulturnega področja, torej tudi šolstva. Prav v teh letih so se šolski programi in delo v šolah začeli otresati najbolj ostrega političnega poseganja v prosvetne zadeve, toda že dejstvo, da so bile spremembe posledica partijskega plenuma, pove, da komunistična partija kljub popuščanju ni hotela spustiti vajeti nadzora nad vzgojo mlade generacije iz rok. Ena poglobitnih sprememb v državi v začetku petdesetih let je bila, da so se na račun partijskih organov povečevale pristojnosti državnih organov. V Sloveniji je bil za področje šolstva po zmanjšanju administrativnega aparata na državni ravni od aprila 1951 pristojen Svet za prosveto in kulturo, za njegovega predsednika pa je bil z ministrskimi pristojnostmi imenovan vodilni slovenski partijski kulturni ideolog Boris Zihlerl. Svet v popolni sestavi je bil bolj reprezentativno telo, v katerega so imenoval predstavnike ugledne slovenske znanstvene in kulturne ustanove. Odločilno besedo pri oblikovanju odlokov so dejansko imeli najpomembnejši člani sveta, predsednik-minister in sekretarji, ki so bili večinoma člani partijskega aparata. Komunistična partija oziroma od novembra 1952 Zveza komunistov je tako dejansko pristala na prenos pristojnosti iz partijskih na državne organe šele po tem, ko so se njeni člani ali simpatizerji trdno zasidrali na vseh pomembnih državnih funkcijah.²

Po omenjenem plenumu Komunistične partije Jugoslavije je šolska politika globoko zarezala v svojo dotedanjo prakso, saj so izboljšali učne načrte in programe, šolski sistem pa je dobival vse bolj enovito shemo. Razlike v organizaciji šolstva med drugo polovico štiridesetih let in med začetkom petdesetih let je bilo zaznati tudi v poročilu Zveznega izvršnega sveta za obdobje 1950–53, ki ga je 29. januarja 1954 v skupščini Jugoslavije prebral predsednik države Josip Broz Tito. Omenil je, da je bilo obdobje po letu 1950 čas demokratizacije v upravljanju šolstva, da je bil v procesu decentralizacije

² O spremembah v prosvetni politiki v začetku petdesetih let glej: Gabrič, Šolstvo na Slovenskem v letih 1945–1951, str. 85–91; Gabrič, Slovenska agitpropovska kulturna politika, str. 606–610.

državne uprave ukinjen oblastni organ za področje šolstva pri zvezni vladi in da so na njegov račun na moči pridobili republiški in okrajni sveti za prosveto in kulturo. Iz Titovih besed so bile razvidne težave, s katerimi so se soočali prosvetni delavci pri delu v šolskih prostorih. Slabi materialni pogoji, nedodelan šolski sistem, nepopolni učni programi in načrti, še posebej za strokovno šolstvo, so oteževali prizadevanja učiteljev pri poučevanju in vzgoji mladine, proračunska sredstva za šolstvo pa so bila v času velikih vlaganj v industrializacijo v prvi petletki prav malenkostna, oziroma po Titovih besedah "prepičla, da bi zagotovila včasih celo najosnovnejše pogoje za delo v šolah". Del poročila o šolstvu je zato predsednik Jugoslavije sklenil z naslednjimi besedami: "Nedvomno smo v našem šolstvu v preteklih štirih letih dosegli celo znatne uspehe, vendar to še vedno ni dovolj glede na vse, kar bi bilo potrebno, da naše šolstvo ne bi zaostajalo za gospodarskim, političnim in družbenim razvojem naše države."³

V letih 1945 do 1951 je bil zvezni proračun podrejen potrebam hitre izgradnje bazične industrije, vojske in državne uprave, povsem pa je pozabil na investiranje v družbeni standard. Prosvetna oblast je ob tem poskušala z začasnimi ukrepi vsaj v osnovi zadostiti minimalnim vzgojnim potrebam. Pri tem so ji nekoliko "pomagale" majhne potrebe po novih šolskih stavbah in prosvetnem kadru, kar je bilo povezano z zmanjšanim naravnim prirastkom v vojnih letih 1941–1945. Več skrbi pa so povzročala razmišljanja o prihajajočih petdesetih letih, ko naj bi se v šole vpisale prve povojne generacije otrok, ko je bila nataliteta zelo visoka.

Primerjava števila učencev in dijakov v šolskem letu 1951/52 v Sloveniji, ki je bilo zadnje šolsko leto brez prve povojne generacije v 1. razredu osnovnih šol, in številom šolajoče se mladine v šolskem letu 1955/56, ko je ta generacija že zaključevala štiriletne osnovne šole in se odpravljala v nižje gimnazije ali njej sorodne šole, nam pokaže upravičenost zaskrbljenosti snovalcev prepotrebni sprememb v šolstvu. Poleg večjega števila

³ SNS, knjiga I, sv. I, Beograd 1954, str. 54–55. Prevod po: Broz-Tito, Borba za mir in mednarodno sodelovanje : osma knjiga, str. 67.

mladih v posamezni šolski generaciji je treba upoštevati tudi, da je kot posledica poenotenja šolstva z zapiranjem nižeorganiziranih osnovnih šol in preusmerjanjem mladine v nižje gimnazije hitro naraščal delež vpisanih v najzahtevnejši šoli šoloobvezne generacije, tj. v nižjih gimnazijah.⁴

Število vpisanih na osnovne šole in gimnazije v Sloveniji

	1951-52	1955-56
osnovne šole	142.662	151.162
gimnazije	47.043	64.086
skupaj	189.705	215.248

⁴ Poročilo Komisije, I, št. 1, oktobra 1955, str. 13.

Razdrobljenost obveznega osemletnega šolanja

Obvezno osemletno šolstvo na Slovenskem je bilo vse od časov rajnke Avstrije od uzakonitve osemletne šolske obveznosti leta 1869 deljeno na štiriletno nižjo in višjo stopnjo. Slednja se je v povojni Sloveniji izdiferencirala na tri skoraj ločene tipe šol, osemletko, osnovno šolo in nižjo gimnazijo, ki je bila samostojna ali v sklopu popolne gimnazije. Prednost nižjih gimnazij in osemletk pred osnovnimi šolami je bila v tem, da so imele ločene razrede, osnovne šole pa so bile nižeorganizirane in so se marsikje učenci različnih razredov še stiskali v eni učilnici, pouk pa je potekal po skrčenih programih. V večini nižjih gimnazij so imeli tudi predmetni pouk, čeprav marsikje niso imeli dovolj fakultetno izobraženega kadra in so si pomagali z "zasilnimi" rešitvami. Omenjene razlike so onemogočale povsem svobodno odločanje mladih o vpisu na višje stopnje šolanja, saj nivo znanja petnajstletnikov s končanimi šolami višje stopnje obveznega šolstva ni bil primerljiv. Problematična je bila tudi šolska zakonodaja, saj so bili deloma še v veljavi zakoni iz prve Jugoslavije, del odlokov, sprejetih po 2. svetovni vojni, pa ni bil objavljen v Uradnem listu LR Slovenije, temveč le v Vestniku ali Objavah ministrstva oz. kasneje Sveta za prosveto in kulturo LR Slovenije. Pravna neurejenost je imela številne negativne posledice, saj niso bile jasne pristojnosti posameznih organov, ki so se ukvarjali s šolsko problematiko. Predsednik odbora za splošnoizobraževalno šolstvo Sveta za prosveto in kulturo Slovenije Janez Koncilija je zato maja 1953 o

položaju v šolstvu zapisal: "Začasen šolski zakon bi bil nujno potreben, ker bi z njim uredili ne samo organizacijska vprašanja, temveč tudi določili sistem, smoter in vsebino šolskemu delu za vse stopnje in tipe šol."⁵

Ovire pri vpisu mladostnikov v višje stopnje šol so bile zaradi raznolikosti obveznega šolstva v prvi polovici petdesetih let resda manjše kot v prejšnjih desetletjih, saj je nižje gimnazije v primerjavi z ostalimi istostopenjskimi šolami obiskoval čedalje večji delež soloobvezne mladine med enajstim in petnajstim letom starosti. Težava šolskega sistema je bilo tudi slabo razvito izvenšolsko izobraževanje, tako da ljudje, ki so jim vojna leta uničila možnost rednega šolanja, izgubljene izobrazbe kasneje niso mogli nadomestiti z obiskovanjem popoldanskih ali večernih šol, ki bi izdajale javno veljavne listine, ker tovrstnih ustanov skorajda ni bilo.⁶

Največji težavi obveznega šolstva sta bili pomanjkanje šolskih prostorov in učiteljskega kadra. Po vojni, v kateri je bilo bolj ali manj poškodovanih več kot tretjina šolskih objektov, je bilo do leta 1953 zgrajenih 24 in obnovljenih 373 šolskih poslopij, vendar je bilo na ta način pridobljenega malo šolskega prostora. Prevladovala je gradnja nižeorganiziranih osnovnih šol na podeželju z zgolj enim razredom ali do največ štirih učilnic v šolski stavbi. Do šolskega leta 1952/53 je bilo največ tovrstnih šol zgrajenih ali obnovljenih na Primorskem v okrajih Tolmin, Gorica in Sežana, precej jih je bilo še južno od Ljubljane na obrobju Barja, proti Blokam in na Kočevskem, pa tudi v ostalih delih Slovenije, npr. v Prekmurju, jih je bilo dovolj. Mreža nižjih gimnazij je bila dokaj popolna v okrajih Ljubljana, Maribor in Celje okolica (ne pa v mestnih okrajih!), Črnomlju, Kranju in Krškem, najbolj pomanjkljiva pa je bila na Primorskem, v okrajih Gorica in Sežana, ter v okraju Novo mesto. Primarna naloga prosvetne oblasti je bila predvsem širitev mreže nižjih gimnazij, kjer pa jih ni bilo mogoče ustanoviti, so poskušali vsaj z uvedbo delnega predmetnega pouka v višjih razredih osemletk. Velik del šolskih

⁵ AS 1589, š. 2, Priloge k zapisniku seje izvršnega komiteja CK ZKS, 27. 5. 1953.

⁶ Shema novega šolskega sistema, ki jo je izdelal France Ostanek, je bila objavljena v: Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole, str. 28.

zgradb je bil zgrajen še v Avstro-Ogrski ali prvi Jugoslaviji in so bile precej neprilagojene zahtevam sodobne šole.⁷

Nepopolna mreža šolskih zgradb in veliko število nižeorganiziranih šol sta zviševala stroške izobraževanja. Ti so bili najvišji ravno v predelih s prevladujočimi eno- in dwooddelčnimi šolami, torej na Primorskem. Združevanje takšnih šol bi imelo večstransko korist. Učenci bi bili deležni boljših pogojev šolanja in kvalitetnejšega pouka, v blagajni pa bi prihranili še nekaj šolstvu namenjenih proračunskih sredstev.⁸ Leta 1954 je bilo v Sloveniji od skupno 1.138 osnovnih šol kar 285 enooddelčnih. V Sodobni pedagogiki je ob koncu leta 1954 Drago Končnik zapisal, da zaradi slabih materialnih pogojev dela, pomanjkanja kadrov in neprimernih pedagoških pristopov "odhajajo učenci po 8 letih šolanja iz takih šol komaj z znanjem, ki ga zahteva učni načrt za 3. ali kvečjemu 4. šolsko leto".⁹

Popis šolskih prostorov osnovnih šol iz leta 1951 je pokazal zaskrbljujočo podobo: 90% zgradb je bilo potrebnih popravila, 70% jih je bilo zgrajenih pred letom 1918 in 35% jih je bilo še brez električne razsvetljave. Telovadnice so bile izjema, veliko učilnic je bilo vlažnih, brez ogrevanja ali s slabo naravno svetlobo. V 38 učilnicah je potekal pouk v treh, v 11 pa celo v štirih izmenah dnevno! Tretja in četrta izmena sta bili največkrat večerni tečajji ali šole za odrasle v večjih mestih. Leta 1952 je začela oblast povečevati vlaganja v šolske prostore, pri čemer je bilo vedno več investicij namenjenih novogradnjam. Vendar številčni podatki spričo različnega sistema cen ne nudijo ustrezne primerjave.¹⁰

Izredno pereč je bil tudi problem pomanjkanja učnega osebja. Zapolnjevanje praznih mest s t.i. učitelji-tečajniki, ki so bili povečini mladi člani Zveze komunistov in so jih po kratkih tečajjih namestili na šolah, je imelo le trenutni učinek, k odpravi problema pa ni

⁷ AS 1589, š. 2, Priloge k zapisniku seje izvršnega komiteja CK ZKS, 27. 5. 1953; Vrtačnik, Mreža obveznih osnovnih šol na Slovenskem v preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, str. 104–120.

⁸ AS 223, š. 306, Zapisnik 10. seje Vlade LRS, 16. 4. 1952.

⁹ Končnik, Pouk v kombiniranih oddelkih, str. 283.

¹⁰ Virant, Materialne osnove šolstva, str. 19–20.

pripomoglo. Ravno nasprotno, učitelji-tečajniki so s slabo strokovno osnovo precej vplivali na padec kvalitete šolskega dela in povečevali odstotek učiteljskega kadra z neprimerno izobrazbo. Pristojni so si pri zapolnjevanju potreb pomagali s honorarnim nameščanjem že upokojenih učiteljev. Dohodki v prosvetni stroki so zaostajali za dohodki v drugih strokah, zaradi česar je veliko prosvetnih delavcev zapustilo učiteljski poklic. V šolskem letu 1952/53 je primanjkovalo približno 350 predmetnih učiteljev na nižjih gimnazijah in 550 učiteljev na ostalih osnovnih šolah. Pomanjkanje učnega osebja je bilo vidno tudi v prenatrpanosti razredov, saj je v osnovni šoli prišlo na eno učno moč 40 učencev, s čimer so bili precej preseženi pedagoški normativi.¹¹

Učiteljski stanovski organizaciji, Združenje učiteljev in Združenje profesorjev in predmetnih učiteljev Jugoslavije, sta poudarjali, da težki delovni pogoji niso bili ustrezno stimulirani. V Resoluciji o materialnem položaju prosvetnih delavcev, ki so jo sprejeli na plenumu centralnih odborov obeh združenj, ki je bil 16. in 17. aprila 1953 v Beogradu, so predstavniki učiteljev postavili vrsto zahtev za izboljšanje svojega materialnega položaja. Osnovna zahteva je bila izenačenje dohodkov v prosvetni stroki s plačami uslužbencev v gospodarstvu. Zaradi tega nesorazmerja, so menili predstavniki učiteljev, je velik del prosvetnega kadra zapustil službo v prosveti in iskal zaposlitev v gospodarstvu ali državni administraciji.¹²

V Sloveniji je bilo v primerjavi z ostalimi republikami Jugoslavije stanje ugodnejše v toliko, da je na šolah kljub težavam prevladoval kader z ustrezno izobrazbo. Med njimi je bilo sicer dosti honorarnih že upokojenih prosvetnih delavcev in na osnovnih šolah učiteljev-tečajnikov, ki še niso dokončali vseh študijskih obveznosti in so bili zato še brez diplome. Še največji odstotek učnega kadra z neprimerno kvalifikacijo je bil na nižjih strokovnih šolah, kar pa zaradi zapiranja tovrstnih šol ni zbuvalo pretirane zaskrbljenosti. V šolskem letu 1954/55 je prišla z učiteljišč prva generacija slušate-

¹¹ AS 1589, š. 2, Priloge k zapisniku seje izvršnega komiteja CK ZKS, 27. 5. 1953.

¹² Prosvetni delavec, IV, št. 9, 5. 5. 1953, str. 1.

ljev, ki so se šolali po razširjenem petletnem učnem načrtu, Višja pedagoška šola, na kateri so se šolali učitelji višjih razredov osemletk, pa je bila v istem šolskem letu podaljšana na peti semester.¹³

Večanje deleža prosvetnega kadra s primerno kvalifikacijo je po drugi strani zaostrilo odnos do učiteljev brez primerne izobrazbe, tudi do "politično zanesljivih" učiteljev-tečajnikov, ki v predpisanih petih letih niso opravili vseh potrebnih izpitov. Leta 1951 jih je bilo na osnovnih šolah še več kot tretjina. Svet za prosveto in kulturo Slovenije jih je pričel opozarjati, naj vendarle opravijo izpite, ki jim še manjkajo, tečajnikom brez opravljenih izpitov pa je zagrozil z odpustom iz službe.¹⁴ Rok za dosego diplome za učitelje-tečajnike je bil še nekajkrat podaljšan, nato pa je republiški svet leta 1955 jasno opozoril: "Kandidati, ki se tudi v zadnjem izjemnem terminu ne odzovejo vabilu, ne bodo več pripuščeni k izpitu."¹⁵ To pa je posledično pomenilo odpust iz prosvetne službe.

Vprašanje izobrazbene strukture prosvetnega kadra je postalo še posebej pereče po začetku šolskega leta 1950/51, ko je bilo ustanovljenih naenkrat kar 156 nižjih gimnazij in se je moral del učnega kadra "prekvalificirati" iz osnovnošolskih v gimnazijske učitelje. S tem so bili po eni strani odvzeti osnovni šoli najboljše kadri, po drugi strani pa ta kader ni bil ustrezno izobražen za delo na gimnazijah, oboje pa je slabo vplivalo na delo v šolah. Kmalu se je pokazala slabost kampanjskega ustanavljanja nižjih gimnazij in v naslednjih letih jih je bilo več spremenjenih v osemletke ali osnovne šole, učenci, ki so to želeli, pa so se lahko prešolali v bližnjo nižjo gimnazijo. Načeloma je veljalo pravilo, naj v nižji gimnaziji v razredu ne bo manj kot 25 učencev.¹⁶ Da je bil osnovni vzrok dejansko v pomanjkanju kadra, je razvidno iz dopisa Sveta za prosveto in kulturo Slovenije ljutomerskemu okraju junija 1951, ko ni dovolil ustanavljanja novih nižjih gimnazij: "V celoti razumemo

¹³ Škole za obrazovanje nastavnog kadra, str. 27, 31 in 70-72.

¹⁴ AS 249, š. 145, dok. 2-51; š. 152, dok. 7a-52; š. 156, dok. 2091-52 in š. 157, dok. 2428-52.

¹⁵ AS 249, f. 27, dok. 128-55.

¹⁶ AS 249, š. 13, dok. 2165-51; š. 35, dok. 546-52 in š. 36, dok. 1561-52.

potrebo dokončne izpopolnitve mreže nižjih gimnazij v vašem okraju (Ljutomer, op.p.). Vendar zaradi občutnega pomanjkanja kvalificiranega kadra za nižje gimnazije vašemu predlogu za letos ne moremo ustreči. Kajti na dosedanjih gimnazijah je težji problem v pomanjkanju strokovnega kadra, kakor v pomanjkanju šolskih prostorov in stanovanj za učiteljstvo, četudi je to vprašanje zelo važno.”¹⁷

V Slovenskem poročevalcu je februarja 1953 teža-ve obveznega osemletnega šolstva opisal Josip Kotnik. Kot največji problem je omenil prehod iz nižje na višjo stopnjo, kjer je zaostalo od 30 do 50 odstotkov učencev. Rešitev je bila po njegovem mnenju v spremembi uč-nih načrtov in v nekakšnem prehodnem petem razredu. Upoštevajoč lokalne razmere je dopuščal možnost raz-ličnih tipov šolanja na višji stopnji obveznega osemle-tnega šolanja.¹⁸

¹⁷ AS 249, š. 13, dok. 2041/1–51.

¹⁸ Kotnik, K preosnovi obveznega osemletnega šolanja, str. 4.

Srednje šole in zaostanek strokovnega šolstva

Po dokončani osemletni šolski obveznosti so se lahko mladostniki vpisovali na različne srednje šole. Najuspešnejši so se že po štirih osnovnošolskih letih prepisali na nižje gimnazije, nekateri so po osemletnem šolanju nadaljevali izobraževanje na nižjih ali srednjih strokovnih šolah. Tistim, ki so bili v osnovni šoli najbolj neuspešni in v času šolske obveznosti niso dokončali osmih razredov, je bilo omogočeno nadaljnje šolanje le na triletnih nižjih strokovnih šolah; to so bile različne vajenske, industrijske ali šole učencev v gospodarstvu. Učenci so bili v rednih šolah ali pa tri mesece v šoli, preostali del leta pa na praksi v tovarni, ki je plačevala njihovo šolanje. Te šole so dosegale slabe rezultate, saj so bili nekateri učenci nezainteresirani za šolo, na šolah je prevladoval honorarno nameščen učiteljski kader in je veliko ur odpadlo. V šolskem letu 1952/53 je bilo na vseh nižjih strokovnih šolah kar 67% honorarnih učiteljev.¹⁹

Nezahtevnih nižjih strokovnih šol je bilo vsako leto manj, saj jih je republiški Svet za prosveto in kulturo združeval. Dotlej je lahko imelo npr. vsako lesnopredelovalno podjetje svojo šolo, po ukinitvi večine šol pa je ostala za potrebe lesne industrije le ena, ki je morala imeti dijaški dom, ki so ga vzdrževale vse tovarne, ki so poslale dijake v šolo. Manjšanje števila teh šol je bila

¹⁹ AS 249, š. 1, dok 67–51; š. 13, dok. 2189–51; AS 1589, š. 2, Priloge k Zapisniku seje izvršnega komiteja CK ZKS, 27. 5. 1953.

posledica čedalje manjših potreb po nižekvalificiranih kadrih. Posodabljanje tovarn in težnje po večji produktivnosti so zahtevale višjo izobrazbeno strukturo, kar je pojasnil predsednik Sveta za industrijo LR Slovenije Franc Leskošek aprila 1952: "Edino v Sloveniji se je zadržalo (industrijske, op.p.) šole in obdržalo vajence. Toliko vajencev ni potrebno industriji, ker se je industrija razvila in lahko dela s priučenimi delavci. Ne gremo pa na znizovanje šol s tem, da bi se šole enostavno zaprlo, ampak se postopoma ukinja po letnikih – prvi letnik se ne vpisuje več, tretji se zaključí, drugi letnik pa razdeli po drugih šolah. Kolikor bo industrija potrebovala kadra, ga bo vzgajala."²⁰

Učenci s popolno osemletno šolsko obveznostjo so se lahko, odvisno od uspeha, vpisali na različne popolne srednje šole. V šolskem letu 1950/51 je bilo v Sloveniji 29 višjih in 2 klasični gimnaziji, 6 učiteljišč, 26 srednjih strokovnih in 4 srednje umetniške šole. S temi šolami so imele prosvetne oblasti manj težav kot s šolami nižje stopnje. Sprejemni izpiti so preprečevali pretiran dotok dijakov, tako da se je število učencev v razredu približevalo pedagoškim normativom (okoli 30 na višjih gimnazijah), prostorska stiska je bila manjša in tudi struktura profesorskega kadra je bila boljša, saj je večina imela predpisano izobrazbo, potrebe po honorarnih sodelavcih pa so bile majhne. Nekoliko več jih je bilo v srednjih strokovnih šolah za predmete praktičnega pouka v delavnicah in na srednjih umetniških šolah.²¹ Srednje strokovne šole so sodile v pristojnost različnih ministrstev, gradbene ali strojne npr. v pristojnost ministrstva za industrijo, zdravstvene pod ministrstvo za zdravstvo itd. To je oteževalo prepis iz enega tipa šole v drugega, celoten sistem pa je bil zaradi nejasnosti ali celo različnosti predpisov precej nedorečen.

Srednje šole so bile še bolj podhranjene pri delitvi proračunskih sredstev kot obvezno šolstvo. Najbolj se je to poznalo pri dijaških domovih, v katerih je zaradi redkejšje mreže šol in slabih prometnih povezav bival velik del dijakov. V drugi polovici štiridesetih let so bili

²⁰ AS 223, š. 306, Zapisnik 10. seje Vlade LRS, 16. 4. 1952.

²¹ Školstvo u FNR Jugoslaviji, str. 73–76, 161–164 in 240–241.

domovi vzdrževani iz proračunskih sredstev, v začetku petdesetih let pa so se finančno osamosvajali. Vzdrževalnina se je začela približevati ekonomski ceni, tega pa velik del dijakov ni bil sposoben plačevati. V prvem polletju šolskega leta 1951/52 se je zato približno petina dijakov izpisala iz dijaških domov. Za marsikoga je to pomenilo zaključek rednega šolanja, drugi pa so ga nadaljevali še v težjih pogojih.²² Problematika dijaških domov je bila toliko bolj boleča zaradi neenakomerne mreže srednjih šol. Najgostejša je bila v Ljubljani z okolico, kjer je prišlo na eno višjo gimnazijo približno 10.500 prebivalcev. To razmerje se je na Primorskem dvignilo za štiriinpolkrat, na gosto naseljenem obrobju Panonske nižine (okraji Maribor-okolica, Celje-okolica, Krško, Novo mesto, Murska Sobota, Ptuj) pa za šest- do sedemkrat.²³ Še najbolj je po letu 1945 naraščalo število srednjih strokovnih šol, ki so hkrati dvigovale nivo ponujenega znanja in so v letu 1952 povečini iz triletnega prešle na štiriletno šolanje.²⁴

Veliko mladih se po končani osemletni šolski obveznosti ni odločilo za nadaljnje šolanje. Možnosti popoldanskega šolanja so bile zelo majhne. T.i. izvenšolsko izobraževanje ni bilo razvito in je temeljilo na prostovoljnem obiskovanju predavanj in tečajev, ki po večini niso bili del šolskega sistema in tako niso omogočali pridobitve javno priznanega spričevala. O tovrstnih možnostih širšega razmisleka v začetku petdesetih let še ni bilo, kar je razvidno tudi iz članka Viktorja Leskovic O pomenu ljudskih univerz, ki ga je objavil v mariborskem časopisu Večer februarja 1953. Leskovic ni omenil potrebe po nadaljnjem strokovnem usposabljanju oziroma ga je po svoje celo zavračal: "Ljudska univerza ima svoje področje dela med širokimi množicami, strokovna in znanstvena društva pa naj skrbе za strokovna predavanja v ožjem krogu." Možnosti priznanja dodatne izobrazbe v izobraževanju po službenem času pisec ni omenjal.²⁵

²² AS 249, š. 35, dok. 776/2-52.

²³ AS 1589, š. 2, Priloge k Zapisniku seje izvršnega komiteja CK ZKS, 27. 5. 1953.

²⁴ Jalen, Strokovno šolstvo v LRS, str. 64-70.

²⁵ Leskovic, O pomenu ljudskih univerz, str. 4.

Kakšno je bilo realno stanje izvenšolskega izobraževanja, je oktobra 1953 opisal Nande Žužek: "Ljudske univerze, institucije za izvenpoklicno izobraževanje, pri nas nimajo tradicije, razen morda mariborske, ki je že pred vojno imela mnogo vnetih obiskovalcev. V Ljubljani so ljudsko univerzo ustanovili šele po minuli vojni in si le s težavo utira pot med ljudi." Pa še ti dve ustanovi sta imeli ozko zastavljene naloge, npr. ciklese predavanj za člane delavskih svetov, nekaj jezikovnih in gospodarskih tečajev ipd. Popoldanskih verzij šol pa je bilo bolj malo.²⁶

Na srednji stopnji šolanja so imele gimnazije s popolnimi učnimi načrti in preskrbljenostjo z učbeniki precejšnjo prednost pred strokovnimi šolami. Za to so se lahko zahvalile zlasti daljši tradiciji. Prednosti gimnazij niso mogle izničiti niti tri večje spremembe v relativno kratkem obdobju od leta 1945 do leta 1952, ki so vsakokrat dodobra posegle v kurikulum in učne načrte. Hitro razvijajoče se strokovno šolstvo pa kljub podpori oblasti še ni imelo primerljivih programov, ki bi omogočali nemoteno prehodnost med sorodnimi vrstami šol, tiskanje učbenikov pa je zaradi majhnih potreb in s tem povezanih nizkih naklad prinašalo izgube. Šele v začetku petdesetih let so začeli strokovne šole postopoma prenašati v pristojnost ministrstva za prosveto, kar je bil pogoj za bolj smotrno načrtovanje razvoja strokovnega šolstva.

²⁶ Žužek, *Odprla so se vrata Ljudske univerze*, str. 3. Glej še: *Deset let delavskih univerz na Slovenskem*, str. 10–11, 57 in 60.

Šolstvo v očeh slovenskih pedagogov

Odpiranje Jugoslavije proti zahodu in delna demokratizacija družbenega ustroja sta močneje posegla tudi v notranje življenje šol. Medtem ko so v drugi polovici štiridesetih let v medijih objavljali zgolj šolskopolična stališča vladajoče stranke oziroma njenih vodilnih ideologov, so v začetku petdesetih dobili možnost glasneje spregovoriti in objaviti svoja kritična mnenja tudi pedagoški delavci; to je razvidno tudi iz že omenjenih v časopisih objavljenih analiz in ocen.

Slovenski pedagogi so šolsko problematiko obširneje in kritičneje prvič po vojni ocenili na prvem kongresu Pedagoškega društva LR Slovenije, ki je potekal od 16. do 20. oktobra 1950 na Bledu. Uvodne besede so pripadle ministru za prosveto Ivanu Regentu, ki je začel z omembo resolucije III. plenarnega zasedanja centralnega komiteja KPJ, nato omenil osnovne statistične podatke o tedanjem stanju šolstva in nekaj načrtov za bližnjo prihodnost, ki pa so bili, kakor je bilo v navadi prva povojna leta, boljčasne rešitve in ne dolgoročnejša reformna politika. Končal pa je zopet s slavonspevom Partiji, kar je nakazovalo, kdo ima in bo imel še vedno prvo in zadnjo besedo v šolski politiki.²⁷

Pa vendar so poleg partijskih ideologov (Regentu je sledil prav tako ozko ideološko naravnani govor Franca Kimovca) na kongresu pomembno besedo dobili tudi pedagogi, psihologi in učitelji-praktiki. V nekaterih

²⁷ Gradivo kongresa je objavljeno v: Kongres pedagoških delavcev na Bledu.

govorih je bilo že zaslediti dileme, ki so prišle na plan nekaj let kasneje ob obravnavanju predlogov šolske reforme. Gustav Šilih je npr. odprl vprašanje individualizacije pouka, ki ga ni zavrnil, je pa poudaril, da za razliko od Amerike "individualizacija v socialističnem smislu ni sama sebi namen, temveč je le pogoj za izvrševanje kolektivne naloge", da torej del ni neodvisen od celote.²⁸ Sklicujoč se na češkega pedagoga Václava Příhodo je omenil tudi zadržek, ki kasneje med potekom reforme ni bil upoštevan, da namreč odprava nižje srednje šole in popolno poenotenje na tej stopnji šolanja ne pomeni demokratizacije šolstva v pravem pomenu besede, saj "demokracija ne terja enakosti izobrazbe, temveč le enakost izobraževalnih možnosti". Popolna unifikacija naj bi pomenila, da se takšen pedagoški pristop "zadovoljuje z deset srednjostmi, z njihovim bornim uspehom v vseh predmetih, otežuje pa napredovanje učencem, ki izkazujejo v nekem predmetu nadpovprečne ocene".²⁹

Prvi, ki sploh ni omenil resolucije III. plenuma centralnega komiteja KPJ, je bil Stanko Gogala, ki med pogoji za kvalitetni pouk ni omenjal politične stvarnosti ali ideologije, temveč pristen odnos in stik med učiteljem in učencem. Med prispevki iz slovenske pedagoške literature zadnjih let je posebej izpostavil članek Ernesta Vranca,³⁰ s tem pa v pedagoška razmišljanja vnovič vrnil zavest o delu predvojnega levičarskega "Učiteljskega pokreta", na katerega so v povojnih letih popolnega posnemanja sovjetske družbene prakse "pozabili".

Prav tako kot Gogala je posameznega učenca v ospredje postavila Iva Šegula, ko je govorila o pomenu psihologije za vzgojno in učno delo. Omenila je, da so v preteklih letih pri delu preveč moči porabili za izdelavo učnih načrtov in učnih programov, pri tem pa povsem spregledali tistega, ki so ga vzgajali, torej otroka. V tem kontekstu je povedala tudi anekdoto, pri kateri se je verjetno večina bolj zamislila kot pa nasmejala. Na ministrstvu za prosveto so se namreč pogovarjali o izvažanju učnega načrta in eden od šolnikov je dokazoval

²⁸ Šilih, Značilnosti in pogoji kvalitetnega pouka, str. 59–60.

²⁹ Prav tam, str. 69.

³⁰ Gogala, Notranji pogoji kvalitetnega pouka, str. 79.

nelogičnost učnega načrta za prirodopis, saj neke snovi iz 4. razreda učenci ne bi mogli razumeti, če pred tem v 3. razredu ne bi obravnavali in utrdili snovi, ki bi bila osnova za razumevanje drugih učnih tematik. Kaj se je zgodilo in s tem duh časa in razumevanja pedagoškega dela, je Šegulova opisala takole: "Za nas je danes predvsem zanimivo, kakšna je bila reakcija vodilnih ljudi v šolstvu na nakazani problem. Eden izmed njih je dejal: 'Ali je bila in kako je bila snov preteklega leta predelana, učitelja nič ne briga. To je moralo brigati njegovega predhodnika. Učitelj je dolžan snov s v o j e g a učnega načrta v celoti predelati'."³¹

Sprememba vzdušja v začetku petdesetih let seveda nakazuje dejstvo, da so lahko tovrstne zablode politikov strokovnjaki že javno kritizirali. Šegulova je po tem povsem jasno poudarila: "To mnenje je pa tudi odraz dejstva, da smo v prvih težkih in revolucionarnih povojnih letih le počasi prehajali od reševanja vnanje organizacijske ali če hočete režimske problematike našega šolstva k reševanju njegove notranje, vsebinske problematike, v katere središču stoji osrednji problem našega šolstva: otrok, ki ga šola usposablja za delo v družbi."³² Tudi njene nadaljnje kritike niso bile nič manj neposredne, aktualne pa so pravzaprav za vse družbene sisteme, ki hočejo v šolstvo in vzgojo vnašati tudi svoj prav, svoj pogled na svet. Kot slabe je ocenila navade, da se šolski inšpektorji bolj zanimajo za to, ali bo predelana vsa predpisana šolska snov, ne pa za to, če so učenci snov razumeli in utrdili. Prav tako naj bi na maturitetnih izpitih bolj spraševali po spominskem znanju, ne pa po celovitosti izoblikovanja zrele osebnosti. Od otrok in mladostnikov sta se torej šolska praksa in šolniki oddaljili, saj jih je bolj zanimalo, ali so ti predelali šolsko snov, ne pa kaj so od tega odnesli in ali znajo spominsko naučeno znanje tudi koristno izrabiti in povezati v smiselno celoto. Res je sicer izobraževanje podrejeno potrebam širše družbe, je poudarila Šegulova, toda tega cilja ne bomo dosegli, je menila, če ne bomo spoznali otrokove duševnosti in načina pedagoškega dela pril-

³¹ Šegula, Pomen psihologije za vzgojno in učno delo, str. 101.

³² Prav tam, str. 101–102.

godili tej mislenosti in sposobnosti. Kako neustrezno in neprilagojeno otrokovemu načinu razumevanja je bilo izobraževanje, je Šegulova konkretizirala z nekaj primeri, s katerimi se je srečala v svojem pedagoškem delu. Naj navedemo le enega: "Prvošolec (mišljen je prvi razred nižje gimnazije; op. p.) je pri matematični geografiji slišal, da teče 15. poldnevnik skozi Trbovlje in vse leto si je želel le eno: da bi se peljal v Trbovlje in tam videl ta poldnevnik ter stopil nanj."³³

Kongres so pedagogi nadaljevali z delom po sekcijah, kjer so se posvečali bolj obče pedagoškim problemom ali pa metodološkim problemom posameznega šolskega predmeta. Ob koncu kongresa so na temelju referatov in diskusij v sklepu kongresa zapisali, da "je kongres našel bistvena vprašanja, ki naj jih rešujejo pedagoški delavci in vsa slov. javnost v duhu resolucij III. plenarnega zasedanja CK KPJ in IV. plenarnega zasedanja CK KPS".³⁴

V naslednjih desetletjih so pedagogi zlasti prispevek Ive Šegula ocenjevali kot prelomen dogodek v obravnavanju šolske problematike v Sloveniji po vojni. Vendar je treba tovrstne ocene dokaj relativizirati, saj je Jugoslavija resda zapustila stranpoti najbolj grobega zatiranja drugačermislečih, a je bila Komunistična partija vsem spremembam navkljub še vedno trdno v sedlu. Še vedno je budno nadzorovala vse politične in širše družbene spremembe, šolstvo pa je seveda eno ključnih področij, ki ga nobena monopolna oblast ni pripravljena prepuščati v odločanje nikomur drugemu, kot le sebi. Spremembe, za katere so si prizadevali pedagogi, v prvi vrsti za uveljavitev strokovnega pogleda na reševanje odprtih vprašanj, so lahko šle svojo pot le do meje, ki jo je že vnaprej zakoličila vsemogočna oblast. To je bilo razvidno tudi iz sklepne resolucije kongresa, v kateri so se pedagoški delavci Slovenije sklicevali na sklepe vodilnih partijskih organov.

Partija se resda ni bila pripravljena odreči igranju vodilne vloge tudi na šolskem področju, a je bila vsaj v omejeni meri pripravljena pri odločanju o prihodnji šolski reformi upoštevati mnenja tistih pedagoških de-

³³ Prav tam, str. 133.

³⁴ Sklepi I. kongresa pedagoških delavcev, str. 264

lavcev, ki jih ni štela za svoje nasprotnike. Način odločanja v šolski politiki je tako doživel modifikacijo, ki je vendarle dopuščala več prostora za kritiko in izražanje lastnih stališč tudi učiteljskemu kadru. V prvem povojnem obdobju, je leta 1953 v elaboratu za sejo centralnega komiteja ZKS zapisal Janez Koncilija, so bili programi in načrti bolj ali manj potreba in izraz politične volje, po novem pa bi morali spremeniti prakso, "tako, da bi najprej določili učno-vzgojni smoter določene vrste šol, glede na ta smoter izbrali ustrezno učno snov, ji določili obseg, jo porazdelili na starostno stopnjo in duševno zmogljivost otrok v posamezna šolska leta in ji določili potrebno število ur". Zaradi omenjenih pomanjkljivosti, je nadaljeval Koncilija, "je bilo napisovanje učbenikov v začetku dokaj monopolistično in vse preveč pod vplivom zgolj političnih gledanj. Pedagoško-psihološka načela niso bila dovolj upoštevana." Vse te napake so, skupaj s pomanjkanjem učil, negativno vplivale na vzgojni proces v šolah in Koncilija je iz tega zaključil: "Potrebna bi bila najprej temeljita analiza dosedanjih učnih načrtov sploh, kaj je v njih slabega, kaj še vseeno dobrega, kje ustrezajo, kje ne, (...) in šele, ko bi bilo to jasno – pristopiti k sestavi novih."³⁵ Politični besednjak se je v tem primeru izrazilo umaknil na stran in prepustil besedo bolj strokovnemu besedišču, sekretar odbora za splošnoizobraževalno šolstvo Sveta za prosveto in kulturo Slovenije pa se pri definiranju potreb vzgoje ni več skliceval na smernice plenarov ali kongresov vladajoče partije.

Pedagoški kader, zaposlen na šolah širom Slovenije, je skušal vnovčiti politično spremembo in se aktivneje vključiti v šolskoreformno delo. Na občnem zboru Združenja učiteljev Slovenije 14. in 15. decembra 1952 so se dogovorili, naj društva pedagoških delavcev ali njeni posamezni člani sami sestavljajo predloge novih načrtov in programov ali pošljejo mnenja o obstoječih.³⁶ Na osnovi tega sklepa se je pričela v javnih medijih živahna diskusija o učnih načrtih in programih, ki se je nadaljevala ves čas šolske reforme. Vsaj sprva so prevladova-

³⁵ AS 1589, š. 2, Priloge k Zapisniku seje izvršnega komiteja CK ZKS, 27. 5. 1953.

³⁶ Prosvetni delavec, IV, št. 1, 5. 1. 1953, str. 4.

li prispevki, ki so bili skladni z novo kulturnopolitično linijo Zveze komunistov Jugoslavije, kasneje pa so bili v medijih objavljeni tudi članki, ki so nasprotovali predlogom stališč, ki jih je podpiral politični vrh, tako da so nekateri vodilni komunistični ideologi večkrat nejevoljno ugotavljali, da časopisi objavljalo tudi "nezaželene" prispevke.

Največ prispevkov se je dotikalo problematike temelja šolskega sistema, osnovne šole. Draga Humek, direktorica Učiteljišča v Mariboru, je v poletnih številkah Sodobne pedagogike leta 1953 zapisala, da je glavna naloga učnih načrtov, da morajo vskladiti potrebe družbe za zmogljivostjo otroka. Na prvo mesto je torej, skladno s politično voljo oblasti, postavila potrebe družbe, kar bomo lahko zasledili še pri številnih polemičnih odzivih. Vzroke za nujnost sprememb je videla v političnih in strokovnih zahtevah. Med političnimi so to bili sklepi III. plenuma centralnega komiteja KPJ decembra 1949 in pa jugoslovanski okvir, ki naj "zagotovi potrebno enotnost iz vzgojnih, idejno-političnih in praktičnih vidikov". Opisala je splošna načela, ki naj bi jim sledil učni načrt za osnovne šole, načela vzgojnosti, znanstvenosti, postopnosti, nazornosti, zmogljivosti otrok ipd., pri čemer je načelo individualizacije navedla bolj pri koncu načel. Sprožila je tudi vprašanje uvedbe celovitosti pouka vsaj v prvih dveh razredih osnovne šole, ki bi moral biti po njenem mnenju ena glavnih pedagoških zahtev osnovnošolskega učnega načrta. Spremeniti bi morali obstoječe učne načrte za 3. in 4. razred osnovnih šol, v katerih je bilo preveč snovi (zlasti zgodovinske in zemljepisne), ki je otroci te starostne stopnje niso mogli razumeti in se je pouk prelevil v otrokom nerazumljiv verbalizem s kopičenjem podatkov. V teh razredih naj bi se učenec predvsem pripravil na prestop na višjo stopnjo s prevlado predmetnega pouka. Članek, ki je bil v soglasju s šolsko politiko Zveze komunistov, je bil bolj teoretičen razmislek kot pa konkretiziran predlog. Humekova je menila, da bi morali iz osnovne šole odpraviti ves verbalizem in nepotrebno podatkovnost, učiti pa predvsem to, kar otrok čuti in doživlja.³⁷

³⁷ Humek, Prispevek k diskusiji o učnih načrtih za osnovno šolo, str. 210–217.

Le manjši del objavljenih prispevkov je obravnaval učni načrt globalno. V večini prispevkov so avtorji ocenjevali krčenje učnega načrta posameznega predmeta s stališča svoje stroke. Opozarjali so na slabo opremljenost učilnic in nezadostno preskrbljenost šolskih prostorov z učnimi pripomočki. Ni pa bilo moč razbrati veliko predlogov za izboljšavo stanja.

Šolstvo v očeh politikov

Kljub delni demokratizaciji družbe na začetku petdesetih let se nosilni stebri družbe niso zamajali in poglavitne so ostajale ocene najpomembnejšega centra politične moči. Z obširno problematiko šolstva je člane izvršnega komiteja centralnega komiteja ZKS 27. maja 1953 seznanil sekretar Sveta za prosveto in kulturo Slovenije Franc Kimovec. Govoril je o materialnih in kadrovskih težavah, zaradi katerih je bilo v Sloveniji še dosti krajev, "kjer otroci v celotnem šolanju ne dobe niti izobrazbe 4. razr. osnovne šole", število ponavljalcev pa je bilo iz leta v leto večje. "Enotni učni načrt za vse osemletno obvezno šolanje je ukinil tradicijo minimalnega in maksimalnega učnega načrta", je dejal Kimovec, a dodal, da so zato nastale težave ob kampanjskem ustanavljanju nižjih gimnazij, kjer za to ni bilo pravih pogojev, tako da so nižje gimnazije na podeželju precej zaostajale za tovrstnimi šolami v mestih. Zato naj bi komisija za revizijo učnega načrta skrčila dotedanji učni načrt. Kot težavo je Kimovec omenil tudi feminizacijo poklica, saj "mlade učiteljice politično niso v stanju odigrati na vasi tiste vloge, kakršno so imeli pred vojno učitelji". Kot spodbudno pa je omenil opazno naraščanje deleža ustrezno izobraženih, tj. predmetnih učiteljev in profesorjev, na nižjih gimnazijah. Kot slabost javnih polemik o šolstvu je omenil večinsko stališče prosvetnih delavcev, da "laiki nimajo pravice sodelovati v družbenem upravljanju šole", kar so politiki seveda razumeli kot izrivanje idejnopoličnih načel iz šolskih prostorov.

Diskusija ni prinesla predlogov za izboljšavo stanja, le glede nižjih gimnazij na podeželju je bilo rečeno, naj se jih ne ukinja, "pač pa ji je treba spremeniti program, deloma ga zmanjšati in dodati nekaj praktičnih predmetov"³⁸.

Poleg težav, ki jih je oblast zaznala že ob premišljevanju, da se loti temeljitejše šolske reforme, so se šele ob podrobnejših analizah v zvezi s pripravo šolske reforme pokazali še novi problemi, ki se jih prosvetna oblast v začetku petdesetih let še ni zavedala. To so bila vprašanja v zvezi z visokošolskim študijem, manjšinskim šolstvom in izvenšolskim izobraževanjem. Problemov, na katere je trčila oblast, ko je hotela izvesti obširno šolsko reformo, je bilo torej več kot preveč.

Poleg materialnih in kadrovskih vprašanj ne smemo pozabiti na zelo pomemben idejni vidik vzgoje. Že odpuščanje učiteljev-tečajnikov brez diplom iz pedagoške službe samo po sebi dokazuje uveljavljanje strokovnosti ob zahtevani politični orientaciji. Celotno delo je potekalo na osnovi jasno določenih ideoloških izhodišč, ki jih je razložil Milovan Đilas na plenumu centralnega komiteja KPJ. Đilas je o problemih šolstva govoril tudi 31. oktobra 1953 v pogovoru s slovenskimi prosvetnimi delavci v Mariboru. Pri tem ni odgovarjal na strokovna vprašanja, "ozko povezana s pedagoško problematiko, jaz pa nisem pedagog, marveč odgovarjam kot politik s stališča politike naše države". Šolstvo je bilo po Đilasovem mnenju še v velikem nesoglasju s povojnimi političnimi spremembami, posegi v zadnjih letih pa včasih prenatrpani, nepremišljeni in ne dovolj argumentirani. Tudi v šolstvo bi morali vpeljati samoupravljanje, v pouk več marksistične ideologije in materialističnega pogleda na svet. Ponovil je nekatere teze s plenuma centralnega komiteja KPJ o šolskih vprašanjih, o razbremenitvi učnih načrtov, izboljšavi strukture učnega kadra ipd. Pri iskanju inozemskih vzorov organizacije šolstva je menil, da bi se morali zgledovati pri nordijskih državah; to je bilo v Sloveniji že opazno v pedagoškem tisku, ki je dosti poročal o šolskih reformah v severnoevropskih državah in običajno poudarjal, da so usmerjene proti prezgodnji

³⁸ Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945/1954, str. 325–326.

diferenciaciji otrok. Menil je, da je pri etiki princip učenja “kot deset božjih zapovedi ljubi socializem, ljubi KP” v osnovi zgrešen, ker ni “marksistične etike, kakor ni marksistične fizike, kemije itd.”. Dodal pa je, da je potrebno v celotno družbo in s tem tudi v šolstvo vnesti nove etične principe, izpeljane iz novih družbenih odnosov.³⁹

Politične spremembe iz začetka petdesetih let so se odražale tudi v šolstvu. Uvedbi samoupravljanja v gospodarstvu naj bi sledilo t.i. družbeno upravljanje v kulturnih ustanovah.⁴⁰ V šolskih prostorih naj bi bila odločilna beseda “družbe” vidna v voljenosti kadrov okrajnih in občinskih svetov za prosveto in kulturo, v delu šolskih odborov, roditeljskih svetov in v obravnavanju šolskih vprašanj zunaj šol. Vendar do konca leta 1953 pravih rezultatov ni bilo. Po mnenju Janeza Koncilije se je o šolskih problemih še premalo govorilo zunaj šole in je bila ta odtrgana od svojega okolja, ker se pri popularizaciji svojega dela ni dovolj povezovala z družtvi svoje okolice, npr. Društvom prijateljev mladine, športnim društvom Partizan, kulturnim društvom Svoboda itd. Prav tako naj bi šola – o čemer lahko z ozirom na partijski politični monopol upravičeno dvomimo – na lokalnem nivoju premalo “sodelovala” z Zvezo komunistov ter Socialistično zvezo delovnega ljudstva, “katerim bi morala dajati v obravnavo tekoča šolska vprašanja in iskati pri le-teh pomoč ter soodgovornost pri vzgojenosti šolarjev in dijakov”.⁴¹

Sorodne misli je ponovil Ludvik Gabrovšek ob koncu leta 1953 v reviji Socialistična misel. Strinjal se je z zahtevo, da morajo biti člani svetov za prosveto in kulturo delegirani s strani političnih organizacij in da morajo biti na enak način oblikovani šolski sveti, ki so kljub temu, da pravna zakonodaja še ni bila sprejeta, ponekod že bili izvoljeni. Za razliko od starih šolskih svetov bi morali novi poleg skrbi za materialno plat šole skrbeti “deloma tudi za personalno, splošno organizacijsko pro-

³⁹ AS 1589, š. 4, Konfrenca tov. Milovana Djilasa s prosvetnimi delavci v Mariboru, 31. 10. 1953, str. 4–7.

⁴⁰ O tem več glej: Gabrič, Socialistična kulturna revolucija, poglavje Družbeno upravljanje v kulturnih ustanovah, str. 19–24.

⁴¹ AS 1589, š. 2, Priloge k Zapisniku seje izvršnega komiteja CK ZKS, 27. 5. 1953.

blematiko, še posebej pa bi se ukvarjali z vprašanjem obče vsebine pouka, z vprašanjem, ali šola izobražuje in vzgaja mladino v široko razgledane zavestne borce za socialistično ureditev". Da bi to uresničili, je dodal Gabrovšek, bi morala nova skupščina čim prej sprejeti zakon o šolskih svetih.⁴²

V Slovenskem poročevalcu je bil 9. aprila 1954 objavljen prispevek enega vodilnih mariborskih komunistov in kasnejšega slovenskega "šolskega ministra" Vladka Majhna. Članek je sestavljal v duhu načrtovane šolske reforme in omenil, da naj bi bila demokratizacija šolstva velik dosežek šolske reforme, pri tem pa dodal, da so šolski in starševski sveti že začeli izgubljati na pomenu: "Zato smatram, da lahko vprašanje naše nadaljnje demokratizacije rešimo samo na en način, to se pravi z družbenim upravljanjem v šolstvu." Kaj naj bi to pomenilo, Majhen, tako kot večina drugih, ki so o tem pisali, ni natančneje pojasnil. Omenil je, da je komunalna oblast najbolj demokratična oblika oblasti, Socialistična zveza delovnega ljudstva pa najbolj demokratična organizacija in bi torej njena občinska organizacija morala imeti največjo moč v izobraževalni politiki. Povezovanje šole z državno in politično oblastjo na lokalni ravni je bila po Majhnovem mnenju politično pravilna usmeritev, saj se šola ne bi smela ukvarjati s svojo problematiko sama, politične organizacije pa ne bi smele prepustiti šolskega dela v skrb in odločanje le prosvetnemu kadru.⁴³

Vse tovrstne razprave so seveda imele jasno izražen cilj – odvzeti prosvetnim delavcem "ekskluzivno" vlogo pri načrtovanju šolske reforme in uveljaviti odločujočo besedo vladajočih političnih struktur tudi v "demokratiziranem" šolskem sistemu. Ker družbeno upravljanje v šolstvu zakonsko še ni bilo urejeno, so na Svetu za prosveto in kulturo Slovenije sklenili, da bodo pohiteli pri reševanju tega vprašanja z izdajo priporočila svetom za prosveto in kulturo ljudskih odborov, naj poskrbijo za uvedbo družbenega upravljanja v splošnoizobraževalnih in strokovnih šolah. Priporočilo je bilo sestavljeno

⁴² Gabrovšek, O družbenem upravljanju na področju šolstva, str. 818–823.

⁴³ Majhen, Samo družbeno upravljanje lahko prispeva k demokratizaciji našega šolstva, str. 4.

junija 1954. Slovenska vlada je sklenila, da je potrebno priprave na uvedbo družbenega upravljanja v šolstvu dokončati do začetka šolskega leta 1954/55. V vsaki šoli so morali ustanoviti šolski odbor, ki je vodil notranje delo šole.⁴⁴ Pripravo zakonskih aktov o družbenem upravljanju v šolstvu je vodila Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije. Njeno predsedstvo je o tem 14. oktobra 1954 informiral Boris Ziherl, ki je omenil, da bo imel glavno besedo v šoli šolski odbor, sestavljen iz zastopnikov lokalnih oblasti, učiteljskega zbora, v nekaterih primerih pa še dijakov in gospodarskih organizacij. Učiteljski zbor bo moral skrbeti predvsem za pedagoško delo, vloga ravnatelja pa naj bi bila bolj predstavniška. Nekatera nasprotujoča si stališča iz diskusije so dokazovala, da si politiki niso bili enotni v tem, komu prepustiti koliko oblasti v šolskih prostorih.⁴⁵

Ko je bilo jeseni 1954 izdano priporočilo Sveta za prosveto in kulturo Slovenije, je bil izdelan tudi že predlog zakona o družbenem upravljanju šol, ki je prišel na dnevni red zvezne skušnice 9. marca 1955. S sprejemom tega zakona so bile zaokrožene spremembe na področju šolstva od leta 1950, hkrati pa so sestavljalci v obrazložitvi zapisali, da "predlog predstavlja v bistvu del bodočega zakona o naših šolah". Z zakonom so razmejili pristojnosti med organi, torej sveti za prosveto in kulturo republike in ljudskih odborov, šolskimi odbori, učiteljskimi sveti in direktorji šol. Zakon je določil pravice učencev in staršev ter način volitev šolskih odborov. Predsednik odbora za prosveto zvezne vlade Rodoljub Čolaković je poudaril zlasti vlogo šolskih odborov, v katerih naj bi bili zastopani tako učitelji kot predstavniki družbenih in gospodarskih organizacij iz šolskega okoliša ter v nekaterih primerih tudi predstavniki učencev. Po njegovem mnenju je bila s tem zakonom vloga državnih organov "zmanjšana na nekaj osnovnih stvari, za katere je danes še potrebno, da so v njihovi pristojnosti", po drugi strani pa naj bi se po tem, ko bi zakon začel, začelo za šolska vprašanja zanimati več

⁴⁴ AS 223, š. 306, Zapisnik 23. seje Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS, 28. in 29. 6. 1954; Objave, V, št. 6, 25. 8. 1954, str. 1-3.

⁴⁵ AS 537, š. 26, Stenografski zapisnik seje predsedstva SZDLS, 14. 10. 1954.

kot 100.000 članov različnih šolskih odborov. Pri tem bi morala Socialistična zveza delovnega ljudstva posvetiti največjo pozornost izboru kandidatov za šolske odbore in poskrbeti, da v njih pridejo "primerni" ljudje.⁴⁶

Zakon je prinesel nekaj zelo problematičnih novosti. Določene pristojnosti pri upravljanju šol so dobili laiki, zato je del prosvetnih delavcev že pred sprejetjem nasprotoval tovrstnemu zakonu. Ker je bilo precej šolskih odborov ustanovljenih že pred sprejetjem zakona, je bilo že tedaj razvidno, da so se ponekod v delo odborov vključili predvsem starši otrok, ki so težko izdelovali razrede.⁴⁷ Tudi v letih po sprejemu zakona se je dogajalo, da so se šolski odbori često ubadali z vprašanji, ki so bili pedagoške narave in so sodili v pristojnost učiteljskega zbora. V mnogih primerih so tako lahko o pomembnih strokovnih zadevah odločali nestrokovnjaki, saj je npr. v šolskem letu 1955/56 v šolskih odborih osnovnih šol in osemletk sedelo več kot tri četrtine članov, ki so svoje izobraževanje zaključili že po končanem obveznem osemletnem šolanju. Pri članih šolskih odborov gimnazij in nižjih strokovnih šol je bil ta delež še vedno višji kot 60%, medtem ko je bila izobrazbena struktura članov šolskih odborov precej višja na učiteljskih, srednjih strokovnih šolah in na umetniških šolah.⁴⁸

V času ustanavljanja šolskih odborov je v Sodobni pedagogiki svoje mnenje o tem vprašanju razložil Franc Kimovec. Z uvedbo družbenega upravljanja v šolstvu naj bi po njegovem mnenju družba dokončno prevzela nadzor in skrb za vzgojo mladine, na katero je deloval "škodljivi vpliv filma, stripa, šund-literature, jazz-glasbe, plesa in drugih oblik zabavnega življenja v sodobnosti". Okrcal je tiste prosvetne delavce, ki se niso strinjali s tovrstno obliko nadzora nad šolskim delom, menil, da bi morali šolski odbori poskrbeti za izboljšavo materialnih pogojev šole, ob koncu pa je dodal: "Končno tudi ne smemo pozabiti, da bo zastavljeno delo in resnično demokratični odnos v šolskih odborih pospešil proces šol-

⁴⁶ SNS, knj. II, sv. 1, Beograd, 1955, str. 101–107 in 125–131.

⁴⁷ Prav tam, str. 106–107.

⁴⁸ Nagode, Družbeno upravljanje šol, str. 12.

ske reforme.”⁴⁹ Šolski odbori naj bi torej trasirali teren, da bi lahko šolska reforma potekala hitro in s široko “demokratsko” podporo zainteresirane javnosti.

Kimovčevemu mnenju se je pridružila tudi odgovorna urednica Sodobne pedagogike Marica Dekleva v prispevku z zgovornim naslovom Šolstvo je in ostaja družbenopolitično področje; z naslovom je hote ali nehote nakazala, da gre za nadaljevanje stare tradicije podrejanja šolstva političnim interesom, ki ga je na soroden način, z besedami, da “šolstvo pa je in ostane državna stvar (politicum)” že davnega leta 1770 ob uvajanju obveznega šolstva nakazala odločna Habsburžanka Marija Terezija. Deklevova je zapisala, da “ni vseeno, kdo sestavlja ta odbor. Vsekakor je izven diskusije, da sodijo sem le ljudje, ki žele, da bi šola zrasla z našo stvarnostjo, ki žele socializma in so ga vedno in povsod tudi pripravljene graditi in izpopolnjevati.” Poudarila je še pomembnost kolektivne odgovornosti, v kateri je videla nezmožnost uveljavljanja “samovolje posameznih članov šolskega odbora”, spregledala ali zanemarila pa je možnost, da bi večina laikov v odboru lahko preprosto preglasovala strokovne člane odbora.⁵⁰

Z družbenim upravljanjem je oblastna struktura poskušala doseči enotnost delovanja in odpraviti razne – po njenih ocenah – napake, ki so nastale po VI. kongresu KPJ/ZKJ novembra 1952, ko je bil ukinjen partijski agitpropovski aparat, ki je dotedaj nadziral šolstvo in skrbel za enotnost delovanja. Izplačevanje nagrad prosvetnim delavcem je že bila ena izmed tistih potez, ki so jo vrhovni politični organi ocenili negativno. Ker je izplačevanje sodilo v pristojnost okraja, organa za koordinacijo na republiški ravni pa ni bilo, so bile izplačane nagrade ob koncu leta 1953 zelo različne. Ponekod niso učitelji dobili ničesar, v okraju Gorica pa so prejeli kar 60% plače.⁵¹ Takšne razlike so povzročile številna negotovanja med prosvetnim kadrom. Politično slabe rezultate in proteste so sprožila še tista vodstva šol, ki so

⁴⁹ Kimovec, Nekaj načelnih misli ob uvajanju šolskih odborov, str. 129–132.

⁵⁰ Dekleva, Šolstvo je in ostaja družbenopolitično področje, str. 193–197.

⁵¹ AS 223, š. 306, Zapisnik 4. seje Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS, 13. 1. 1954

zahteve po razbremenitvi učnih načrtov razumela tako, da so preprosto iz urnika zbrisala ta ali oni predmet. Ponekod so v šolskem letu 1953/54 ukinili lažje predmete, kot sta na primer glasba in telovadba. Vida Tomšič je zahtevala, da je treba "ljudi, ki so to zakrivali, (...) pozvati na odgovornost", in dodala, naj "bodo direktorji denarno in disciplinsko kaznovani, če se ne zmanjša program v tem duhu, kot je bilo mišljeno, ne pa na škodo pouka lažjih predmetov".⁵²

Do takšnih težav je prihajalo, po besedah Mihe Marinka decembra 1955, "radi idejne zmede, nejasnosti pogledov, neznanja in majhne sposobnosti naših zavestnih političnih sil". Glavne krivce za nemile dogodke je videl v prosvetnem kadru, za katerega je dejal, da skuša tam, kjer so šolski odbori prešibki, monopolizirati prosveto v svojih rokah. Poleg nalog, ki jih je šolskim odborom določil zakon, je Marinko še jasno opredelil njihovo politično funkcijo: "Šolski odbori bi morali stremeti in delati na tem, da bi bila ves pouk in vzgoja v šoli v čim tesnejši povezanosti z nastajajočo novo družbeno stvarnostjo, da bi šolski otroci iz dneva v dan dobivali vpogled v nasprotje med starim in novim, da bi po svoje sodoživljali krčevit proces porajanja novih družbenih odnosov." Zato bi morala izbor članov šolskih odborov voditi in nadzorovati Socialistična zveza delovnega ljudstva.⁵³

Politično so se polemike o tem, kdo ima poglavitno besedo pri odločanju o šolskih vprašanjih, najbolj zaostriale ob t.i. Boštanjski aferi. Vse skupaj se je začelo oktobra 1951, ko je državni uslužbenec v Krškem Alojz Malovrh v lokalnem glasilu objavil članek o učiteljici Josipini Papež iz Boštanja pri Sevnici, ki naj bi večkrat do krvi pretepla učence v šoli. Na osnovi članka je Papeževa prišla pred okrajno disciplinsko sodišče, ki jo je spoznalo za krivo in jo kaznovalo z opominom. Ker se s tem ni sprijaznila, je vložila tožbo proti piscu članka. Po več razpravah je končno 21. februarja 1953 Vrhovno sodišče v Beogradu spremenilo odločitev nižjestopenjskih sodišč, ki so menila, da za tožbo proti Malovrhu ni

⁵² AS 1589, š. 2, Zapisnik seje org. sekretariata CK ZKS, 15. 3. 1954, str. 12–14.

⁵³ AS 1589, š. 19, Stenografski zapiski seja glavnega odbora SZDLS, 15. 12. 1955, str. 17–20.

vzroka, ter ga obsodilo klevetanja učiteljice Papeževe.⁵⁴

Stvar bi se verjetno še kar naprej vlekla po sodiščih, če Slovenski poročevalec, dnevnik z najvišjo naklado v Sloveniji, ne bi poslal v Boštanj dopisnika, ki naj bi opisal ozadje dogodkov. Novinar Mile Smolinsky je zbral okoli 20 izjav prizadetih in osnovne ugotovitve objavil 4. in 5. aprila 1953 v članku s senzacionalističnim naslovom *Vojna z otroki ali srednji vek v Boštanju*. V njem je objavil izjave prič o pretepanju otrok, strahovladi učiteljice ter zaščiti, ki jo je ta imela v prejšnjem in tedanjem upravitelju šole in šolskem inšpektorju. Napisal je tudi, da Papeževi pri pretepanju "pomaga" novi upravitelj šole Jože Mazaj. Da pa se je vse to lahko nemoteno dogajalo, je Smolinsky pripisal dejstvu, da je imela Papeževa zaslombo pri ljudskem odboru in krajevnih političnih organizacijah. Ob koncu članka je Smolinsky zapisal, naj se napravi hiter konec terorju nad boštanjskimi otroki, naj Vrhovno sodišče v Beogradu prekliče sodbo proti Malovrhu, naj se uvede sodni postopek proti Papeževi in Mazaju ter naj se pokličejo na odgovornost vsi šolski inšpektorji, ki odgovarjajo za boštanjško šolo.⁵⁵

Naslednjega dne, 6. aprila 1953, je Mile Smolinsky poslal prepise izjav in članka Javnemu tožilstvu Slovenije in Vrhovnemu sodišču v Beograd ter predlagal, da ponovno proučijo tožbo proti Malovrhu in zaščitijo zakonitost v Boštanju.⁵⁶ Objava vseh teh dokumentov v najbolj tiražnem slovenskem dnevniku je močno razburila javnost, še posebej strokovno. Vrstile so se razprave v vrstah prizadetih in med prosvetnimi delavci. Dne 8. aprila 1953 so se na množičnem sestanku v Boštanju zbrali predstavniki občine in političnih organizacij, ki so enotno obsodili "neresnično" pisanje dopisnika Slovenskega poročevalca. Povabilu na sestanek se niso odzvale osebe, katerih pričevanja je navedel Smolinsky, kar po svoje priča o zaupanju ljudi do vodilnih funkcionarjev krajevnih političnih organizacij.⁵⁷

Drugačni odmevi pa so prihajali iz krajev izven do-

⁵⁴ Slovenski poročevalec, XIV, št. 79, 4. 4. 1953, str. 5.

⁵⁵ Prav tam; Slovenski poročevalec, XIV, št. 80, 5. 4. 1953, str. 4.

⁵⁶ Slovenski poročevalec, XIV, št. 82, 7. 4. 1953, str. 4.

⁵⁷ Prosvetni delavec, IV, št. 8, 20. 4. 1953, str. 2-3.

line šentflorjanske oziroma Boštanja. Na seji Sveta za prosveto in kulturo Slovenije 10. aprila 1953 so ustanovili posebno komisijo, ki naj bi proučila resničnost izjav in razmer na boštanjski šoli.⁵⁸ Med prosvetnimi delavci je razprava večkrat zašla v polemiziranje za ali proti telesni kazni, pa tudi v polemiziranje za ali proti vtikanju laikov (kamor so med vrsticami prištevali tudi novinarje) v strokovne pedagoške zadeve, tako da je bilo moč to v stvarnost prenesti kot zagovarjanje Papeževe in ostalih vpletenih v boštanjske dogodke. V pismih uredništvu sta se Slovenskemu poročevalcu javila tudi v članku Smolinskega omenjena šolski inšpektor Stane Mihelič in tajnica Združenja profesorjev in predmetnih učiteljev Slovenije Marija Vedernjak, ki sta se poskušala otresti odgovornosti, bistvu članka Mileta Smolinskega pa sta se izognila.⁵⁹ Ostre kritike Papeževe in ostalih so prihajale z različnih koncev Slovenije. Klub študentov pedagogike na ljubljanski univerzi je v svoji kritiki negativno ocenil tudi nekatere odmeve med prosvetnimi delavci, ugotavljajoč, "da mnogi prosvetni delavci smatrajo javno kritiko enega primera nepravilnega odnosa do otrok kot namerni napad na celotno učiteljstvo". Ob koncu izjave so se študenti pedagogike jasno opredelili, da je treba "graditi svojo avtoriteto ne na telesni moči, temveč na spoštovanju človekove osebnosti".⁶⁰

Komisija republiškega sveta za prosveto in kulturo za proučitev vprašanj odnosa do učencev v boštanjski šoli je predstavila rezultate dela na javni seji 24. aprila 1953. Najprej so se člani komisije javno opredelili proti uporabi telesne kazni in za sodelovanje javnosti pri vzgojnih in šolskih vprašanjih. O članku Smolinskega je bilo rečeno, da teži k senzacionalnosti, da pa so njegove osnovne ugotovitve točne. Diskutanti so v razpravi omenili, da Boštanj ni osamljen primer uporabe telesne kazni, da so prosvetni delavci ponekod članek v Slovenskem poročevalcu nepravilno razumeli kot frontalni napad nanje, da problema vzgoje ni moč zapirati za šolske stene itd. Sekretar republiškega sveta za prosveto

⁵⁸ Slovenski poročevalec, XIV, št. 97, 25. 4. 1953, str. 4.

⁵⁹ Slovenski poročevalec, XIV, št. 91, 18. 4. 1953, str. 4.

⁶⁰ Prav tam.

in kulturo Franc Kimovec je po koncu razprave omenil, da bodo sprožili postopek za razrešitev poslov šolskega inšpektorja Staneta Miheliča, predsednik okrajnega sveta Krško pa, da bodo verjetno enako ukrepali proti Papeževi in Mazaju.⁶¹

Po seji je za Slovenskega poročevalca odgovarjal Boris Zihlerl, ki je vnovič poudaril, da je pozitivna stran članka Mileta Smolinskega v odpiranju vzgojnih vprašanj in v nakazovanju drobnih problemov v šolstvu, ki se pojavijo v praksi. Ponovno pa je kritiziral del prosvetnih delavcev, ki so se v svojih razpravah trudili, "da se bistvo vprašanja skriva v kopico več ali manj formalnih ugovorov in pripomb k članku tov. Smolinskega".⁶²

Polemika se je po javni seji polegla. Afera je vodilni partijski strukturi pokazala, kako se partijske smernice dejansko obravnavajo v praksi na terenu. Iz besed predsednika slovenske vlade Borisa Kraigherja je moč razbrati glavne politične slabosti, ki so se pokazale ob aferi. To je bilo "zapiranje vasi pred zunanjim svetom in proti vtikanju tiska in javnosti v te stvari", kar z drugimi besedami pomeni neupoštevanje političnih smernic višjih organov. Krivda, da "je do tega prišlo, leži na okrajnem komiteju in na tovarišici Roziki Bohinčevi, ki sta bila poklicana na licu mesta postaviti stvari pravilno. Tu pa je vmes prijateljstvo med Bohinčevo in Papeževo. Celotno stvar se potem obravnava neprincipielno." Iz Kraigherjevih besed je bilo razvidno, da sta bili stališči centralnega in okrajnega komitije Zveze komunistov do istega vprašanja različni, to pa za Partijo ni bilo sprejemljivo.⁶³

Afera je Zvezi komunistov Slovenije "koristila" v toliko, da je z njo opravičevala poseganje nestrokovne javnosti v šolske zadeve. To "javnost" so predstavljali predvsem člani šolskih odborov, katerih izbor je nadzirala Socialistična zveza delovnega ljudstva. Odpor prosvetnih delavcev proti kritikam je moč zato v določeni meri razumeti tudi kot strah pred pretiranim poseganjem politike in laikov v strokovne zadeve.

Rezultati afere so bili minimalni, saj je Zveza ko-

⁶¹ Slovenski poročevalec, XIV, št. 97, 25. 4. 1953, str. 4.

⁶² Prav tam.

⁶³ Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954, str. 352–353.

munistov po seji komisije Sveta za prosveto in kulturo Slovenije naredila vse, da se stvari umirijo. Boris Kraigher je pri Vrhovnem sodišču v Beogradu dosegel razveljavitev obsodbe Malovrha, s centralnega komiteja ZKS pa so pritisnili na organizacije v Boštanju, da naj ne gredo v načrtovano tožbo proti Slovenskemu poročevalcu in Miletu Smolinskemu. Še največ "koristi" je imela od afere Papeževa, saj ni bila odpuščena iz službe, pač pa premeščena na boljše delovno mesto v Sevnico. Tudi za lažne izjave na sodnem procesu, na osnovi katerih je bil obtožen Malovrh, ni nihče odgovarjal.⁶⁴

Politično največji rezultat afere je bilo "spoznanje", da morata biti šola in šolstvo dovzetni za kritike javnosti. Vodilne politične strukture so tako laže opravičevale poseganje na področje šolstva, kar je bilo povezano s pripravami na "pravilno" usmeritev razprav v zvezi s šolsko reformo. Na ta problem je maja 1954 v razpravi na kongresu Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije vnovič opozoril Boris Zihlerl: "Boštanjska afera je odkrila, da naše frontne organizacije, naši oblastveni forumi nasedajo reakciji, nekemu v naših krogih zelo razširjenemu mnenju, da so kulturna vprašanja, vprašanja, ki zadevajo samo posvečene, to se pravi samo ljudi, ki so strokovnjaki in da se v njihov delokrog naj ne vtikajo drugi tisti, ki predstavljajo množice in njihovo voljo." Takšno stališče nekaterih v afero vpletenih ljudi in določenega dela prosvetnih delavcev je Zihlerl odločno kritiziral, rekoč, da mora biti tudi kulturno in s tem šolsko področje široko odprto javni kritiki. Kaj pa je bila za Zihlerla javna kritika, je razvidno iz njegovih sledečih besed: "Odbori SZDL morajo biti tisti činitelji, ki bodo oblastnim organom in našim vzgojiteljem vedno pomagali v njihovem delu, ki se bodo zainteresirali za razvoj šolstva, za materialno osnovo in za idejno vsebino šolstva, za pedagoško utemeljenost, tehtnost razvoja šolstva."⁶⁵

Zihlerl je javnost in javno kritiko skorajda enačil s strukturo Socialistične zveze delovnega ljudstva; to tendenco je moč razbrati tudi iz omenjenih izjav Marinka,

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ AS 537, š. 6, Stenografski zapiski IV. kongresa SZDL Slovenije, str. 114–115.

Kimovca, Deklevove, Kraigherja itd. Poleg zahtev o javnem nadzoru nad delom prosvetnih ustanov je Ziherl političnim strukturam zastavil še naloge, ki jih spričo lastne nestrokovnosti zagotovo niso bile sposobne izvajati. Če je razumljiva skrb za materialno osnovo, za razvoj šolstva, v danih pogojih ideološke monolitnosti tudi za idejno vsebino, se lahko upravičeno vprašamo, kako bi lahko skupina laikov nadzorovala pedagoško plat dela.

T.i. družbeno upravljanje v šolstvu ni bil osamljen primer spreminjanja pristojnosti pri odločanju o delu posameznih ustanov, saj je bilo enako načelo odločanja v prvi polovici petdesetih let vpeljano tudi v umetniške in znanstvene ustanove. Pri družbenem upravljanju v šolstvu in kulturi, kot so si ga zamislili ideologi Zveze komunistov, naj bi dobil odločujočo vlogo v ustanovi šolski, upravni, umetniški ali kako drugače imenovani odbor, v katerem je lahko skupina politično zanesljivih (tudi laikov) preglasovala nezaželen predlog "svoje glavih" strokovnih članov delovnega kolektiva. Da bi bilo to mogoče, je morala Socialistična zveza delovnega ljudstva skrbno nadzirati izbor članov in doseči prevlado "svojih" v odboru, jih po potrebi klicati na posvete in jim "svetovati", kakšno stališče naj zagovarjajo v konkretnih primerih.

Priprava novega šolskega sistema

Komisija za reformo šolstva in druge pristojne ustanove

Leta 1953 je oblast končno sklenila, da je napočil čas za temeljitejšo šolsko reformo. Čeprav se še ni povsem zaključilo spreminjanje ustroja šolskih načel iz začetka petdesetih let, so že začeli trasirati temelje nove šolske reforme. Spremembe v šolstvu po zahtevah tretjega plenuma centralnega komiteja KPJ decembra 1949 so maja 1952 dobile dokončno obliko v Splošnem navodilu o šolanju v splošno izobraževalnih šolah. Predpisal je obvezno osemletno šolanje od otrokovega sedmega do petnajstega leta starosti, vendar s pripombo, da se uvaža "postopoma glede na pogoje in možnosti v posameznih ljudskih republikah".⁶⁶ V Sloveniji je bil na osnovi tega navodila 8. oktobra 1953 izdan Odlok o obveznem osemletnem šolanju. Določal je že uveljavljeno načelo, da obsega osemletna šola po štiri nižje in višje razrede, upoštevajoč slabo materialno stanje šolstva pa je potrdil obstoječo raznovrstnost v višjih razredih: "Učenci, ki so končali štiri nižje razrede, lahko svoje osemletno šolanje dovršijo v nižjih razredih gimnazij in podobnih šol."⁶⁷

Toda v istem času so že bili narejeni prvi koraki na poti k novi, obsežnejši in temeljitejši šolski reformi. Predsednik odbora za prosveto Zveznega izvršnega sveta Rodoljub Čolaković je na seji zvezne skupščine 22. maja 1953 predlagal ustanovitev Komisije za reformo šolstva splošnega izobraževanja in pojasnil osnovna izhodišča

66 UL FLRJ, VIII, št. 28, 21. 5. 1952, str. 539–540.

67 UL LRS, IX, št. 35, 15. 10. 1953, str. 517.

bodoče šolske reforme. Pohvalil je spremembe od konca leta 1949 dalje, a dodal, da to že ne zadostuje več in da je "treba iti odločno dalje". Komisija bi morala proučiti: 1.) sistem, fizionomijo, učne načrte in programe splošnoizobraževalnih šol; 2.) materialno osnovo šolstva; 3.) materialni in družbeni položaj učiteljev in profesorjev; 4.) samoupravljanje na področju izobraževanja. O delu bi morala komisija poročati skupščini ter predlagati nov sistem šolstva. Poslanci so poleg resolucije o ustanovitvi komisije izvolili še njen sestav in za predsednika imenovali dr. Miloša Žanko.⁶⁸ Žanko je bil hrvaški politik, rojen v Splitu, pravo pa je študiral v Zagrebu. Član KPJ je bil od leta 1941 in je bil eden vodilnih v odporniškem gibanju v Dalmaciji. Po vojni je zasedal pomembne oblastne funkcije v Ljudski republiki Hrvaški, od leta 1950 pa je bil minister za prosveto in kulturo Vlade Ljudske republike Hrvaške.⁶⁹

Omenjena komisija še niti ni začela dobro delovati, ko je že bila ukinjena. Njena ukinitvev je bila sad sprememb v upravni strukturi države po sprejetju zveznega ustavnega zakona 13. januarja 1953. Novoizvoljeni poslanci zvezne skupščine so na svojem prvem zasedanju decembra 1953 in januarja 1954 izglasovali poslovniška zborov in pri zveznem zboru ustanovili tudi odbor za prosveto. Na seji 23. februarja 1954 so člani odbora poslušali poročilo Komisije za reformo šol splošnega izobraževanja in nato obravnavali vprašanja, s katerimi naj bi se komisija ukvarjala. Žanko je na zasedanju skupščine 11. marca 1954 predlagal ukinitvev posebne Komisije za reformo šol splošnega izobraževanja in prenos njenih nalog na odbor za prosveto zveznega zbora. Predlog so poslanci soglasno potrdili. Formalno je bila komisija ukinjena, dejansko pa je šlo za prenos pristojnosti na novoustanovljeno Komisijo za reformo šolstva, ki je bila podrejena odboru za prosveto Zvezne ljudske skupščine. Tudi tej je predsedoval Miloš Žanko. Slovenski člani Komisije za reformo šolstva so bili Franc Kimovec, Draga Humek in Vlado Majhen.⁷⁰

⁶⁸ Šesto redovno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća, str. 24–29.

⁶⁹ Slučaj Žanko, str. 11–12.

⁷⁰ SNS, knj. I, sv. II, Beograd 1954, str. 552.

“Prva” komisija je 23. februarja 1954 v predstavitvi dela opozorila na slabo materialno osnovo, drugih problemov pa se v kratkem času delovanja niti ni uspela dotakniti. Miloš Žanko je poudaril, “da komisija glede reforme šolstva, to je v najvažnejšem vprašanju, ki ji je bilo postavljeno, ni dosegla nič posebnega”. Ugotovili so, da je potrebno proučiti veliko vprašanj, to pa lahko naredi le večja skupina ljudi v daljšem časovnem obdobju.⁷¹ Slednja ugotovitev je bila pravzaprav že znak pomembne spremembe političnega ozračja. V prejšnjih letih namreč ni bilo običajno, da bi se politiki ob sprejetju odločitve o tej ali oni reformi sploh vprašali, če so ustvarjeni pogoji za tovrstno spremembo in če imajo sploh dovolj podatkov in analiz, da bi sprejeli pomembno dolgoročno odločitev.

V letih 1953 in 1954 je bilo ustanovljenih več komisij in ustanov, ki so se ubadale z vprašanji reforme šolstva. Glede na širok izbor sodelavcev in na razprave v javnih medijih se šolska reforma iz petdesetih let močno razlikuje od predhodnih posegov na šolsko področje v letih 1945–51. Tedaj so bile spremembe bolj ali manj posledice sklepov vrhovnih političnih organov, brez predhodne analize stanja in brez posvetovanj s strokovnimi delavci. Zaradi široko zamišljene in bolj odprte razprave je nova reforma trajala celo desetletje, saj je temeljila na bolj realnih osnovah in so bili zakoni sprejeti šele takrat, ko je bila ustvarjena možnost za njihovo realizacijo.

V Sloveniji je imel odločilno vlogo pri reformiranju šolstva Svet za prosveto in kulturo Slovenije kot osrednji državni oblastni organ za področje šolstva. To “šolsko ministrstvo” je na seji 4. junija 1954 ustanovilo Komisijo za proučevanje šolstva pri Svetu za prosveto in kulturo LR Slovenije. Vodil jo je Bogomir Stupan, imela pa je še pet rednih in približno 20 zunanjih članov. Komisija je imela dve delovni skupini, skupino za splošnoizobraževalno šolstvo in skupino za strokovno šolstvo. Že kmalu se je pokazalo, da širše šolske reforme ne bo moč izpeljati zgolj s pomočjo ad hoc komisij, temveč da bo potrebno ustanoviti stalne ustanove, ki bi se ukvarjale s problematiko razvoja vseh vrst šolstva.

⁷¹ Slovenski poročevalec, XV, št. 46, 24. 2. 1954, str. 2.

Na pobudo Komisije za proučevanje šolstva je bil tako najprej ustanovljen Pedagoški center v Ljubljani, ki je začel delovati septembra 1955. Pa tudi Komisija se je naslednjega leta preosnovala v samostojno ustanovo. Do tega je prišlo 22. maja 1956, ko je slovenska vlada ustanovila Zavod za proučevanje šolstva LR Slovenije, predhodnika današnjega Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport. Zavod se je hitro kadrovsko krepil in prevzel pomembno vlogo pri zbiranju in pripravljanju gradiva za predstoječo reformo. Prva direktorica je postala Draga Humek, dotedanja ravnateljica Učiteljsišča v Mariboru, 1. septembra 1957 pa jo je na vodilnem mestu nasledil Vladimir Cvetko, ki je bil nato direktor zavoda v času sprejemanja večine šolske reformne zakonodaje.⁷² Slovenski Zavod za proučevanje šolstva je delo usklajeval s sorodnimi komisijami oziroma zavodi v drugih jugoslovanskih republikah, koordinacijo pa je vodil Zvezni zavod za proučevanje šolskih in prosvetnih vprašanj, ustanovljen februarja 1955.⁷³

Za začetek šolskoreformnega dela v Sloveniji lahko štejemo objavo dveh člankov Franca Kimovca. V Prosvetnem delavcu je 25. novembra 1953 v članku Tokrat gre zares napisal, da ni današnja šola "po volji ne mladini, ne učiteljem in ne staršem". Zato jo je nujno potrebno reformirati. Nosilec reforme naj bi bili vsi neposredno prizadeti, v prvi vrsti pa strokovnjaki: "Gre pa mi za to, da pedagogi s pomočjo dokaznega gradiva utemeljimo, če, zakaj in kakšno šolsko reformo potrebujemo."⁷⁴ V članku Vprašanja, na katera mora dati odgovor šolska reforma, je Kimovec januarja 1954 pozval vse zainteresirane, naj se priključijo delu na šolski reformi s konkretnimi predlogi.⁷⁵ Po objavi teh prispevkov so bili v časopisih, predvsem v Prosvetnem delavcu, pa tudi v Naših razgledih in Sodobni pedagogiki, objavljeni številni članki o problematiki ustroja šolstva. Že 12. januarja 1954 je Henrik Zdešar, predsednik Združenja učiteljev

⁷² Novak, Pota Zavoda za šolstvo, str. 8–9.

⁷³ Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole, str. 3–4; Osnovni problemi obaveznog školovanja. Savezni zavod za proučevanje školskih i prosvetnih pitanja, sv. 1, april 1955 (uvodne neoštevilčene strani).

⁷⁴ Kimovec, Tokrat gre zares, str. 1.

⁷⁵ Ljubljanski dnevnik, IV, št. 3 do št. 6, od 6. 1. do 9. 1. 1954.

Slovenije, objavil odgovor na Kimovčeva članka z naslovom Sprejemamo poziv tov. Kimovca. Društvom združenja je naročil, naj o vseh problemih razpravljajo in naj za spreminjanje celovitega šolskega ustroja zainteresirajo še šolske in starševske svete.⁷⁶

Osnovna izhodišča šolske reforme naj bi bila obvezna za celotno Jugoslavijo, kar naj bi doprineslo k večjemu poenotenju v primerjavi s stanjem prvega povojnega desetletja, ko je obstajalo (približno) sedem načinov izpolnjevanja osemletne šolske obveznosti. Zvezna komisija za reformo šolstva je morala določiti le en možni način osemletnega šolstva in ga uveljaviti v vsej državi, da v posameznih republikah ne bi prihajalo do nesporazumov v razumevanju "osnovnih izhodišč". Kljub temu so se v javnosti pojavljala tudi mnenja, ki so bila nasprotna osnovnim izhodiščem. Že samo dejstvo, da so tovrstna mnenja objavljala tudi javna glasila, govori o spremembah po šestem kongresu ZKJ leta 1952 in o delni demokratizaciji družbe; seveda moramo pri tem upoštevati razmere oziroma omejitve enopartijske diktature. Vendar pa mnenja, ki niso bila v soglasju z osnovnimi izhodišči, niso vplivala na nadaljnji tok reforme, temveč so bila kvečjemu deležna politične kritike z višjih položajev. Moč javne diskusije je bila zatorej večja le v iskanju odgovorov na vprašanje, kako naj bodo temeljna izhodišča reforme realizirana, upoštevajoč pri tem razpoložljive materialne in kadrovske pogoje.

V Sloveniji je izhodišča za razpravo na tiskovni konferenci 25. maja 1954 razložil Franc Kimovec. Zavzel se je za enotno nediferencirano osnovno šolo in za enotne programe in učne načrte za vse istovrstne šole. Poudaril je potrebo po marksistični izobrazbi za prosvetni kader, kritiziral klasično gimnazijo in naštel številne probleme.⁷⁷

O teh nekaj osnovnih neizdelanih tezah se je razvila živahna diskusija. V prispevkih pod skupnim naslovom Za socialistične temelje šolske reforme so mnenja prispevali nekateri slovenski pedagoški delavci, ki so imeli pomembno besedo pri nadaljnjem toku šolske reforme.

⁷⁶ Prosvetni delavec, IV, št. 1–2, 12. 1. 1954, str. 1.

⁷⁷ Ljudska pravica-Borba, XIX, št. 124, 25. 5. 1954, str. 5.

To so bili dr. Vlado Schmidt, Draga Humek, Marica Dekleva, Henrik Zdešar, Gustav Šilih, Ivan Bertoncely in Venceslav Winkler. Vsi so se, kot Kimovec, zavzeli za enotno splošnoizobraževalno osemletno osnovno šolo in zavrnili diferenciacijo pred otrokovim petnajstim letom starosti.⁷⁸

Zvezna komisija za reformo šolstva se je prvič sestala 30. junija 1954 v Beogradu. Na seji je Mitra Mitrović tedanje stanje ocenila kot kombinacijo novega in starega, ki zahteva korenite spremembe. Za osnovne šole je dejala, da bodo osemletne in splošnoizobraževalne. Kritizirala je gimnazije kot "glavne šole" srednješolske stopnje izobraževanja, saj naj bi bil ob tem zapostavljen razvoj strokovnih šol, omenila pa je tudi, da praktično ne obstaja sistem izvenšolskega izobraževanja.⁷⁹ S tem je Mitrovićeva nakazala glavne probleme šolske reforme. Na drugi seji komisije 23. in 24. maja 1955 so ustanovili podkomisije za posamezne probleme, ki so bile po mnenju zvezne komisije potrebne temeljitega reformiranja. To so bile podkomisije za šole obveznega šolanja, za splošnoizobraževalne šole (tj. gimnazije), za strokovne šole in za šolanje učnega kadra. Vsaka podkomisija je morala sestaviti elaborat o bodoči obliki posameznih šol.⁸⁰

⁷⁸ Ljudska pravica, XX, št. 287, 4. 12. 1954, str. 5.

⁷⁹ Borba, XIX, št. 157, 1. 7. 1954, str. 5.

⁸⁰ Humek, O delu zvezne komisije za reformo šolstva, str. 272–276.

Popolnoma enotna ali delno diferencirana osnovna šola?

Največ pozornosti so v diskusiji posvetili problemu enotnosti obvezne osemletne šole. Ideološka izhodišča vladajoče stranke so težila k popolni odpravi razlik v šolanju med pripadniki različnih socialnih in razrednih struktur ter med bolj ali manj sposobnimi učenci. Do diferenciacije v šolanju naj bi prišlo po čim daljšem skupnem šolanju, diferenciacijo pa naj bi narekovale družbene potrebe, tj. potrebe različnih gospodarskih strok po kadrih. O enotnosti šolanja so člani slovenske Komisije za proučevanje šolstva razpravljali 17. maja 1955. Zavzeli so se proti razlikam v zahtevnosti pouka v osemletnem šolanju, ki bi izhajale iz socialnih razlik med ljudmi. Glavna naloga šolske reforme je po mnenju referentke Marice Dekleva bila: "Obvezno enotno šolanje vseh državljanov, ki mora odpraviti nasprotja med mestom in vasjo, med umskim in ročnim delom ter učenca vzgajati in izobraževati tako, da se bo po dokončani osnovni šoli lahko odločil za poklic, bodisi s pomočjo strokovne šole bodisi gimnazije." Pedagogi in psihologi bi morali poiskati odgovore na vprašanja, kako to doseči. Da bi olajšali dotedanje težave zaradi velikega osipa, bi morali omogočiti prehod v višji razred tudi tistim učencem, ki so izrazito nenadarni za en predmet, da zaradi tega predmeta ne bi izgubili več let šolanja. Razpravo na seji komisije je Marica Dekleva zaključila z besedami: "Toliko okvirno o pojmovanju enotne šole, o kateri sodim, da je socializmu veliko bližja in mnogo bolj ustrezajoča kot diferencirana, ki kljub socialistični

vsebinsi nujno nosi v sebi klice poglobljanja družbenih nasprotij.”⁸¹

Toda številni predlogi preoblikovanja obveznega osemletnega šolanja niso upoštevali izhodišč Komisije za reformo šolstva. Do začetka leta 1955 so se v polemikah v Sloveniji pojavili še štirje predlogi preoblikovanja obveznega šolstva. Prvi (soroden mu je bil četrti) je preprosto prevzel uveljavljeno strukturo dveh štiriletnih ciklusov, njegova pomanjkljivost pa je bila, da ni odgovoril na vprašanje velikega osipa učencev v nižji gimnaziji, ki je nastal kot posledica ostrega prehoda iz razrednega pouka v ljudskih šolah na predmetni pouk in izrazito drugačne vzgojne oblike dela v gimnazijah ali v boljše razvitih osemletkah. Drugi in tretji predlog sta postavila notranjo diferenciacijo po 6. oz. 5. razredu, tako da bi imeli učenci že deloma v višjih razredih osnovne šole različne predmete. Zaradi jasno izražene zahteve izobraževalne politike, naj diferenciacije v času obveznega osemletnega šolanja še ne bo, in očitkov na račun neenake stopnje znanja po končanem osemletnem šolanju med učenci različnih tipov šol, so vse te predloge gladko zavrgli.⁸²

Kulturnopolitične zahteve in težnje stroke so se velikokrat razlikovale. Največ predlogov, ki niso bili v skladu z zahtevami Komisije za proučevanje šolstva, je izhajalo iz vrst članov Združenja profesorjev in predmetnih učiteljev LR Slovenije. Stališča, ki “vztrajno silijo na to, da bi razbili enotnost šolstva na šole za bodočo inteligenco in na šole za druge praktične poklice”, je na plenumu centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije 17. marca 1955 negativno ocenil član Komisije za reformo šolstva Vlado Majhen.⁸³

Za ponazoritev argumentacije vztrajanja na ne povsem enotni osnovni šoli si podrobneje oglejmo stališče, ki ga je republiški Komisiji za proučevanje šolstva poslal Jože Širec, ravnatelj nižje gimnazije Laško. Zagoval je diferencirano obvezno šolo, ker je dajalo enotno

⁸¹ Dekleva, Pojem enotnosti in enotne šole, str. 29–39.

⁸² Humek, Kako daleč smo z reformo našega obveznega šolstva, str. 67–72.

⁸³ AS 1589, š. 7, Stenografski zapisnik II. plenarne seje CK ZKS 17. 3. 1955, str. 50–51.

osemletno šolanje po njegovem mnenju slabe rezultate in ker tretjina niže organiziranih šol ni bila sposobnih organizacijsko preiti na boljši sistem dela. Poleg tega naj bi, po Širčevem mnenju, že v osnovni šoli upoštevali različne prirojene psihične determinante: "Naloga socialistične družbe ni, po mojem mnenju, v tem, da tajimo te endogene psihične determinante, ki objektivno eksistirajo, če je to komu prav ali ne. (...) Tega bi se morali zavedati ljudje, ki hočejo obesiti vsem državljanom kalup nepopolne srednješolske izobrazbe. Enotni šolski sistem je nadalje neizvedljiv zaradi neenotnega življenjskega okolja šoloobveznih otrok. (...) Socialnih in drugih razlik ne gre reševati z enotnim šolskim sistemom obveznega šolstva. Sedanja praksa nesporno dokazuje, da ne more biti višja stopnja obveznega šolstva, na primer sedanja nižja gimnazija, *istocasno* pripravljavnica za višjo gimnazijo (kar dejansko skuša biti) in obenem zadostiti bodočemu kmetu in delavcu. To sta dva različna smotra, ki se ne dasta združiti."⁸⁴

Širčevo mnenje nikakor ni bilo izjema, saj je še več prosvetnih delavcev iz prakse podprlo določeno stopnjo diferenciacije že v obvezni osemletni šoli. V Naših razgledih so maja in junija 1955 na anketo o ustreznosti in uresničljivosti popolnoma enotne obvezne šole odgovarjali številni slovenski izobraženci. Večina prosvetnih delavcev se je izrekla proti predlogu izobraževalne politike. Profesor Miroslav Adlešič iz I. gimnazije v Ljubljani je poudaril, da "se intelektualni potencial posameznikov v razvojni fazi od 9. do 15. leta presenetljivo razlikuje" in bi bila enotnost sposobnejšim nujno v škodo. Njegova sodelavka Olga Grahor je odgovorila: "Enotno šolanje na starostni stopnji od 11 do 15 let se mi zdi načelno zgrešeno in nesocialistično", ker ne odgovarja razlikam med bolj in manj sposobnimi: "Skratka, naša enotna šola je nekaka Prokrustova postelja, kamor slabo nadarjene natezamo (in za prizadevne, a nenadarjene učence je to prava natezalnica), nadarjenim pa sekamo glave." Večina prosvetnih delavcev se je zavzela za diferenciacijo takoj po desetem letu starosti, torej za sistem ločevanja na višje razrede osemletk in na nižje gimnazije. Proti

⁸⁴ Šavli, Prosvetni delavci o dosedanji in bodoči obvezni šoli, str. 117.

uvedbi enotne osnovne šole kot izključne šole so se zavzeli tudi univerzitetni profesorji dr. Gorazd Kušej, dr. Anton Sovre, dr. Andrej Župančič in prorektor Univerze v Ljubljani dr. Fran Zwitter.⁸⁵

Podobne razprave so potekale tudi v ostali Jugoslaviji. Enotno stališče podkomisije za reformo obvezne šole je bilo izoblikovano septembra 1955 na sestanku podkomisije v Zagrebu. Šolanje naj bi bilo osemletno z začetkom pri sedmem letu starosti, kasneje pa bi prešli na šesto leto. Šola naj bi bila splošnoizobraževalna, do diferenciacije pa bi prišlo šele po končani osemletni šoli. Poudarjena je bila enotnost obveznega šolstva in težnja po enotnem šolskem sistemu v celotni Jugoslaviji.⁸⁶

⁸⁵ Naši razgledi, IV, št. 9, 14. 5. 1955, str. 216–221; št. 10, 28. 5. 1955, str. 243–245; št. 11, 11. 6. 1955, str. 265–269.

⁸⁶ Poročilo Komisije, I, št. 1, oktobra 1955, str. 11–12.

Kakšen kader naj poučuje na osnovni šoli?

Drugi problem šolske reforme je bilo kadrovsko vprašanje – kakšno izobrazbo naj bi imel in kako usposobiti dovolj številni strokovni kader. Časov eksperimentiranja z različnimi oblikami od učiteljev-tečajnikov do absolventov Višje pedagoške šole je bilo sredi petdesetih let konec. Na Svetu za prosveto in kulturo Slovenije so si prizadevali, da bi že v šolskem letu 1954/55 začeli delovati Pedagoški akademiji v Ljubljani in Mariboru, vendar je Komisija za proučevanje šolstva naglici nasprotovala ter zahtevala, naj se o tem odloča šele potem, ko bodo znana osnovna izhodišča šolske reforme in po njih izračunane potrebe po posameznih kadrih. Popolnejši elaborat o reformi učiteljskega študija je Komisija za proučevanje šolstva sestavila marca 1955, ko se je Svet za prosveto in kulturo Slovenije že opredelil do odprtih vprašanj obveznega šolstva. Predlog za šolanje učiteljev za obvezno šolo so 13. aprila 1955 obravnavali na seji Sveta za prosveto in kulturo Slovenije, vendar ga še niso potrdili. Sprejetje predlaganega osnutka zakona o pedagoških akademijah bi namreč pomenilo, da bi nov način šolanja učiteljev uzakonili preden bi uzakonili nov tip šole, za katerega naj bi te učitelje izobraževali.⁸⁷

V elaboratu Komisije za proučevanje šolstva⁸⁸ so

⁸⁷ Svet za prosveto in kulturo LRS za reformo učiteljskega študija, str. 141–142.

⁸⁸ Ob predložitvi osnutka zakona o pedagoških akademijah. V: Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole, str. 145–158.

bile naštete slabe strani obstoječih petletnih učiteljišč, ki niso zadoščale potrebam višjih razredov osnovne šole, posebej 7. in 8. razreda, in slabosti Višje pedagoške šole, ki je predstavljala “zasilno vmesno stopnjo med petletnim učiteljiščem in med štiriletno filozofsko in prirodoslovno-matematično fakulteto; bila je izhod v sili”.⁸⁹ Komisija je ponudila več možnih rešitev, največkrat pa so omenjali posebno štiriletno srednjo šolo, iz katere bi bodoči učitelji prestopali na pedagoško akademijo. Pri srednji učiteljski šoli v elaboratu niso več uporabljali naziva učiteljišče, kar je nekako že nakazovalo njihov zaton, prav tako pa še niso uporabljali desetletje kasneje uveljavljenega naziva pedagoška gimnazija. Pedagoška akademija pa naj bi bila stopenjska. Prvi dve leti bi bila splošnoizobraževalna za vse predmete obvezne šole, v 3. in 4. letniku pa bi sledila specializacija po strokah, tako da bi šola prevzela funkcije in nadgradila delo Višje pedagoške šole. Ker je šlo pri tem “za relativno dolg proces preraščanja enega tipa šole v drugi tip”, bi morali s to reformo po mnenju Komisije začeti takoj in ne čakati na reformo obvezne šole, da je ne bi dočakali brez kadra, potrebnega za njeno izvedbo. Komisija za proučevanje šolstva je zato predlagala “ustanovitev pedagoške akademije prve stopnje v Ljubljani in po možnosti tudi v Mariboru”, izdelavo predmetnika in učnih načrtov zanje in “postopoma začeti s fuzioniranjem Pedagoške akademije ter Višje pedagoške šole v enotno šolo, ki bo pripravljala učno osebje za obvezno šolo v celoti”.⁹⁰

V Sodobni pedagogiki je predlog utemeljil Vladimir Cvetko, tedaj še šolski inšpektor v Ljubljani in sodelavec Komisije za proučevanje šolstva. Zaostanek pri ustanavljanju pedagoških akademij je opravičeval z nepopolno izdelanim konceptom ločenega izobraževanja kadra za nižjo in višjo stopnjo bodoče osnovne šole. Vprašal se je, če bo zgolj dveletna akademija zadostovala za izzive sodobnosti, za učiteljišča pa zapisal, da so sicer odigrala važno vlogo, da pa so za današnjo rabo “nesodobna in zastarela”. Nasprotoval je nekaterim članom zvezne

⁸⁹ Prav tam, str. 155.

⁹⁰ Prav tam, str. 149–158.

komisije, ki so menili, da bi problem lahko rešili s podaljšanjem šolanja na učiteljskih na šest let.⁹¹

Sorodno stališče kot Cvetko je izrazil tudi Stane Melihar v referatu na občnem zboru Združenja profesorjev in predmetnih učiteljev Slovenije. Bistvo je povzel v misli: "Fakultetna izobrazba za vse učiteljstvo."⁹² Slovenska izhodišča je v celoti prevzela podkomisija za reformo učiteljskega šolanja zvezne Komisije za reformo šolstva, ki je izdelavo stališč o izobraževanju učiteljskega kadra zaupala Sloveniji in Hrvaški. Podkomisija, ki jo je vodil Vlado Majhen, je slovenska stališča potrdila na seji 30. septembra 1955 v Zagrebu. Poudarili pa so, da bodo zaradi trenutnih zmožnosti ustanovljene le dvoletne pedagoške akademije, ki naj bi bile le začasna oblika k prehodu na štiriletno šolanje.⁹³

Elaborata obeh podkomisij, za reformo obvezne šole in reformo učiteljskega študija, je Komisija za reformo šolstva obravnavala in sprejela na seji od 12. do 14. decembra 1955. Osnovna izhodišča, enotna nediferencirana osemletna osnovna šola in (dolgoročno) štiriletna visokošolska izobrazba za učiteljski kader so bila s tem dokončno izoblikovana, šli pa naj bi "v drugo razdobje šolskoreformnega dela na področju obveznega šolanja, k sestavi predmetnika in učnega načrta".⁹⁴

Dva dni kasneje, 16. decembra 1955, je bilo v Klubu poslancev v Ljubljani posvetovanje aktiva komunistov-prosvetnih delavcev, ki so se najbolj angažirali v diskusiji o šolski reformi. Uvodoma je sekretar Sveta za prosveto in kulturo Slovenije Vlado Vodopivec predstavil politično analizo dotedanjih priprav na šolsko reformo in začel s kritiko zagovornikov diferencirane šole. Poudaril je, naj bo edini povzročitelj različnih možnosti šolanja "vprašanje naše gospodarske zmogljivosti, materialnih investicij v kadre itd., skratka proces, ki ga šolska reforma ne bo mogla bistveno pospešiti". Predloge, naj bi poleg obvezne osemletne šole kot samostojne oblike obdržali tudi popolne in klasične gimnazije, je za-

⁹¹ Cvetko, Boj za učiteljevo višjo izobrazbo, str. 187–192.

⁹² Šolanje učnega osebja. Prosvetni delavec, IV, št. 5, 4. 3. 1955, str. 1–2.

⁹³ Poročilo Komisije, I, št. 1, oktobra 1955, str. 12.

⁹⁴ Poročilo Zavoda, II, št. 1, oktobra 1956, str. 1–2; glej tudi: Žanko, Osnovni namen in družbene naloge obveznega šolstva, str. 1–5.

vrnil z utemeljitvijo, "da je tudi organizacijska enotnost obvezen element socialistične šole".⁹⁵

Za Vodopivcem je govoril Vlado Majhen, ki je najprej kritiziral tiste komuniste, ki "smatrajo, da v nekaterih vprašanjih lahko gredo mimo vse partijske discipline, vseh socialističnih linij" in so v diskusiji zagovarjali drugačno stališče od tistega, ki ga je zavzelo vodstvo Zveze komunistov Jugoslavije. Zatem je govoril o sestanku, ki ga je imel v Beogradu: "Tovariš Čolaković je jasno postavil, da ne moremo postavljati šolske reforme drugače, kot postavljamo vsa druga vprašanja. Torej tudi tu moramo izhajati iz stališč delavskega razreda. Na tej ideologiji gradimo ves družbeni sistem, gradimo naše gospodarstvo, tolčemo za nove družbene odnose." In drugič: "Drugo vprašanje (...) je, da je šolska reforma po svojem bistvu jugoslovansko vprašanje. (...) Eden je socializem v Jugoslaviji in eden mora biti v svojem bistvu tudi šolski sistem."⁹⁶

Proti načelom pedagogov od blejskega kongresa dalje, da naj bi način reformiranja šolstva narekovale psihološke determinante otrok, ki jih šolamo, se je izrekel Miloš Ledinek, ki je jasno začrtal odnos politike in stroke: "Predvsem moramo postaviti, kakšne so družbene potrebe glede šole. Temu mora biti potem podrejeno vse drugo – psihologija, pedagogika, manjša in večja nadarjenost otrok, potrebe univerze itd."⁹⁷ Boris Kraigher pa je ocenil anketo v Naših razgledih kot škodljivo in dodal, da "je vprašanje reforme šolstva vprašanje družbe, ne pa vprašanje pedagogov".⁹⁸ Glavno besedo na posvetovanju so imeli politiki. Sestanek je bil namenjen discipliniranju članov Zveze komunistov in uveljavljanju enotne izobraževalne politike. Težnja vodilnega partijskega kadra je bila, naj se v nadaljnjih razpravah ne bi več pojavljala mnenja, ki bi bila, kot se je dogajalo do tistega časa, diametralno nasprotna zahtevam vladajoče stranke.

Da je bilo diskutiranje za razmere enopartijske diktature dotlej dejansko zelo svobodno oziroma po mne-

⁹⁵ AS 1589, š. 61, Zapisnik posvetovanja aktiva komunistov-prosvetnih delavcev, 16. 12. 1955, str. 2–9.

⁹⁶ Prav tam, str. 11–12.

⁹⁷ Prav tam, str. 25.

⁹⁸ Prav tam, str. 37–39.

nju politikov "presvobodno", se je pokazalo tudi v dopisu slovenske Komisije za proučevanje šolstva ob pripravah nadaljnjih korakov šolske reforme. Predsednika Komisije za reformo šolstva Miloša Žanka so namreč 26. januarja 1956 povprašali: "Glede predstoječe javne diskusije o reformi obvezne šole Vas prosimo za obvestilo in nasvet, ali naj bi prepustili tej diskusiji svobodno pot ali pa lahko pričakujemo od Vas neka posebna navodila za njeno organizacijo."⁹⁹

⁹⁹ AS 249, š. 126, dok. 479/1-56.

Drugi odprti problemi šolske reforme

Poleg osrednjega problema šolske reforme, obvezne osemletne šole in z njim povezanega vprašanja učiteljskih kadrov, je obstajala še vrsta odprtih vprašanj. Ker so se dotikala ožjega kroga ljudi, so v javnosti naletela na manjši odmev. Eno od teh je bila problematika izobraževanja odraslih. Da je šlo za vprašanje, ki so ga starejši šolski sistemi zapostavljali, kaže že neenotnost v poimenovanju te problematike. V dokumentih najdemo več izrazov. Poleg izobraževanja odraslih so govorili še o pošolskem ali pa izvenšolskem izobraževanju. Šlo je za problem, kako omogočiti zaposlenim, da bi prišli do višje izobrazbe ali kvalifikacije.

Izhodišča za izobraževanje odraslih so nastala skorajda brez sodelovanja predstavnikov iz Slovenije. Osnovni vzrok temu je bilo stališče zvez amaterskih kulturnih društev, Ljudske prosvete Slovenije in Zveze DPD (delavsko prosvetnih društev) Svoboda, da je to njun monopol in da spremembe na tem področju niso potrebne. Vodstvi obeh organizacij sta vztrajali na prostovoljnem obiskovanju tečajev, ki so sicer ponujali različna predavanja, a si udeleženci na njih niso mogli pridobiti javno priznane izobrazbe ali kvalifikacije. Šlo je bolj ali manj za nadaljevanje politike izpred 2. svetovne vojne, ko so tovrstne tečaje organizirale različne zveze kulturno-prosvetnih društev in so bili tečaji poleg strokovnega dela usmerjeni zlasti v pridobivanje idejnih ali političnih somišljenikov. Tudi sindikalne organizacije v Sloveniji, ki bi se morale zanimati za izobraževanje

svojih članov, se s tem niso ubadale. Pa tudi nobena od opravljenih anket slovenske Komisije za proučevanje šolstva se ni dotaknila izvenšolskega izobraževanja. Poleg tega so v Sloveniji problematiko t.i. nižjih strokovnih šol večkrat obravnavali v sklopu rednega šolskega sistema, medtem ko so jih v manj razvitih jugoslovanskih republikah obravnavali kot del izobraževanja odraslih. V Sloveniji so bile izvzete iz tega sklopa le dvoletne kmetijsko-gospodarske šole, ki so dosegale lepe rezultate.¹⁰⁰

V elaboratu, ki ga je za potrebe Komisije za reformo šolstva maja 1956 sestavil Zvezni zavod za proučevanje šolskih in prosvetnih vprašanj, so poudarili sledeča stališča: absolventom srednjih šol bi moral biti omogočen vpis na različne fakultete; šole za odrasle morajo postati sestavni del celotnega šolskega procesa; poleg že obstoječih večernih delavskih gimnazij bi morali ustanoviti še sorodne šole, ki bi dajale strokovno znanje, torej popoldansko verzijo srednjih strokovnih šol; odličnim praktikom iz tovarn bi morali z izpiti omogočiti dosego (teoretične) kvalifikacije ali pa jim po nekaj letih v tovarni, ko bi dokazali svojo praktično sposobnost, omogočiti tudi nekajletno šolanje na odgovarjajoči fakulteti.¹⁰¹

Leta 1955 še niso bila dokončno izdelana izhodišča reforme strokovnega šolstva. Za razliko od problematike pošolskega izobraževanja se je na tem področju posebej angažirala Slovenija, saj je imela relativno veliko dijakov v strokovnih šolah. Toda izdelava skupnega jugoslovanskega stališča je zaostajala za izdelavo predlogov reforme za ostale zvrsti šolanja. O tem je jeseni 1955 Komisija za proučevanje šolstva menila: "Naša republiška podkomisija za proučevanje strokovnega šolstva smatra, da je Zvezni zavod za proučevanje šolstva pokazal premajhno iniciativnost pri pripravi te reforme. En sam sestanek posebne delovne skupine za strokovno šolstvo v okviru Zveznega zavoda ni rodil večjih rezultatov. Ostalo je v glavnem le pri diskusijah in načrtih."¹⁰²

Nižje strokovne šole so bile po novem sistemu izločene iz tega sklopa vprašanj, saj jih je obravnavala

¹⁰⁰ Šmiljanić, *Obrazovanje odraslih*, str. 201–205.

¹⁰¹ *Osnovni problemi obrazovanja odraslih*, str. 27–29.

¹⁰² Poročilo Komisije, I, št. 1, oktobra 1955, str. 14.

zvezna podkomisija za reformo izobraževanja odraslih, tako da je ostajalo nerešeno vprašanje vloge in pomena srednjih strokovnih šol v reformiranem šolskem sistemu. Osnovna zahteva šolskih reformatorjev je bila, naj bo absolutom teh šol omogočen vpis na odgovarjajoče fakultete brez dodatnih pogojev.¹⁰³

Komisija za reformo šolstva se je bolj bežno ubadala še z nekaterimi drugimi problemi, npr. z vprašanjem predšolske vzgoje in posebnega šolstva. Tudi z reformo visokošolskega študija se pristojni v letih 1954–56 niso posebej ukvarjali. Zato pa je bilo v teh letih veliko razprav in mnenj posvečenih problematiki gimnazije.

Prav glede tega vprašanja so se v diskusiji pojavila najbolj nasprotujoča si stališča. V Sloveniji so obstajali tako zagovorniki krepitve vloge gimnazije v novem sistemu kot tudi hudi kritiki gimnazij, medtem ko so bili zagovorniki popolne ukinitve gimnazij v dotedanji obliki iz drugih republik. Najpomembnejši med temi je bil direktor Višje pedagoške šole v Beogradu Milivoje Urošević, ki je v referatu na plenumu centralnih odborov združenj učiteljev Jugoslavije aprila 1954 v Sarajevu takole ocenil osrednjo splošnoizobraževalno šolo: "Gimnazija je tipično buržoazna šola. (...) Prav zato, ker so dijaki v gimnaziji postavljeni v nenaravne pogoje življenja in ker ne vidijo praktične uporabe rezultatov svojega učenja, se nauče dvoličnosti, hinavščine, prilizovanja, neznačajnosti, varanja itd. Zato je tudi moralna vzgoja v taki šoli zelo sumljiva. (...) Zato gimnazijci žive samo v breme skupnosti."¹⁰⁴

Urošević je te misli ponovil še na kongresu Združenja učiteljev Jugoslavije maja 1955 v Opatiji, kjer je dodal, da so klasične gimnazije skrajni izraz neskladja buržoazne splošnoizobraževalne srednje šole s splošnimi družbenimi dogajanjem.¹⁰⁵ Spomladi 1955 je sorodne misli objavil še v reviji *Savremena škola*. Ponovil je teze, da se v gimnaziji dijaki učijo le za lažje, ugodnejše in bolj gosposko življenje. Gimnazija je bila, po Uroševićevem mnenju, v dotedanji obliki odvečna šola, ustanova, ki jo

¹⁰³ Poročilo Zavoda, II, št. 1, oktobra 1956, str. 3–4.

¹⁰⁴ Urošević, *Sedanja gimnazija je zastarela*, str. 1.

¹⁰⁵ Urošević, *Splošno in strokovno izobraževanje*, str. 2–3.

je treba v reformnih posegih najbolj spremeniti. To pa zato, ker je bila gimnazija šola "eksploatatorjev", v ostalih šolah pa so sedeli "eksploatiranci". V novih razmerah bi sicer lahko ohranili srednjo splošnoizobraževalno šolo, vendar močno spremenjeno, je menil Urošević.¹⁰⁶

Nižje gimnazije niso sodile v ta sklop vprašanj, saj je bila njihova usoda s potrditvijo stališča o enotnem osemletnem obveznem šolanju že zapečaten. Problem dotedanje višje gimnazije pa je bil ločen na vprašanje splošnih in klasičnih gimnazij. "Nasprotniki" so gimnaziji očitali predvsem preveč teoretično usmeritev, ki zavira absolventom delo v proizvodnji, saj ni dajala kvalifikacije za nobeno konkretno delo, kar je nujno zahtevalo nadaljevanje študija na visokih šolah. Nasprotniki gimnazij so bili zlasti v vrstah kulturnopolitičnih delavcev, ki so prisegali na razredno teorijo marksizma. Izhajajoč iz "kulta fizičnega dela" so ocenjevali, da je gimnazija šola meščanske mladine in da v njej ne pride dovolj do izraza delavsko-kmečko jedro, ki naj bi bilo vodilni dejavnik socialistične družbe. Nasprotnne zahteve, zahteve po ohranitvi gimnazij, so prihajale iz vrst gimnazijskih in univerzitetnih profesorjev, ki so menili, da le zahtevna srednja splošnoizobraževalna šola nudi pogoje za uspešno nadaljevanje študija na visoki šoli.

Osnovna izhodišča je Zvezni zavod za proučevanje šolstva sestavil maja 1955 in jih objavil v brošuri Problem gimnazija u sistemu srednjih škola. Slovenski član skupine je bil predsednik Komisije za proučevanje šolstva Bogomir Stupan. Skupina za gimnazije je v elaboratu naštel dobre in slabe strani obstoječih gimnazij. Medtem ko je zvezna komisija za reformo šolstva za druge zvrsti šol postavila natančna izhodišča za reformiranje, jih za probleme gimnazij ni, saj očitno ni prišla do enotnega usklajenega stališča, kaj in kako z njimi. Nakazala je le več možnih rešitev problema, kar po svoje tudi priča o paleti različnih predlogov in mišljenj. Dovolj nazorno je bilo izraženo le stališče, da do sprememb mora priti, ker se je vloga gimnazije v novih političnih razmerah bistveno spremenila. Odprte so bile tri možnosti. Prva je bila ukinitvev gimnazije kot poseb-

¹⁰⁶ Urošević, O nekima problemima u vezi sa reformom školstva, str. 23–35.

nega tipa srednje šole, a se je ob tem pojavilo vprašanje, s kakšno šolo jo zamenjati? Najglasnejša zagovornika te opcije sta bila že omenjeni Milivoje Urošević in Silvestar Močilnik, avtor elaborata "Gimnazija – škola prošlosti". Druga varianta je dopuščala obstoj reformirane gimnazije, pri čemer bi bilo treba odgovoriti na več vprašanj: ali naj bo le pripravljavnica za visoko šolo ali pa naj daje tudi zaključeno srednjo splošno izobrazbo; kakšen bo potemtakem njen odnos do ostalih srednjih šol; ali bi bilo potrebno spremeniti ime gimnazija? Tretja možnost, ki so ji kreatorji šolske reforme najbolj nasprotovali, pa je bil predlog, naj bodo spremembe minimalne, da pa se s poostreno kadrovske in štipendijske politiko doseže dotok delavske mladine na gimnazije. Obstajalo je torej še dosti odprtih vprašanj. Jasno je bilo le, da mora gimnazija izgubiti monopol pripravljavnice za univerzo in da, po izenačitvi ranga z ostalimi srednjimi šolami, ne sme več biti elitna šola srednje stopnje izobraževanja.¹⁰⁷

Slovenski prispevek k nastanku elaborata o problemu gimnazij je bil na prvi stopnji dogovarjanj minimalen, pa tudi nadalje ni mogel biti večji, ker v zvezni podkomisiji za gimnazije Slovenci nismo imeli predstavnika, nasprotno pa je bil njen pomemben član Milivoje Urošević. Zagovornikov ukinitve gimnazij v Sloveniji ni bilo. Potreba po spremembah je bila nakazana že v ideji šolske reforme in za opcijo reformirane gimnazije so se ogrevali tudi načrtovalci šolske reforme v Sloveniji.

Večjo zavzetost so slovenski predstavniki pokazali na posvetovanju o klasičnih gimnazijah, ki je bil 5. in 6. maja 1955 v Beogradu. Iz Slovenije sta se ga udeležila Miroslav Ravbar kot predstavnik Sveta za prosveto in kulturo Slovenije in ravnatelj mariborske klasične gimnazije Jože Košar. Razpravi o mestu klasične gimnazije v novem šolskem sistemu je bilo posvečene malo pozornosti in razpravljalci niso našli enotnega stališča. Nakazani sta bili dve alternativni: naj bo klasična gimnazija še nadalje enotna osemletna splošnoizobraževalna šola ali pa naj postane štiriletna šola (z ohranitvijo dotodanjih 5. do 8. razreda) deloma strokovnega karakterja s

¹⁰⁷ Problem gimnazija u sistemu srednjih škola, str. 30–35 in str. 70–73.

poudarjenim poučevanjem klasičnih jezikov. O možnostih ukinitve klasičnih gimnazij na posvetu niso govorili. Glavni dosežek posveta je bila delna uskladitev treh učnih programov in načrtov, slovenskega, hrvaškega in srbskega. Popolno enaki tudi po posvetovanju niso bili, saj je slovenski Svet za prosveto in kulturo zvezni vladi sporočil, da v Sloveniji ne more biti enak kot v Srbiji in Hrvaški “že zaradi pouka srbskega in hrvatskega jezika”.¹⁰⁸

Da so bili zaključki posveta o klasičnih gimnazijah v popolnem neskladju z ostalimi pripravami na šolsko reformo, ni presenetljivo, če pogledamo spisek udeležencev. Pri drugih problemih so se močno angažirali člani zveznega zavoda in Komisije za reformo šolstva kot kreatorji šolske reforme, o problemih klasičnih gimnazij pa so razpravljali le profesorji klasičnih gimnazij v Jugoslaviji, ki niso sodili med zagovornike radikalnih sprememb v šolstvu. Zato pa njihovo stališče tudi ni moglo vplivati na nadaljnji tok reformiranja srednjega šolstva.

Od vseh vprašanj je bilo še največ nejasnosti povezanih s problematiko gimnazije, pa čeprav je bilo vsaj do konca leta 1955 že jasno, da se ne računa več z možnostjo ukinitve gimnazij. Decembra 1955 so se v Beogradu dogovorili, da bo gimnazija enoten tip šole z delno diferenciacijo.¹⁰⁹ Posredno je bila s tem že potrjena bodoča ukinitve klasičnih gimnazij. Še vedno pa ni bila dokončno pojasnjena možnost delitve na bolj realni ali bolj klasični tip, vloga tehnične vzgoje v učnem načrtu, odprto je bilo še vprašanje, ali naj ostane ime gimnazija ali pa si bo potrebno “izmisliti” novo ime za nov tip šole.

Da bo šolska reforma dolgotrajen in naporen proces, je bilo jasno že v času izdelave osnovnih izhodišč v letih 1954 do 1956, do izraza pa je prišlo tudi v govoru Rodoljuba Čolakovića v Zvezni ljudski skupščini 9. maja 1956. Čeprav se je kot vladni predstavnik zavzel za to, da bi reforma zaživela v čim krajšem času, je naštel

¹⁰⁸ AS 249, š. 108, dok. 1127–55.

¹⁰⁹ Informativni bilten Saveznog zavoda za proučevanje školskih i prosvetnih pitanja, str. 26–27. Primerjaj: Karakter i mesto srednje škole opšteg obrazovanja u školskom sistemu, str. 455–476.

probleme, ki bi jih morali odpraviti še preden bi Komisija za reformo šolstva dokončala svoje delo. Omenil je nejasnosti v zvezi z nižjimi strokovnimi šolami, nedorečenost financiranja strokovnega šolstva in dijaških domov, nepopolno zakonodajo, zaostajanje materialne osnove šolstva za realnimi potrebami in nepravilnosti v sistemu plač, ki so pogojevale prenzke plače v prosvetni stroki.¹¹⁰

V slovenski skupščini je junija 1956 na vprašanje, kdaj je moč pričakovati uvedbo reforme, odgovoril predsednik slovenske vlade Boris Kraigher: "Pri dosedanjem delu se je pokazalo, da je delo pri šolski reformi tako komplicirano in tako težko, da ga ne bo mogoče v kratkem času opraviti. Zato je popolnoma jasno, da šolska reforma na pouk in na delo v naših šolah v šolskem letu 1956/57 še ne bo vplivala. (...) Kdaj bo o njih (šolskih zakonih, op.p.) razpravljala (zvezna skupščina, op.p.), bi težko rekel, v najugodnejšem primeru morda pred koncem tega leta."¹¹¹

Kljub težavam priprave na šolsko reformo niso ostajale zgolj na ravni diskusije in posvetovanj. Predvsem se je izboljševala materialna osnova šolstva, kar se je videlo ob vsakoletnih razpravah o proračunu v zvezni in republiški skupščini. Zbrane materiale o reformi so obravnavali v za to pristojnih oblastnih in političnih telesih. Medtem ko so oblastni organi v razpravah pozornost posvečali predvsem realnim težavam šolstva, so v političnih organizacijah razpravljali tudi o ideološki plati šolstva.

¹¹⁰ SNS, knj. III, sv. 2, Beograd, 1956, str. 374–376.

¹¹¹ S.z. LS LRS, 3. sklic, knj. 7, Ljubljana, 1957, str. 6.

Javna razprava o stališčih Komisije za reformo šolstva v Sloveniji

Komisija za reformo šolstva je sproti javno objavljala izhodišča reforme. V slovenščino sta bila prevedena elaborata o organizaciji obveznega šolanja in o šolanju učnega kadra za obvezno šolanje. Slovenska javnost je bila tako najbolj seznanjena z zahtevami po enotni osemletni nediferencirani šoli, ki bi sicer omogočala dvig znanja povprečnega osnovnošolca, a po drugi strani nudila manj kot nižje gimnazije. Glede šolanja učnega kadra so lahko v publikaciji prebrali paletu predlogov, od idej o šestletnem učiteljišču ali sorodni pedagoški šoli, do razhajanj o dvoletni ali štiriletni pedagoški akademiji in vprašanj, kaj z višjo pedagoško šolo, na koncu pa izvedeli, da se komisija zavzema za dvoletno pedagoško akademijo.¹¹²

Kot uvod v širšo javno diskusijo je bil v Sloveniji v Naših razgledih 10. marca 1956 objavljen intervju z Milošem Žankom, ki je sicer omenil različnost stališč pri posameznih vprašanjih, a se je izognil njihovemu komentiranju. Prav k odpravi nesoglasij glede vloge osnovne šole kot močnega temelja šolskega sistema naj bi pripomogla tudi javna razprava, je menil predsednik Komisije za reformo šolstva. “Ta vprašanja smo obdelovali in osvetlili z naših družbeno materialnih pozicij. Če smo to storili uspešno ali ne, bomo videli, prav zaradi tega pa odpiramo tudi diskusijo”, je omenil Žanko. Ko-

¹¹² Več glej: Temeljna načelna vprašanja, stališča, opredelitve, motivi, zbirna utemeljitev in zaključki.

mentiral je še vprašanje o izobraževanju učiteljev za bodočo novo osnovno šolo: "Danes smo v takem položaju, da pripravljamo učitelje za obvezne šole v dveh vrstah šol – v učiteljiških in višji pedagoški šoli, razen tega pa še v višji gimnaziji in na fakultetah. Če pa razumemo obvezno šolanje do petnajstega leta kot neko organsko celoto, potem se postavlja vprašanje, ali ne bi bila potrebna taka zaokrožena celota tudi v šolah, kjer se šolajo učitelji za te šole." Žanko je večkrat poudaril tudi družbeno vlogo šole in pri tem jasno nakazoval idejno tendenco vladajoče ideologije, da je posameznik pri tem podrejen širši družbeni stvarnosti. Na očitek, da je reforma naravnana na povprečje, da pa onemogoča sposobnejšim hitrejšo napredovanje, je Žanko sicer menil, da "bomo morali v naši enotni obvezni šoli upoštevati tudi moment različne nadarjenosti ter večje sposobnosti na tem ali drugem področju", a konkretnosti, kako naj bi to izgledalo, ni navajal. Pritrdil je tudi stalni krilatici šolskih ideologov različnih ideologij, da mora šola tudi vzgajati, ne le učiti, za zaključek pa je omenil še najbolj pomembno spremembo v srednjih šolah: "V našem šolskem sistemu se položaj strokovnega šolstva bistveno menja. Gimnazija postaja samo ena izmed šol, medtem ko je bila v starem, iz bivše Jugoslavije podedovanem sistemu, hrbtenica in merilo vrednosti. Da pa je danes strokovno šolstvo dobilo toliko bolj pomembno mesto, to je prineslo samo povojno življenje."¹¹³

Odmevi iz Slovenije na enotna jugoslovanska stališča so bili zelo kritični. Miroslav Ravbar je junija 1956 poročal, da so na seji sveta za prosveto in kulturo Slovenije nekateri člani zagovarjali notranjo diferenciacijo v osnovni šoli, da ne bi s popolno enotnostjo zatrli ustvarjalnosti bolj sposobnih otrok: "Slabost elaborata je torej v tem, ker si zamišlja diferenciacijo bolj krajevno kakor notranje organizacijsko." Kritike so letele še na togo pojmovanje učnega načrta, na zaostanek pri uvedbi reforme izobraževanja učiteljskega kadra, ki je ostajala le na papirju, ni pa se izvajala v praksi, ter na možnost uvajanja dvoletnih pedagoških akademij, ki so pomeni-

¹¹³ O šolski reformi. Razgovor z Milošem Žankom. Naši razgledi, V, št. 5, 10. 3. 1956, str. 106–107.

le neko polovičarstvo, pa čeprav je šlo za izhod v sili.¹¹⁴

Proti izhodiščem Komisije za reformo šolstva odbora za prosveto zvezne skupščine se je maja 1956 izreklo Društvo visokošolskih profesorjev v Ljubljani. Poudarilo je, da praksa kaže, da absolventi različnih srednjih šol na univerzi študijskih obveznosti ne opravljajo enako uspešno. Zato naj bi izenačevanje vseh šol, ki nimajo enakih pogojev za delo, ne prineslo pravih rezultatov: "Kot je ostala v LR Sloveniji globoka razlika med nižjimi gimnazijami na vasi in v mestih kljub istemu imenu, tako bi tudi sama pretvorba v enotno osemletno splošno-izobraževalno šolo te razlike ne mogla odpraviti." Ker naj bi se v višjih razredih osnovnih šol znižala splošna raven znanja, naj bi bili po mnenju univerzitetnih profesorjev diskriminirani vsi. Edina pot za odpravo razlik je bila ustvarjanje takšnih materialnih možnosti, da bi lahko vsak študiral, kar bi hotel. Bolj sposobni naj bi imeli to izbiro že v višji stopnji osnovne šole: "Vsaka druga pot pomeni po našem prepričanju zelo nevaren eksperiment s celo generacijo. Posledice bi bile usodne za vse tiste, ki bi jih ta eksperiment zajel, in težke za vso našo skupnost."¹¹⁵

Pred tem se je aprila 1956 do predloga šolske reforme opredelil tudi prorektor Univerze v Ljubljani dr. Fran Zwitter. Ostro je nasprotoval enotni osemletni šoli in zavrnil argumente zvezne komisije, češ da ti nikomur ne dajejo pravice popolno odpraviti nižje gimnazije. Zavrnil je argument, da naj bi s tem v socializmu odpravili razredne razlike tudi v šolstvu, saj po njegovem mnenju s tem še ne bi prišlo do odprave delitve dela v družbi in je zato nujna različna izobrazba za različne poklice. Ocene o dualizmu v srednjih šolah je označil za napačne, saj bi morali tudi vpisani na srednje strokovne šole imeti dokončano nižjo gimnazijo, da bi lažje nadaljevali študij. Zwitter je povezal nižje gimnazije z visokošolskim študijem in nakazal, da bi se lahko zaradi slabše osnovne izobrazbe znižala tudi raven dela na višjih gimnazijah in na univerzi.¹¹⁶

¹¹⁴ Prosvetni delavec, VII, št. 11, 9. 7. 1956, str. 1.

¹¹⁵ Prosvetni delavec, VII, št. 9, 11. 5. 1956, str. 1.

¹¹⁶ Zwitter, K šolski reformi, str. 163–164.

Na posvetovanju 10. in 11. februarja 1956 v Zagrebu so se proti zgolj dvoletni pedagoški akademiji enotno izrekli predstavniki vseh jugoslovanskih višjih pedagoških šol. Zatrtili so, da pogoji že omogočajo prehod iz obstoječih učiteljskih in višjih pedagoških šol na štiriletno učiteljske šole oziroma na štiriletno pedagoško akademijo.¹¹⁷

V Prosvetnem delavcu je 30. marca 1956 kritiziral izhodišča reforme učiteljskega študija Rudolf Mencin. Nasprotoval je možnosti, da "bi dobili neke polovičarske" reforme, kot je bila dvoletna pedagoška akademija. Trdil je, da je ta morda primerna za tiste republike Jugoslavije, kjer še ni uveljavljena popolna osemletna šolska obveznost, nikakor pa ne za Slovenijo. V višje razrede osnovnih šol bi namreč dobili učitelje tako z visoko kot tudi z višjo izobrazbo. Predlagal je dvostopenjsko akademijo, na prvi stopnji s poudarkom na pedagoških predmetih. Diplomanti te stopnje bi lahko učili le v nižjih razredih osnovne šole. Na drugi stopnji pa bi imeli specializacijo po strokah. Učiteljska v dotedanji obliki bi morali preoblikovati v prvo stopnjo pedagoških akademij ali pa jih ukiniti.¹¹⁸ Mencinov članek je bil oster napad na uvajanje neke "jugoslovanske enotnosti", ki bi v konkretnem primeru Sloveniji le škodovala, saj je po njegovem mnenju Slovenija izpolnjevala vse pogoje, da bi takoj naredila preskok na višjo stopnico.

Mencin je ista stališča ponovil dva meseca kasneje še v Naših razgledih. Predlog ustanovitve dvoletne pedagoške akademije je komentiral takole: "Tu se začenja po mojem mnenju na ljubo načelu enotnosti kompromis, ki bi ga morali za Slovenijo odkloniti, ker bi se kompromisna rešitev utegnila spremeniti v dokončno in ker bi v nekem pogledu celo pomenila korak nazaj nasproti današnji praksi." Edina rešitev je bila, po Mencinovem mnenju, takojšnja uzakonitev štiriletne pedagoške akademije.¹¹⁹

Od oblastnih organov je celotno problematiko šolske reforme 12. junija 1956 obravnaval odbor za pro-

¹¹⁷ Prosvetni delavec, VII, št. 4, 28. 2. 1956, str. 2.

¹¹⁸ Mencin, K predlogu o bodočem šolanju učiteljstva, str. 1.

¹¹⁹ Mencin, Ob razpravi o bodočem šolanju učiteljskega kadra, str. 243–244.

sveto in kulturo slovenske skupščine. Obširen uvodni referat je imel Vlado Majhen. Omenil je, da ne misli obnavljati znanih elaboratov, temveč da bo odgovoril na tri vprašanja, ki so se pojavila ob kreiranju reforme. Prvo je bilo, "kateri družbeni činitelji so povzročili oziroma vplivajo na šolsko reformo". Pri tem je poudaril, da z reformo "želimo postaviti šolo na dostojne socialistične temelje", delo pa poteka "s pozicije delavskega razreda in znanstvenega socializma". To naj bi pomenilo, da se mora odmiranje razlike med fizičnim in umskim delom v socializmu izraziti tudi v šolstvu s koncem ločevanja med splošnim in strokovnim šolstvom, izraz tega pa je bila, po Majhnovih besedah, enotna osemletna obvezna šola, nediferencirana in z višjo stopnjo usposobljenosti pedagoškega kadra. Na srednji stopnji naj bi gimnazija "izgubila primat, ki ga je imela do sedaj", saj bo tudi iz srednjih strokovnih šol omogočen vpis na določene fakultete. S pomočjo diferencialnih izpitov pa naj bi praktično odpravili vse ovire pri prehajanju iz srednjih šol na fakultete, saj bo odločujoči dejavnik znanje in ne zaključni izpit prav določene srednje šole. Pri pojasnjevanju novega šolskega sistema je Majhen omenil, kaj je že bilo narejenega na poti k reformi. Iz referentovih besed je bil vnovič razviden zaostanek v izdelavi izhodišč o gimnazijah, glede katerih so se v Komisiji za reformo šolstva zavzeli za enotno gimnazijo humanističnega tipa, ki bi prvenstveno dajala kader za filozofsko fakulteto. Tretje vprašanje, o katerem je govoril Majhen, je bil odziv javnosti na šolsko reformo. Dejal je, da je bila razprava demokratična, pa čeprav so ji ton dajali predvsem prosvetni delavci. Naštel je nekaj primerov ideološko in politično neustreznih pripomb v diskusiji, kakršno je bilo npr. mnenje, da je reforma potrebna, "ker je naše šolstvo zavoženo" in bi zato morali iti "nazaj na staro, (...), kar je bilo v stari Jugoslaviji". Kot neprimerne je označil tudi zahteve po ločevanju med nadarjenimi in nenadarjenimi šolarji ter pripombe, ki so zaradi slabe materialne osnove temeljile na nerealnih izhodiščih.¹²⁰

¹²⁰ AS 1115, f. 38, Stenografski zapisnik 15. seje odbora za prosveto in kulturo, 12. 6. 1956, str. 1–20.

V diskusiji po Majhnovem referatu so člani odbora opozorili na posamezne probleme, npr. ali ni štirinajsto oziroma petnajsto leto starosti preizkzo za izbiro poklica, da so učni programi prenatrpani ipd. Poleg tega so referentu zastavili še kopico vprašanj. Majhen jim je pojasnil le nekaj splošnih načel, ni pa se spuščal v podrobnosti, kot je problematika poučevanja tujega jezika, ker to ni sodilo v princip dela temveč v učni načrt, o teh pa leta 1956 še niso natančneje diskutirali.¹²¹

Za kulturniško področje pristojne komisije Zveze komunistov Slovenije in Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije niso posebej obravnavale problematike šolske reforme. Ker je delo potekalo po načrtih in ker predlogi, ki niso bili v skladu z željami ideologije vladajoče stranke, niso bili upoštevani pri izdelavi osnovnih izhodišč, politične intervencije od zgoraj niso bile potrebne. Delo republiških in zveznih organov je nadziral odbor za prosveto Zveznega izvršnega sveta s predsednikom Rodoljubom Čolakovičem na čelu, ta pa se je večkrat izkazal kot zagovornik politično zaželeno enotne jugoslovanske socialistične kulture.

Člani ideološke komisije Zveze komunistov Slovenije so se prvič srečali s problematiko šolske reforme 18. oktobra 1956, ko so razpravljali o pouku tistih predmetov, ki so vselej najbolj na udaru politike in politikov, tj. maternega jezika in zgodovine. Stališča o primernosti pouka slovenščine je predstavila Erna Muser in ocenila, da so učbeniki za nižjo stopnjo srednjih šol (bodoči 5. do 8. razred osnovne šole) ideološko ustrezni. Izbor čtiva so narekovale ideološke potrebe, tako da so bili v učbenik uvrščeni tudi leposlovnii teksti o delavskem gibanju, o gospodarskem sistemu v Jugoslaviji in besedila, ki so pojasnjevala, "zakaj je v kmetijstvu potrebno združništvo". Po mnenju Muserjeve pa ni ustrezal učni načrt za višje razrede gimnazije, ker ni bil zasnovan dialektično materialistično temveč idealistično. Iz primerjave različnih učbenikov od leta 1945 dalje je bilo moč razbrati, da je imela stroka čedalje več besede pri izbiri programa in sta tako v najnovejši učbenik bila uvrščena tudi

¹²¹ Prav tam, str. 20–47.

Anton Martin Slomšek in Alojz Gradnik, ki so ju zaradi politično-ideoloških zadržkov prejšnji učbeniki obšli.¹²²

Problematiko pouka zgodovine je predstavil Jože Hainz. Omenil je, da je bil osnovni problem izbor učne snovi, saj je bil dotedanji učni načrt prenatrpan. Več poudarka bi morali dati najnovejši dobi. Predlog, da bi dobili enoten zvezni učbenik za zgodovino, je komentiral z besedami, da "se na vseh konferencah vidi odpor proti takemu predlogu, zlasti glede na predvojno zgodovino". Na splošno je bilo še dosti nejasnosti glede izbora snovi in izdaje učbenikov.¹²³

Razpravljalci so se soočili z zagato, kako skrócić izbor učne snovi, ne da bi pri tem pozabili na osnovna idejna načela socialistične šole. Npr. kako pri zgodovini skrajšati obdobje antike, ne da bi pri tem pozabili omeniti, kaj je ta doba dala človeštvu? Ali kako za zgodovinska berila izbirati sestavke iz NOB in partizanskega življenja, ki imajo vsa močan nacionalni poudarek, "ni pa videti v tej njihovi borbi razrednega momenta". Koliko upoštevati v slovenskih berilih ostale jugoslovanske avtorje upoštevajoč dejstvo, da bo v predmetniku tudi srbsko-hrvaški jezik? Zakaj ne bi vključili tudi člankov Edvarda Kardelja ali pa Marxa in Engelsa? Mnenja so so razlikovala, nakazani problemi pa so še enkrat potrdili, da je bil neupravičen optimizem posameznikov, da bo moč šolsko reformo izpeljati na hitro. Boris Zihlerl je ob koncu predlagal, da bi sklicali aktive komunistov po strokah (pedagogov, zgodovinarjev itd.), ki "bi te programe temeljito prediskutirali v tem smislu, kako si mi zamišljamo ta pouk".¹²⁴ V naslednjih mesecih je bil dejaven zlasti aktiv komunistov-pedagogov, v katerem so se angažirali vidni slovenski kreatorji šolske reforme Draga Humek, Henrik Zdešar, Vlado Schmidt in drugi.

Prvo obdobje priprav na šolsko reformo se je zaključilo leta 1956, ko so bile bolj ali manj znane smer-nice za reformo osnovnih in srednjih šol. Za slednje so obstajale še nejasnosti, ki pa niso mogle biti razrešene pred reformo nižjih stopenj šolanja, saj so se neposre-

¹²² AS 1589, š. 76, Zapisnik seje Ideološke komisije pri CK ZKS, 18. 10. 1956.

¹²³ Prav tam.

¹²⁴ Prav tam.

dno navezovale nanje. Zvezni in republiški zavodi za šolstvo so začeli z drugo fazo dela na reformi. To je bila analiza obstoječega stanja, na osnovi rezultatov analize in osnovnih izhodišč pa so se lotili izdelave zakonskih predlogov.

Osnovne statistične podatke o šolstvu, ki naj bi bili osnova za nadaljnje ukrepe prosvetne oblasti, je bilo moč razbrati iz letnih statističnih publikacij zveznega in republiškega zavoda za statistiko, toda na vsa vprašanja se ne da odgovoriti le s številkami. Zato so pristojne komisije izvedle vrsto kvalitativnih analiz o šolski problematiki. Najobširnejša anketa je bila v Sloveniji izvedena 1. marca 1957 v nižjih razredih osnovne šole, njeni podatki pa so bili osnova za analize o stanovanjskih razmerah učencev, obremenjenosti učencev z domačim delom, športnih aktivnostih, korelaciji med ucnim uspehom učenca in poklicem skrbnika, negativnih vplivih na šolski razvoj mladih itd. Nadaljnje ankete in analize so pokazale, kakšna mora biti mreža šol, kakšne so potrebe po šolski prehrani, po usmerjenosti vzgojnega dela v šolah, kakšna je materialna osnova šolstva, koliko je učnega osebja na osnovnih in srednjih šolah, kako dolgo študirajo študenti na visokih šolah, kako poteka družbeno upravljanje šol in koliko je štipendistov na visokih šolah.¹²⁵

Slovenska oblast je, preden se je lotila konkretnih šolskoreformnih potez, izvedla spremembo v strukturi državne uprave. Vlada je namreč menila, da so naloge v zvezi s šolstvom tako obsežne, da bi bilo smiselno, da se šolsko področje izloči iz dotedanjega skupnega Sveta za prosveto in kulturo Slovenije. Ta je bil "razbit" na dva dela. Pod pristojnostjo novega Sveta za kulturo in prosveto LR Slovenije so ostale kulturne ustanove, dočim so za šolsko problematiko maja 1956 ustanovili Svet za šolstvo LR Slovenije. Po ustanovitvi ga je kot predsednik vodil Milko Goršič, ki je bil dolžnosti razrešen decembra 1957 (ko je prevzel mesto novoustanovljenega Sveta za znanost LR Slovenije), za njim pa je predsedovanje

¹²⁵ Prikazi in študije, leta 1955–1958. Največ analiz je bilo objavljenih v tej reviji Zavoda za statistiko LR Slovenije, nekaj pa tudi v drugih publikacijah. Rezultati anket so bili deloma že navedeni pri orisu stanja šolstva.

Svetu za šolstvo Slovenije prevzel Vladko Majhen, ki je ostal na tem mestu do zamenjave vlade junija 1962. Ves ta čas je bil sekretar Sveta za šolstvo Slovenije Ludvik Gabrovšek.

Približno istočasno z ustanovitvijo samostojnega Sveta za šolstvo Slovenije je spremembe doživelo tudi načrtovanje pedagoškega dela, ki ga je dotlej opravljala Komisija za proučevanje šolstva pri Svetu za prosveto in kulturo LR Slovenije. Namesto "nestalne" komisije je bil ustanovljen zavod s samostojnim financiranjem z imenom Zavod za proučevanje šolstva LR Slovenije. Bil je predhodnik vsem kasnejšim slovenskim zavodom s tega področja dela (in tudi današnjemu Zavodu RS za šolstvo). Zavod za proučevanje šolstva se je lotil analiz pedagoškega značaja, brez katerih ni bilo mogoče izpeljati temeljitejše reforme. To so bila npr. vprašanja deleža mladih, ki so dokončali šolsko obveznost, ustreznosti učne snovi na posameznih stopnjah obveznega šolanja, ustreznosti oblik ocenjevanja, razmerja med zahtevami šole in strokovnim delom doma, potreb po učnem kadru. Zanimalo jih je tudi, koliko osemletk je v višjih razredih že delalo po učnem načrtu za nižje gimnazije, kakšna je bila (pre)zasedenost učilnic, koliko kadra je imelo pomanjkljivo in koliko neustrezno izobrazbo.¹²⁶

Gradivo iz vseh jugoslovanskih republik je zbiral zvezni zavod za šolska vprašanja v Beogradu, ki je v soglasju s Komisijo za reformo šolstva izdelal predlog za reformo šolstva v Jugoslaviji. Komisija za reformo šolstva je sredi leta 1957 obsežno gradivo skupaj s predlogom novega šolskega sistema poslala Zvezni ljudski skupščini. Ker je šlo gradivo še na javno razpravo in ker je bila ob koncu leta 1957 skupščina razpuščena, po besedah njenega predsednika Petra Stambolića "to vprašanje ni moglo biti postavljeno na dnevni red te skupščine. Verjame pa, da bo glede na pomembnost, eno od prvih vprašanj, s katerim se bo ukvarjala nova skupščina".¹²⁷

¹²⁶ AS 249, š. 112, dok. 2906/55; š. 113, dok. 3538-55; š. 131, dok. 870-56; š. 132, dok. 1050-56 in 1519-56.

¹²⁷ SNS, knj. IV, sv. 9, Beograd, 1957, str. 1949.

Predlog sistema izobraževanja in vzgoje v FLRJ

Predlog sistema izobraževanja in vzgoje v FLRJ, ki ga je sestavila Komisija za reformo šolstva odbora za prosveto Zvezne ljudske skupščine, je obsegal kar 120 strani. Komisija je dodala še 16 knjižic prilog z natančno obrazložitvijo vloge posameznih šol v novem šolskem sistemu in trenutnim stanjem teh šol. Besedilo zakonskega predloga naj bi bilo izdelano po javni diskusiji, ko bi se izkristalizirala vsa stališča in bi bile dane pripombe na predlog.

V uvodu predloga novega šolskega sistema so sestavljali zapisali, da ta sledi spremembam, ki so nastale v družbi kot posledica socialistične revolucije. Naloga novega šolstva naj bi bila pomagati razvoju socialistične usmeritve družbe, zato naj bi šlo za korenite spremembe, ki bi upoštevale tri zahteve: 1.) družbeno-politični razvoj države, tj. socialistične družbene odnose; 2.) gospodarski in tehnični razvoj ter s tem povezani materialni pogoji življenja v sodobni civilizaciji; 3.) novi položaj, vlogo, smisel življenja in nove življenjske možnosti osvobodjene človeške osebnosti v socializmu. Kot dokazi nujnosti sprememb so sestavljalcem predloga služile misli Marxa, Lenina, Tita in Kardelja. Že pri drugi točki je bila poudarjena vloga strokovnega šolstva, hkrati pa je neomenjanje gimnazije že nakazovalo stagniranje njene vloge. Pri tretji točki je bila poudarjena "jugoslovanska" usmeritev pri izdelavi smernic šolske reforme, saj so snovalci reforme menili, da je nov socialistični družbeni sistem postavil določena vprašanja, kljub razlikam v

zgodovini in tradiciji, na skupni ali pa vsaj zelo podoben imenovalec. Komisija za reformo šolstva je ponovno poudarila, da mora reforma v skladu s političnimi spremembami v državi odpraviti razlike med dotedanjimi šolskimi sistemi v republikah in je zato "potreben enoten šolski in vzgojni sistem v FLRJ", čeravno so še obstajale razlike med materialnimi osnovami šolstva, ki bi jih bilo potrebno izničiti. S šolsko reformo naj bi odpravili iz prejšnjega šolskega sistema podedovano "dualistično, nehomogeno in nedemokratsko organizacijo šolskega sistema", kar je na srednji stopnji pomenilo ukiniti podrejenost strokovnih šol gimnazijam. Bistvene spremembe v novem šolskem sistemu v primerjavi s starim bi bile: 1.) podaljšanje obveznega šolanja (kar za Slovenijo ne velja, op.p.); 2.) enotnost osemletnega šolanja; 3.) porast vloge strokovnega šolstva v celotnem šolskem sistemu; 4.) izničenje enostranskega načina rekrutiranja visokokvalificiranega kadra iz vrst gimnazijskih maturantov; 5.) razvoj sistema izobraževanja odraslih.¹²⁸

Uvodnemu poglavju je sledil najpomembnejši del – predlog novega šolskega sistema. Cilji le-tega so bili povsem podrejeni ideologiji vladajoče stranke, saj so kar naprej poudarjali socialistično družbo, dialektični materializem, bratstvo in enotnost narodov Jugoslavije, socialistični humanizem in samoupravljanje. Sama razlaga šolskega sistema ni prinesla veliko več od tistega, kar je bilo že nakazano v predhodnih razpravah. V predlogu je bilo navedeno, da bo obvezno šolstvo organizirano v obliki enotne osemletne splošnoizobraževalne šole, ki jo bodo otroci obiskovali od približno sedmega do petnajstega leta starosti. Predlagan je bil okvirni učni načrt za osnovne šole. V šolah druge stopnje bi se mladi že pripravljali na bodoči poklic. Zaobjele naj bi čedalje večji odstotek mladine, ker sodobni razvoj ni več potreboval nekvalificiranih delavcev. Pogoji za vpis na gimnazije in na strokovne šole bi bila končana osemletna obvezna šola. Enakost v predznanju in več splošnih predmetov v strokovnih šolah naj bi zblížalo nivo znanja maturantov različnih šol druge stopnje in omogočalo prehod na višje stopnje šol. Osnovni tip šole druge stopnje bi bile

¹²⁸ Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja, str. 3–18.

strokovne šole s praktičnim poukom, ki bi šolale kader za potrebe gospodarstva. Gimnazije bi bile po novem zgolj štiriletne šole in ne bi bile edine srednje šole, ki bi omogočale prehod na terciarne šole, čeprav naj bi bile še vnaprej najprimernejše za nadaljnji študij na nekaterih fakultetah. Omenjena je bila zgolj enotna gimnazija, niso pa bile omenjene klasične gimnazije, kar je bil znak, da bodo v dotedanji obliki izginile iz šolskega sistema.¹²⁹

V Predlogu je bila le bežno omenjena tudi reforma šol tretje stopnje. Računajoč na širšo možnost dotoka abiturientov iz šol druge stopnje bi se morala razširiti mreža visokega šolstva; predvsem je bila poudarjena potreba po več višjih šolah. Poleg tega bi morali razmišljati, kako mladim kvalificiranim delavcem in tehnikom, ki so se izkazali z delom v proizvodnji, omogočiti šolanje na višjih in visokih šolah.¹³⁰

Prvi del Predloga je omenil še ostale vrste šolstva, posebno šolstvo, izvenšolsko izobraževanje in izobraževanje pedagoškega kadra. V drugem delu predloga so snovalci reforme bolj s pedagoškega vidika razlagali šolski vzgojni sistem, pri tem pa vseskozi poudarjali prednosti bodočega sistema v primerjavi s podedovanim iz prejšnje dobe. Ideološkim izhodiščem se je zopet bolj približal tretji del Predloga, v katerem je bila pojasnjena vloga družbenega upravljanja šol, povezovanja šole z okolico, vzgoje v družini, mladinskih in družbenih organizacijah ter vloga ustanov za proučevanje izobraževanja in vzgoje. Tudi v tretjem poglavju so bili večkrat poudarjeni visoki humanistični cilji vzgoje v socialistični družbi v primerjavi s prejšnjo dobo.¹³¹

Pred izdelavo zakonskega osnutka je šel Predlog v javno razpravo. V časopisu *Komunist* je bil 4. oktobra 1957 objavljen članek predsednika Sveta za šolstvo Slovenije Vladka Majhna V čem je bistvo šolske reforme. Majhen je seveda zagovarjal stališča iz predloga Komisije za reformo šolstva.¹³²

¹²⁹ Prav tam, str. 19–52.

¹³⁰ Prav tam, str. 52–55.

¹³¹ Prav tam, str. 101–119.

¹³² *Komunist*, XVI, št. 23, 4. 10. 1957, str. 1 in 9.

Drugi člani Sveta za šolstvo Slovenije pa niso povsem soglašali s predsednikom Majhnom, kar je pokazala burna razprava na seji sveta 26. oktobra 1957. Najprej so razpravljali o tem, ali naj bo pravni akt zvezne skupščine deklaracija ali zakon. Ker je namreč prosvetno področje ustavno sodilo v pristojnost republik, bi lahko bila deklaracija natančnejša, a bi bila seveda le napotek in ne bi nikogar obvezovala. V nasprotju s tem pa bi smel biti zvezni zakon za šolsko področje zgolj okvirni in bi moral nato nadaljnje odločitve prepuščati v odločanje republiškim skupščinam. Člani slovenskega Sveta za šolstvo so menili, da je bolje, da zvezna skupščina sprejme zakon, na osnovi katerega bi nato slovenska skupščina precizirala razvoj šolstva v Sloveniji.¹³³ Prav tako so menili, da ne bi smeli sprejemati polovičnih rešitev z ozirom na trenutne težave po posameznih republikah. Ena od teh je npr. bila, če bi dopuščali možnost začasnega odstopanja od zahtevane osemletne šole, kar so po Majhnovih besedah zagovarjali srbski gospodarski krogi, češ "da tega Srbija ne zmore".¹³⁴ Člani slovenskega Sveta za šolstvo so enotno poudarili, da elementarna šola ne sme biti krajša od osmih let. V razpravi so opozorili, da je že čas, da tej šoli najdejo tudi primerno ime, ker naj bi bilo ime osemletka dokaj nepopularno. Na enotnost obvezne osemletne šole ni bilo pripomb, razhajali pa so se pri vprašanju, kolikšno naj bo dovoljeno odstopanje predmetnika od tedanjih nižjih gimnazij, torej od zahtevnejših šol te stopnje šolanja. Do večjih nesoglasij je prišlo pri vprašanju, ali naj se začne s poučevanjem tujega jezika že v četrtem razredu, kot je predlagal direktor Zavoda za napredek šolstva Slovenije Vladimir Cvetko, ali pa šele v petem razredu, kot je bilo zapisano v predlogu Komisije za reformo šolstva. Šele s preglasovanjem, s sedmimi glasovi proti petim, je bila sprejeta manj zahtevna inačica, ki je začetek poučevanja tujega jezika postavila v peti razred.¹³⁵

¹³³ A SŠM, š. 208, m. 9, dok. 25, Stenografski zapisnik 8. redne seje Sveta za šolstvo LRS, 26. 10. 1957, str. 1–5.

¹³⁴ Prav tam, str. 12.

¹³⁵ Prav tam, str. 25.

Precej nejasnosti je ostajalo pri vprašanju, kaj na srednješolski stopnji. Največja razlika med slovenskim in jugoslovanskim stališčem se je pokazala pri obravnavi gimnazij. Svet za šolstvo Slovenije je namreč predlagal: "Klasična gimnazija, kot gimnazija humanističnega tipa, naj ostane takšna, kot je. Samo štirje razredi je ne bi mogli napraviti klasične. (...) Predlog poskuša gimnazijo napraviti takšno, da bi njen absolvent mogel iti tudi v določen poklic (daktilografija, stenografija, knjigovodstvo). Takšna je tendenca glede gimnazij v manj razvitih republikah. V LR Sloveniji ni takšnih tendenc, zato prevladuje mnenje, naj gimnazija še ostane splošnoizobraževalna šola. (...) Gimnazije naj bodo humanističnega in realnega tipa."¹³⁶

Glede strokovnih šol so na seji sveta za šolstvo podudarili, da je predlog, naj bi ustanavljali več višjih šol, sporen, ker ni bilo jasno, ali bodo nudile dovolj kakovosten študij. Enako zadržani so bili člani do predlagane dvoletne pedagoške akademije in menili, da bi v tem primeru lahko začasno ohranili učiteljišča in Višjo pedagoško šolo. Majhen je sicer podpiral zvezni predlog zgolj dvoletne pedagoške akademije, rekoč da "štiri-letna akademija se bo smatrala kot nekaka univerza". Toda ugovarjal mu je odločen zagovornik zahtevnejših stališč slovenskih pedagogov Vladimir Cvetko: "Dvoletna akademija bi mogla dati le en del znanja, vsega pa prav gotovo ne. (...) Sedanja izobrazba naših učiteljev pa ni dovolj visoka."¹³⁷ Kot možno vmesno varianto je več članov sveta predlagalo ustanovitev "učiteljskih gimnazij" kot nadomestil za učiteljišča, iz tovrstnih gimnazij pa naj bi bil možen vpis na dvoletne akademije. Toda predlogu je nasprotoval predsednik Majhen, tako da so nato pristali na "začasnost" prehodne rešitve, kakor jo je predlagala Komisija za reformo šolstva. Bodočih pedagoških gimnazij tako še niso omenjali, za pedagoške akademije pa predlagali, naj ne bi bile enotne, temveč deljene v skupine za razredni in predmetni pouk.

¹³⁶ Poročilo Zavoda, IV, št. 1, 1. julija 1958, str. 1–2. Glej tudi: Prosvetni delavec, VIII, št. 18, 11. 11. 1957, str. 1 in Stenografski zapisnik seje v A SŠM.

¹³⁷ A SŠM, š. 208, m. 9, dok, 25, Stenografski zapisnik 8. redne seje Sveta za šolstvo LRS, 26. 10. 1957, str. 55.

V Prosvetnem delavcu je bila 1. februarja 1958 objavljena še razprava s plenuma Združenja učiteljev in profesorjev Slovenije. Pri tem so bili izpuščeni odstavki, v katerih je Vladimir Cvetko govoril "o našem stališču k 'Predlogu'", ker "se ta krijejo s stališčem Sveta za šolstvo LRS, o čemer je Prosvetni delavec že tudi poročal".¹³⁸ To pomeni, da je tudi strokovno društvo soglašalo s pripombami, ki jih je na račun zveznega predloga šolske reforme izrekel pristojni slovenski oblastni organ.

Pripombe Slovencev na predlog reforme so letele predvsem na tiste točke, kjer ni bil upoštevan boljši slovenski izhodiščni položaj in je bil ta podrejen ustvarjanju jugoslovanskega povprečja. Za Slovenijo bi namreč nekatere spremembe, tako kot se je dogajalo že pri šolskih reformah v prvih povojnih letih, pomenile nazadovanje, korak nazaj namesto naprej. Kritičnih pripomb iz Slovenije je bilo veliko, njihov vpliv na nadaljnji tok reforme pa majhen. Od šolskih odborov, ki so bili ustanovljeni zato, da bi pomagali širiti vpliv vladajoče ideologije v šolske prostore, oblast ni dobila zadovoljive podpore. Pripomba, da bi se morali bolj angažirati pri preoblikovanju šolstva, je tako bolj izzvenela v opozorilo, da podpora predlogu reforme ni tolikšna, kakršno bi si želela prosvetna oblast.¹³⁹

Proces šolske reforme se je zavlekel, ker političnemu vrhu ni uspelo "prepričati" ljudi in strokovne javnosti, da so njihova stališča najboljša, najnaprednejša. Dovolj jasno so to zapisali sestavljavci poročila Zveze komunistov Slovenije za čas med VI. kongresom ZKJ leta 1952 in VII. kongresom leta 1958: "Kljub njihovim različnim mnenjem o posameznih nebitvenih vprašanjih, so skoraj vsi (med njimi so tudi člani ZKS) zavzeli odklonilno stališče o najbolj važnem vprašanju šolske reforme – o reformi osemletne šole. (...) Njihovo stališče ni bilo odklonilno samo do stališča Zvezne komisije o reformi šolstva, temveč je bilo v bistvu nenapredno, ker je zagovarjalo konservativne poglede na vlogo gimnazije, ker je bilo proti možnosti prehoda dijakov iz srednjih

¹³⁸ Poročilo Zavoda, IV, št. 1, 1. julija 1958, str. 1–2. Glej tudi: Prosvetni delavec, IX, št. 3, 1. 2. 1958, str. 1.

¹³⁹ Winkler, O šolskih odborih, str. 36–38.

strokovnih šol na univerzo in ker je bilo proti enotni osemletni šoli v času obveznega šolanja. (...) Od začetka razpravljanja o reformi šolstva se je v razpravah in na sestankih prosvetnih delavcev jasno izražala tendenca, 'da je šolstvo področje, na katerem se pojavljajo vprašanja, ki so jih sposobni obravnavati in reševati samo strokovnjaki', skratka živo se je kazal odpor proti kakršnemukoli vmešavanju družbeno političnih sil v področje šolstva."¹⁴⁰

Kritike javnosti in slaba materialna osnova pa niso bile edine ovire pri načrtovanju šolske reforme. Dodati je treba še razlike med stališči zastopnikov različnih narodov Jugoslavije. Za Slovenijo in Makedonijo je bilo dodatno vprašanje vloga pouka srbsko-hrvaškega jezika, saj so bili z njim v predmetniku učenci in dijaki v teh dveh republikah bolj obremenjeni kot njihovi vrstniki v ostali Jugoslaviji. Slovenija je pokazala voljo do reševanja problemov manjšinskega šolstva, Srbija in Hrvaška pa sta nasprotovali hitrejšemu reševanju tega vprašanja. Razlik je bilo še veliko, pokazale pa so se, ko je prišlo do konkretizacije orisanih splošnih načel.

Mnenja slovenskih prosvetnih in ostalih strokovnih delavcev v tem času še niso dobila podpore v slovenski politiki, kar je bilo vidno že v poročilu Zveze komunistov Slovenije. Pa tudi prispevki politikov Vladka Majhna, Bogdana Osolnika in Borisa Ziherla, ki so v poletni številki Sodobne pedagogike leta 1958 orisali pomembnost novega programa Zveze komunistov Jugoslavije, sprejete tega na kongresu tega leta, ter vlogo idejnosti in ideologije marksizma za razvoj šolstva,¹⁴¹ so nakazovale željo oblasti, da bi se ideologija vladajoče stranke še trdneje usidrala pri pedagoških delavcih in v šolskih prostorih.

V nasprotju s slovenskimi pedagogi je slovenska politika brez večjih zadržkov podprla predlog zvezne Komisije za reformo šolstva. Izvršni svet Slovenije ob obravnavi predloga šolske reforme 21. februarja 1958 ni izrekel resnejših pripomb. Člani vlade so sklenili, naj Svet za šolstvo Slovenije, čeprav zakonsko stvari še ni-

¹⁴⁰ AS 1589, šk. 63, Poročilo Zveze komunistov Slovenije za obdobje med VI. in VII. kongresom ZKJ, str. 96.

¹⁴¹ Sodobna pedagogika, IX, 1958, št. 8, str. 203-226.

so bile urejene, “na osnovi razpoložljivega materiala in že znanih osnovnih principov pristopi k izdelavi načrta perspektivnega razvoja šolstva v republiki”.¹⁴² To je bila predvsem priprava novih učnih načrtov in programov za posamezne vrste šol.

Kljub številnim kritikam in pripombam na račun Predloga je Komisija za reformo šolstva na seji od 18. do 20. novembra 1957 v Beogradu, ko je obravnavala sugestije iz javne diskusije, ugotovila, da ni bilo “nobenih bistvenih pripomb, ki bi zahtevale izmenjavo določenih konceptov za to ali drugo vrsto šolstva. Dokumenti iz javnosti samo zahtevajo, naj se čimprej izglasujejo osnovni akti o reformi naše šole.”¹⁴³ S tem je bilo dovolj jasno nakazano, da kritik na račun predloga ne bodo upoštevali. Predlog je bilo treba z minimalnimi popravki le še prilagoditi pravnemu besednjaku in napisati predlog zakona. Ob koncu 1957. in v začetku 1958. leta je to storila posebna komisija odbora za prosveto in kulturo Zveznega izvršnega sveta in 30. maja 1958 je zvezna vlada že obravnavala tozadevni zakonski predlog.¹⁴⁴

¹⁴² AS 223, š. 307. Zapisnik 122. seje Izvršnega sveta LS LRS, 21. 2. 1958.

¹⁴³ Poročilo Zavoda, IV, št. 1, 1. 7. 1958, str. 2.

¹⁴⁴ SNS, knj. I, sv. 2, Beograd, 1958, str. 168.

Sprejem Splošnega zakona o šolstvu 25. junija 1958

Dne 25. junija 1958, pet let po ustanovitvi Komisije za reformo šolstva, je Rodoljub Čolaković poslanecem zvezne skupščine predstavil predlog Splošnega zakona o šolstvu. Že na začetku je poudaril, da je predlog reforme naperjen proti obstoječemu sistemu iz prejšnje Jugoslavije z večvrednimi gimnazijami in manjvrednimi strokovnimi šolami. Povojne spremembe v šolstvu so, po Čolakovičevih besedah, postopno izboljševale stanje v šolstvu, vendar je šele tedaj napočil čas za popolno sistemsko spremembo. Nujnost izvedbe reforme je Čolaković videl v zaostajanju šolstva za spremembami v jugoslovanski družbi, ki od šolstva zahteva "vzgajanje in izobraževanje ljudi, kakršni so potrebni neki socialistični skupnosti". Ko je omenjal kritike na račun predloga reforme šolstva, se ni dotaknil tistih, ki so bile značilne za Slovenijo, npr. zahteve po delni diferenciaciji že znotraj osnovne šole ali po večji vlogi gimnazij. Pri orisu zakona je več pozornosti namenil strokovnim šolam kot gimnazijam. Poudaril pa je vse bistvene razlike, ki so nov šolski sistem ločevale od prejšnjega. To so bile enotna osemletna osnovna šola, širša možnost prehajanja na višje stopnje šol, ustanavljanje večjega števila višjih šol, možnost študija ob delu na vseh stopnjah, ukinitvev funkcije šolskega inšpektorja, ustanovitev Prosvetnega sveta Jugoslavije itd. Vse spremembe je utemeljeval z zahtevami graditve novih socialističnih družbenih odnosov, pri čemer je imela poglavitno vlogo

zahteva po izenačevanju fizičnega in umskega dela.¹⁴⁵

Po diskusiji je bil sprejet Splošni zakon o šolstvu, z njim pa tudi Uvodni zakon o šolstvu, ki je določal način dela v šolah do izdaje zveznih in republiških zakonov za posamezne vrste šol, ki naj bi bili izdani na osnovi Splošnega zakona o šolstvu.¹⁴⁶

Splošni zakon o šolstvu je uzakonil okvirni šolski sistem, ki naj bi bil enak v vsej Jugoslaviji. Bil je najpomembnejši pravni akt o šolstvu v Jugoslaviji od konca 2. svetovne vojne dalje (ali pa celo v vsej jugoslovanski zgodovini). V temeljnih načelih zakona so bile zapisane zahteve v skladu s političnimi spremembami od leta 1945 dalje: da družba razvija šolo "v korist vsestranskega razvoju socialistične družbe in osebnosti posameznika", da so izobraževalni zavodi "organizirani na načelih družbene samouprave", da je smoter vzgoje in izobraževanja v graditvi novih socialističnih družbenih odnosov in oblikovanju posameznika v državljana socialistične skupnosti itd. Poudarjeno je bilo, "da pouk na šolah v vsej Jugoslaviji temelji na enotnih načelih" in da so pričevala, izdana v katerikoli republiki, enakovredna v vsej državi. Uzakonjen je bil sistem osemletne osnovne šole, štiriletnega srednjega šolstva (gimnazije in strokovne šole), dvoletnih višjih šol in štiriletnih fakultet, visokih šol in umetniških akademij. V zakonu so bila določena še načela posebnega šolstva, pouka za pripadnike narodnostnih manjšin, izobraževanja odraslih in strokovnega izpopolnjevanja ter šol za izobraževanje učiteljev. V tretjem delu zakona je bilo določeno življenje in delo na šolah, v četrtem položaj in organizacija izobraževalnih zavodov, v petem delu zakona pa so kreatorji šolske reforme zapisali, da bo "za izvrševanje in izvajanje tega zakona (...) izdan poseben uvodni zakon".¹⁴⁷

Uvodni zakon za splošni zakon o šolstvu je določil tempo sprejemanja nove zakonodaje. Republike naj bi v roku enega leta izdale republiške zakone o osnovnih šolah in o gimnazijah, v dveh letih pa bi morala zvezna skupščina sprejeti splošna zakona o strokovnem šolstvu

¹⁴⁵ Prav tam, str. 123–140.

¹⁴⁶ Prav tam, str. 150.

¹⁴⁷ UL FLRJ, XIV, št. 28, 16. 7. 1958, str. 746–761.

in o šolah za izobraževanje učiteljev. Za ostale vrste šol in za čas do sprejema posebnih predpisov naj bi Zvezni izvršni svet in republiške vlade izdali začasne predpise o izvajanju zakona.¹⁴⁸

Zvezna zakonodaja je tako predpisala le okvirne smernice – zlasti je zakoličila šolski sistem –, ki pa so ga morale dopolniti republike v svojih podrobnejših zakonih, smernicah, navodilih, saj je šolski resor po ustavnem sistemu pač sodil v primarno republiško pristojnost. Slovenski Izvršni svet si je na osnovi zakonov zadal za nalogo pripravo in sprejem republiških zakonov o osnovni šoli, gimnazijah, posebnih šolah, obveznih tečajih za pridobitev osnovne izobrazbe, šolah za pripadnike narodnih manjšin ter po sprejemu zveznih še republiških zakonov za izobraževanje učiteljev in o strokovnih in višjih strokovnih šolah. Poleg zakonodaje je morala slovenska vlada pripraviti še program za razvoj srednjih in posebnih šol, odloke o vpisih učencev v srednje in višje šole in v končni fazi prilagoditi obstoječe republiške zakone novi zakonodaji.¹⁴⁹

Na novo uzakonjeni šolski sistem se je zelo razlikoval od starega. V času obveznega šolanja je zamenjal dva ločena štiriletna ciklusa z enotnim osemletnim. Na srednji stopnji je bila novost zmanjšanje vloge gimnazij, ukinitve klasičnih gimnazij in povečana vloga strokovnih šol. Pri visokem šolstvu so težnje po več višjih šolah in vpeljavi podiplomskega študija zahtevale razbitje prej enotnega štiri- ali večletnega v stopenjski študij več dvoletnih ciklusov. Po letih šolanja so bile razlike med sistemoma (če odmislimo dopustna odstopanja) sledeče:

	OBVEZNO ŠOLSTVO	SREDNJE ŠOLE	VISOKE ŠOLE
STARI SISTEM	4 + 4 leta	4 leta	4 leta
NOVI SISTEM	8 let	4 leta	2 + 2 + 2 leti

Splošni zakon o šolstvu je bil izglasovan dva meseca po sedmem kongresu Zveze komunistov Jugoslavije, ki je bil od 22. do 26. aprila 1958 v Ljubljani. Na njem

¹⁴⁸ Prav tam, str. 745–746.

¹⁴⁹ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 2, Ljubljana, 1960, str. 495–496.

se diskutanti niso mogli izogniti problematiki šolstva. Večina je govorila predvsem o skrbi za "pravilen" izbor ljudi v šolske odbore, da bodo novi Program Zveze komunistov Jugoslavije upoštevali tudi v šolah. Posamezniki so se dotaknili tudi drugih vprašanj. Čedo Kapor je kot negativno posledico razlik med republikami omenil obstoj različnih učnih načrtov, stopenj šol in učbenikov.¹⁵⁰ Sorodne težnje po enotnih načrtih in učbenikih so se pojavile še pri nekaterih drugih razpravljalcih. Program Zveze komunistov Jugoslavije je ta vprašanja zelo medlo in nenatančno definirala. Kongres je kljub temu nehoti dolgoročno vplival tudi na spreminjanje šolskega sistema, saj je odprl Pandorino skrinjico in po Jugoslaviji so se zopet začeli širiti prepiri med pripadniki različnih narodov. Slovenski politiki so postajali vse bolj zadržani do predlogov, ki so prihajali iz Beograda, še posebej do zahtev po kulturni unifikaciji.

Poskus centralizacije odločanja iz Beograda je bil viden že v sestavi Prosvetnega sveta Jugoslavije, imenovanega skladno z novo zakonodajo. Ustanovljen je bil 1. oktobra 1958 v Beogradu, za predsednika pa imenovan Rodoljub Čolaković. Vsak republiški Svet za šolstvo je delegiral po tri člane, medtem ko število članov, ki jih je imenoval Zvezni izvršni svet, ni bilo maksimirano. Poleg 18 delegiranih, po treh iz vsake republike, je zvezna vlada imenovala še 26 članov iz vrst kulturnopolitičnih delavcev, zagovornikov šolske reforme. Med ostalimi so to npr. bili Krste Crvenkovski, Milka Minić, Mitra Mitrović, Vlado Schmidt, Mišo Pavičević, Milivoje Urošević, Draga Humek itd. Miloš Žanko je bil zastopnik Hrvaške. Svet za šolstvo Slovenije je za zastopnike imenoval Vlada Majhna, Ludvika Gabrovška in Tilko Blaha. Večina članov, imenovanih od osrednje vlade, naj bi bila porok, da bi (politične) zahteve zvezne oblasti dobile podporo tudi v najpomembnejšem državnem šolskem strokovnem organu.¹⁵¹

Kritičnih komentarjev na sprejem zakona, ki je v temeljih spremenil šolski sistem, v Sloveniji ni bilo, saj

¹⁵⁰ VII. kongres Saveza komunistov Jugoslavije, str. 567.

¹⁵¹ SNS, knj. III, sv. 1, Beograd 1960, str. 68–69; Prosvetni delavec, IX, št. 14–15, 19. 10. 1958, str. 1.

so slovenski izobraženci zadržano ali odklonilno stališče do posameznih zahtev zakona izrazili že prej. Junija 1958 so bili objavljeni le članki iz vrst kreatorjev šolske reforme, npr. Ludvika Gabrovška v Naših razgledih ali Krste Crvenkovskega v Komunistu, ki so bili le skrajšani orisi zakona.

V času političnih zaostrovanj med republikami in federacijo po sedmem kongresu Zveze komunistov Jugoslavije je prišlo do pomembnega premika v slovenski politiki. Na seji izvršnega komiteja centralnega komiteja ZKS 17. februarja 1959 je najprej Vlado Majhen razložil osnove šolske reforme, nato pa so slovenski politiki začeli kritizirati zvezno zakonodajo. Predsednik slovenske vlade Boris Kraigher je ocenil: "Po mojem mnenju naš zvezni zakon o šolstvu ni najboljši. Imam vtis, da vsa materija o šolski reformi ni dovolj izdelana in zaključena. Zato smo se dogovorili, da bomo reformo izvedli najprej le za obvezno šolanje. To pa smo napravili tako, da je konkretno izvajanje te reforme v Sloveniji marsikje zelo formalistično in pomenja mnogokrat korak nazaj." Kraigher je zagovarjal delno diferencirano osnovno šolo, kritiziral zahteve po enotnem šolstvu v vsej Jugoslaviji in nasprotoval zahtevi po republiškem zakonu o gimnaziji. Kritikam so se pridružili Vida Tomšič, Ivan Regent, Mitja Ribičič in Boris Zihlerl. Slovenski politiki so v kritiki stališč zveznih organov večkrat uporabili argumente, ki so deloma spominjali na zahteve slovenskih strokovnjakov iz razprav v letih 1954–56, ki so tedaj v slovenskih političnih strukturah še naletele na negativne odmeve.¹⁵²

Na temelju razprav s seje izvršnega komiteja februarja 1959 je Vlado Majhen napisal referat za plenum glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije 13. in 14. marca 1959. Referent sicer ni ponavljal besed s seje izvršnega komiteja, kamor javnost ni smela pokukati, temveč jih je razložil v "primernejši" obliki za širši krog ljudi. Vlogo Prosvetnega sveta Jugoslavije je le bežno omenil, bolj pa je poudaril vlogo republiškega Sveta za šolstvo. Diferenciacijo v osnovni šoli je zavil v formulacijo "prilagodljivost osnovnih šol krajev-

¹⁵² AS 1589, š. 8 Zapisnik seje Izvršnega komiteja CK ZKS, 17. 2. 1959.

nim razmeram in potrebam”, ki si jo je bilo moč razlagati na različne načine. Omenil je, da je poleg zakona o osnovni šoli pripravljen tudi zakon o gimnaziji, a dodal, da “obstoji predlog, da ne bi izdali posebnega zakona o gimnaziji”. Posamezne misli iz Majhnovega referata so bile ponovljene v sklepih seje. Namig na diferenciacijo je bila trditev, da je pri osnovnih šolah “prišlo do nekaterih napačnih pojmovanj o enotnosti obveznega šolstva, v tem, da jo ponekod zamenjujejo s popolno enakostjo vseh osnovnih šol”.¹⁵³ Lociranje “ponekod” je bilo mogoče razbrati kot namig na zvezne organe v Beogradu in na Prosvetni svet Jugoslavije, ki je imel po mnenju slovenskih politikov, npr. Borisa Kraigherja, prevelike pristojnosti.

Iz razprav na sejah vodilnih slovenskih političnih organizacij je bilo moč jasno razbrati, da je bilo obdobja popolnega strinjanja z enotnimi jugoslovanskimi stališči in popolnega upoštevanja zveznega zakona nepreklicno konec. Slovenska zakonodaja o šolstvu, sprejeta po tem času, zato ni bila bleda kopija Splošnega zakona o šolstvu, temveč so ob pisanju posameznih pravnih aktov upoštevali tudi bolj slovenski okus. V bodoči republiški zakonodaji so bile zato marsikje upoštevane kritike Slovencev na račun enotnih izhodišč, ki jih je zvezna zakonodaja “spregledala” in ki so jih pred nekaj leti kritizirali tudi še slovenski politiki.

¹⁵³ AS 537, š. 19, Stenografski zapiski XIV. plenarne seje Glavnega odbora SZDLS, 13.–14. 3. 1959, str. 1–13 in 150–153.

Podoba novega
šolskega sistema v
Sloveniji

Uzakonitev enotne osemletne osnovne šole

Reforma obveznega šolstva je bil tisti del šolske reforme, pri katerem je prišlo do najmanjših nesoglasij med predlogi posameznih republik. Enotno izhodišče je predvidevalo uvedbo obveznega šolanja od sedmega do petnajstega leta otrokove starosti ter enotno in nediferencirano šolo. Poleg osnovnih izhodišč je morala konkretna izvedba upoštevati še realne razmere na terenu, te pa so se razlikovale med republikami in tudi v posamezni republici. Velik problem v Sloveniji so bile nižeorganizirane šole, s tem povezana mreža osnovnih šol in upadanje števila učencev v obvezni šoli. Ker je bila rešitev problemov osnovni pogoj za uvedbo šolske reforme, se jih je prosvetna oblast lotila še pred sprejetjem zakonskih aktov, v začetku leta 1957.¹⁵⁴

Največjo težavo so predstavljale nižeorganizirane šole. Njihova slaba stran je bila, da so se v eni učilnici stiskali učenci različnih razredov. Imeli so skupnega učitelja, ki se zaradi raznolikosti v učilnici ni uspel dovolj posvetiti posameznemu učencu ali razredu. Največ takšnih primerov je bilo v štiriletnih osnovnih šolah, a tudi kombiniranih razredov višjih osnovnih šol ni bilo malo. Združitev več tovrstnih šol v eno – pogoja sta bila primerna šolska stavba z več učilnicami in urejene prometne zveze – bi prinesla več pozitivnih sprememb. Učitelju bi olajšali delo, saj bi poučeval le en razred in se mu lahko povsem posvetil, učencem bi nudili več znanja

¹⁵⁴ Objave, VIII, št. 2, 31. 3. 1957, str. 17–19.

in bi s tem dobili boljšo osnovo in možnost prestopa na vse srednje šole, pa tudi prihranek proračunskih sredstev ne bi bil majhen. Namesto kombiniranih razredov z manj kot dvajset učenci bi lahko v združenih osnovnih šoli učitelj prevzel razred s trideset učenci, poleg tega pa bi v proračunu ostala sredstva za vzdrževanje malih šol in del sredstev za izplačilo posebnih dodatkov za težja delovna mesta.

Spomladi leta 1955 je slovenska Komisija za proučevanje šolstva analizirala stanje v osnovnih šolah. Največji delež nižeorganiziranih šol je bil v okraju Tolmin, kjer je bilo 83,8% kombiniranih razredov, v njih pa 80,4% šoloobvezne mladine. Več kot polovica učencev je obiskovala kombinirane razrede tudi v okrajih Postojna (73,6% oddelkov in 63,4% učencev), Sežana (56,9% in 52,2%) in Črnomelj (56% in 55%), v večini okrajev pa so se številke gibale med 30 in 40 odstotki. Najboljše je bilo stanje v okrajih Ptuj, Ljutomer in mestnih okrajih Ljubljana in Maribor, kjer je obiskovala kombinirane razrede manj kot desetina učencev.¹⁵⁵

Komisija za proučevanje šolstva je začela aprila 1955 izračunavati "finančni efekt izpopolnitve mreže osnovnih šol". Zanimale so jo potrebne investicije, "če bi osnovnošolsko mrežo tako reorganizirali, da bi le-ta omogočala učencem v čim večji meri obdelati učni program vseh temeljnih razredov". Pri izračunu so upoštevali potrebe po gradnji novih šolskih poslopij, dozidavah učilnic k obstoječim šolam, zniževanje števila učencev na eno učno moč in eventualne drugačne rešitve, če na določenem okolišu nobena od navedenih ne bi bila možna.¹⁵⁶

Do srede petdesetih let so bile proračunske investicije za tovrstne potrebe v večini namenjene gradnjam manjših šolskih poslopij na podeželju, vložena sredstva so bila majhna, dotok pa nereden. Ob pripravah na izvedbo šolske reforme pa je prišlo do preobrata. Že podatki s konca šolskega leta 1956/57 so pokazali malenkosten premik v smeri izboljševanja pogojev dela. Pouk v učilnicah je bil povečini eno- do dvoizmenski, tretja

¹⁵⁵ AS 249, š. 106, dok 390–55. Zbirni podatek ni naveden, preračunavanje po nepopolnih številkah pa je sporno.

¹⁵⁶ AS 249, š. 108, dok. 1389–55.

izmena je šla največkrat na račun popoldanskih šol za odrasle. Zaradi zapiranja nižeorganiziranih šol je bilo v statistiki moč najti tudi več praznih učilnic. Ker je bil proračun centralno dirigiran, so večje vsote dobile manj razvite republike, Slovenija pa manj.¹⁵⁷

Oblast je bila pri zapiranju šol pazljiva, saj se je hotela izogniti govoricam, ki so se zlasti na Primorskem strnile v misel, da je fašistična Italija naši vasi šolo dala, socialistična Jugoslavija pa nam jo je vzela. Šlo je za očitek, ki ga je oblast slišala že v prejšnjih reformnih posegih,¹⁵⁸ pojavljali pa so se tudi ob začetku šolskega leta 1958/59, ko je začel veljati Splošni zakon o šolstvu in je bilo ukinjenih veliko enorazrednih šol, največ na Primorskem, kjer je bilo stanje najbolj porazno.¹⁵⁹ Spremembe šolske mreže in opuščanje majhnih enorazrednic in kombiniranih oddelkov so sprožile odpor domačinov, saj so se zaradi izgube najbližje – čeprav za sodobnejši pouk povsem neprimerne – šole počutili ogoljufane.

Iz vasi Ortnek v postojnski občini starši zaradi protesta proti ukinitvi osnovne šole Ortnek ob začetku šolskega leta 1958/59 svojih 23 otrok niso hoteli pošiljati v Hruševje, kamor so oblasti prešolale šoloobvezne otroke ukinjene nižeorganizirane šole iz Ortneka. Šele po dolgotrajnem pregovarjanju so sredi oktobra oblasti in starši sklenili kompromis, tako da so začeli otroci obiskovati šolo v Prestranku, s katerim je imel Ortnek boljše avtobusne zveze. Zaradi kolobocij pa so otroci, nič krivi nič dolžni, izgubili mesec in pol šolanja.¹⁶⁰ Politiko zapiranja šol je narekovalo tudi pomanjkanje učnega kadra, saj so nižeorganizirane šole potrebovale več strokovnega kadra. Velik del šol so bile zato prosvetne oblasti prisiljene zapreti. Iz okraja Gorica so npr. poročali, da je najtežji položaj v Cerknem, kjer se za 180 otrok dotedanjih štirih šol še vedno ni začel redni pouk, ker so bili brez primerne učnega kadra.¹⁶¹

¹⁵⁷ AS 249, š. 132, dok. 1519–56.

¹⁵⁸ AS 537, š. 19, Stenografski zapiski IX. seje Glavnega odbora SZDLS, 21. 5. 1957, str. 16; AS 249, š. 45, dok. 4051–52.

¹⁵⁹ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 2, Ljubljana 1960, str. 202–203.

¹⁶⁰ AS 1589, šk. 64, Informacije, št. 13, 7. 10. 1958; AS 1589, šk. 64, Informacije, št. 16, 15. 10. 1958.

¹⁶¹ AS 1589, šk. 64, Informacije, št. 12, 26. 9. 1958.

V letih 1957–58 je proces reorganiziranja šolske mreže, začel pred nekaj leti, dosegel višek. Bolj premišljeno ukinjanje nižeorganiziranih šol in združevanje štirirazrednih osnovnih šol z nižjimi gimnazijami v enotne osemletke se je množičneje začelo po 2. juliju 1957, ko je Svet za šolstvo Slovenije izdal priporočilo o postopnem prehodu na enotno obvezno osemletno šolanje. Določal je, da se morata v kraju, ki je imel samostojno osnovno šolo in nižjo gimnazijo, obe šoli s pričetkom šolskega leta 1957/58 združiti v enotno osemletko. Kjer so obstajale popolne gimnazije, so morali ločiti nižje od višjih gimnazij do začetka šolskega leta 1958/59. Okrajji so morali določiti nekaj šol, ki bi že v prvem šolskem letu začele poučevati po začasno veljavnem novem učnem načrtu. Delo teh šol je neposredno nadzoroval Zavod za proučevanje šolstva LR Slovenije, ki je na podlagi rezultatov dela pripravljaval dokončni nov učni načrt, ki naj bi ga potrdili v naslednjih letih. Hkrati s priporočilom je Svet za šolstvo izdal še začasni učni načrt za prve tri razrede novooblikovanih obveznih osemletnih šol. Izdelala ga je posebna skupina Zavoda za proučevanje šolstva v sodelovanju z več skupinami praktikov iz različnih krajev Slovenije. Bil je že zelo podoben tistemu, ki je bil kasneje potrjen kot stalni učni načrt, saj so poglavitni predmeti postali slovenski jezik, računstvo z geometrijo in spoznavanje narave in družbe, ki jim je bilo skupaj odmerjenih približno tri četrtine vseh ur.¹⁶²

Pred šolskim letom 1957/58 je bilo na osnovi priporočila 111 nižjih gimnazij združenih s štiriletnimi osnovnimi šolami v osemletne šole. Z ukinjanjem nižeorganiziranih osnovnih šol ali preoblikovanjem v podružnične šole se je začel oblikovati vse popolnejši sistem šolske mreže. Število šol se je od konca šolskega leta 1956/57 do začetka šolskega leta 1958/59 znižalo od 1387 na 1208. Toliko je bilo torej ukinjenih nižeorganiziranih šol, še nadaljnjih 318 šol pa je bilo preoblikovanih v podružnične osnovne šole, ki so imele pouk le za učence od 1. do 4. razreda. Ob prepisu v 5. razred so učenci prestopili v osrednjo višeorganizirano osnovno

¹⁶² Objave, VIII, št. 5, 25. 8. 1957, str. 51–52.

šolo. Še ugodnejša naj bi bila struktura po dokončanju objektov v gradnji, kjer so za razliko od prejšnjih let prevladovala poslopja z več kot desetimi učilnicami.¹⁶³ Predmetni pouk je bil s temi spremembami povečan od prejšnjih 211 na 314 šol, popolno osemletno šolanje pa od 211 na 632 šol. Popolnega osemletnega šolanja je bilo tako že po prvih temeljitih rezih v strukturo osnovnošolske mreže deležnih okoli 80% mladine.¹⁶⁴ Delež se je v naslednjih letih še nadalje dvigal, k čemur je pripomogla gradnja novih šolskih objektov in nadaljnje zapiranje ali preoblikovanje nižeorganiziranih osnovnih šol v podružnične šole.

Poleg šolske mreže je bil drugi problem, s katerim se je soočila šolska oblast, težavno prehajanje v višje razrede. Zaradi skrčenih programov v kombiniranih razredih, slabšega obiska pouka v bolj oddaljenih krajih in pomanjkanja prosvetnega kadra je bila raven znanja enako starih šoloobveznih otrok različna, to pa je omejevalo enakopravno možnost vpisa v (dotedanje) nižje gimnazije ali na nadaljnje stopnje šolanja. Veliko je bilo ponavljalcev, kar je podaljševalo leta šolanja. V šolskem letu 1954/55 je tako slovenske osnovne šole in nižje gimnazije obiskovalo 12,2% učencev, ki so že presegli petnajsto leto starosti, v višjih razredih pa je njihov delež znašal kar 28,5%. Največ ponavljalcev je bilo v 3. in 4. razredu osnovnih šol, v nižji gimnaziji pa se je manjšal, ker je dobršen del učencev po osmih letih šolanja zapustil šolo, ne glede na to, kateri razred so končali. Največ učencev je zapustilo šolo po 1. in 2. razredu nižje gimnazije. Strokovnjaki so visok delež ponavljalcev pripisovali zelo različnemu načinu dela v nižjih in višjih razredih, saj mladi niso bili pripravljeni na prehod iz razrednega ali celo kombiniranega na predmetni pouk. Ob tako težavnih pogojih prehajanja v višje razrede šolanja je le približno četrtnina učencev v osmih letih redno

¹⁶³ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 1, Ljubljana 1958, str. 192–193; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 2, Ljubljana 1960, str. 447 in 452. Glej tudi: Prosvetni delavec, VIII, št. 4, 28. 2. 1957, str. 1.

¹⁶⁴ AS 1589, š. 8, Priloge k seji izvršnega komiteja CK ZKS, 17. 2. 1959. Primerjaj še nekoliko popolnejše podatke za mesec marec 1958 v: Poročilo Zavoda, IV, št. 2, september 1958, str. 49.

končala po štiri razrede osnovne šole in štiri razrede nižje gimnazije.¹⁶⁵

V večini višjih osnovnih šol so vsaj v 5. in 6. razredu že delali po programu nižjih gimnazij, vendar v vseh niso imeli popolne zasedbe delovnih mest za predmetni pouk. Uradno so jih sicer šteli za popolne osnovne šole, za prestop na višjo zahtevnostno stopnjo – da bi dosegali raven nižjih gimnazij – pa jim ni manjkalo veliko.¹⁶⁶

Pri zmanjševanju števila učencev, ki so ponavljali posamezni razred obveznega šolanja, so pripomogli vsi reformni posegi od ukinjanja nižeorganiziranih šol, povečane stopnje zahtevnosti za diplome učiteljev do povečanega investiranja v šolstvo. Šolski minister Vlado Majhen je o teh spremembah februarja 1959 poročal, da je do reforme “v Sloveniji komaj 24% mladine končalo 8-letno obvezno šolanje, vse drugo pa je nekje zaoostalo, v glavnem na prehodu iz 4. razreda osnovne šole v 1. razred nižje gimnazije, ki je bil za mladino prehud in ga je treba omiliti. Tu gre namreč za prehod iz čistega razrednega pouka, ki ga vodi večinoma samo en vzgojitelj, na izredno zahtevni predmetni pouk, kjer se menja veliko vzgojiteljev. Ta prehod je treba olajšati. Zanj je v reformirani 8-razredni osnovni šoli poskrbljeno na ta način, da bo 5. razred predstavljal prehodni razred. To se pravi, da bo predmetni pouk v tem razredu uveden samo na nekaterih toriščih. Peti razred bo torej v reformirani šoli tisti razred, ki bo olajšal mladini prehod iz prve stopnje obveznega šolanja v drugo stopnjo.”¹⁶⁷

Tej zahtevi se je moral prilagoditi učni načrt, ki ga je sestavil Zavod za proučevanje šolstva Slovenije v sodelovanju s številnimi praktiki in teoretiki. Nov načrt za 1. do 3. razred obvezne šole, sprejet 2. julija 1957, je začel veljati v šolskem letu 1957/58, za 4. razred pa je veljal le na določenih eksperimentalnih šolah; prva med njimi je bila osnovna šola Frana Levstika v Ljubljani. Na osnovi analize dela eksperimentalnih šol naj bi do-

¹⁶⁵ Poročilo Zavoda, III, št. 2, december 1957, str. 23–26; Virant-Zajšek, Statistični pregled razvoja šolstva, str. 13.

¹⁶⁶ AS 249, š. 132, dok. 1050–56.

¹⁶⁷ AS 1589, š. 8, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 17. 2. 1959, str. 2–3.

končno oblikovali načrt za 4. razred, ki so ga v šolskem letu 1958/59 razširili na vse slovenske osnovne šole. Istočasno pa so v eksperimentalnih šolah uvedli nov učni načrt za 5. razred. Načrta za 4. in 5. razred sta bilačasna in "bosta šele v šolski praksi dobila svojo pravo vsebino in obliko".¹⁶⁸

Spremembam na osnovnošolski stopnji šolanja je bil namenjen večji del poletne trojne številke Sodobne pedagogike leta 1957, osrednji prispevek z zgovornim naslovom Na začetku nove poti pa je napisal direktor Zavoda za proučevanje šolstva Vladimir Cvetko.¹⁶⁹ Uvodoma je orisal že nakazane spremembe šolske mreže v šolskem letu 1957/58 in dodal, da bodo popolne osemletne gimnazije v tem letu še delale po starem, a morajo obenem pripraviti vse potrebno, da bodo na koncu šolskega leta ločili nižje gimnazije od višjih. V naslednjem šolskem letu, 1958/59, naj bi začele delovati nove zgolj štiriletne gimnazije. Ker organizacijske spremembe niso poglavitne, je omenil Cvetko, je več pozornosti posvetil vsebinskim spremembam. Nerazvite eno ali dvooddelčne šole naj bi ostale le še v odročnih krajih, a bodo morali poskrbeti, da bodo zasedene z odličnimi pedagogi. Zaradi združevanja šol s tako različnim pedagoškim pristopom naj bi nastale tudi težave v pedagoškem kolektivu, v katerem bodo po novem učitelji, predmetni učitelji in profesorji. "V začetku bodo najbrž marsikje ti novo nastali zbori vse prej kakor homogeni", se je zavedal Cvetko, marsikaj pa naj bi bilo odvisno tudi od ravnateljev, ki jih bodo "izbirali izmed najboljših pedagogov, ki so že s svojim dosedanjim delom in uspehi dokazali, da bodo sposobni voditi in graditi novo, reformirano šolo".¹⁷⁰ Nakazal je še vlogo šolskih odborov v reformirani šoli in spremenjeno vlogo šolske inšpekcije, ki tedaj še ni imela dokončno izoblikovane podobe. Pri omenjanju odnosov med učenci in učitelji ter med učenci samimi pa je Cvetko poudaril, da so iz šol v letih po osvoboditvi "v veliki meri izginile socialne razlike med 'boljšimi' in

¹⁶⁸ Poročilo Zavoda, IV, št. 1, 1. 7. 1958, str. 11; Poročilo Zavoda, IV, št. 2, september 1958, str. 40; Objave, VIII, št. 5, 25. 8. 1957, str. 51–52. Glej še študijo: Segula, Eksperimentalno delo v LRS.

¹⁶⁹ Cvetko, Na začetku nove poti, str. 129–143.

¹⁷⁰ Prav tam, str. 132–133.

‘navadnimi’ učenci, med bogatimi in revnimi, mestnimi in predmestnimi”, kar naj bi se poznalo tudi v vse bolj obiskanih roditeljskih sestankih, ki so na delovanje šole močnejše navezali tudi šolsko okolico.¹⁷¹

Andrej Šavli je v orisu novega učnega načrta za prve tri razrede obvezne šole poudaril, da imajo po novem učenci sicer več predmetov, kar pa naj ne bi pomenilo tudi večje obremenitve, saj naj bi bil učitelj tisti, ki bi iz predlaganih tem vzel in poglobljal le tisto, kar bi se mu zdelo smiselno, nikakor pa naj ne bi zahteval od učenca učenja vsega na pamet brez razumevanja vsebine.¹⁷² Nov šolski predmet, spoznavanje narave in družbe, je strokovni javnosti predstavil Štefan Trnovec. Predmet naj bi bil tematsko navezan na otrokovo najbližjo okolico, zato tudi niso predpisali detaljnega učnega načrta, saj naj bi učitelj predvideno snov in zaporedje tem prilagajal okoličini, v katero je umeščena šola. Predvsem ne bi smeli, je menil Trnovec, ob nobeni učni uri pozabiti na povezanost prirodnih in družbenih dejavnikov pri podobi pokrajine in v življenju tistih, ki jo poseljujejo.¹⁷³ Zanimiv je bil tudi prispevek Afonza Koprive, ki je opozarjal na potrebo po uvajanju novih vzgojnih pristopov pri pouku. Konkretno se je lotil skupinskega dela pri pouku in omenil, da to sicer ni popolna novost, ker so tovrstni način dela že v času med obema vojnama v šolske prostore uvajali nekateri zagnani pedagoški delavci, med ostalimi pa je omenil tudi Ernesta Vranca in Jožeta Jurančiča.¹⁷⁴

Ta dva sta ob najavah novosti nehote sprožila tudi živahno diskusijo, ki je pokazala, da so predlagane novosti deloma v skladu z načeli levousmerjenih pedagoških delavcev iz časa med obema vojnama, a hkrati opozorila, da je šolstvo še vedno premočno vpeto v idejno-politične tokove. V omenjenih člankih od Cvetkovega dalje so se avtorji sklicevali skorajda izključno le na stališča stroke. Če bi imela ta že dotlej večjo veljavo pri načrtovanju šolskega dela, verjetno ne bi tako dolgo po vojni čakali na tako zaželeno šolsko reformo, je sklepal

¹⁷¹ Prav tam, str. 141–142.

¹⁷² Šavli, Ob uvedbi novega učnega načrta, str. 143–148.

¹⁷³ Trnovec, Dobili smo nov predmet, str. 149–153.

¹⁷⁴ Kopriva, O skupinskem delu v razredu, str. 153–163.

Ernest Vranc v prispevku Čemu 12-letni vakuum?, ki je bil objavljen 27. septembra 1957 v Prosvetnem delavcu. Spraševal se je, zakaj so šele leta 1957 v učnem načrtu zapisane zahteve po strnjnosti pouka (pri predmetu Spoznavanje narave in družbe), ki so jih levo usmerjeni učitelji zagovarjali že v času "Učiteljskega pokreta" med vojnama. Krivca je Vranc nakazal le med vrsticami, toda bolje poučeni so seveda razumeli, kam je uperjena ost članka. Vranc je kritiziral povojno kopiranje sovjetskega sistema, ki je pustilo posledice tudi v šolstvu. Ker je Stalin kot "neznanstvene" ocenil tudi dosežke ruskih teoretikov dvajsetih let, na katera so se naslanjali pristaši levičarskega Učiteljskega pokreta, so bila njihova stališča v času posnemanja sovjetske pedagoške teorije in prakse seveda nezaželena.¹⁷⁵

Nekoliko bolj neposreden je bil dva meseca kasneje, 23. novembra 1957, Jože Jurančič v članku Zato 12-letni vakuum. Jurančič je pred vojno kot učitelj služboval v več štajerskih krajih, uredil več šolskih knjig in napisal številne prispevke, v katerih si je prizadeval za izboljšanje dela v šolskih prostorih. Bil je tudi med pobudniki ustanovitve Učiteljskega pokreta. Po koncu vojne je bil imenovan za pomočnika ministra za prosveto Slovenije, a je bil po informbirojevskem sporu s Sovjetsko zvezo, potem ko je že izkusil zapore in taborišča italijanskega okupatorja, ponovno zaprt in je nadaljnjih šest let preživel v zaporih in taboriščih komunističnih oblasti. Jurančič v članku ni tako bežno kot Vranc iskal vzrokov za zaostanek v posnemanju sovjetske prakse, temveč je tudi nakazal, kdo je bil po njegovem mnenju največji zagovornik sovjetske pedagoške teorije v Sloveniji, ki je obračunala z rezultati predvojnih prizadevanj slovenskih pedagogov, predvsem mladinoslovjem. Ostro je napadel prve povojne članke Vlada Schmidta, predsednika Zveze pedagoških društev Slovenije, in tako dela enega najpomembnejših slovenskih pedagoških teoretikov ocenil za glavni vzrok, zakaj povojna pedagoška stroka ni nadaljevala tam, kjer so predvojni idejno levo usmerjeni učitelji orali ledino.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Vranc, Čemu 12-letni vakuum?

¹⁷⁶ Jurančič, Zato 12-letni vakuum.

Oster napad je sprožil reakcijo z druge strani. Schmidt je že v naslednji številki Prosvetnega delavca odgovoril Vrancu in predvsem Jurančiču, da mu pripisuje preveliko vlogo.¹⁷⁷ Pri tem je zamolčal, da je njegov članek iz leta 1946 pravzaprav pomenil uradno stališče Komunistične partije in da je bil obvezno čtivo za ves pedagoški kader v Sloveniji.¹⁷⁸ Schmidtu se je vnovič oglasil Vranc in mu dejal, da ne bi smeli odgovarjati z argumenti osebne užaljenosti, pač pa je 12-letni zaostanek dejstvo, ki ga ni moč spreminiti. Dodal je, da so prispevki članov predvojnega Učiteljskega pokreta še pred nekaj leti vsi po vrsti romali v uredniški koš.¹⁷⁹

V letu 1958 je v časopisju sledila še diskusija o slovenski pedagoški znanosti, ki je vnovič opozorila na idejna razhajanja med pedagogi in na vpletanje politike v strokovna vprašanja. Franc Pediček je v člankih od januarja do marca 1958, objavljenih v Naših razgledih, nakazal, da glavno breme šolske reforme nosi le peščica ljudi okoli Zavoda za proučevanje šolstva in še nekaterih inštitucij, pedagogov iz prakse pa naj v razpravi ne bi bilo slišati, ker so bili v zadnjem času disciplinirano tiho.¹⁸⁰ Prevednotenje vseh obrazcev iz predvojnih časov po novih marksističnih receptih, je menil Pediček, ni bil "opravljen na kakšnem drugem družbeno znanstvenem področju z večjo ozkostjo kot prav na pedagoškem". Pediček resda ni z besedo napisal, kdo je bil po njegovem mnenju najbolj odgovoren, da so v pedagoški znanosti po vojni preveč "posnemali tuje vzore" ter zakaj se šele zadnji čas ozirajo na "našo pedagogiko na domačih tleh". Toda v naslednjem odstavku, da je poosvoboditvena ideološko zasnovana pedagoška misel izgubila stik s prakso ter v misli: "Umik v zgodovino pedagogike in nje metodologijo je ostal v takšni situaciji še skoraj edini njen izhod", so vsi tisti, ki so pobljže poznali pedago-

¹⁷⁷ Schmidt, Pri kom – 12 letni vakuum.

¹⁷⁸ Gabrič, Slovenska agitpropovska kulturna politika, str. 508-509. Schmidt je "stranpoti" svoje povojne pedagoške misli med vrsticami in v značilnem socialističnem izrazoslovju "priznal" šele leta 1982 v uvodu knjige, v kateri so bili objavljeni njegovi povojni članki (Schmidt, Socialistična pedagogika med etatizmom in samoupravljanjem, str. 7-10).

¹⁷⁹ Vranc, "Vakuum" – neresničen?

¹⁸⁰ Pediček, Kje smo z našo pedagoško znanostjo; glej tudi: Pediček, O nekaterih sugestijah za bodoči razvoj naše pedagoške znanosti.

ška vprašanja in spremljali šolskoreformna dogajanja, z lahkoto prepoznali Vlada Schmidta, ki je ustvarjal svoje veliko delo, ki je kot Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem izšla v treh delih v naslednjem desetletju. Nato se je Pediček lotil še revije Sodobna pedagogika, ki naj bi nosila največje breme pri soočenju različnih pedagoških naziranj in odpirala nova tovrstna obzorja, a tega dela ne opravlja, ker imajo bralci občutek, da se v pedagoški znanosti v zadnjih desetletjih ni nič premaknilo, "ker nima tesnejšega ustvarjalnega stika z ljudmi iz najširše pedagoške prakse".¹⁸¹

V kritikah se je Pediček sicer večkrat skliceval na zahteve socialistične družbene ureditve in na marksistično misel, toda jasno je bilo, da ta in sorodne pojme razume bistveno drugače kot snovalci jugoslovanskega političnega sistema in kot njegovi "nasprotniki" med pedagogi. Mestoma je bil tudi preoster in prekritičen, saj so polemike o predlogih reformiranja šolskega sistema, kot je bilo že omenjeno, v prvih letih po odločitvi o izpeljavi reforme naletele na številne odzive pedagogov iz prakse; res pa je tudi, da so bili Pedičkovi prispevki objavljeni v času, ko je bila široka polemična razprava z odločitvijo partijskega vrha že zelo okleščena.

Pedičkove ocene so naletele na zelo različne odmeve, nekateri so jim pritrjevali, drugi nasprotovali. V Naših razgledih je povojne napake bolj kot davek časa pojasnjeval Franc Strmčnik, ki pa ga je nato zavrnil Janez Jerovšek, ki je menil, da je Strmčnikovo pojasnjevanje v sporu z logiko. "Končno" oceno pa sta izrekla dr. Vlado Schmidt in dr. Leon Žlebnič na občnem zboru Zveze pedagoških društev Slovenije 4. oktobra 1958 v Ljubljani, objavljena pa sta bila v Sodobni pedagogiki; kot da bi hoteli Pedičku povedati, da to je in bo še vnaprej časopis, v katerem bo na Slovenskem razložena vodilna pedagoška misel. Schmidt je deloma opravičeval, a ne zagovarjal svojih stališč iz prvih povojnih let in omenil, da so bila popravljena na kongresu pedagoških delavcev leta 1950 na Bledu. Krivca za napake je iskal v tedanjih splošnih družbenih pogojih in ne v člankih pedagoških teoretikov. Napadel je tiste pedagoge, ki se ogibajo iz-

¹⁸¹ Pediček, Kje smo z našo pedagoško znanostjo, str. 6–7.

raza "socialistična pedagogika", ker bo pedagogika "kot znanost toliko bolj napredovala, čim bolj bo partijna za družbeni napredek, čim bolj bo zares socialistična". Kritike napak prvih povojnih let je našteval v prvi osebi množine in s tem nekoliko zameglil dejstvo, da je imel pri vsem skupaj zelo pomembno vlogo. V prispevku ni neposredno polemiziral s Pedičkom, čeprav je bilo iz Schmidtovega članka jasno, da skuša z dokazovanjem, kako se je pedagoška znanost osvobodila političnega pokroviteljstva, predvsem negirati Pedičkove ocene iz Naših razgledov.¹⁸²

Neposredno pa je članke Franca Pedička napadel Leon Žlebnik v referatu O nesprejemljivi kritiki naše pedagoške znanosti, ki je bil (vsaj v objavljeni inačici) bistveno daljši kot nosilni Schmidtov referat. Žlebnik je sicer priznal, da "je dr. Schmidt dejansko grešil", a "to je v bistvu že sam popravil". Nato je kritikom očital, da ne poznajo "jugoslovanske" pedagogike, pa čeprav so ti napadali slovensko. Pozitivne rezultate "naše" pedagogike je našel v Beogradu in Zagrebu. Žlebnikov članek, napisan izrazito bojno nastrojen proti Pedičku, ni bil ravno prepričljiv odgovor na kritike napak pedagoške stroke v preteklosti in sedanjosti.¹⁸³

Iz skrajšanega zapisnika ni razvidno, da bi se o referatih razvila živahnjša diskusija. V sklepih občnega zbora pa so bile zapisane teze iz Schmidtovega in Žlebnikovega referata.¹⁸⁴ Polemika je bila s tem – verjetno nehote – končana prav na način, ki ga je Pediček kritiziral, torej z mnenjem peščice ljudi in disciplinirano poslušnostjo in nepolemičnostjo večine pedagogov.

Da je imel Schmidtov in Žlebnikov koncept podporo v višjih partijskih strukturah, je nakazal Vlado Majhen dva meseca kasneje, 5. decembra 1958, na plenarni seji centralnega komiteja ZKS. Šolski minister je poudaril, da bi popuščanje Jurančiču ali Pedičkovemu konceptu pomenilo "umik pred malomeščanskimi in v bistvu klerikalnimi elementi, ki so sicer dosti govorili o socia-

¹⁸² Schmidt, Povojni razvoj, sedanje stanje in perspektive pedagoške znanosti, str. 227–237.

¹⁸³ Žlebnik, O nesprejemljivi kritiki naše pedagoške znanosti, str. 238–256.

¹⁸⁴ Občni zbor Zveze pedagoških društev Slovenije. Sodobna pedagogika, IX, 1958, št. 9, str. 270–276.

lizmu, v bistvu pa so zapadnjaško nastopali v pogledu naših pedagoških vprašanj in njihove rešitve”.¹⁸⁵

Priprave na šolsko reformo od srede petdesetih let dalje so omogočale, da je ob sprejemu Splošnega zakona o šolstvu večji del osnovnošolcev na nižji stopnji že v začetku šolskega leta 1958/59 začel z delom po zahtevah nove zakonodaje. Spremembe v Sloveniji je bilo potrebno potrditi še z republiško zakonodajo. Na seji najozžjega vodstva ZKS, njenega izvršnega komiteja, so 17. februarja 1959 zahtevo po nediferencirani šoli, ki so jo prej zavrnilo slovenski intelektualci, kritizirali tudi slovenski politiki. Boris Kraigher je dejal, da bi lahko bile razlike v šolskem procesu že na osnovni šoli, vendar ne bi smele biti ovira pri nadaljnjem študiju. Kraigherjevemu mnenju so se pridružili Vida Tomšič z zahtevo, da “bi morali začeti zavestno diferenciacijo najmanj pri 6. letu šolanja”, Ivan Regent je razmišljal o diferenciaciji “že od dovršenega 4. razreda osnovne šole”, Miha Marinko pa je poudaril, da osnovne šole ne smemo popolnoma uniformirati. Nekateri so kritizirali težnje po predpisovanju enotnega predmetnika in učnih programov za vso Jugoslavijo.¹⁸⁶

Ob sprejetju Splošnega zakona o šolstvu so bili v Sloveniji po večini že odpravljene poglavitni problemi za uvedbo reforme. Rok enega leta za izdajo republiškega zakona o osnovni šoli je bil zato realen. Kljub temu, da je bil manevrski prostor, ki jo je zvezna zakonodaja prepuščala republikam, precej zožan, je vseeno treba poudariti, da je bil prvič v zgodovini v pripravi tovrstni slovenski zakon. V Svetu za šolstvo Slovenije so na osnovi zveznih predpisov, slovenskih posebnosti in političnih smernic s seje vodilnih slovenskih političnih organov sestavili osnutek zakona o osnovni šoli. Slovenska vlada je sklenila, da z izdajo zakona ne bo hitela, temveč bo počakala do jeseni, “tako da bi lahko Izvršni svet morebitne pripombe in predloge, ki bi jih dali skupščinski odbori, državljani in organizacije, obravnaval”.¹⁸⁷ S tem se je strinjal tudi skupščinski odbor za prosveto in kul-

¹⁸⁵ AS 1589, š. 7, Stenografski zapisnik IX. plenarne seje CK ZKS, 5. 12. 1958, str. 46.

¹⁸⁶ AS 1589, š. 8, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 17. 2. 1959, str. 5–11.

¹⁸⁷ AS 223, š. 307, Zapisnik 32. seje Izvršnega sveta LS LRS, 19. 6. 1959, str. 2–4.

turo, ki je dodal, naj bo predlog zakona javno objavljen, diskusija na terenu pa čim bolj prosta, brez dirigiranja s strani vodilnih političnih forumov.¹⁸⁸

Predlog zakona je bil sicer omejen z določbami zveznega zakona, vendar ni bil njegova popolna kopija. Novost je bila npr. zahteva, naj bosta 4. in 5. razred osnovne šole prehodna oblika od razrednega k predmetnemu pouku. V zakon so dodali tudi možnost, da lahko učenec z negativno oceno izjemoma izdela razred, ter možnost podaljšanja učne dobe do sedemnajstega leta starosti; te zahteve so stremele k uresničitvi težnje, da bi čim večji delež šoloobvezne mladine absolvirala obvezno osnovno znanje in s tem izpolnil pogoj za nadaljnje šolanje. Iz besed Ludvika Gabrovška pri predstavitvi osnutka zakona je bilo možno razbrati stališče o odstopanju od zahtev po popolnoma uniformirani osnovni šoli: "Ne smemo pa misliti, da bodo vse šole delale po popolnoma enotnih programih. Šola bo sicer enotna po načelu in konceptu, da pa bo v samem delu omogočena diferenciacija, je razumljivo, kajti to je odvisno od potreb posameznih okrajev."¹⁸⁹

Ob objavi predloga zakona v časopisu Delo 8. julija 1959 je Boris Lipužič pozval vse, naj svoje pripombe pošljejo skupščinskemu odboru za prosveto in kulturo.¹⁹⁰ V javnosti je poziv naletel na širok odmev. Odbor je prejel 59 dopisov in v njih kar 378 pripomb k posameznim členom. Šlo je za manjše zahteve ali stilistične spremembe, tako da do večjih sprememb osnutka zakona ni prišlo. Še edina resnejša razprava se je razvila ob vprašanju, kdo naj plačuje stroške prevoza otrok iz ukinjenih nižeorganiziranih šol v oddaljenejšo popolno šolo, kar je bilo posebej aktualno na Primorskem. Pripombe na osnutek zakona so obravnavali na svetu za šolstvo, skupščinskem odboru za prosveto in izvršnem svetu, končno verzijo pa je Izvršni svet LR Slovenije sprejel na seji 18. septembra 1959.¹⁹¹

¹⁸⁸ AS 1115, f. 46, Stenografski zapisnik 7. seje odbora za prosveto in kulturo, 29. 6. 1959, str. 29–32.

¹⁸⁹ Prav tam, str. 15–21.

¹⁹⁰ Delo, I, št. 67, 8. 7. 1959, str. 1.

¹⁹¹ AS 223, š. 307, Zapisnik 38. seje Izvršnega sveta LS LRS, 18. 9. 1959; AS 1115, f. 46, Stenografski zapisnik 9. seje odbora za prosveto in kulturo, 11. 9. 1959 in Steno-

Enotna osemletna osnovna šola je bila na Slovenskem končno uzakonjena 1. oktobra 1959. V slovenski skupščini je predlog zakona obrazložil predsednik republiškega Sveta za šolstvo Vlado Majhen. Omenil je, da "vsebinska zakona o osnovni šoli temelji na idejnih načelih in smernicah, ki jih določa prosveti, znanosti in kulturi program Zveze komunistov",¹⁹² pri čemer seveda ni omenil, da stališča slovenske in jugoslovanske partije niso bila povsem identična. Poudaril je še jasno socialistično idejnost programov osnovne šole, družbeno vlogo šole in možnost raznolikosti programov glede na lokalne potrebe. Pripomb na osnutek zakona poslanci niso imeli in so ga soglasno sprejeli.¹⁹³

Zakon o osnovni šoli je bil v Uradnem listu LR Slovenije objavljen 8. oktobra 1959. Določal je, da začne veljati trideseti dan po objavi, toda večji del so se po njem ravnali že pred sprejetjem v skupščini. Uzakonil je obvezno osemletno osnovno šolo v Sloveniji in določil, da se narodnostnim manjšinam zagotovi pouk v njihovem jeziku. O življenju in delu v šolah je povzel že uveljavljene principe družbenega upravljanja v šolstvu. Da bi se izognili ponovnemu razvoju nižeorganiziranih šol, je zakon določal, da je možno osnovno šolo ustanoviti tam, kjer so izpolnjeni vsi pogoji, tj. prostor, sredstva in kader, in "se upravičeno predvideva, da se bo razvila v osnovno šolo z vsemi razredi". Razdelitev pristojnosti med občinami, okraji in republiko se ni spremenila, tako da je za razvoj določene šole morala skrbeti občina, v pristojnosti republiškega sveta za šolstvo pa je ostalo obravnavanje splošnega stanja, skrb za predmetnike, učne načrte, učbenike, učila itd. Notranja organizacija šol se je morala prilagoditi določbam zakona, v kolikor že ni bila tako organizirana, najkasneje do konca šolskega leta 1960/61. Postopen prehod od starega k novemu predmetniku in učnim načrtom je moral biti dokončan do konca šolskega leta 1962/63.¹⁹⁴

Sprejem zakona o osnovni šoli je Vlado Majhen

grafski zapisnik 10. seje odbora za prosveto in kulturo, 26. 9. 1959; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 3, Ljubljana 1959, str. 393–396; Objave, X, št. 3, 1. 11. 1959, str. 2–4.

¹⁹² S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 3, Ljubljana 1959, str. 33.

¹⁹³ Prav tam, str. 33–47.

¹⁹⁴ UL LRS, XVI, št. 32, 8. 10. 1959, str. 337–350.

označil kot začetek zakonodajnega dela pri že več let trajajoči šolski reformi v Sloveniji.¹⁹⁵ Problemi v zvezi z realizacijo zakona so bili že znani in so jih pristojni organi reševali na že utečen način. Reorganizacija šolske mreže, tj. zapiranje nižeorganiziranih šol in združevanje šolskih okolišev, se je nadaljevalo. Ob začetku šolskega leta 1959/60 je bilo zaprtih še več nižeorganiziranih šol, največ na Primorskem, Kočevskem in v Prekmurju. Problem so še nadalje ostajale vasice in zaselki na Tolminskem in Idrijskem, od koder zaradi slabih povezav ni bil možen dnevni prevoz v oddaljenejšo šolo. Skupščinski odbor za družbena sredstva je v analizi porabe sredstev za kulturne in prosvetne ustanove pohvalil lokalno oblast v Žireh, kjer je "občinski ljudski odbor Žiri zaradi majhnega števila učencev odpravil nekatere šole in organiziral prevoz učencev v osemletno šolo v Žireh. Podobne primere imamo tudi v goriškem okraju. Proračunski izdatki so se zmanjšali, učencem pa je omogočen bolj sistematičen in kvalitetnejši pouk."¹⁹⁶

Nekaj nižeorganiziranih šol je bilo zaprtih tudi zaradi pomanjkanja učiteljskega kadra, a je bil ta problem vse manjši. Veliko razpisanih štipendij za šolanje na učiteljišjih in še drugačni načini stimuliranja so vplivali na porast števila vpisanih na šolah za bodoče pedagoške delavce. Šolski minister Vlado Majhen je precej optimistično napovedal, da bi lahko do leta 1963 številčno pokrili potrebe po učiteljskem kadru, a bi zaradi reorganizacije sistema še ostala neprimerna struktura med razrednimi in predmetnimi učitelji.¹⁹⁷ Skupno sicer visoka številka več kot 1.200 manjkajočih učnih moči ni bila več tako zaskrbljujoča kot pred leti, saj so bile v njej prištete tudi neprimerne kvalifikacije učiteljev, ki so bile plod prestrukturiranja šolstva in prehoda dela šol iz razrednega na predmetni pouk. Razlog za optimizem je nudilo tudi veliko število štipendistov, ki naj bi diplomirali v nekaj letih.¹⁹⁸

¹⁹⁵ AS 1115, f. 46, Stenografski zapisnik 12. seje odbora za prosveto in kulturo, 23. 2. 1960, str. 32.

¹⁹⁶ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 3, Ljubljana, 1959, str. 437–438.

¹⁹⁷ AS 1115, f. 46, Stenografski zapisnik 12. seje odbora za prosveto in kulturo, 23. 2. 1960.

¹⁹⁸ AS 1589, š. 66, Pomanjkanje učiteljskega kadra. Podatki za štipendiste so na-

Večji problem kot pomanjkanje učiteljstva je bila zamuda pri gradnji šolskih prostorov. Aprila 1959 so na aktivu komunistov-pedagogov ocenili, da "v gradnji šol Slovenija za leto dni zaostaja za ostalo Jugoslavijo".¹⁹⁹ V letih 1957 in 1958 namreč ni bil izpolnjen investicijski načrt gradnje šolskih prostorov, določen s petletnim načrtom. Zaradi zaostanka je Svet za šolstvo Slovenije predlagal spremembo v načinu formiranja skladov, a je bilo to odvisno od zvezne zakonodaje in zveznega družbenega načrta. Spremembe je bilo zato moč pričakovati šele v letu 1960 ob pripravi novega petletnega družbenega načrta.²⁰⁰

Direktor Zavoda za napredek šolstva Slovenije Vladimir Cvetko je v analizi prvega šolskega leta po sprejetju zakona kot največjo težavo pri delu ocenil pomanjkljivo materialno osnovo, saj so imele laboratorije, glasbene sobe, likovne učilnice in ostale v novih normativih predpisane pogoje le redke šole. V nekaterih šolah je tudi še ostal dvo- ali triizmenski pouk. Nadaljnja problema sta bila okoli 15% premalo kvalificiranega pedagoškega kadra in zamuda pri izdajanju učbenikov po novih učnih načrtih, predvsem za nove predmete.²⁰¹

Spremembe v organizaciji osnovnega šolstva so poleg pozitivnih naletele tudi na negativne odmeve, povezane z denarnimi problemi. Staršem šoloobveznih otrok ni bilo najbolj po volji, da so novi učni načrti narekovali izdajo novih učbenikov. Ker ti vselej niso dobili ustrezno visokih subvencij iz republiških skladov, so bili dragi in so močno obremenili družinske finance. Vendar je bilo moč ta problem s posegom republiške vlade vsaj omiliti, medtem ko za naslednjega to ne velja.

Šlo je za posledico neuspelega reformiranja gospodarstva v začetku šestdesetih let in naglim povečevanjem osebnih dohodkov v gospodarstvu. Da bi sledili temu trendu, so v občinskih upravah administraciji povečali plače, dohodki prosvetnih delavcev pa so za okoli tretjino zaostajali za plačami v upravi. Prišlo je do veli-

vedeni za tri od skupno osmih okrajev in sicer za Gorico, Maribor in Novo mesto. Skupno jih je bilo tedaj 699, kar naj bi v perspektivi zadoščalo za pokritje potreb.

¹⁹⁹ AS 1589, š. 77, Zapisnik sestanka Aktiva komunistov-pedagogov, 15. 4. 1959.

²⁰⁰ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 3, Ljubljana 1959, str. 113.

²⁰¹ Cvetko, Eno leto izvajanja zakona o osnovni šoli, str. 6-13.

kih razponov med plačami učiteljev na enakih delovnih mestih, ki so bili odvisni od darežljivosti občin, oziroma do problema, ki ga šolski reformatorji seveda niso predvideli v svojih načrtih. Njihove optimistične napovedi so bile kmalu postavljene pod vprašaj. Učitelji so namreč začeli zapuščati šole in pedagoško delo z mladimi raje zamenjali z manj stresnim in tedaj dosti bolj plačanim delom v upravno-administrativnih službah. Zgolj v šolskem letu 1959/60 je šole zapustilo 241 učiteljev (od tega je bilo upokojenih ali umrlih 66), kar je bilo kar okoli dve tretjini povprečnega letnega dotoka abiturientov iz pedagoških šol.²⁰²

Največja pridobitev reforme obveznega šolstva je bilo izenačevanje pogojev za pridobivanje osnovne izobrazbe za vse šoloobvezne otroke. S političnega zornega kota gledano je Zveza komunistov s tem zadostila v svojih programskih smernicah zapisani težnji po popolni enakopravnosti državljanov tudi na področju vzgoje in izobraževanja. Seveda pri tem ni šlo zgolj za politični projekt, saj so podobne reforme sredi 20. stoletja potekale tudi po številnih drugih državah. Slovenski pedagoški strokovnjaki so sodelovali zlasti s kolegi iz skandinavskih držav, kjer so šolsko reformo prav tako usmerili po poti poenotenja osnovnošolskega sistema in zahteve po razširitvi mreže srednjih šol, tako da bi bila večina mladih deležna vsaj srednješolske izobrazbe. Poleg tega lahko ideje, ki so bile uzakonjene ob koncu petdesetih let, najdemo na Slovenskem že dve desetletji pred tem pri somišljenikih levičarsko usmerjenega Učiteljskega pokreta.

Do največjih sprememb, kar je bilo posebej pohvalno, je prišlo na zaostalem podeželju, saj so tamkajšnji otroci dobili bolj enakovredne pogoje za morebitno nadaljevanje šolanja na nadaljnjih stopnjah šolskega sistema. Za gospodarstvo je bila šolska reforma pomembna zato, ker se je razširil krog potencialnih kandidatov za nadaljnji študij na razvijajočem se strokovnem šolstvu. Manj zadovoljni pa so bili seveda profesorji ali dijaki na prejšnjih popolnih gimnazijah, saj sta se učni načrt in delo v razredu podrejala povprečnim sposobnostim ve-

²⁰² Prav tam, str. 43.

čine šolajoče se generacije, kar je vplivalo na nižanje zahtevnosti pred tem zelo zahtevnih gimnazijskih učnih načrtov.

Učni načrt za novo osemletno osnovno šolo so sprejemali postopoma. Po že omenjenih začasnih načrtih za prve tri razrede so sprejeli še učna načrta za četrty in peti razred. Najprej so jih preverili na eksperimentalnih šolah, izbranih v vseh predelih Slovenije. Začasne učne načrte so nato po konferencah z učitelji, ki so izvajali pouk v eksperimentalnih razredih, na Zavodu za napredek šolstva Slovenije ustrezno dodelali in tako spremenjene oziroma korigirane poslali v potrditev pristojnemu organu, tj. Svetu za šolstvo.

Učni načrt za celotno osnovno šolo je bil dokončno potrjen na seji Sveta za šolstvo Slovenije 6. aprila 1960, ko so potrdili še predmetnike 6., 7. in 8. razreda. Vladimir Cvetko je poudaril, da je tudi ta, tako kot so bili prejšnji, preverjen in korigiran na izkušnjah pouka v eksperimentalnih šolah. Tako so npr. na zahtevo učiteljev pri matematiki prenesli posamezne teme v nižje razrede (iz 8. v 7. oziroma iz 7. v 6. razred), niso pa predpisali večjega števila ur za slovenski jezik in matematiko, kar je bila prav tako želja dela učiteljev. Namesto tega je Zavod za napredek šolstva v analizah predlagal, da bi točno določili število ur, ki jih v predmetniku predpiše Svet za šolstvo, ter koliko jih lahko še dodajo občinski organi; tem pa so priporočili, naj pri teh urah upoštevajo tudi želje po povečanju števila ur osrednjih predmetov. Cvetko je poudaril, da ne bi bilo smiselno povečati števila obveznih ur v zadnjih razredih osnovne šole zaradi še aktualne prostorske stiske, da pa bi se k temu vprašanju lahko zopet vrnili, ko bi z novogradnjami odpravili ta problem.²⁰³

Svet za šolstvo je kljub posameznim pripombam večinoma sprejel predloge, ki jih je priporočal Zavod za napredek šolstva. Resda so eksperimentalne šole dosegle boljše rezultate, kot so jih zahtevali z novim učnim načrtom, a je ob tem Cvetko dodal, da so bile izbrane šole, ki imajo najboljše materialne in kadrovske pogoje

²⁰³ A SŠM, š. 212, m. 3, Stenografski zapisnik 26. seje Sveta za šolstvo LRS, 6. 4. 1960, str. 2-5.

in da zatorej od šol, ki še nimajo takšnih enakovrednih pogojev za delo, ni upravičeno zahtevati enakih rezultatov. Tudi zato naj bi lokalni organi prva leta še obdržali večje pristojnosti, saj npr. gospodinjstva ne bi mogli predpisati z enotnim načrtom, ker nekatere šole še niso imele šolskih kuhinj, kaj šele posebnih učilnic za gospodinjski pouk. Strinjali pa so se, da bi morali čim več veljave in s tem tudi večje število ur dati slovenskemu jeziku in matematiki, a so tudi v tem primeru težavo povzročali obstoječi neenakovredni pogoji šolanja.²⁰⁴

V primerjavi s prejšnjimi načrti je torej prišlo do precejšnjih razlik. Na nižji stopnji je slovenski jezik po številu tedenskih ur izgubil absolutni primat med predmeti, zgodovina in zemljepis sta bila odpravljena iz načrtov pred 6. razredom, namesto njiju pa je bil uveden predmet spoznavanje narave in družbe, ki se je poučeval od 1. do 3. razreda, v 4. in 5. razredu pa se je ločil na spoznavanje narave in spoznavanje družbe. Načrti teh predmetov so bili lažji kot prejšnji učni načrti za zgodovino in zemljepis, saj so analize dokazovale, da otroci od njih na nižji stopnji šolanja niso kaj prida odnesli. Na višji stopnji je bila najpomembnejša novost uvedba dopolnilnih predmetov tehničnega pouka, gospodinjstva in po možnosti še kakšnega. Te so lahko po lokalnih potrebah ali zmožnostih predpisali občinski ljudski odbori. Zgodovina in zemljepis sta na račun spoznavanja narave in družbe izgubila po eno šolsko leto.²⁰⁵

Novi predpisi so se hitro uveljavljali v osemletni osnovni šoli. V šolskem letu 1962/63 je 91% učencev v višjih razredih že prisostvovalo predmetnemu pouku, le še 9% pa jih je imelo kombinirani pouk.²⁰⁶ Če ta podatek primerjamo s stanjem pred leti, ko so na višjih osnovnih šolah delali še v zelo težkih razmerah, lahko tudi v tem iščemo vzrok, zakaj so kritike na račun enotne osemletne osnovne šole, izrečene ob oblikovanju reformnih predlogov, kmalu potihnile.

Organizacijske spremembe so prinesle zelo ugodne

²⁰⁴ Prav tam, str. 5–44.

²⁰⁵ Objave, X, št. 3, l. 11. 1959, str. 4; Objave, XI, št. 3, 30. 4. 1960, str. 1–2; Cvetko, Predmetnik in učni načrt za osnovno šolo, str. 206–217.

²⁰⁶ AS 1115, f. 54, Stenografski zapisnik 33. seje odbora za prosveto in kulturo, 13. 3. 1963, str. 10.

rezultate, vsebinske spremembe v šolskih prostorih pa je bilo možno ocenjavati z dobrimi in slabimi ocenami. Po eni strani je reforma nedvomno dvignila raven povprečnega znanja mladostnika z dokončano osemletno osnovno šolo. Toda iskanje "najustrenejšega povprečja" je šlo na račun bolj zahtevnih in bolj sposobnih učencev, ki so se po starem sistemu šolali v nižjih gimnazijah. Podaljšanje delnega razrednega pouka v 5. razred, manj ur za tiste predmete, ki jim je nov učni načrt namenil šolsko leto manj kot stari programi nižjih gimnazij, in lažji učni načrti posameznih predmetov so osnovnošolcu onemogočali priti do znanja, ki so ga prej lahko pridobili učenci, ki so se šolali na nižjih gimnazijah.

Učiteljski kader za poučevanje na osnovnih šolah

Šolska reforma je odprla tudi vprašanje, kako zagotoviti dovolj primerno kvalificiranega pedagoškega kadra. Z združevanjem osnovnih šol, kjer so poučevali absolventi učiteljskih, in nižjih gimnazij s pretežnim delom absolventov Višje pedagoške šole in fakultet univerze, so bili naenkrat vsi postavljeni v podoben položaj, njihove šolske in praktične izkušnje pa so se zelo razlikovale. Problem je bil pravzaprav dvojen. Prvi je bil zagotoviti zadostno število absolventov ustreznih šol, drugi pa primerna struktura kadra za razredni in predmetni pouk.

V šolskem letu 1955/56 so opravili ankete o pomanjkanju kadra. Po podatkih Sveta za prosveto in kulturo Slovenije je za popolno zasedbo vseh mest s primerno kvalificiranimi kadri primanjkovalo 497 učiteljev za nižje razrede bodoče osemletne osnovne šole in 315 za višje razrede.²⁰⁷ Pri srednjih splošnoizobraževalnih šolah je bilo največ povpraševanja po profesorjih matematike-fizike, slovenskega jezika in biologije-kemije.²⁰⁸ Omenjene številke so se vseskozi spreminjale, nanje pa so vplivali tudi šolskopolitični ukrepi. Združevanje nižeorganiziranih osnovnih šol je primanjkljaj zmanjšalo, odpuščanje honorarno zaposlenih brez diplom je nasprotno položaj zaostriilo, organizacijsko združevanje osnovnih šol in nižjih gimnazij v nov tip osemletne osnovne šole pa je povečevalo delež neprimerno kvali-

²⁰⁷ AS 249, š. 130, dok. 870–56.

²⁰⁸ AS 249, š. 108, dok. 1248–55.

ficiranega kadra; premalo je bilo predmetnih in preveč učiteljev razrednega pouka.

Primanjkljaj kadra je skušala oblast omiliti z različnimi simulacijami. V začetku šolskega leta 1954/55 so bili predpisani posebni dodatki za učno in vzgojno osebo v oddaljenejših krajih, v kombiniranih in preštevilnih razredih. Posebnih dodatkov so bili deležni vodstveni delavci in šolski inšpektorji. Učitelji v oddaljenejših krajih so dobivali še denarno nadomestilo za stanovanje in kurjavo. Za določanje t.i. težjih delovnih mest so bili pristojni občinski ljudski odbori, to pa je privedlo do različnih pojmovanj predpisov in poskusov izplačevanja dodatkov tudi delu kadra, ki do njih ni bil upravičen.²⁰⁹

Svet za šolstvo Slovenije je študij za učiteljski poklic spodbujal s podeljevanjem večjega števila štipendij in možnostjo prestopa iz srednjih na učiteljske šole brez diferencialnih izpitov. Učitelji za nižje razrede osnovnih šol so se šolali v enem od šestih slovenskih učiteljskih, ki so bila v Ljubljani, Mariboru, Celju, Novem mestu, Kopru in Tolminu. Predmetni učitelji za osnovnošolske predmete so prihajali z Višje pedagoške šole v Ljubljani in deloma s Filozofske fakultete in nekaterih drugih visokošolskih organizacij, profesorji za srednje splošnoizobraževalne šole pa so morali imeti visoko izobrazbo.

Sistem iz srede petdesetih let je bil vedno označen kot začasni, saj naj bi v perspektivi stremeli k visokošolski obrazbi za ves prosvetni kader. To stališče je prevzela podkomisija za reformo učiteljskega šolanja Komisije za reformo šolstva, ki jo je vodil Vlado Majhen, v njej pa so bili Slovenci močno zastopani. Kljub temu je prišlo pri oblikovanju enotnih jugoslovanskih stališč do določenih sprememb, ki slovenskim zastopnikom niso bile najbolj po volji. Na seji Sveta za šolstvo Slovenije 26. oktobra 1957 je bilo največ pripomb izrečenih na račun zahteve, naj bo v trenutnih razmerah bodoča pedagoška akademija začasno dvoletna. Člani slovenskega Sveta za šolstvo so menili, da je že obstoječa Višja pedagoška

²⁰⁹ AS 223, Zapisnik 26. seje Izvršnega sveta LS LRS, 17. 9. 1954, Zapisnik 79. seje Izvršnega sveta LS LRS, 18. 7. 1956 in Zapisnik 114. seje Izvršnega sveta LS LRS, 6. 12. 1957; Prosvetni delavec, VII, št. 3, 14. 2. 1956, str. 2; Prosvetni delavec, IX, št. 4, 24. 2. 1958, str. 1; AS 537, š. 26, Stenografski zapiski seje predsedstva SZDLS, 14. 10. 1954, str. 10.

šola dokaz, da absolventi po tako kratkem študiju ne morejo dovolj kvalitetno poučevati v osnovni šoli in da bi dvoletna pedagoška akademija kvečjemu zadoščala za poučevanje do 5. razreda osnovne šole. Rešitev problema je bila po njihovem mnenju sledeča: "Učiteljem je treba postopoma nuditi višjo in visoko izobrazbo. PA naj ima dve veji: za razredni in predmetni pouk."²¹⁰

Kljub pripombam slovenskih pedagogov se problemi v zvezi s šolanjem učnega kadra niso premaknili z mrtve točke vse do sprejetja Splošnega zakona o šolstvu. Delo po starem načinu je neugodno vplivalo na reformiranje šolstva, saj so problem le prelagali, niso pa ga reševali. Če bi namreč po zahtevah stroke to problematiko začeli reševati že v šolskem letu 1954, ko je Svet za prosveto in kulturo Slovenije junija "sprejel načelni sklep o ustanovitvi učiteljskih akademij v Ljubljani in Mariboru"²¹¹ in bi bili takrat odprti pedagoški akademiji v Ljubljani in Mariboru, bi ob koncu petdesetih let iz šol že dobili prve generacije učiteljev z visoko izobrazbo. V letu 1954 so na republiškem Svetu že izdelali orientacijski predmetnik za akademijo, na osnovi katerega je morala posebna komisija začeti sestavljati učni načrt, sekretariat Sveta pa je moral izbrati predavatelje za predvideni pedagoški akademiji. Izdelan je bil tudi že osnutek zakona o pedagoških akademijah, ki pa je bil ob koncu leta 1954 odložen,²¹² za tem pa tudi pozabljen.

Za slovensko šolstvo je bilo pristajanje na enotna jugoslovanska izhodišča velika napaka. V začetku petdesetih let je na nižjih gimnazijah v Sloveniji poučevalo veliko učiteljev z visokošolsko izobrazbo, v višjih razredih osnovne šole kot naslednici nižje gimnazije pa naj bi poučevali predmetni učitelji – absolventi dvoletnih pedagoških akademij, torej višješolci. Tega ni moč oceniti drugače kot nazadovanje.

Dopolnilno izobraževanje obstoječega kadra je dobilo nov zagon leta 1954 po ustanovitvi Pedagoškega centra, ki je prevzel koordinacijo, organizacijo in skrb za tovrstno delo. Prejšnje dokaj stihijsko dopolnilno izo-

²¹⁰ Poročilo Zavoda, IV, št. 1, 1. 7. 1958, str. 2.

²¹¹ Objave, V, št. 5, 25. 6. 1954, str. 5.

²¹² Objave, V, št. 7, 15. 10. 1954, str. 36; Objave, VI, št. 1, 20. 1. 1955, str. 1.

braževanje je dobivalo vse bolj jasne oblike. Še boljše so bile možnosti od novembra 1956, ko se je center preselil v nove prostore. Od septembra 1955 do konca leta 1958 je Pedagoški center organiziral 119 tečajev in posvetovanj z več kot 4.000 udeleženci, glavna tema pa so bile spremembe, povezane s šolsko reformo.²¹³

Pomembne spremembe pri usposabljanju pedagoškega kadra je bil deležen tudi šolski inšpektorat. Z reorganizacijo upravno-političnega sistema je izgubljal svojo prejšnjo centralno funkcijo, saj je komunalni sistem dal večje pristojnosti okrajem. V skladu s političnimi spremembami, predvsem družbenim upravljanjem v šolstvu, je oblastna struktura zahtevala, naj inšpektor ne izvaja le metodične in strokovne kontrole pedagoškega dela, temveč naj nadzoruje celotno delo šole. Temejljita šolska reforma je odprla še vprašanje, kako nadzor, ki se je dotlej izvajal največ na osnovnih šolah, prenesti na celotno šolstvo.²¹⁴

Kakšen pomen naj ima v novih razmerah nadzorna funkcija inšpektorja, ko pa je bila uvedena družbena kontrola in družbeno upravljanje šol, je pomladi 1956 v Sodobni pedagogiki pojasnjeval Vladimir Cvetko.²¹⁵ Pri razumevanju kontrolne vloge inšpektorja v novem šolskem sistemu je prihajalo do nesporazumov, toda inšpektorat naj bi bil v bisteno spremenjeni obliki še potreben. Mesto inštruktorske in kontrolne vloge inšpektorja naj bi zasedel inšpektorat "kot vodilni pedagoški center v okraju, ki naj daje pobudo in se uveljavlja kot vodstveni organ pri rasti in razvoju celotnega šolstva v okraju".²¹⁶ Okrajni pedagoški center naj bi bil instruktivno telo, ki bi pomagal učitelju pri nadaljnjem izobraževanju. Vloga inšpektorja naj bi se torej spremenila v toliko, da bo iz kontrolorja in administrativnega uradnika postal "javni družbeno-politični delavec, nosilec in propagator napredne družbene, pedagoške in kulturne misli".²¹⁷

²¹³ Prosvetni delavec, VII, št. 10, 22. 5. 1956, str. 1; Prosvetni delavec, VII, št. 17, 10. 11. 1956, str. 1; Prosvetni delavec, IX, št. 1-2, 10. 1. 1959, str. 5.

²¹⁴ Prosvetni delavec, VI, št. 19, 9. 12. 1955, str. 1.

²¹⁵ Cvetko, Šolska inšpekcija v novih pogojih, str. 65-73.

²¹⁶ Prav tam, str. 70.

²¹⁷ Prav tam, str. 73.

Splošni zakon o šolstvu ni predpisal, kakšno izobrazbo mora imeti pedagoški kader za različne stopnje šolanja, temveč so bile v njem našete le vrste šol, ki dajejo primerno izobrazbo za opravljanje pedagoškega poklica. Med temi je bila tudi pedagoška akademija, a brez navedbe dolžine šolanja. S te plati zakon ni prinesel novosti. Te so bile zabeležene v delu, ki je govoril o prosvetno-pedagoški službi. V zakonu namreč ni moč najti omembe šolskega inšpektorja, tako da je sprejem Splošnega zakona o šolstvu 28. junija 1958 prinesel tudi ukinitve te funkcije. Prosvetno-pedagoško službo so po novem opravljali prosvetni svetovalci, ki so morali nadzorovati vse osnovne in srednje šole ter druge vzgojne ustanove na območju svojega delovanja, tj. okraja, saj naj bi bile prosvetno-pedagoške službe organizirane pri okrajnih ljudskih odborih. Na republiški ravni je bil za opravljanje prosvetno-pedagoške službe zadolžen Zavod za proučevanje šolstva. Uvodni zakon k splošnemu zakonu o šolstvu je določil, da mora biti v dveh letih izdan zvezni splošni zakon o šolah za izobraževanje učiteljev.²¹⁸

Ukinitve šolskega inšpektorata je bila pričakovana, a je prišla tiho, saj o tem problemu med pripravami šolske reforme ni potekala širša razprava. Franc Kimovec je vzroke za ukinitve pojasnil na širši javnosti nedostopni seji aktiva komunistov-pedagogov 7. januarja 1957 takole: "Šolski inšpektorji v stari Jugoslaviji so bili izrazite politične osebnosti, naši pa se večinoma zanimajo le za strokovno stran svojega dela. Danes se šolski inšpektorji skoraj nikjer ne povezujejo s predstavniki političnih organizacij na terenu in s subjektivnimi silami socializma. Šolski inšpektorji bi pri svojem delu lahko dali tudi določena politična opažanja zlasti glede organov družbenega upravljanja pri šolah."²¹⁹

V objavljenem prispevku o šolski inšpekciji v partijskem glasilu Komunist pa Ludvik Gabrovšek novembra 1957 ni dosti polemiziral o vlogi in mestu inšpektorja, temveč se je osredotočil le na organizacijsko vprašanje,

²¹⁸ UL FLRJ, XIV, št. 28, 16. 7. 1958, str. 746, 752–753 in 760–761.

²¹⁹ AS 1589, š. 60, Stenografski zapisnik sestanka aktiva komunistov-pedagogov, 7. 1. 1957, str. 11.

ali naj bo mreža pedagoške službe razpredena po občinah ali po okrajih.²²⁰

Prevelika zainteresiranost inšpektorjev za "strokovno" in premajhna za "politično" delo, kar je omenil Kimovec, ni bila edini vzrok za ukinitve te funkcije. Nemalo je k temu prispeval komunalni sistem, v katerem ni bilo mesta za, v določenih primerih, dokaj centralizirano ustanovo. Prosvetno pedagoška služba, organizirana po okrajih, naj bi po mnenju oblikovalcev šolske politike veliko bolj ustrezala komunalnemu sistemu kot centralna ustanova. Svoje so prispevale tudi zahteve po izplačevanju osebnih dohodkov po uspešnosti. Ocene za posamezne predmetne učitelje so pisali različni šolski inšpektorji za vso Slovenijo. Zaradi majhnega števila inšpektorjev vsi učitelji niso mogli biti naenkrat ocenjeni, poleg tega so bili lahko učitelji iste šole ocenjeni po različnih kriterijih. To pa ni bila solidna osnova za izplačevanje dohodkov po uspešnosti dela.

V razlagi predloga zakona v skupščini je Rodoljub Čolaković poudaril, da mora nova prosvetno-pedagoška služba pomagati razvoju šole kot celote; tega namreč pred tem šolski inšpektor, ki je, razen v štirirazrednih osnovnih šolah, nadziral učitelja ene predmetne skupine, ni mogel storiti. O pedagoških akademijah je dejal, naj bi šolale kader za osnovne šole in naj bi bile dvoletne, slednjega pa zakon sploh ni omenjal!²²¹

Prosvetni svet Jugoslavije je leta 1960 sklenil, "da je za učitelje nove osnovne šole potrebna višješolska izobrazba", o programih šol (torej učiteljišč, višjih pedagoških šol in pedagoških akademij) pa naj bi razpravljali po zaključku reforme visokošolskega študija, ko bi bila znana stališča in odnosi pedagoških akademij in tistih fakultet, na katerih so tudi šolali pedagoški kader.²²²

Glede na to, da so se določbe razlikovale od stališč, ki so jih v času priprav osnovnih izhodišč zagovarjali slovenski člani Komisije za reformo šolstva, je presenetljivo, da v Sloveniji niso naletele skorajda na nikakršen odmev. O tem niso razpravljali niti na seji izvršnega ko-

²²⁰ Gabrovšek, Šolska inšpekcija, str. 9.

²²¹ SNS, knj. I, sv. 2, Beograd, 1958, str. 138–139.

²²² SNS, knj. IV, sv. 2, Beograd, 1961, str. 372.

miteja Zveza komunistov Slovenije 17. februarja 1959, kjer so na veliko kritizirali določbe šolskega zakona, pa tudi na Svetu za šolstvo o tem niso širše razpravljali.

Za pedagoški kader je bila največja novost, ki jo je prinesla reforma v elementarnem šolstvu, njihova izenačitev z drugimi javnimi uslužbenci. Aprila 1958 je namreč Svet za šolstvo sprejel Pravilnik o izvajanju razpisov uslužbenskih mest za učno in vzgojno osebje in naslednji mesec tudi prvič objavil obsežen seznam prostih delovnih mest za učno in vzgojno osebje na šolah in drugih vzgojnih ustanovah v Sloveniji.²²³ Učitelji so se lahko prosto prijavljali na to ali ono delovno mesto in pri tem niso bili tako kot prejšnja leta oziroma desetletja vezani na dekrete, s katerimi so bili lahko razporejeni na delovno mesto v kraj, za katerega dotlej še niso slišali.

Prosvetna oblast je v letih 1958 do 1960 zmanjševala primanjkljaj kadra po starih metodah dela. Največji primanjkljaj je bil v okrajih Murska Sobota in Novo mesto, zato je bilo v šolskem letu 1958/59 v Sloveniji kot sedmo po vrsti odprto učiteljišče v Murski Soboti. Uredbe o brezplačnem stanovanju in kurivu, o posebnih dodatkih in o honorarjih za učno osebje, sprejete na seji slovenske vlade 1. aprila 1960, tudi niso prinesle bistvenih sprememb v stimuliranju učnega kadra.²²⁴ Ugodnosti za posamezno delovno mesto so morale biti navedene tudi v razpisu prostih delovnih mest.

V letu 1959/60 je bil prvič po 2. svetovni vojni na podlagi enotne uredbe²²⁵ ocenjen prosvetni kader v Sloveniji. Okoli 93% jih je dobilo srednje ocene, 4% oceno "se posebno odlikuje", le 0,3% je bilo ocenjenih negativno, ostali pa niso bili ocenjeni.²²⁶ Na račun ocen in načina ocenjevanja so bile izrečene posamezne kritike.²²⁷ Nekatero je moč pojmovati kot strah prosvetnega kadra pred neugodno oceno. Vlado Rozman pa je upravičeno opozoril, da ocenjevanje, ki ni podkrepljeno z ustrezno

²²³ Objave, IX, št. 2, 1. 5. 1958, str. 1–58.

²²⁴ AS 223, š. 308, Zapisnik 50. seje Izvršnega sveta LS LRS, 1. 4. 1960; UL LRS, XVII, št. 12, 7. 4. 1960, str. 112–114.

²²⁵ UL FLRJ, XV, št. 10, 11. 3. 1959, str. 246–247.

²²⁶ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 5, Ljubljana, 1960, str. 237.

²²⁷ Prosvetni delavec, X, št. 11, 25. 5. 1960, str. 5; Prosvetni delavec, X, št. 13, 22. 6. 1960, str. 4.

stimulacijo ali kaznijo, ne bo prispevalo k izboljšanju dela. Zato bi bilo potrebno jasno določiti, kaj z učitelji, ki večkrat dobe negativno oceno, in kako nagraditi tiste, ki dobijo oceno "se odlikuje".²²⁸

Po večletnih tarnanjih o primanjkljaju učnega kadra je bilo v poročilu slovenskega Izvršnega sveta za leto 1960 končno zaznati tudi nekaj optimističnega duha: "Problem pomanjkanja učnega osebja je sicer ostal pereč tudi v letu 1960, vendar je vpisanih na učiteljskih nad 3000 dijakov, tako da nam učitelji po obdobju sedanjega petletnega programa perspektivnega razvoja ne bodo več primanjkovali za potrebe osnovne šole." Večanje števila štipendij za prosvetno stroko je povečalo število interesentov za pedagoški poklic, prosvetna oblast pa je večje povpraševanje spretno izkoristila in do skrajnih meja napolnila obstoječe oddelke učiteljskih in odprla še nove oddelke. Mariborsko učiteljske je odprlo dislocirane oddelke na Ravnah in na Ptujju, novomeško v Črnomlju, Višja pedagoška šola pa učni center za izredni študij v Mariboru.²²⁹

Do pomembnejše zarez pri izobraževanju učnega kadra je prišlo v letu 1961, ko sta bila sprejeta dva zakona. Za prvega je splošne smernice določal že splošni zakon o šolstvu iz leta 1958, za drugega pa bi moral biti po določbah uvodnega zakona izdan zvezni zakon do srede leta 1960, vendar do tega ni prišlo.

V prvem primeru gre za nadomestilo šolskega inšpektorata. Okrajni zavodi za prosvetno-pedagoško službo so bili ustanovljeni leta 1959, ponekod pa so bili že v začetni fazi ustanovljeni tudi občinski zavodi. Delo v zavodih je bilo deljeno po vrstah šol in po dejavnosti. Člani zavoda ali zunanji sodelavci so nadzirali delo v šolah, sestavljali skripte, učbenike in strokovne publikacije, organizirali srečanja šol in strokovne tečaje.²³⁰

Prvi osnutek zakona o prosvetno-pedagoški službi je Svet za šolstvo Slovenije predložil Izvršnemu svetu maja 1960, vendar ga je slednji zavrnil, češ da "je precej republiško centralističen in administrativen, ker uva-

²²⁸ Rozman, O ocenjevanju in nagrajevanju, str. 3.

²²⁹ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 8, Ljubljana, 1961, str. 336.

²³⁰ Prosvetni delavec, XI, št. 7, 30. 3. 1960, str. 1.

ja hierarhične odnose republiškega zavoda do okrajnih zavodov". Zato ni bil združljiv s tendencami komunalnega sistema. Poleg tega bi moral biti v skladu s tem sistemom v zakonu določba o občinskih in ne o okrajnih zavodih. Težišče dela republiškega zavoda naj bi bilo po mnenju Izvršnega sveta predvsem na proučevanju učbenikov in učnih sredstev, občinski in okrajni zavodi za prosvetno-pedagoško službo pa bi morali biti kot strokovna služba "organizirani po načelih samoupravljanja kot družbena služba in bi smeli imeti čim manj upravnih in inšpektorskih funkcij". Delo službe naj bi se torej po mnenju slovenske vlade omejevalo na izdelavo priporočil, strokovnih analiz, poročanja o problematiki, ne pa na dirigiranje dela in opravljanje inšpekcij.²³¹

Pri izdelavi novega osnutka je Svet za šolstvo upošteval pripombe Izvršnega sveta. Novi zakonski predlog je bil izdelan do jeseni 1960, vendar je moral počakati na izdajo nekaterih drugih zakonov o šolski reformi, da ne bi bile kasneje potrebne spremembe zakona. Izvršni svet je predlagal Svetu, naj bo zakon čim krajši in čim bolj ohlapen, ker šele uvaja določena načela, ki naj bi se izkristalizirala v praksi.²³²

Zakon o prosvetno-pedagoški službi je bil v skupščini Slovenije obravnavan in sprejet 31. januarja 1961. Za razliko od stare inšpekcijske službe, ki je bila upravno-kontrolna služba, je imela nova predvsem instruktivno-pedagoški značaj. Pomagala naj bi učiteljem pri delu, organizirala nadaljnje izobraževanje učnega kadra, tj. posvetovanja, seminarje in tečaje, koordinirala delo z družbenimi organi in gospodarskimi organizacijami v okolju. Izhajajoč iz načel komunalne ureditve so morali zavode za prosvetno-pedagoško službo ustanoviti najprej občinski ljudski odbori in šele nato okrajni, kar je bilo v nasprotju z določbami zveznega zakona, ki je predpisoval obratni vrstni red. Med zavodi ni smelo biti hierarhičnega razmerja.²³³

²³¹ AS 223, š. 308, Zapisnik 53. seje Izvršnega sveta LS LRS, 10. 5. 1960.

²³² AS 223, š. 308, Zapisnik 64. seje Izvršnega sveta LS LRS, 4. 11. 1960, Zapisnik 67. seje Izvršnega sveta LS LRS 13. 12. 1960 in Zapisnik 68. seje Izvršnega sveta LS LRS, 30. 12. 1960.

²³³ UL LRS, XVIII, št. 4, 9. 2. 1961, str. 106–108; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 7, Ljubljana, 1961, str. 618–620.

Inšpekcijska služba, po besedah Vlada Majhna je to bila “služba starega sistema in izrazito administrativna kontrola”,²³⁴ se je precej razlikovala od nove prosvetno-pedagoške službe. Iz zakona je bilo možno razbrati organizacijske razlike, iz besed ministra Majhna pa so bile opazne še ostale. Nadzorna funkcija je bila po novem postranskega pomena, disciplinskih postopkov in ukrepov proti negativno ocenjenim učiteljem zakon ni omenjal. Z ideološkega zornega kota vladajoče stranke je bilo pomembno, da je posameznika (šolskega inšpektorja) v njegovi funkciji zamenjal kolektiv, tj. zavod s svojimi svetovalci, oziroma kot je to označil Majhen: “Mi sodimo, da tega proučevalnega dela ne more izvajati posameznik sam, ampak mora to izvajati le v povezavi z določenim kolektivom. Zato združujemo te nadzornike v zavode, kjer proučujejo vprašanja po določenem programu in enotno spremljajo prakso ter ugotavljajo enotne poglede in enotno proučujejo, da se izogonejo čisto individualnim vplivom v šolski praksi in individualnem prenašanju po večji ali manjši samovolji inspektorjev, ki bi lahko širili takšne ali drugačne teorije po naših šolah.”²³⁵

Zakon je s svojo ohlapnostjo ustvaril veliko praznino, saj ni ponudil ustrezne zamenjave za delo bivših šolskih inšpektorjev. Slabo je definiral predvsem nadzor nad pedagoškim delom v šoli, sploh pa ni predpisal, kaj naj bi naredili z negativno ocenjenim učiteljem – naj bi ga odpustili iz službe oziroma kako bi ga “prisilili”, da gre na dopolnilni tečaj. Prav tako nedorečen je ostal pri vprašanjih, kako obravnavati prosvetni kader z različno izobrazbo, ki je poučeval na enakovrednih delovnih mestih – ali bi moral tisti z nižjo izobrazbo obvezno opraviti dodatne izpite? Problematično je bilo tudi načelo, da je bil del nalog prenešen na šolski odbor, torej s strokovnjaka (šolskega inšpektorja) na nestrokovno telo.

Da se starim šolskim inšpektorjem ne bo moč odpovedati kar naenkrat, je v praksi postalo jasno že v letih 1958–60, ko so bili ustanovljeni okrajni zavodi za prosvetno-pedagoško službo. Slavica Zirkelbach je v skup-

²³⁴ AS 1115, f. 54, Nadaljevanje 19. seje odbora za prosveto in kulturo, 19. 1. 1961, str. 115.

²³⁵ Prav tam, str. 117.

ščini poročala, da so bili po sprejetju splošnega zakona o šolstvu že ustanovljeni zavodi za prosvetno-pedagoško službo v vseh okrajih, izkazalo pa se je, da so bili kadrovsko dobro “zasedeni zlasti zavodi v tistih okrajih, ki so obdržali bivše šolske inšpektorje in jih imenovali za pedagoške svetovalce”.²³⁶

Druga novost, ki jo je leto 1961 prineslo pri izobraževanju učiteljskega kadra, je bila ustanovitev prve pedagoške akademije v Sloveniji. Vloga učiteljskih šol se je z reformo bistveno spremenila, saj je bil delni razredni pouk podaljšan na 5. razred, izenačitev nižjih gimnazij in višjih osnovnih šol pa je združila učni kader v zelo heterogen kolektiv. Ideje o štiriletni pedagoški akademiji so po kritikah v letih 1956–58 utihnile in Marica Dekleva je pomladi 1960 že utemeljevala štiri- ali petsemestralno akademijo. V Sloveniji so načrtovali ustanovitev akademij v Ljubljani in Mariboru. Učiteljišča kot šole za izobraževanje učiteljev nižjih razredov osnovnih šol so bila po manj kot stoletju obstoja očitno že zrela za pot v zgodovino, saj naj bi jih postopoma ukinili, Deklevova pa je že napovedala njihovo preoblikovanje “v neke vrste pedagoško gimnazijo”. Prav tako je bila za nove razmere neustrezna tudi višja pedagoška šola, na univerzi pa naj bi dobivali študentje premalo pedagoške usposobljenosti. Kot najbolj realno od več možnosti se je torej Deklevova zavzela za čim hitrejšo ustanovitev pedagoške akademije, ki bi se lahko v perspektivi (ki je bila v njenem članku tako nedefinirana kot v zveznih izhodiščih šolske reforme) razvila v visoko šolo.²³⁷

Študija, ki jo je predstavila Marica Dekleva, je bila osnova za izdelavo “Osnutka tez za specializirano srednjo šolo (gimnazijo) in pedagoško akademijo”, ki so ga izdelali na Zavodu za napredek šolstva Slovenije, ta pa je bil osnova za pripravo prvega zakona o pedagoški akademiji. Direktor zavoda Vladimir Cvetko je poudaril, da to še ni ideal, za katerega si prizadevajo, in je bolj določno omenil, da je lahko trenutna dvoletna akademija le odskočna deska za kasnejšo tri- ali štiriletno.²³⁸

²³⁶ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 7, Ljubljana, 1961, str. 96.

²³⁷ Dekleva, Razmišljanje o izobrazbi pedagoškega kadra, str. 57–70.

²³⁸ Cvetko, Ob ustanovitvi prve pedagoške akademije, str. 176–177.

Prva slovenska pedagoška akademija je bila ustanovljena v Mariboru v sklopu novonastajajočega mariborskega višjega šolstva. Maribor se je pokazal primernejši kot Ljubljana predvsem zato, ker je bil z okrajnim ljudskim odborom Maribor dosežen sporazum, da bo okraj prevzel vse ustanovitvene stroške in da do konca leta 1965 ne bo postavil nikakršnih investicijskih zahtev, za redno delo šole pa je bil pripravljen prispevati 30% potrebnih sredstev.²³⁹ Z Ljubljano podobnega sporazuma Izvršni svet tedaj očitno ni mogel doseči, saj je bila Višja pedagoška šola (ki je bila z razširitvijo programa preoblikovana v Pedagoško akademijo v Ljubljani "šele" leta 1964), v celoti financirana iz republiškega proračuna in spremembe v breme okrajnega proračuna za okraj Ljubljano vsekakor niso bile zanimive.

Vendar to ni bil edini vzrok za lociranje prve slovenske pedagoške akademije v Maribor. Maribor je največje slovensko industrijsko središče, kjer so se potrebe po pedagoškem kadru najhitreje povečevale. V "delovno območje" mariborske Pedagoške akademije je sodil tudi okraj z največjim primanjkljajem pedagoškega kadra v Sloveniji, Murska Sobota. Eden od zelo važnih vzrokov je bila tudi perspektiva razvoja drugega univerzitetnega središča v Sloveniji. Pedagoška akademija naj bi postala raziskovalno in izobraževalno središče za pedagogiko in psihologijo (in ostale družboslovne in humanistične vede), torej za področje, ki je bilo v Mariboru še popolna bela lisa, saj so med novoustanovljenimi višjimi šolami prevladovala tiste tehničnih usmeritev.²⁴⁰

Zakon je predpisal, da bo študij na pedagoških akademijah dvostopenjski, česar splošni zakon o šolstvu ni omenjal. Sekretar Sveta za šolstvo Ludvik Gabrovšek je pojasnil, da "iz besedila zakona ni razvidno, da je sama naloga predvidena še le v drugi fazi razvoja", ker "bi bilo nemogoče pedagoško akademijo v Mariboru takoj reorganizirati z obema stopnjama". Program Pedagoške akademije je za razredni pouk na nižji stopnji osnovnih šol dvignil nivo izobrazbe iz srednje v višjo, za višje razrede pa se je zgledoval pri programu Višje pedago-

²³⁹ AS 223, š. 308, Zapisnik 76. seje Izvršnega sveta LS LRS, 13. 6. 1961.

²⁴⁰ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 8, Ljubljana, 1961, str. 632-633.

ške šole, a ga je preoblikoval in mu dodal predvsem več praktičnega dela. V primerjavi s posameznimi oddelki Filozofske fakultete v Ljubljani je bilo delo bolj usmerjeno v pedagoško izobraževanje za delo na šolah in manj v izobraževanje kadrov za znanstvene ustanove.²⁴¹ Zakon o Pedagoški akademiji v Mariboru je bil sprejet 26. junija 1961 in akademija je začela z delom v šolskem letu 1961/62.²⁴²

Uradne razlage Ludvika Gabrovška in Vlada Majhna, da zakon prinaša višje zahteve za učitelje, so zakrivale del resnice. To je veljalo predvsem za nižje razrede osnovne šole, kjer so dotlej učili absolventi petletnih učiteljskih s priznano srednjo izobrazbo. Zameglili pa so drugo dejstvo. Če naj bi višji razredi osnovnih šol dejansko nadomestili bivše nižje gimnazije, bi morale tudi za učitelje višjih razredov osnovnih šol veljati enake zahteve, kot so bile v navadi za gimnazijske profesorje. Primerjava med višjimi razredi nekdanjih osemletk in višjimi razredi enotne osemletne osnovne šole je bila v tem primeru neupravičena. Bolj primerna bi bila primerjava z bivšo nižjo gimnazijo. Ta pa je pokazala nazadovanje zahtevane stopnje izobrazbe za učitelja od visoke na višjo. Pedagoška akademija z višjo stopnjo izobraževanja je bila zatorej zgolj nekakšen kompromis med učiteljski, ki so dajala srednjo, Višjo pedagoško šolo s priznano višjo in fakulteto z visoko stopnjo izobrazbe.

Program Pedagoške akademije je predvideval dve usmeritvi: razredno za prve štiri razrede osnovne šole in predmetno za višjo stopnjo od 5. do 8. razreda. Z ustanovitvijo Pedagoške akademije v Mariboru se je začela reforma izobraževanja pedagoškega kadra, ki se je zavlekla v drugo polovico šestdesetih let. Po načrtu Sveta za šolstvo Slovenije iz leta 1961 naj bi v petih letih ustanovili pedagoško akademijo v Ljubljani (oz. preoblikovali Višjo pedagoško šolo v Pedagoško akademijo), omenjena pa je bila tudi možnost ustanovitve pedagoške akademije v Celju. Učiteljska naj bi začeli postopno ukinjati in jih v mestih, kjer ne bi ustanovili pedagoških

²⁴¹ AS 1115, f. 54, Stenografski zapisnik 23. seje odbora za prosveto in kulturo, 22. 6. 1961, str. 2–6.

²⁴² UL LRS, XVIII, št. 18, 29. 6. 1961, str. 246.

akademij, preoblikovali v pedagoško gimnazijo, ki bi ji v primerjavi s programom splošne gimnazije dodali nekatere predmete z ukinjenih učiteljišč.²⁴³

Ob ustanovitvi mariborske Pedagoške akademije se je več razpravljalcev spotaknilo ob določbe o dvoletnem študiju. Enotni so si bili, da je treba šolo v čim krajšem času preoblikovati v štiriletno. Druga sprememba, ki je spodbudila živahne razprave, je bila specializirana pedagoška srednja šola. Medtem ko so bila mnenja, da je treba petletna učiteljišča ukiniti, dokaj enotna, so se stališča glede štiriletne pedagoške gimnazije precej razlikovala. Eni so jo zagovarjali, drugi so menili, da splošna gimnazija ustreza, tretji pa so opozorili na spornost posameznih določb.²⁴⁴

Leta 1962 se je Izvršni svet Slovenije ob razpravi o ustanovitvi pedagoške akademije v Celju načelno zavzel le za dve akademiji v Sloveniji, torej za mariborsko in ljubljansko, in hkrati zavrnil predloga okrajev Koper in Gorica, ki sta prav tako predlagala ustanovitev novih pedagoških akademij.²⁴⁵ Podatki o številu dijakov in študentov na učiteljskih šolah so bili razlog za optimizem strategov šolske reforme. Problem učiteljskega kadra ni bil več toliko kvantitativen, v pomanjkanju učiteljev, temveč bolj kvalitativen, saj je bilo po reorganizaciji osnovnošolske mreže preveč razrednih in premalo predmetnih učiteljev. Omeniti pa je treba, čeravno to presega kronološki okvir tega dela, da je optimizem kmalu splahnel. Izračunavanje dotoka bodočega učiteljskega kadra z višjih in visokih šol se je kmalu pokazalo kot napačno. Načrtovalci namreč niso upoštevali potreb znanstvenih ustanov, razvojnih oddelkov in laboratorijev v tovarnah, ustanovljenih v času gospodarske rasti ob koncu petdesetih in v začetku šestdesetih let. V njih se je zaposlilo precej diplomirancev višjih in visokih šol, ki bi verjetno pred desetletjem ob manjši možnosti zaposlovanja še iskali službo tudi v pedagoški stroki. Vse več kandidatov za učiteljsko službo pa se je odločalo za

²⁴³ AS 1115, f. 54, Stenografski zapisnik 23. seje odbora za prosveto in kulturo, 22. 6. 1961, str. 2–6.

²⁴⁴ Komentarje različnih strokovnjakov glej v: *Sodobna pedagogika*, XII, 1961, št. 7–8, str. 175–196; *Prosvetni delavec*, X, št. 13, 22. 6. 1960, str. 3.

²⁴⁵ AS 223, š. 308, Zapisnik 94. seje Izvršnega sveta LS LRS, 23. 4. 1962.

zaposlovanje v manj stresnih državnih službah. Odločitev za zaposlovanje na drugih področjih, izven izobraževalnih ustanov, je mladim olajšala tudi razlika v višini plače na škodo prosvetne službe.

Reforma izobraževanja pedagoškega kadra je tako zaostajala za nekaterimi preveč optimističnimi načrti. Posamezni zakonski akti in nerealizirani načrti (več pedagoških akademij in njihov zgolj dvoletni status) so bili premalo za vzpostavitev celostnega sistema. Problem pomanjkanja učiteljskega kadra ali njihove neustrezne izobrazbe se je od leta 1955 redno pojavljal na dnevnem redu v skorajda identični obliki, torej brez vidnejšega premika. Z dejstvom, da so bili rezultati minimalni, se je na seji 14. junija 1963 seznanila tudi slovenska vlada in ugotovila, "da je problem reforme strokovnega usposabljanja in vzgoje pedagoških delavcev na osnovnih šolah zelo pereč in da odlaganje rešitve tega problema lahko pomeni dolgotrajno škodo za srednje in visoko šolstvo". Zato naj bi posebna komisija do začetka leta 1964 pripravila predloge, "da bi se lahko z začetkom šolskega leta 1964/65 začela izvajati reforma vzgoje osnovnošolskih pedagoških kadrov".²⁴⁶

Izvedba načrtov za reformo učiteljskega študija, ki je bila sicer v grobih obrisih nakazana že v načrtih Komisije za proučevanje šolstva iz let 1954 in 1955,²⁴⁷ se je torej zavlekla za celo desetletje. Pa še takrat realizacija načrtov ni bila popolna, saj moramo upoštevati, da smo v Sloveniji na dvostopenjsko štiriletno pedagoško akademijo čakali še nadaljnji dobri dve desetletji.

²⁴⁶ AS 223, š. 308, Zapisnik 116. seje Izvršnega sveta LS LRS, 14. 6. 1963.

²⁴⁷ Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole, str. 141-158.

Strokovne šole pridobivajo na pomenu, a gimnazij (še) ne ukinjajo

Najpomembnejše spremembe v šolstvu na srednji stopnji so nastale v odnosu do gimnazij in strokovnega šolstva. Gimnazije so bile pred 2. svetovno vojno in še nekaj let po njej skorajda izključni "proizvajalec" kadrov za študij na visokošolskih ustanovah. Kot šola "meščanske elite" je bila v očeh vodilnih komunističnih politikov neljub dodatek šolskemu sistemu, zato je bilo treba njen pomen zmanjšati in jo izenačiti s strokovnimi šolami, kjer se je šolala "delavska mladina" in kjer so se po mnenju idelogov, v nasprotju z gimnazijami, šolali bodoči proizvajalci.

V Splošnem zakonu o šolstvu so bile zapisane zahteve, znane že iz časov nastajanja osnovnih izhodišč šolske reforme. Tradicionalnemu učnemu načrtu za gimnazije, zahtevi po poučevanju prirodoslovnih in družbenih znanosti, so kot novo nalogo dodali "in iz splošne tehnične izobrazbe". Z ozirom na različne zahteve republik je bila dopuščena možnost, da posamezne gimnazije "dajo tudi širše znanje iz klasičnih jezikov in poglobijo izobrazbo iz humanističnih znanosti". Strokovno šolstvo je v splošnem zakonu o šolstvu združevalo srednje in višje strokovne šole. Nižje strokovno šolstvo je bilo v dotedanji obliki odpravljeno; če je šlo za redno šolanje, so morali zvišati raven šole, deloma pa je to problematiko obravnaval razdelek o izobraževanju odraslih in o strokovnem izpopolnjevanju. Težnja po izenačevanju gimnazij in srednjega strokovnega šolstva je bila razvidna tudi iz določb o višjih strokovnih

šolah, saj so se nanje lahko vpisali vsi z dokončanimi šolami srednje stopnje, medtem ko zakon te zahteve za visoke šole ni omenjal, saj je za njih veljal poseben zakon.²⁴⁸

Uvodni zakon za splošni zakon o šolstvu je predvideval, naj republike izdajo zakon o gimnazijah v roku enega leta, v dveh letih pa bi morala zvezna skupščina izdati še splošni zakon o strokovnih in višjih strokovnih šolah.²⁴⁹

Da je politike najbolj zaposloval odnos strokovnega šolstva in gimnazij, je 5. decembra 1958 na plenumu centalnega komiteja ZKS, prvem sestanku tega organa po sprejemu zveznega zakona o šolstvu, nakazal slovenski minister za šolstvo Vlado Majhen. Po omembi, da imamo v Sloveniji 31 gimnazij, je nadaljeval: "Po drugi strani pa težko razvijamo strokovno šolstvo, ker imamo po mojem mnenju preveč gimnazij."²⁵⁰ Še konkretnější od njega je bil Edvard Kardelj, ki je dejal, da bi morali šolstvo preoblikovati tako, da bi dobili manj inteligence iz klasičnih šol in več iz prakse: "Mislim, da bi bilo prav, če bi tudi z administrativnimi ukrepi – kjer je to potrebno – zmanjšali število gimnazij v korist strokovnih šol, zlasti pa v korist industrijskih šol, iz katerih bi izhajali strokovno visoko kvalificirani delavci, ki bi bili na nivoju srednjetehtničnih kadrov."²⁵¹

Temljno vprašanje, ki ga je bilo treba rešiti na srednji stopnji šolanja, je bilo torej izenačevanje nivoja znanja maturantov gimnazij in strokovnih šol, da bi se lahko vsi bolj enakopravno vpisovali na višje in visoke šole. Prvi koraki k temu cilju so bili narejeni že v letih priprav na šolsko reformo. Oktobra 1953 je slovenska vlada izdala Odlok o določitvi fakultet in oddelkov fakultet, na katere se lahko vpišejo dijaki posameznih srednjih strokovnih šol. Odlok se je nanašal le na vpis na ekonomsko in tehniške fakultete, ni pa se bilo moč brez dokončane popolne gimnazije vpisati na filozofsko fakulteto, medicinsko visoko šolo in umetniške akade-

²⁴⁸ UL FLRJ, XIV, št. 28, 16. 7. 1958, str. 749–751.

²⁴⁹ UL FLRJ, XIV, št. 28, 16. 7. 1958, str. 745–746.

²⁵⁰ AS 1589, š. 7, Stenografski zapisnik IX. plenarne seje CK ZKS, 5. 12. 1958, str. 46.

²⁵¹ Prav tam, str. 63–64.

mije. Z dvoletnih in ostalih nepopolnih strokovnih šol vpis na fakulteto ni bil mogoč.²⁵²

Poleti 1954 pa je zvezna vlada pripravila odlok z dosti bolj ugodnimi pogoji za dijake srednjih strokovnih šol. V Sloveniji so odloku nasprotovali učitelji teoretičnih predmetov na strokovnih šolah, podprli pa so ga ravnatelji omenjenih šol. Komentarji s fakultet so bili enotno odklonilni do preširokega odpiranja univerzitetnega študija kandidatom s prešibko predizobrazbo. Le posamezne fakultete so bile pripravljene sprejeti maturante posameznih vrst srednjih strokovnih šol (ekonomska npr. maturante srednje ekonomske šole, pravna maturante srednje upravne šole), a so vse zahtvale še obvezne diferencialne izpite. Na seji v Beogradu 22. junija 1954 so enaka stališča izrazili tudi predstavniki drugih republik, Hrvaške, Srbije, Bosne in Hercegovine, vendar je Zvezni izvršni svet kljub pomislekom in nasprotovanjem uveljavil svojo voljo.²⁵³

Odlok o vpisu učencev srednjih strokovnih šol na fakultete, izdan 10. julija 1954, je razširil in natančno določil pogoje vpisa na vse fakultete. Dva meseca kasneje je bil še precej razširjen in je veljal za šolsko leto 1954/55.²⁵⁴ Pred naslednjim šolskim letom je Zvezni izvršni svet izdal nov odlok, s katerim je pod določenimi pogoji omogočil vpis na fakultete celo dijakom z nepopolnimi srednjimi šolami.²⁵⁵ Pogoji so bili torej vse milejši, zahtevana raven znanja za vpis vse nižja, vse skupaj pa je bil dokaj nespodbuden obet za kvalitetnejši študijski proces.

Izvršni svet Slovenije je na osnovi odloka zvezne vlade januarja 1956 sklenil, "da se principiелno ne more omejevatı vpis na univerzo, kar velja tudi za absolvente srednjih strokovnih šol". Omejitve bi smele biti le izjemen ukrep, ki naj bi jih narekovali objektivni pogoji, npr. prostorska stiska.²⁵⁶ Pred šolskim letom 1956/57 so na seji slovenske vlade razmišljali, da bi načelno

²⁵² UL LRS, IX, št. 37, 29. 10. 1953, str. 557–558.

²⁵³ AS 249, š. 78, dok. 114/6–54.

²⁵⁴ UL FLRJ, X, št. 29, 14. 7. 1954, str. 497–499; UL FLRJ, X, št. 39, 15. 9. 1954, str. 617–618.

²⁵⁵ UL FLRJ, XI, št. 26, 22. 6. 1955, str. 399–402.

²⁵⁶ AS 223, š. 307, Zapisnik 63. seje Izvršnega sveta LS LRS, 6. 1. 1956.

dovolili vpis na odgovarjajoče fakultete tudi dijakom iz industrijskih in mojstrskih šol.²⁵⁷ Samo po sebi se zastavlja vprašanje, na čem so sploh temeljili tovrstni načrti, saj so imeli absolventi teh šol po večini preslabo predizobrazbo, da bi lahko opravili diferencialne izpite in uspešno nadaljevali študij.

Da maturanti gimnazij ne bi smeli imeti prednosti pri vpisu pred vrstniki iz srednjih strokovnih šol, je maja 1956 v času priprav izhodišč za reformo v govoru o novem sistemu šolstva v jugoslovanski skupščini jasno poudaril tudi Rodoljub Čolaković: "V njem bo, razumljivo, naše strokovno šolstvo zavzelo neko posebno mesto in pri tem se mora določiti tudi pravo mesto naše srednje šole splošnega izobraževanja – gimnaziji, ki je, kot veste, dosedaj bila privilegirana šola in okostje našega šolskega sistema. To več ne bo, temveč bo zavzela svoje določeno mesto med ostalimi srednjimi šolami."²⁵⁸

Toda politične želje so bile eno, realnost pa nekaj povsem drugega. To so dokazovali že preprosti statistični podatki. Sredi petdesetih let se je v Sloveniji število vpisanih na strokovne šole zmanjševalo in ne povečevalo. Od šolskega leta 1950/51 do 1955/56 se je zmanjšalo število nižjih strokovnih šol od 182 na 128, število dijakov v njih pa od približno 19.000 na 17.000. Z ozirom na splošni dvig izobrazbe to niti ni bil najbolj zaskrbljujoč podatek. Bolj boleč je bil za načrtovalce reforme podatek, da se je v istem času število srednjih strokovnih šol zmanjšalo od 28 na 18, dijakov v njih pa od približno 6.400 na 4.000. Podatki za gimnazije niso povsem primerljivi, a je razvidno, da se je vedno več petnajstletnikov odločalo za nadaljnje šolanje na bolj zahtevnih srednjih šolah, na gimnazijah.²⁵⁹

V letih 1955–57 je slovenska Komisija za proučevanje šolstva (oziroma Zavod kot njegov naslednik) analizirala delo na strokovnih šolah. Analize so pokazale neprimernost dotedanjega načina šolanja, saj so posamezni tipi šol nudili enostransko znanje, nekateri zelo ozko praktično znanje in premalo teoretičnega, drugi pa

²⁵⁷ AS 223, š. 307, Zapisnik 80. seje Izvršnega sveta LS LRS, 21. 8. 1956.

²⁵⁸ SNS, knj. III, sv. 2, Beograd, 1956, str. 374.

²⁵⁹ Virant-Zajšek, Statistični pregled razvoja šolstva, str. 15 in 23.

ravno obratno, bolj teoretično s premalo prakse. Slabih ocen so bile deležne zlasti nižje strokovne šole, ker so dajale preveč enostransko specializacijo in onemogočale hitro prekvalifikacijo in prilagajanje novim dosežkom znanosti in tehnike, zato bi jih morali v takšni obliki odpraviti ali pa jim povečati zahtevnost in dvigniti raven izobrazbe.²⁶⁰

Prosvetni kader je opozarjal na pomanjkljivosti in dodal, da se stvari že več let kljub opozorilom ne premaknejo z mrtve točke. Karel Kos, ki je na Zavodu za proučevanje šolstva vodil skupino za strokovno šolstvo, se je aprila 1958 v Prosvetnem delavcu zavzel "za načrtno izobraževanje učiteljskega kadra strokovnih šol". Navedel je vso heterogenost učnega kadra na strokovnih šolah, ki zaradi tega "kot vzgojno telo ne deluje z enotno pedagoško orientacijo ter akcijo". Predlagal je višje zahteve za pedagoški kader na strokovnih šolah, ki bi jih lahko dajala posebna ustanova ali pa samostojni oddelek Pedagoškega centra.²⁶¹

Še pred sprejetjem Splošnega zakona o šolstvu je bilo odločeno, da bo pogoj za vpis na katerokoli šolo popolne srednje stopnje dokončana popolna osnovna šola. To je pomenilo slovo nižjih strokovnih šol v dotedanji obliki, saj so se nanje, odvisno od tipa šole, lahko vpisovali mladi z dokaj različno predizobrazbo, z dokončanim od 1. do 4. razredom nižje gimnazije.²⁶²

Stališče je potrdila zvezna podkomisija za strokovne šole na seji 19. oktobra 1956 v Beogradu. Mihajlo Juhas je v elaboratu omenil, da bo zaradi pomanjkanja kadra še vedno potrebno priučevanje v samem delovnem procesu (kar so poprej deloma pokrivala nižje strokovne šole), da pa bo poskrbljeno tudi za izobraževanje odraslih, ki mora tvoriti enoten in z ostalim šolstvom usklajen šolski sklop. Dokvalifikacijo naj bi omogočili z opravljanjem dodatnih izpitov.²⁶³

Zanimanje šolskih reformatorjev za razvoj strokov-

²⁶⁰ Poročilo Komisije, I, št. 1, oktobra 1955, str. 3; Poročilo Zavoda, III, št. 2, decembra 1957, str. 33–34.

²⁶¹ Kos, Za načrtno izobraževanje učiteljskega kadra, str. 1.

²⁶² Prosvetni delavec, VII, št. 2, 26. 1. 1956, str. 1; Prosvetni delavec, VII, št. 20, 24. 12. 1956, str. 2.

²⁶³ Juhas, Položaj strokovnih šol v našem šolskem sistemu, str. 2.

nega šolstva je bilo pravo nasprotje razpravi o potrebnosti oziroma nepotrebnosti obstoja gimnazij. Ni pa možno vseh vzrokov za različen odnos politike iskati v ideoloških razlikah ocenjevanja strokovnega šolstva (z delavsko mladino) in gimnazij (z malomeščansko mladino). Pomemben vzrok je bila tudi gospodarska politika Jugoslavije v smeri hitre industrializacije. Odpiranje novih delovnih mest z novo tehnološko opremo je zahtevalo kader z vedno višjo stopnjo usposobljenosti. Tega pa je bilo, po trditvah Rodoljuba Čolakovića in Miloša Žanka, premalo in tudi število vpisanih v strokovnih šolah je potrjevalo, da bo ta problem še nekaj let dokaj aktualen.²⁶⁴

Po načrtih Zveznega izvršnega sveta naj bi bile potrebe po kadrih v letu 1965 (na osnovo index 100 za leto 1960) glede skupnega števila zaposlenih 135,5, število kvalificiranih pa precej višje, in sicer za kvalificirane delavce 143, za tehnike 161,7, za višje tehnike (torej z dokončano višjo tehnično šolo) 160 in kadrov z visoko izobrazbo 135,5. Letno bi morale priti z vseh vrst strokovnih šol v Jugoslaviji približno 150.000 absolventov, dejansko pa jih je v enem letu uspešno zaključilo šolanje zgolj okoli 65.000.²⁶⁵

Medtem ko so bile pogloblitve spremembe v razvoju osnovnega šolstva nakazane in povečini realizirane že pred sprejetjem zveznega zakona, je srednje šolstvo na spremembe še čakalo. Eden od pomembnejših vzrokov za zakasnitev je bilo stališče prosvetne oblasti, da tvori strokovno šolstvo enoten sklop vprašanj in bi bilo parceliranje na nižjo, srednjo, višjo in visoko stopnjo neupravičeno. Smernice za reformo izvenšolskega izobraževanja in visokošolskega študija pa še niso bile izdelane. Še daljši čas je morala na spremembe čakati gimnazija, ki je bila zaradi svoje "neprikljubljenosti" v očeh politikov odvisna od sprememb strokovnega šolstva.

Po sprejetju Splošnega zakona o šolstvu je zvezna vlada olajšala možnost vpisa srednješolcev na naslednjo stopnjo šolanja. Odlok o razpisih in pogojih za vpis na fakultete, visoke šole in umetniške akademije, izdan 11.

264 SNS, knj. IV, sv. 6, Beograd, 1957, str. 885–887 in 895–899.

265 SNS, knj. III, sv. 2, Beograd, 1960, str. 277.

marca 1959, je določal, da so se na visokošolske ustanove lahko vpisali vsi z dokončano vsaj triletno srednjo šolo, če je bil pogoj za vpis na te šole osemletna osnovna šola. Republiški izvršni sveti so bili zadolženi, da so na predlog univerzitetnega sveta razpisali sprejemne izpite za kandidate z nepopolno srednjo šolo ali v primeru, če je bilo vpisanih preveč kandidatov.²⁶⁶

Slovenska vlada je, upoštevajoč odloke zvezne vlade, na seji 24. aprila 1959 menila, "da ni pravilno, da se na splošno za absolvente vseh vajenskih šol, strokovnih šol s praktičnim poukom in podoficirskih strokovnih šol predpiše sprejemni izpit na fakultete, temveč bi bilo treba konkretno ugotoviti, katere teh šol dajo potrebno izobrazbo za vpis na ustrezne fakultete brez sprejemnega izpita in katere ne dajo take izobrazbe; sprejemni izpit bi bilo treba predpisati samo za poslednje". Univerzi v Ljubljani so sporočili, da sprejemni izpiti absolventov določenih šol za vpis na ustrezne fakultete in način ter program opravljanja izpitov veljajo le še za študijsko leto 1959/60, za naslednje pa bodo morali pripraviti nove razpise in programe.²⁶⁷

Večje investicije v strokovne šole in širše možnosti prehoda na visoke šole so spodbudile mlade k vpisu na strokovne šole. Leta 1959 se je vpis nanje povečal za 24 odstotkov. Po trditvah Vlada Majhna je bila osnova za učne načrte strokovnih šol proizvodnja in praktično delo. Predvsem je poudaril pomen triletnih nepopolnih srednjih šol, v katere so vpeljali predmet družbeno-ekonomska vzgoja, ki naj bi omogočil, da bodo "dobili učenci teh šol namesto po nekdanjih nepovezanih predmetih zgodovine, zemljepisa, zakonodaje itd. vsa potrebna znanja o razvoju družbe".²⁶⁸ Še posebej so na pomenu pridobile kmetijske šole, ki so uspešno delovale že sredi petdesetih let, a tedaj še niso našle ustreznega mesta v šolskem sistemu.²⁶⁹ V začetku šolskega leta 1958/59 je bilo kampanjsko odprtih 24 novih srednjih strokovnih šol. Da pa to še ni končni cilj, je februarja 1959 pouda-

266 UL FLRJ, XV, št. 12, 25. 3. 1959, str. 295–296.

267 AS 223, š. 308, Zapisnik 27. seje Izvršnega sveta LS LRS, 24. 4. 1959; UL LRS, XVI, št. 14, 30. 4. 1959, str. 127.

268 Majhen, Izvajanje šolske reforme je v polnem teku, str. 20–21.

269 Wildman, Obdobje važnih sprememb v strokovnem šolstvu, str. 26–27.

ril Henrik Zdešar, ko je omenil, da "bo število gimnazij vedno bolj padalo v korist strokovnih šol".²⁷⁰

Kljub spremembam vpis še vedno ni dohajal potreb razvijajočega se gospodarstva. Da bi se približali dejanskim potrebam po kadrih v gospodarstvu, je zvezna vlada predlagala zvezni skupščini sprejetje resolucije o izobraževanju strokovnih kadrov. Novosti, zapisane v resoluciji, je poslanecem pojasnjeval predsednik odbora za prosveto zvezne vlade Krste Crvenkovski. Spremembe naj bi prinesle višja stopnja samostojnosti šol (odločanje o notranjem delu in iskanje drugačnih poti k izobraževanju), potrditev možnosti vpisa na visoke šole iz prakse tudi brez formalne izobrazbe, razširitev oblik izobraževanja (šolski centri za usposabljanje za različne stopnje kvalifikacij, večerne in dopisne šole, izobraževalni centri v tovarnah, delavske univerze itd.) in možnost študija na visokošolski ustanovi, ne da bi posameznik prekinil delovno razmerje (torej najava tistega, česar se je kasneje oprijelo ime študij ob delu, op.p.). Kot pozitivne pridobitve je Crvenkovski omenil še dokončno prekinitev prakse ustvarjanja učnih programov iz centra, opuščanje šablon o načinu šolanja, dolžini usposabljanja in potrebni predhodni izobrazbi ter povečanje vloge gospodarstva in ostalih služb pri določanju profila kadra, ki se izobražuje.²⁷¹

Resolucija o izobraževanju strokovnih kadrov, izglasovana 2. junija 1960 v zvezni skupščini, je uzakonila novosti, ki jih je omenil Crvenkovski. Pomenila je izenačevanje sistema strokovnega izobraževanja v vsej državi, saj je veljavnost diplome, izdane v katerikoli republiki, razširila na ozemlje celotne Jugoslavije. Prvič je bila zapisana potreba po šolanju posebnega učnega kadra za tovrstne šole, predvsem za prakso, saj ga do tedaj skoraj ni bilo. V resoluciji so bile določene naloge in mesto državnih in družbenih organov, gospodarskih organizacij, način financiranja in družbeno upravljanje ustanov za strokovno usposabljanje.²⁷²

Resolucija je bila izglasovana dve leti po sprejetju

²⁷⁰ Prosvetni delavec, X, št. 3, 7. 2. 1959, str. 1.

²⁷¹ SNS, knj. III, sv. 2, Beograd, 1960, str. 276–284.

²⁷² UL FLRJ, XVI, št. 25, 22. 6. 1960, str. 513–519.

splošnega šolskega zakona, torej v roku, v katerem naj bi bil izdan zvezni zakon o strokovnem šolstvu. Sprejeta je bila zato, ker še vedno ni bilo pripravljeno gradivo, ki bi bilo potrebno za solidno napisan zakon, ki ga ne bi bilo treba že v letu dni po sprejetju spreminjati s številnimi zakonskimi dopolnitvami. Določene novosti iz resolucije so bile v jugoslovanski praksi še nepreizkušene in šele njihovo delovanje naj bi pokazalo dobre plati, ki bi jih vnesli v bodoči zakon, in slabe, ki bi se jim morali izogniti.²⁷³ Resolucija je pravzaprav le potrdila že v predhodnih letih večkrat poudarjena stališča šolskih reformatorjev. Praktično delo je dobilo prednost pred teoretičnim znanjem in v kasnejšem razumevanju zahtev resolucije je to vodilo že do zaskrbljujočih oblik podcenjevanja teoretičnega znanja in umskega dela.

V resoluciji je bilo strokovno šolstvo obravnavano kot enoten sklop vprašanj, ki pa jih lahko delimo na tri področja. Poleg rednih srednjih strokovnih šol je bilo možno šolanje tudi v na nove temelje postavljenem izvenšolskem izobraževanju, višješolski študij pa so natančneje opredelili pri reformi visokega šolstva. Ob šolski reformi so na ta vprašanja deloma gledali kot na celoto, deloma ločeno. Da bi pospešili realizacijo zahtev iz resolucije o strokovnem izobraževanju, je Izvršni svet Slovenije decembra 1960 sklenil, da je treba ustanoviti poseben Svet LR Slovenije za strokovno izobraževanje, ki je bil "zamišljen kot začasen republiški organ za toliko časa, da bo izvedena reorganizacija strokovnega šolstva".²⁷⁴ Vlado Majhen je januarja 1961 potrebo po ustanovitvi sveta utemeljeval s tem, da je šla šolska reforma v osnovnem in visokem šolstvu že daleč naprej, pri ostalem, posebej strokovnem, pa je bila šele na začetnih pozicijah.²⁷⁵

Svet za strokovno izobraževanje Slovenije, imenovan aprila 1961, je moral prevzeti vlogo koordinatorja dela med Svetom za šolstvo Slovenije, gospodarskimi organizacijami, državnimi organi in vsemi ustanovami,

²⁷³ SNS, knj. III, sv. 2, Beograd, 1960, str. 276.

²⁷⁴ AS 223, š. 308, Zapisnik 67. seje Izvršnega sveta LS LRS, 13. 12. 1960.

²⁷⁵ AS 1115, f. 54, Stenografski zapisnik 19. seje odbora za prosveto in kulturo, 18. 1. 1961, str. 17.

zadolženimi za izobraževanje delavcev. Izdelati bi moral predloge za odpravo tistih problemov, kjer je strokovno šolstvo najbolj zaostajalo za ostalimi področji: izdajanje ustreznih učbenikov, določanje minimalne osnove praktičnih in teoretičnih znanj, izdelava programov in načrtov za strokovne šole, usklajeno s potrebami gospodarstva.²⁷⁶ Za predsednika sveta je bil imenovan Miran Košmelj.

Da delo sveta ne bo lahko, je pokazala že prva seja maja 1961. Sekretar sveta Ludvik Gabrovšek je v skupščini Slovenije poročal, da načrtov ne bo prav preprosto realizirati: "Pokazalo se je, da so stališča zelo neenotna. Razprava v toku ene seje ni mogla priti do razčiščenja takšnih vprašanj, kakor je na primer vloga usposabljanja kadra na delovnem mestu. (...) Prva naloga Sveta je, da pride do načelnih stališč, na podlagi katerih bi se dalo usmeriti strokovno izobraževanje na perspektivni, enotni, smotrni način. (...) Čim se bo prišlo do določenih stališč, bo mogoče usmerjati šolsko reformo."²⁷⁷ Na naslednjih sejah je svet le prišel do enotnih stališč, ki so bila po večini prepis določb zvezne resolucije. Predlog sorodnega republiškega priporočila je bil izdelan do novembra 1961, v skupščini pa sprejet 23. novembra 1961.²⁷⁸

Priporočilo o nalogah na področju strokovnega izobraževanja v LR Sloveniji je omenilo naslednje "ovire, zaradi katerih imamo opraviti z zaostajanjem na področju strokovnega izobraževanja": neizdelan sistem; nepravilno pojmovanje izobraževanja, ki pretirano poudarja ali splošno ali strokovno izobrazbo; iz obrtniškega sistema prevzeta in njemu prilagojena delitev po stopnjah na polkvalificiranega, kvalificiranega in visokokvalificiranega delavca, ki ni primeren sodobnemu industrijskemu razvoju; pomanjkanje stalnega predavateljskega kadra in nezadostna mreža strokovnih šol, zaradi česar "prihaja

²⁷⁶ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 7, Ljubljana, 1961, str. 98–100 in 627–628; UL LRS, XVIII, št. 4, 9. 2. 1961, str. 110–111.

²⁷⁷ AS 1115, f. 54, Zapisnik 22. seje odbora za prosveto in kulturo, 15. 5. 1961, str. 12.

²⁷⁸ AS 223, š. 308, Zapisnik 76. seje Izvršnega sveta LS LRS, 13. 6. 1961 in Zapisnik 82. seje Izvršnega sveta LS LRS, 7. 11. 1961; AS 1115, f. 54, Zapisnik 25. seje odbora za prosveto in kulturo, 16. 11. 1961; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 9, Ljubljana, 1962, str. 99–105.

do nesmotrnega odliva mladine v gimnazijo”. Za odpravo pomanjkljivosti so bile navedene že v zvezni resoluciji omenjene oblike: izobraževalni centri v tovarnah, poklicne in srednje strokovne šole ter visokošolske organizacije. Zapisana je bila zahteva, naj se v proizvodnji uveljavi načelo delitve osebnih dohodkov “po delovnih sposobnostih in uspehih na delovnih mestih, ne pa po administrativno priznanih kvalifikacijah”. S tem naj bi izgubilo na pomenu “tudi obstoječe administrativno razvrščanje šolskih ustanov na nižje, nepopolne srednje in popolne srednje šole”. Pri omenjanju finančnega položaja šol je priporočilo zahtevalo spremembo v politiki skladov za šolstvo, ki naj sredstev ne bi namenjali le za splošnoizobraževalne, ampak tudi za strokovno šolstvo.²⁷⁹

Položaj srednjih strokovnih šol se je v začetku šestdesetih let zaradi politične in finančne podpore naglo izboljševal. Večja vlaganja in nov sistem štipendiranja sta odpirala nove možnosti šolanja. Novoustanovljene višje tehnične šole so absolventom srednjih strokovnih šol povečale možnosti nadaljnjega šolanja. V letu 1953 je bilo le 13% vseh dijakov vpisanih na strokovnih šolah, a se je delež zaradi novih pogojev in spodbud strokovnemu šolstvu v letu 1960 dvignil na 28%.²⁸⁰ Vendar tudi to ni zadovoljilo tvorcev šolske reforme, saj bi bil porast še večji, če ne bi bili ponekod zaradi pomanjkanja šolskih prostorov prisiljeni omejevati vpisa na strokovne šole.²⁸¹

O reformi gimnazij so v istem času bolj malo razpravljali. Redki prispevki, kot npr. članek Franca Oniča Gimnazija v bodočnosti iz januarja 1957, so večinoma le povzemali in razlagali predloge, ki so bili že objavljeni v elaboratu Komisije za reformo šolstva.²⁸²

Po sprejetju uvodnega in splošnega zakona o šolstvu so posamezne republike prevzele odgovornost za pripravo določenega zakona, ki bi bil osnova za izdelavo tovrstnega zakona tudi ostalim republikam. V slovenskem Svetu za šolstvo so začeli pripravljati predlog zako-

²⁷⁹ UL LRS, XVIII, št. 30, 1. 12. 1961, str. 424–427.

²⁸⁰ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 9, Ljubljana, 1962, str. 104–105.

²⁸¹ AS 1115, f. 54, Zapisnik 25. seje odbora za prosveto in kulturo, 16. 11. 1961, str. 5–9.

²⁸² Onič, Gimnazija v bodočnosti, str. 1.

na o gimnazijah.²⁸³ Komisija za izdelavo osnutka zakona o gimnazijah se je sestala le enkrat, in sicer 8. januarja 1959,²⁸⁴ saj so se že na omenjenem sestanku izvršnega komiteja centralnega komiteja ZKS 17. februarja 1959 načeloma dogovorili, da v Sloveniji ne bodo izdali posebnega zakona o gimnaziji. Boris Kraigher je odločitev obrazložil takole: "Če nočemo napraviti gimnazije za privilegirano srednjo šolo, je nepravilno sprejemati zanjo posebni zakon, marveč je gimnazija ena izmed srednjih šol." Z njim sta se strinjala in isto misel ponovila še Vida Tomšič in Boris Zihlerl. Slednji je predlagal, "da ne sprejmemo za gimnazijo posebnega zakona, ampak naj bo to enotni zakon za vse strokovno šolstvo, saj je gimnazija kot pripravljalnica za študij humanističnih ved ena izmed strokovnih šol poleg pripravjalnic za tehnične vede".²⁸⁵

Slovenski politiki v svojem mnenju očitno niso bili osamljeni, saj je bil 7. člen Uvodnega zakona k splošnemu zakonu o šolstvu, ki je govoril o republiških zakonih o gimnazijah, junija 1959 izbrisan iz zakona s preprosto razlago, da se je izkazalo, da je rok za izdelavo zakona prekratek.²⁸⁶

Od seje februarja 1959 vse do priprav na izdajo republiškega priporočila o strokovnem izobraževanju se Svet za šolstvo Slovenije ni ubadal s problematiko gimnazij. Da bo ta prišla na dnevni red po priporočilu o strokovnem izobraževanju, je maja 1961 nakazal Vlado Majhen: "Naš Izvršni svet je stal na stališču, da gimnazije ne obravnavamo ločeno od strokovnega šolstva, ampak skušamo gimnazije reformirati tako, kakor bo pokazala mreža strokovnega šolstva, kakšen pomen lahko še ima v tem okviru gimnazija. (...) Ko bo specializacija mreže srednjega strokovnega šolstva bolj jasna, bo še jasnejše izstopila gimnazija oziroma dokončno se bo govorilo o njeni usodi."²⁸⁷

²⁸³ AS 250, š. 33, Dopis ZIS – sekretarju SŠ LRS, Ludviku Gabrovšku, 27. 3. 1959.

²⁸⁴ AS 250, š. 22, dok. 45/1–59.

²⁸⁵ AS 1589, š. 8, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 17. 2. 1959, str. 13–14.

²⁸⁶ SNS, knj. II, sv. 3, Beograd, 1959, str. 521 in 697; UL FLRJ, XVI, št. 23, 8. 6. 1960, str. 471.

²⁸⁷ AS 1115, f. 54, Zapisnik 22. seje odbora za prosveto in kulturo, 15. 5. 1961, str. 13.

Koncept gimnazije, nakazan ob izdelavi priporočila o strokovnem izobraževanju, je predvidel delno specializacijo gimnazij. Ta naj ne bi bila zgolj splošnoizobraževalna, temveč tudi neke vrste strokovno obarvana šola za poklice, ki rabijo širšo izobrazbo, kot so novinarji ali uslužbenci državne uprave, hkrati pa bi oskrbovala tiste visoke šole, ki kadra niso mogle dobiti iz strokovnih šol. Mišljene so bile predvsem pravna in filozofska fakulteta in učiteljske šole.²⁸⁸

Vzrokov, zakaj je bilo tako malo pozornosti posvečene problemom gimnazij, ni težko najti. Za razliko od srednjih strokovnih šol je bila mreža gimnazij dokaj enakomerno razporejena po vsej Sloveniji, z učnimi programi, načrti in učbeniki je bila solidno oskrbovana že v prejšnjih državnih sistemih in težav, kakršne je imela oblast s strokovnimi šolami, z gimnazijami ni bilo. Na gimnazijah je poučeval največji delež kadra z ustrežno izobrazbo. Odprtih vprašanj skorajda ni bilo, oziroma so bila odprta šele z drugače postavljenim konceptom reformirane gimnazije.

Svet za šolstvo Slovenije je izdelal teze za reformo gimnazije poleti 1961, neposredno zatem, ko so bila znana izhodišča bodočega priporočila o nalogah na področju strokovnega izobraževanja v Sloveniji. Teze so, kot so omenili na seji slovenske vlade, odstopale "od osnov za predmetnike gimnazij, ki jih je sprejel Zvezni prosvetni svet in se oslanjajo na resolucijo o strokovnem izobraževanju". Sklenili so, da bo tako kot za strokovne šole tudi za gimnazije izdano le priporočilo. V skladu z zahtevami zveznih organov je bilo določeno, da "bi postala tehnična vzgoja sestavni del splošnega izobraževanja v gimnaziji".²⁸⁹

Svet za šolstvo Slovenije je zavrnil drugi predlog Prosvetnega sveta Jugoslavije, ki je predvideval možnost dveh usmeritev gimnazij. To naj ne bi ustrezalo gospodarskim pogojem Slovenije. Prosvetni svet je namreč predlagal delitev na družbeno-jezikovno smer s poudarkom na zgodovini z osnovami sociologije, politični ekonomiji in filozofiji ter naravoslovno-matematično smer s

²⁸⁸ Prav tam.

²⁸⁹ AS 223, š. 308, Zapisnik 79. seje Izvršnega sveta LS LRS, 19. 7. 1961.

poudarkom na matematiki in fiziki; delitev precej spominja na tovrstni srednji šoli iz usmerjenega izobraževanja v Sloveniji v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. V Tezah za reformo gimnazij je Svet za šolstvo Slovenije poudaril, da bi dvosmernost pomenila vnovično favoriziranje gimnazij na račun strokovnega šolstva, kar je bilo bolj "politično" opravičilo, pa tudi določeni pedagoški motivi in statistični podatki so bili vzrok za skepsa do predloga Prosvetnega sveta Jugoslavije. Namesto njihovega stališča je slovenski Svet za šolstvo predlagal enotno gimnazijo z novo delitvijo vzgojno-izobraževalnih področij. Pri družboslovno jezikovnem sta bila "nova" predmeta (oziroma spremenjena prejšnja) sociologija in osnove umetnostne vzgoje, prava novost pa naj bi bila korelacija med posameznimi predmeti (zgodovina – književnost). Pri naravoslovno-matematičnem področju naj bi bilo več praktičnega dela, kar je bilo odvisno od investicij v laboratorije. Pomembna novost je bila uvedba novih predmetov Tehnične vzgoje s proizvodnim delom (v predmetniku naj bi imel v 1. do 3. razredu kar po 6 ur tedensko, kar je bilo največ od vseh predmetov!), obveznega izbirnega predmeta, ki bi ga določal ustanovitelj glede na potrebe komune, in svobodnih aktivnosti. Zaradi teh novosti bi se precej povečalo skupno število učnih ur gimnazijcev.²⁹⁰

Pri obravnavi Tez o reformi gimnazij januarja 1961 na seji Sveta za šolstvo Slovenije se je pokazalo, da še največ nejasnosti ponuja novost na gimnazijah, torej tehnični pouk in proizvodno delo. Pojavila so se vprašanja, ali naj bi bila tudi za gimnazijce sedaj obvezna počitniška praksa, ali bi lahko ure zapolnili zgolj s praktičnim proizvodnim delom ali pa naj bi kombinirali pouk in prakso, ali naj bi prakso odslužili v proizvodnji ali tudi v javnih službah? Predsednik in sekretar sveta, Majhen in Gabrovšek, sta pojasnjevala, da bo to prepuščeno komunam, da bo vsaka gimnazija čim bolj povezana z gospodarskimi organizacijami in javnimi službami svoje ožje regije.²⁹¹

²⁹⁰ AS 250, š. 30, dok. 244–61. Javnosti so bile Teze pojasnjene v: Delo, II, št. 294, 26. 10. 1960, str. 6.

²⁹¹ A SŠM, š. 213, m. 1, Stenografski zapisnik 30. seje Sveta za šolstvo LRS, 27. 1.

Predlog resolucije o vlogi in nalogah gimnazije v vzgojno-izobraževalnem sistemu, izdelan na osnovi omenjenih tez, je prišel na dnevni red slovenske skupščine na skupni seji obeh zborov 19. decembra 1961, kar ni naključje, saj je bilo na prejšnji seji sprejeto priporočilo o nalogah na področju strokovnega izobraževanja. V razpravah od konca leta 1960 (Teze) do decembra 1961 (predlog resolucije) so posamezniki pri komentiranju vloge reformirane gimnazije poudarjali predvsem pomen tehnične vzgoje in spoznavanje družbenih osnov Jugoslavije pri novem predmetu sociologije; obojega naj bi bilo po mnenju razpravljalcev do tedaj v gimnazijah premalo. Oboje pa naj bi tudi omogočalo absolventom gimnazij takojšnjo zaposlitev npr. kot novinarjev ali statistikov, če se ne bi odločili za nadaljnji študij. Pri omenjanju tujih jezikov so diskutanti poudarjali, naj bi se po možnosti povečala vloga ruščine, saj so prejšnji predmetniki, ki so ji vzeli privilegirano mesto, nastali v času informbirojevskega spora. Pa tudi francoščina je zopet začela pridobivati na pomenu. Žal ne zaradi Francije in njenega kulturnega pomena, pač pa zaradi neuvrščenih v Afriki, kjer je bila uradni jezik. Zaradi gibanja neuvrščenih je bilo odprto tudi vprašanje poučevanja arabščine.²⁹²

Resolucija o vlogi in nalogah gimnazije v vzgojno-izobraževalnem sistemu je v prvi točki določala, da mora biti gimnazija hkrati pripravljavnica za visokošolski študij, zaključena šola druge stopnje in da mora organizirati različne oblike študija ob delu. Vzgojno-izobraževalne naloge, opisane v 2. točki, so navedle delitev na področja, ki so bila nakazana v Tezah za reformo gimnazij. Za določanje minimalnih pogojev glede predmetnika in učnega načrta je bil pristojen Svet za šolstvo Slovenije, ki je bil zadolžen za verifikacijo predmetnika in učnega načrta vsake gimnazije. Zahteve za verifikacijo gimnazij so bile vsekakor ostrejšje od zahtev, ki jih je Priporočilo o nalogah na področju strokovnega izobraževanja v LR

1961, str. 2–15.

²⁹² AS 223, š. 308, Zapisnik 84. seje Izvršnega sveta LS LRS, 8. 12. 1961; AS 1115, f. 54, Stenografski zapisnik 26. seje odbora za prosveto in kulturo, 15. 12. 1961; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 9, Ljubljana, 1962, str. 162–170 in 484–487.

Sloveniji predpisalo za strokovne šole. Za gimnazije so torej zakonodajalci uveljavili zahtevnejše pogoje, in jih že s tem, nehote, postavili na uglednejše mesto v šolskem sistemu. V resoluciji nakazane naloge so morali pristojni začeti izvajati v šolskem letu 1962/63.²⁹³

Spremembe, opravljene na začetku šestdesetih let, so okrepile vlogo strokovnih šol v srednjem šolstvu. Kaže se v porastu števila učencev v posameznih vrstah srednjih šol od šolskega leta 1957/58, ko so se začele združevati nižje gimnazije z osnovnimi šolami, do šolskega leta 1961/62, ko so bile z republiškimimi priporočili zaokrožene spremembe šolstva srednje stopnje.²⁹⁴

Število učencev v srednjih šolah v LR Sloveniji

	gimnazije	učiteljske in vzgojiteljske	tehnične in strokovne	ostale strokovne	srednje umetniške
1957/58	6.355	2.132	6.096	520	527
1959/60	7.484	2.685	8.509	928	554
1961/62	9.036	3.238	11.516	1.128	572

Največji porast števila učencev je bil v skupini tehnične in strokovne šole, procentualno pa v skupini ostalih strokovnih šol (gre za administrativne in medicinske srednje šole), vendar je tu podatek varljiv, saj gre v letu 1957/58 za nenavadno nizko število učencev (leto pred tem npr. 716). Delež dijakov tehničnih in strokovnih šol v vseh srednjih šolah se je v tem času dvignil od začetnih 39 na 45,3%, delež gimnazijcev pa se je zmanjšal z 40,7 na 35,5%, verjetno pa bi se še bolj, če ne bi bile za potrebe šolske reforme podeljene številne republiške štipendije za gimnazije in Filozofsko fakulteto.

Pri poskusih, da bi z administrativnimi ukrepi izenačila rang srednjih šol, je bila prosvetna oblast nedosledna. Zvezna resolucija o strokovnem šolstvu je z razširjanjem ustanoviteljskih pravic na gospodarske organizacije pomenila celo majhen korak nazaj od Splo-

²⁹³ UL LRS, XVIII, št. 32, 29. 12. 1961, str. 437–438.

²⁹⁴ Za leta 1957/58 in 1959/60 so podatkizeti iz: Prikazi in študije, VII, št. 4, april 1961, str. 11; za leto 1961/62 pa iz: S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 10, Ljubljana, 1962, str. 560.

šnega zakona o šolstvu, saj se je v praksi kmalu pokazalo, da so podjetja, kot je navajalo poročilo skupščinskega odbora za družbeno nadzorstvo o strokovnem izobraževanju, dobo trajanja in učni program podrejela izključno lastnim potrebam in v njih niso bili usklajeno zastopani splošni in strokovni predmeti.²⁹⁵ Minimalno zahtevano splošno znanje ni bilo predpisano z nobenim pravnim aktom. Predsednik Sveta za strokovno izobraževanje Slovenije Miran Košmelj je sicer poudaril, da splošno-izobraževalnih predmetov "ne smemo izločati iz predmetnikov strokovnih šol", vendar je to veljalo zgolj kot priporočilo, saj je dodal, da se svet ne bo spuščal v rešitev vprašanja, "kakšno vlogo naj imajo posamezni predmeti v predmetnikih".²⁹⁶

Navkljub posegom in poskusom izenačevanja vseh srednjih šol je še vedno ostajala velika razlika v prid gimnazij, saj je bil nivo znanja gimnazijskega maturanta neprimerno višji kot maturanta srednje strokovne šole. Pri izenačevanju statusa vseh srednjih šol je šolska politika od leta 1960 poskušala uravnovesiti tudi zaključni izpit na gimnazijah in na srednjih strokovnih šolah. Izbran je bil zelo neposrečen način, precej lažji od tradicionalne gimnazijske mature, tako da so bolj olajšali pot do zaključnega izpita gimnazijcem kot pa so ga na drugi strani otežili abiturientom srednjih strokovnih šol.

Navodila za novo obliko zaključnega izpita, ki jih je izdal predsednik Sveta za šolstvo Slovenije Vlado Majhen 27. marca 1960, so morale srednje šole upoštevati po šolskem letu 1959/60.²⁹⁷ Zaključni izpit je po novih predpisih obsegal zgolj domačo nalogo, pisno nalogo pred izpitnim odborom in ustni izpit pred izpitno komisijo, ki je bil bolj ali manj le zagovor domače naloge. Spraševalci so smeli porabiti za posameznega kandidata od dvajset do štirideset minut, vprašanja pa se niso smela preveč odkikati od širše problematike domače naloge. Izpitni odbor je ob koncu ocenil dijaka zgolj z eno skupno oceno, pri čemer je imela največjo težo domača naloga. Velika pomanjkljivost predpisov je bila že

²⁹⁵ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 8, Ljubljana, 1961, str. 96.

²⁹⁶ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 9, Ljubljana, 1962, str. 101.

²⁹⁷ Objave, XI, št. 3, 30. 4. 1960, str. 5-7.

v tem, da niso določili, kaj z dijakom, ki je oddal odlično domačo nalogo (za katero je bilo težko preveriti, ali je dejansko sad njegovega dela!) in pisal katastrofalno slabo pisno nalogo pred izpitnim odborom. Četudi je dijak dobil skupno negativno oceno, se je lahko – če je bila domača naloga solidna – prijavil na naslednji rok z isto domačo nalogo, kar pomeni, da mu ni bilo potrebno vlagati v priprave preveč dodatnega truda.²⁹⁸

Že po prvem opravljanju zaključnega izpita po novem sistemu leta 1960 je Svet za šolstvo Slovenije kritično ocenil novosti, a zaenkrat še vztrajal pri njih. Kljub dodatnim navodilom in pojasnilom kritike na račun neustrezne oblike zaključnih izpitov niso utihnile, po tretjem poskusu leta 1962 pa je vse bolj prevladalo stališče, da je nekaj vendarle treba spremeniti. Najostrejšo kritiko je napisal Franc Pediček, objavljena pa je bila junija 1962 v Naših razgledih. Nova oblika zaključnega izpita je po Pedičkovem mnenju zmanjšala interes dijakov do predmetov, iz katerih na izpitu ni odgovarjal, in je rušila sistem dela v zaključnem razredu. Pediček je še poudaril: “Problematičnost sedanje mature se kaže tudi iz tega: kandidat, ki je uspešno pripravil neko ožje problemsko, torej že strokovno specializirano maturitetno nalogo in jo pri eksaminaciji ‘uspešno’ ubranil, lahko izdelava s kar dobro skupno oceno, četudi je pokazal pri pisni (“klavzurni”) maturitetni nalogi iz nekega širšega prirodoslovnega ali družboslovnega kompleksa hudo nepismenost ali nerazgledanost. Če takšni kandidati na maturah uspešno končujejo zrelostne izpite, si sami rušimo osnovni reformni koncept gimnazije in pristajamo na kult strokovnosti in prezgodnje specializacije.” Kandidat ne bi smel končati zrelostnega izpita kljub še tako odlični domači nalogi, če na pisnem delu pokaže popolno neznanje, je menil Pediček. Splošno razgledanost pa bi lahko poudarili s tem, da bi imeli ob domači nalogi še izpite, na katerih bi bila pokrita vsa gimnazijska področja (jezikovni, družboslovni, naravoslovni): “Seveda s tem nikakor ne mislim vračati mature na stari predmetni koncept. Res pa je, da bi takšni izpitni kompleks sedanji maturi prav nič ne škodil. Težava je le v njegovi

²⁹⁸ Prav tam.

praktični izvedbi. Maturo bi s tem prav gotovo približali splošno izobrazbenem statusu gimnazije.”²⁹⁹

Statistični podatki so pokazali, da je ob prelahkem zaključnem izpitu število negativno ocenjenih zdrknilo na minimum, nasprotno pa je število odlično in prav dobrih ocenjenih skokovito naraščalo. Stališče strokovnjakov in pristojnih ustanov je bilo leta 1962 že enotno – trenutna oblika zaključnega izpita je preveč enostranska in premalo zahtevna.³⁰⁰

Gimnazija je navkljub vsem ukrepom šolskih oblasti obranila primat osrednje in najzahtevnejše šole srednje stopnje izobraževanja. Že takoj po sprejetju resolucije so v Svetu za šolstvo Slovenije izdelali navodila o minimalnih pogojih za verifikacijo gimnazij in predpisali minimalni obseg snovi za gimnazijske učne načrte. Še največ težav so imeli z novim predmetom sociologije, ki naj bi s poučevanjem marksističnega pogleda na temelje politične ekonomije, občo sociologijo in družbeni sistem v Jugoslaviji postal osrednji predmet zadnjega razreda gimnazije. Na razpravi na Svetu za šolstvo 28. februarja 1962 se je vnovič pokazalo, da je še najmanj jasno, kako obravnavati v gimnazijskem predmetniku tehnično vzgojo, da pa tudi še ni vse zacementirano glede končne oblike zaključnega izpita.³⁰¹ S potrditvijo pogojev za verifikacijo gimnazij je Svet za šolstvo predpisal enotna merila za vse gimnazije v Sloveniji. Novi predmetnik in učni načrt sta začela veljati v šolskem letu 1962/63.³⁰²

Če primerjamo predpisani minimalni predmetnik z orientacijskim predmetnikom iz Tez za reformo gimnazije (junij 1961), ki je še v precejšnji meri slonel na zahtevah Prosvetnega sveta Jugoslavije, so opazne spremembe predvsem pri tehnični vzgoji. Ta je dobila kar polovico učnih ur manj od predlaganega iz Tez za reformo gimnazije, medtem ko so drugi predmeti osta-

²⁹⁹ Pediček, Razmišljanje o gimnazijski maturi, str. 206–207.

³⁰⁰ Kompare, Prednosti in pomanjkljivosti sedanjega izpita na gimnazijah, str. 250–254.

³⁰¹ A SŠM, š. 222, m. 4, Stenografski zapisnik 3. seje Sveta za šolstvo LRS, 28. 2. 1962, str. 3–38.

³⁰² Objave, XIII, št. 1, februarja 1962, str. 13–14; Objave, XIII, št. 4, novembra 1962, str. 82–98; UL LRS, XIX, št. 17, 24. 5. 1962, str. 117–119.

li približno na prejšnji kvoti ur. V primerjavi s starim predmetnikom pa prevelikih sprememb, izvzemši nov predmet tehnične vzgoje in proizvodnega dela, ni bilo. Kvote učnih ur so se sicer malenkostno razlikovale, a do velikih premikov v skladu z željami šolskih reformatorjev iz druge polovice petdesetih let in iz stališča Prosvetnega sveta Jugoslavije ob prelomu desetletij le ni prišlo.

Do podobne rešitve za strokovno šolstvo je bilo še daleč. Osnutki navodil za verifikacijo in odločb o minimalnih zahtevah so bili sicer stalne točke dnevnih redov sej Sveta za strokovno izobraževanje Slovenije v letu 1962, vendar je šlo le za poklicne šole in izobraževalne centre, pa še pri teh so se mnenja razhajala. Ob razpravah so se kazale vedno nove in nove pomanjkljivosti, tako da so pristojni z reševanjem problemov le odlašali.³⁰³

Zahteve izobraževalne politike, izrečene že sredi petdesetih let, so se neprestano ponavljale v enaki obliki, kar pomeni, da oblast gimnaziji ni uspela iztrgati primata osrednje srednje šole in ji z "delavskimi" strokovnimi šolami ustvariti dostojnega konkurenta. Še na osmem kongresu Zveze komunistov Jugoslavije decembra 1964 v Beogradu so vnovič zahtevali, "da je treba odpraviti dualizem na srednji stopnji in povečati delež splošnoizobraževalnih vsebin v šolah za kvalificirane delavce". Kongres vladajoče stranke je ocenil, da srednje šolstvo še ni dokončno reformirano, "pa tudi z zakoni, ki naj bi ga urejali, odlašamo iz leta v leto".³⁰⁴

Reformiranje srednjega šolstva bi lahko ocenili kot vihar v kozarcu vode oziroma kot veliko idej in malo akcij. S perspektive kasnejših šolskih reform v socializmu bi lahko ideje ocenili kot prvi poskus uničenja gimnazij oziroma uvedbe kasnejšega usmerjenega izobraževanja, ki pa je ob tem poskusu za nekaj časa še romal na smetišče zgodovine. Srednje šolstvo je tako v reformiranju daleč zaostajalo za radikalnim spreminjanjem osnovnega šolstva. Pomembnejše spremembe so se dotikale le

³⁰³ Objave, XIII, št. 1, februarja 1962, str. 4; Objave, XIII, št. 3, septembra 1962, str. 53–56; Objave, XIV, št. 1, marca 1963, str. 6–8; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 12, Ljubljana, 1963, str. 146–147.

³⁰⁴ Beždanov, Vzgoja in izobraževanje v dokumentih KPJ in ZKJ, str. 88.

iskanj dodatnih finančnih sredstev za razvoj strokovnih šol in dovoljevanj vpisa absolventom teh šol na visoke šole, kar pa je bilo premalo, da bi lahko srednje strokovne šole povsem enakovredno konkurirale gimnazijam. Izenačevanje nivoja strokovnih šol in gimnazij je bilo bolj deklarativno kot pa dejansko. Da bi izboljšala pouk na strokovnih šolah, bi se morala šolska politika spoprijeti z vprašanji izdelave enotnih učnih načrtov in programov, ustreznih učbenikov, najti ustrezen odnos med splošnimi in strokovnimi predmeti ter teoretičnim in praktičnim poukom, predpisati enotna merila minimalnih zahtev znanja, proučiti kakšen kader bi bil najprimernejši za poučevanje učencev na strokovnih šolah. Odgovori na ta vprašanja so bili za gimnazije bolj ali manj znani, za strokovne šole pa so bili še vedno precejšnja neznanka.

Šolstvo narodnih manjšin

Šolstvo pripadnikov narodnih manjšin na ozemlju Slovenije v njihovem maternem jeziku je po letu 1945 zagotavljala zvezna in republiška zakonodaja, vendar je bilo to sprva bolj deklarativno kot pa dejansko, saj ni bilo podkrepljeno z ustreznimi sistemskimi in finančnimi koraki. Podrejenost celotne družbe vladajoči ideologiji je na stranski tir odrinila vprašanja, kot so šolanje učiteljev, ki bi se učili obeh jezikov, jezikov večinskega in manjšinskega naroda, tiskanje učbenikov s slovenskim učnim programom v italijanskem in madžarskem jeziku, gradnjo šol itd. Še posebej se je odnos do madžarske in italijanske manjšine zaostрил v času jugoslovanske izolacije v mednarodnem oziru, ko sta bili obe matični državi manjšin naenkrat sovražnici Jugoslavije. Italija je bila zahodna kapitalistična država onstran železne zavese, s katero še ni bilo dokončno rešeno mejno vprašanje, tržaška kriza leta 1953 pa je pripeljala do vrelišča in kopičenja vojske ob začasni meji. Madžarska je bila v tem času satelit Sovjetske zveze, nasprotnice Jugoslavije v informbirojevskem sporu. Šele po podpisu Londonskega sporazuma 5. oktobra 1954 z recipročno podlago za zaščito narodnih manjšin med Jugoslavijo in Italijo ter normalizaciji odnosov Jugoslavije z vzhodnoevropskimi državami po podpisu Beograjske deklaracije 2. junija 1955 so bili ustvarjeni pogoji za drugačno obravnavanje problematike narodnih manjšin v Sloveniji.

Da se reševanje problema še nekaj časa ni premaknilo, krivde ne smemo več iskati v mednarodnem polo-

žaju Jugoslavije, temveč v jugoslovanskih notranjih razmerah. Pri reformiranju manjšinskega šolstva je prišlo namreč do največjih razhajanj med stališči posameznih jugoslovanskih republik. Slovensko dokaj liberalno stališče je na drugi strani države trčilo ob Rankovičev oziroma srbski koncept politike trde roke pri reševanju manjšinskega vprašanja na Kosovu. Poleg tega ne smemo spregledati, da je šolska reforma potekala ob koncu petdesetih let, ko je nacionalno vprašanje v Jugoslaviji vnovič postalo vroča tema političnih konfliktov.

Splošni zakon o šolstvu je v poglavju "Pouk za pripadnike narodnostnih manjšin" določal pravico šolanja v jeziku narodnostne manjšine v osnovnih in srednjih šolah, vendar določbe niso presegle že deklariranih pravic. Omenjena je bila tudi zahteva, naj se na narodnostno mešanih območjih "ustanavljajo v skladu z možnostmi tudi šole z dvojezičnim poukom". Splošni in uvodni zakon o šolstvu sta republikam naložila zgolj izdajo ustreznih predpisov o organizaciji šol za narodnostne manjšine v dveh letih, ni pa bila v zakonodaji zapisana zahteva po posebnem zakonu o manjšinskem šolstvu, kot je bila npr. navedena za osnovne šole ali gimnazije.³⁰⁵

Da zakona nista prinesla nikakršnih novosti v primerjavi s prejšnjim stanjem, ni slučaj, saj v poročilih republiških in zveznih komisij ne najdemo nikakršnih omemb te problematike, niti ni bila pri zvezni Komisiji za reformo šolstva ustanovljena posebna podkomisija, ki bi proučila in predlagala spremembe za šolanje pripadnikov narodnih manjšin. Če lahko takšno politiko ocenimo kot uradno jugoslovansko stališče, je seveda treba dodati, da je bilo stališče slovenske politike pri tem vprašanju povsem drugačno. Toda za razliko od ostalih problemov v začetni fazi priprave šolske reforme, za katere je bila odprta široka javna razprava, so o problematiki manjšinskega šolstva v začetni fazi razpravljali zgolj na zaprtih sejah vodilnih političnih organov.

Slovenski Izvršni svet je že 17. maja 1957 razpravljaval o predlogu zakona o ureditvi manjšinskega šolstva. Ugotovili so, da je zakon potreben, da pa naj bi Izvršni svet o njem dokončno sklepal šele po posvetovanjih z

³⁰⁵ UL FLRJ, XIV, št. 28, 16. 7. 1958, str. 746 in 751–752.

zveznimi organi in s hrvaškim Izvršnim svetom in Svetom za šolstvo Hrvaške.³⁰⁶

V zapisniku seje sicer ni navedeno, kateri osnutek so obravnavali, a je jasno, da je šlo za predlog Zakona o ureditvi manjšinskega šolstva italijanske narodne manjšine v okraju Koper, ki ga je bila Slovenija oz. Jugoslavija dolžna sprejeti po določbah Londonskega sporazuma. Če bi šlo za širšo verzijo zakona, bi bili potrebni pogovori tudi z ostalimi republikami (s Srbijo z manjšinami na Kosovu in v Vojvodini, z Makedonijo z albansko in turško manjšino) in ne le s Hrvaško, kjer tako kot v Sloveniji živi italijanska manjšina. Ozek koncept predloga zakona so v slovenskem Svetu za šolstvo že poleti in jeseni 1957 razširili in izdelali dve verziji zakonov, datirani z 8. in 10. oktobrom 1957. Gre za predloga zakona o ureditvi šolstva in zakona o dvojezičnem šolstvu na narodnostno mešanih območjih v LR Sloveniji.³⁰⁷

Na kakšnih izhodiščih sta temeljila predloga zakonov, je slovenskemu partijskemu vodstvu 20. septembra 1957 pojasnila Vida Tomšič, ki je poudarila, "da mora biti zakon tak, da bo nudil oporo slovenskim narodnostnim manjšinam v zamejstvu (na Koroškem in v Italiji) pri uveljavljanju njihovih narodnostnih pravic".³⁰⁸ Še konkretnější od nje je bil mesec dni kasneje Boris Kraigher: "(...), odločneje pa smo pričeli postavljati to vprašanje pred pol leta, in sicer v zvezi s pripravami o ureditvi manjšinskega šolstva v Italiji in Avstriji. Naš namen je namreč bil, naj bi ta zakon dal politično oporo našim organizacijam na Koroškem in Tržaškem v njihovi borbi pri urejevanju vprašanja manjšinskega šolstva na teh področjih. (...) Ocenili smo namreč, da je sedaj – po likvidaciji Zone B in po tržaškem Memorandumu – čas, da preidemo na izvajanje načelne manjšinske politike; poprej – v borbi za meje – nam je bilo nemogoče voditi načelno manjšinsko politiko."³⁰⁹

O slovenskih zakonskih predlogih je sredi oktobra 1957 razpravljala tudi komisija za manjšinska vpraša-

³⁰⁶ AS 223, š. 307, Zapisnik 100. seje Izvršnega sveta LS LRS, 17. 5. 1957.

³⁰⁷ AS 250, š. 31, dok. 339–61.

³⁰⁸ AS 1589, š. 7, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 20. 9. 1957, str. 12.

³⁰⁹ AS 1589, š. 7, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 23. 10. 1957, str. 3.

nja pri centralnem komiteju Zveze komunistov Jugoslavije, kjer so Slovenci naleteli na odklonilna stališča predstavnikov drugih republik. Hrvaški in srbski predstavniki so odločno nasprotovali slovenskim predlogom za izdajo posebnega zakona o manjšinskem šolstvu in s tem razširitvi pravic do šolanja v jeziku manjšin, ker naj položaj v njihovih republikah še ne bi omogočal tako radikalnih sprememb. Zakonov naj ne bi sprejemali zgolj v eni republici, torej le v Sloveniji, ker bi se s tem odprla enaka vprašanja za Madžare na Hrvaškem in v Vojvodini ter za Albance na Kosovu. Zvezna komisija je kot nesprejemljive ocenila nekatere zahteve, ki so jih navajali slovenski zakonski osnutki. Med temi je bilo npr. stališče, da naj bi bilo v primeru, če ne bi imeli dovolj učiteljev, ki bi obvladali manjšinski jezik, dovoljeno zaposliti tuje državljane te narodnosti (kar je bil slovenski "odgovor" na dejstvo, da je v Trstu poučevalo nekaj slovenskih učiteljev, ki niso bili italijanski državljani!). Poleg tega so kot nesprejemljivo ocenili slovensko stališče, da bi morali na območju, kje živi manjšina, tudi na šolah večinskega naroda uvesti pouk manjšinskega jezika. Kot problematični sta bili omenjeni še zahtevi, da bi morali pripadnikom manjšine na šolah zagotoviti spoznavanje kulture in zgodovine svojega naroda, in da bi morali imeti na manjšinskih šolah v organih družbenega upravljanja večino predstavniki pripadnikov dotične manjšine. Slovenski predlagalci zakona pa so se na pobudo koroških Slovencev odpovedali klavzuli, da bi imeli starši pravico odločati, katero šolo naj bi obiskovali otroci, saj je to na koroškem primeru kasneje vodilo v popolnoma narodno ločene šole.³¹⁰

O ovirah, na katere so slovenski predstavniki naleteli v državnem središču, je Boris Kraigher poročal na seji izvršnega komiteja centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije 23. oktobra 1957. Omenil je, da so se zaradi tega "odrekli republiškega zakona o dvojezičnem šolstvu", da pa bodo načela, zapisana v osnutkih, izvajali v praksi, "ne da bi jih podkrepili z zakonom". Slovensko politično vodstvo je menilo, da je dvojezično šolstvo najboljša možna rešitev zagotavljanja enakopravnosti med

³¹⁰ Prav tam, str. 3–4.

narodi, da pa je iz praktičnih razlogov bolje počakati, ker bi bilo nelogično, da bi imela italijanska manjšina drugačne pravice v Sloveniji kot na Hrvaškem. Proti popuščanju stališčem iz Beograda je glasno nastopil le Stane Kavčič: "Po mojem mnenju bi bilo treba jasno povedati, da so ti razgovori o dvojezičnem šolstvu z načelnega stališča neprepričljivi. Po mojem mnenju s socialističnega vidika manjšinsko šolstvo ni rešitev, ker je to postopna likvidacija manjšine. Tu trenutno taktično politični odnosi v določenem smislu igrajo neko vlogo, vendar na teh osnovah neke trajnejše rešitve ne more biti. (...) Prepričan sem, da bodo praktični rezultati v prihodnosti pokazali, če se da s tako politiko v Metohiji, Kosmetu, Vojvodini itd. uspevati." Kavčič se nikakor ni strinjal, da je državna oblast v Sloveniji zaradi nasprotovanj politikov iz drugih jugoslovanskih republik posredno postala manj glasen zagovornik pravic slovenskih manjšin v zamejstvu. Dodal je: "Narodnostna vprašanja so trdoživa in se jih ne da kar tako rešiti. V prihodnjih razpravah bomo morali ta naša stališča jasno in odločno zavzeti."³¹¹

Člani izvršnega komiteja slovenske partije so se dogovorili, da bodo v Beogradu zagovarjali stališče, da je treba pri svetu za šolstvo ustanoviti posebno komisijo ali referat, ki bi se ukvarjal s problematiko manjšinskega šolstva.³¹² Da slovensko stališče očitno ni bilo po volji ostalim, pove podatek, da je bila komisija za manjšinsko šolstvo pri Svetu za šolstvo Slovenije ustanovljena šele 22. aprila 1959.³¹³ Namesto "republiškega" so skušali v Beogradu vzpostaviti "zvezno" odločanje o tej problematiki, čeprav je bilo šolstvo v primarni pristojnosti republik. Slovensko nadlegovanje s tem vprašanjem pa je med ostalim vplivalo vsaj na to, da je bilo na seji odbora za prosveto in kulturo Zveznega izvršnega sveta 9. decembra 1957 ustanovljeno posvetovalno telo, "ki bi spremljalo razvoj in težilo za tem, da bi osnovni princip manjšinskega šolstva izvajali v vseh republikah enako".³¹⁴

Stališča slovenske izobraževalne politike so v stvar-

³¹¹ Prav tam, str. 7–8.

³¹² Prav tam, str. 8.

³¹³ Objave, X, št. 2, 15. 6. 1959, str. 66.

³¹⁴ Poročilo Zavoda, IV, št. 1, 1. 7. 1958, str. 3.

nosti zaživila šele po tem, ko se je zaostriło nacionalno vprašanje v Jugoslaviji in je prišlo do večjih razlik v obravnavanju manjšinskega vprašanja med posameznimi jugoslovanskimi republikami. Reformiranje manjšinskega oz. dvojezičnega šolstva je bilo zato neposredno povezano z vročimi polemikami in zaostrovanjem mednarodnih odnosov v Jugoslaviji na prehodu iz petdesetih v šestdeseta leta.

Za dobro leto dni so razprave o manjšinskem šolstvu zamrle, leta 1959 pa so se na zvezni ravni začela dogovarjanja o rešitvi problema. Kako velik je bil pri tem vnovičen slovenski pritisk z zahtevo po reševanju odprtih vprašanj, je težko reči, znano pa je, da so v Ljubljani budno spremljali dogodke na Koroškem in ukinitve dvojezičnega šolstva z odlokom deželnega glavarja Ferdinanda Wedeniga 22. septembra 1958, ki so ga koroški Slovenci občutili kot precejšnjo izgubo že pridobljenih pravic. Slovenija je bila v nezavidljivem položaju, saj v dvostranskih odnosih ni mogla nastopati kot samostojen partner. Sosednje države, torej v tem primeru Avstrija, so obravnavale Jugoslavijo kot celoto in so zavračale očitke rekoč, kako naj ima 50.000 Koroških Slovencev več pravic kot okoli pol milijona Madžarov ali albanska večina na Kosovu. Zaradi položaja koroških Slovencev, še posebej po Wedenigovem odloku, so slovenski politiki na zvezni ravni vnovič načeli vprašanje šol manjšin in "predlagali, naj vsebuje novi zvezni zakon o manjšinskem šolstvu tudi dvojezično šolo. Ta naš predlog je bil sprejet le kot alternativa."³¹⁵

Odločenost slovenskih politikov, da po svojih najboljših močeh pomagajo zamejskim sonarodnjakom, je leta 1959 pripomogla k vidnemu napredku v obravnavanju vprašanja šolstva narodnih manjšin v Jugoslaviji. Tudi na zvezni ravni so že omenjali zakon za manjšinske šole, ki ga še pred pol leta sprejeti Uvodni zakon k splošnemu zakonu o šolstvu niti ni omenjal, pa tudi dvojezično šolstvo je bilo deležno drugačnih ocen. Do bistvenega premika je prišlo na seji centralnega komiteja Zvezo komunistov Jugoslavije 2. marca 1959, na kate-

³¹⁵ AS 1589, š. 8, Zapisnik seje sekretariata izvršnega komiteja CK ZKS, 6. 1. 1959, str. 6.

rem je imela slovenska stran izdatno pomoč v kritikah Makedoncev na račun zveznega sekretariata za zunanje zadeve, ki je, po mnenju Makedoncev, nepravilno obravnaval makedonsko manjšino v Grčiji in Bolgariji. Med sklepi sicer prevladujejo fraze o potrebnosti nadaljnega razvoja mreže manjšinskih šol, izboljšanju učbenikov in učnih programov ter šolanju posebnega učiteljskega kadra. Novost, ki so jo prinesli konflikti med republikami, pa je bila zahteva, da je treba na območjih, kjer že obstajajo pogoji, postopno iti korak naprej in se soočiti tudi z organiziranjem dvojezičnega šolstva.³¹⁶

Že iz besed "tam, kjer so pogoji", je moč razbrati, da so bile dopustne modifikacije enotnih načel. Da ne bi nastale prevelike razlike med republikami, je komisija za narodne manjšine centralnega komiteja ZKJ 15. aprila 1959 opozorila, da opredelitev stališč za to problematiko pripada v prvi vrsti sekretariatu za prosveto Zveznega izvršnega sveta, ki naj bi "na odgovarjajoči način organiziral vso dejavnost v centru in dal sugestije prosvetnim organom po republikah". Poudarili so, da naj bi pripravili učne načrte in programe za šolanje pripadnikov manjšin, ugotovili, kakšne so potrebe po učbenikih in šolski mreži, kje so možnosti uvajanja dvojezičnega pouka, kako naj bi se šolal učiteljski kader na katedrah za jezike narodnih manjšin in pripravili predloge republiških zakonov o šolstvu narodnih manjšin.³¹⁷

Manjšinska problematika je bila glavna točka seje izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije 5. marca 1959. Uvodoma je Vida Tomšič poročala o posvetu v Beogradu pred tremi dnevi. Negativno je ocenila dotodanje reševanje manjšinskega vprašanja na Kosovu, ki je rodilo šovinizem in nacionalizem, kritizirala je stališče predstavnikov drugih republik, ki so Slovencem očitali, češ da ne zagovarjajo načelnega stališča, temveč naj bi bila to zgolj taktika za potrebe koroških Slovencev. Kot nesprejemljiva je ocenila tudi dvojna merila pri postavljanju zahtev za manjšine v Jugoslaviji in za naše

³¹⁶ AS 1589, š. 69, Zaključci izvršnog komiteta CK SKJ o pitanju nacionalnih manjina, str. 8; AS 1589, š. 8, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 5. 3. 1959, str. 1–10.

³¹⁷ AS 1589, š. 69, Zapisnik sa sastanka komisije za nacionalne manjine CK SKJ, 15. 4. 1959, str. 4–6.

manjšine v zamejstvu. S kritiko dotedanje organizacije manjšinskega šolstva je nakazala, da je ustrezna rešitev zgolj dvojezičnost in to ne le v šolstvu, temveč v vsej državni administraciji na področju, kjer skupno živijo pripadniki dveh narodov. Tomšičeva je kritizirala centralistične težnje, razvidne v predlogih o ustanovitvi zveznega ministrstva za manjšine ali centralnega državnega podjetja za manjšinsko založništvo in napačno razumevanje vloge srbskega jezika v šolah v Sloveniji in Makedoniji, ki "je stvar svobodne ocene in ne orientacija na vsedrjavni jezik, kot nekateri smatrajo". Tomšičeva je še poudarila, da je bila "ugotovljena sprememba v gledanju na dvojezično šolstvo", da pa sta ostali odprti vprašanji odnosa Makedonije in Sekretariata za zunanje zadeve in pa podpora Slovincem v zamejstvu, ki naj bi bila po zveznem predlogu manjša kot dotlej, a so se slovenski predstavniki temu odločno uprli.³¹⁸

Po predlogih Vide Tomšič in kratki diskusiji so člani izvršnega komiteja sklenili, da je treba reorganizirati pristojni komisiji pri vodstvih Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije in Zveze komunistov Slovenije ter "čimprej urediti vse potrebno, da se bo v Sloveniji uvedlo dvojezično šolstvo namesto manjšinskega". S Hrvaško naj bi uredili vprašanje dotacij za italijansko manjšinsko založniško dejavnost na Reki, za izboljšanje dela na šolah z madžarsko manjšino pa bi morali "predlagati odgovornim organom formiranje posebne stolice za madžarski jezik pri ljubljanski univerzi".³¹⁹

Dva tedna kasneje, 19. marca 1959, je manjšinsko problematiko obravnavalo še predsedstvo Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Uvodno besedo je imel tokrat Boris Kraigher, ki je poudaril, da problem v Sloveniji ni tako pereč, ker imamo zelo malo manjšin in veliko večino Slovencev. Nato pa se je dotaknil obstoječih napak v izvajanju manjšinskega šolstva, ki naj manjšine ne bi dovolj povezovala z večinskim narodom. Tudi Kraigher je rešitev nakazal v organiziranju dvojezičnega šolstva: "V Sloveniji že dolgo obravnavamo ta problem in je zato prav, če gremo zaradi položaja naše manjšine na

³¹⁸ AS 1589, š. 8, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 5. 3. 1959, str. 1–8.

³¹⁹ Prav tam, str. 10.

Koroškem in v Italiji dosledno na dvojezično šolstvo in to na koprskem in na prekmurskem področju. Gre za to, da tu organiziramo dosleden sistem enotne dvojezične šole, v kateri so slovenski otroci obvezni učiti se madžarščine ali italijanščine ne kot jezika, temveč da jim je madžarski oziroma italijanski jezik učni jezik in da sta oba jezika pogovorna jezika.” Od prvega razreda osnovne šole bi se torej morali otroci učiti dveh jezikov. Pri omembi ukrepov, potrebnih za realizacijo načrta, je Kraigher ponovil predloge iz seje izvršnega komiteja ZKS. Dodal je, da na dvojezičnih šolah ne bi imeli pouka srbskega jezika, ker bi bili otroci preobremenjeni, učbenike za manjšini, ki so jih tiskali na Reki oziroma v Vojvodini, pa bi morali biti po novem tiskani tudi v slovenščini in ne več zgolj v srbohrvaščini. Učni program na šolah manjšin “bi bil usklajen z našim učnim programom, ki bi ga bilo treba nekoliko prilagoditi in vskladiti tudi z madjarsko oziroma italijansko kulturo”. Kraigher je še omenil, da se morajo glede šolstva italijanske manjšine ravnati po določbah Londonskega memoranduma, ki je za italijansko manjšino predpisoval (zgolj) manjšinsko (in ne dvojezično) šolstvo. Dejal je, da bi obstoječim šolam dopustili, da delajo tako kot dotlej, da pa bi poleg njih ustanovili še nove dvojezične šole, ki bi bile bolj zanimive. S tem ne bi kršili določil memoranduma, manjšinske šole pa naj bi nato v perspektivi same odmrle.³²⁰

Na Kraigherjev predlog so sklenili, da zaenkrat še ne bodo sprejeli zakona, “da ne bi oteževali situacije v Srbiji in drugih republikah”, da pa bodo ukrepe sprejeli dogovorno z okrajema Koper in Murska Sobota. Člani vodstva Socialistične zveze so pozdravili predloge, a opozorili na politična vprašanja, ki se bodo ob tem pojavila in se ne bodo omejila le na slovenski prostor. Opozorili so, da se bo odprlo vprašanje poučevanja srbohrvaščine v slovenskih šolah, a tudi nasprotno vprašanje, vloga slovenščine v drugih republikah. Omenjeno je bilo, da se bodo začeli naši ljudje spraševati, zakaj okoli 13.000 Slovincem hrvaške oblasti ne dovolijo šolanja v slovenskem jeziku, slovenska vlada pa zahteva zgolj pravice za

³²⁰ AS 537, š. 28, Stenografski zapiski seje predsedstva SZDLS, 19. 3. 1959, str. 22–29.

Slovence v Italiji in na Koroškem, v drugih jugoslovanskih republikah pa ne. Posredno naj bi se odprlo tudi vprašanje, so še dodali, kakšen učni jezik naj bi uporabljali na Kosovu, in kako jezike jugoslovanskih narodov upoštevajo in uporabljajo v zvezni administraciji.³²¹

Da bi se pogovorili o mednacionalnih odnosih in s tem v zvezi uskladili tudi različna stališča republik do manjšinskega šolstva, je bila 24. marca 1959 sklicana razširjena seja izvršnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije. Zaostrovanje nacionalnih odnosov je to problematiko uvrstilo med najbolj žgoče politične teme, pri tem pa se je začel odnos do manjšinskega šolstva spreminjati v smeri, ki jo je kot prva nakazala Slovenija. Na seji jugoslovanskega političnega vodstva so namreč potrdili sklepe s posvetov zadnjih mesecev in med drugimi nalogami omenili tudi uvajanje dvojezičnega šolstva. Sprejeli so tudi takšne sklepe, ki jih v manj kot leto starem programu Zveze komunistov Jugoslavije med splošnimi frazami še ni bilo moč konkretnije razbrati. Tovrstne so bile npr. omembe možnosti organiziranja paralelk z različnimi učnimi jeziki v isti šoli, zahteva po kakovostnem dvigu učbenikov v jezikih manjšin in po izobraževanju posebej šolanega učnega kadra za manjšinske šole, nakazali pa so še, da so učni programi potrebni tehtnejšega premisleka.³²²

Politično dejavnost so na osnovi sklepov vodstev obeh vodilnih slovenskih političnih struktur, Zveze komunistov in Socialistične zveze delovnega ljudstva, prenesli na posvete, ki sta jih ti dve organizaciji pripravili v okrajih Koper in Murska Sobota. Po tem, ko so uspeli odpraviti zapreke, na katere so naleteli v Beogradu, so se morali slovenski politiki soočiti še z ovirami v lastnem okolju. Po poročilih okrajnih partijskih komitejev je italijanska manjšina predlog sprememb ugodno sprejela, v madžarski manjšini pa so opozorili na velik primanjkljaj učnega kadra v okraju Murska Sobota, ki bi se z načrtovano uvedbo dvojezičnosti le še povečeval.³²³

³²¹ Prav tam, str. 34–42.

³²² Bezdanov, Vzgoja in izobraževanje v dokumentih KPJ in ZKJ, str. 111–112.

³²³ AS 1589, š. 68, Informacije, št. 61, 23. 4. 1959, str. 5 in Informacije, št. 69, 2. 6. 1959, str. 6.

Ovire, ki so se pokazale ob načrtovanju uvajanja dvojezičnega šolstva, so bile dvojne narave. Prve so bile materialne, s katerimi se je ta čas že ukvarjal Svet za šolstvo Slovenije. Premalo je bilo učiteljev, ki bi obvladali dva jezika, učni načrti še niso bili izdelani, primanjkovalo je potrebnih učbenikov itd. Kot večja težava pa se je izkazal celo odpor večinskega, tj. slovenskega naroda proti temu, da bi se njihovi otroci učili jezika manjšine. Najbolj ostro so nastopili medvojni primorski kolonisti v murskosoboškem okraju, ki so zatrjevali, "da so se prav zaradi tega umaknili iz Italije, da se njihovim otrokom ne bi bilo treba učiti italijanščine, da pa se niso umaknili zato, da se bodo sedaj njihovi otroci učili madžarščino". Dvojezičnosti je nasprotoval tudi tisti del tržaških Slovencev, ki se je zavzemal za ločene slovenske manjšinske šole na Tržaškem.³²⁴ Po oceni komisije za narodnostna vprašanja centralnega komiteja ZKS je največji odpor do dvojezičnosti vladal med priseljenci večinskega naroda, med avtohtonimi prebivalci obeh narodov, ki so že leta živeli skupaj, pa je bil odziv ugoden. Določena bojazen je obstajala tudi pri delu slovenske inteligence, ki je opozarjala na potujčevalno vlogo (sedaj) manjšinskih jezikov med zadnjo vojno, in med prosvetnim kadrom, ki se je moral dodatno izobraževati in se naučiti še enega tujega jezika.³²⁵

Kljub pomislekom, naj z uvedbo dvojezičnosti ne bi hiteli, so priprave na pristojnih mestih tekle dalje. Poleti 1959 so v okraju Koper izvedli reorganizacijo šolske mreže v skladu s šolsko reformo, ustanovili Srednjo ekonomsko šolo v Piranu za italijansko manjšino in razpisali štipendije za pripadnike italijanske manjšine za študij na univerzi in višji pedagoški šoli. Ustanovili so še posebno komisijo za učbenike, načrtovali način uvedbe pouka italijanščine v višjih razredih slovenskih osnovnih in srednjih šol ter uvedbo slovenskega jezika kot obveznega predmeta v italijanskih šolah, postopno uvajanje dvojezičnosti pa naj bi se po novih načrtih začelo

³²⁴ AS 1589, š. 8, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 17. 4. 1959, str. 27-29.

³²⁵ AS 1589, š. 69, Poročilo Komisije za narodnostna vprašanja CK ZKS, 3. 7. 1959 in Zapisnik seje Komisije za manjšinska vprašanja pri CK ZKS, 5. 6. 1959.

že v otroških vrtcih. V okraju Murska Sobota so začeli s pripravami za postopno uvajanje dvojezičnega pouka na šolah z ustreznimi materialnimi in kadrovskimi pogoji, hitreje pa naj bi dvojezičnost uvedli v otroške vrtce. Za natis so že pripravili prve nove učbenike, na učiteljsku v Murski Soboti so uvedli madžarski jezik kot obvezni predmet, na slovenskih šolah pa naj bi, upoštevajoč kadrovske zmožnosti, pričeli z delnim poukom nekaterih predmetov v obeh jezikih. Delo sta vodili okrajni komisiji za manjšinsko in dvojezično šolstvo.³²⁶

Uvedba delne dvojezičnosti v šolah ni potekala ločeno od ostalih družbenih procesov, temveč je bila del širše akcije, v kateri so bile tudi pred uradnike v javnih službah postavljene nove zahteve. Na območjih, kjer živi avtohtoni manjšini v Sloveniji, so začeli postavljati dvojezične table, okrepili so oddaje v jezikih manjšin na radiu, načrtovali združevanje slovenskih in manjšinskih kulturnih društev v enotno društvo, ki bi tako lahko nastopalo v dveh jezikih. Na izboljšanje položaja italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji je vplival nov mednarodni položaj Jugoslavije, saj so ljudje ob čedalje bolj odprti meji imeli vse več stikov z ljudmi sosednjih narodov. Največja težava pa je ostajala nezadostno število usposobljenih za dvojezične vrtce in šole, saj je bilo prosvetnih delavcev s tekočim znanjem dveh jezikov malo. To je bil tudi glavni vzrok, da dvojezičnost že z začetkom šolskega leta 1959/60 ni imela širših razsežnosti, temveč je bila načrtovana na daljši rok postopno od vrtcev prek osnovnih na nadaljnje stopnje šolanja.³²⁷ Pristojni v koprskem okraju so, denimo, predvidevali, da bi lahko s pospešenim štipendiranjem zadostili potrebam po kadru za dvojezične slovensko-italijanske šole v petih let.³²⁸

Zakonsko so najprej uredili manjšinsko šolstvo v okraju Koper. Svet za šolstvo Slovenije je 6. julija 1959 na predlog Sveta za šolstvo okrajnega ljudskega odbora Koper izdal Odločbo o uvedbi italijanskega jezika na slo-

³²⁶ Prav tam.

³²⁷ Prav tam.

³²⁸ AS 1589, š. 69, Zapisnik 25. seje Sekretariata okrajnega komiteja ZKS Koper, 24. 4. 1959, str. 8–9.

venskih šolah in slovenskega jezika na italijanskih šolah v okraju Koper. V osnovnih šolah so od 5. razreda učenci enakopravno izbirali med italijanščino in angleščino, obvezno pa so se morali od šolskega leta 1959/60 učiti italijanščino dijaki gimnazije, učiteljišča in ekonomske srednje šole v Kopru. Pogoj za uvedbo slovenščine kot obveznega predmeta v italijanskih osnovnih šolah je bila izražena želja staršev.³²⁹

Novosti so zahtevale bistveno povečanje finančnih vložkov v šolstvo na območjih, kjer živita manjšini. Da ne bi obremenili proračunov obeh prizadetih okrajev in s tem spravili v nejevoljo pripadnikov tamkajšnjega večinskega slovenskega naroda, češ da ta financira šolstvo manjšine, so obveznosti financiranja manjšinskega in dvojezičnega šolstva razdelili med okraja in republiko. Okraj je plačeval stroške do višine, kot so veljali za vse druge šole, republiški proračun pa je kril potrebno razliko.³³⁰

Kakšen premik je bil narejen za izboljšanje manjšinskega in dvojezičnega šolstva, nam tako pokaže že kar sam dvig sredstev za tovrstne potrebe iz republiškega proračuna v letih 1958 do 1961:³³¹

Financiranje manjšinskega šolstva iz republiškega proračuna (v 1000 dinarjih)

	1958	1959	1960	1961
italijanske šole	–	14.000	23.342	32.421
madžarske šole	–	5.000	9.654	14.077
ostalo	–	–	–	4.502

Šolsko leto 1959/60 je torej prineslo velik korak naprej pri uresničevanju pravic obeh avtohtonih manjšin v Sloveniji, italijanske in madžarske, toda upoštevajoč težave je seveda jasno, da je bilo do deklarirane dvojezičnosti še daleč. Prvi korak k njej je bila uvedba drugega jezika (torej na šolah večinskega naroda manj-

³²⁹ Objave, X, št. 3, 1. 11. 1959, str. 5 in 12.

³³⁰ AS 1115, f. 54, Nadaljevanje 19. seje odbora za prosveto in kulturo, 19. 1. 1961, str. 97.

³³¹ AS 250, š. 31, dok. 278/1-61. Pod ostalo so seštete dotacije za učbenike in dvojezične tiskovine.

šinskega jezika in obratno) v osnovnih in srednjih šolah. V okraju Koper se je to nanašalo na 12 italijanskih šol z 41 oddelki in 360 učenci ter na tiste slovenske šole, ki so imele ustrezen učni kader. V okraju Murska Sobota je v tem šolskem letu delovalo 14 mešanih (težko bi rekli pravih dvojezičnih, ker pogoji na vseh še niso bili povsem izpolnjeni) osnovnih šol z 80 oddelki in 1137 madžarskimi in 900 slovenskimi otroki. Dvojezičnost je bila uvedena v 1. razredu osnovne šole, učitelji teh oddelkov pa so zaradi težjega dela dobili posebne dodatke. Izšel je prvi učbenik za dvojezične šole madžarske manjšine, dva pa sta bila še v pripravi. To so bili sploh prvi učbeniki za madžarsko manjšino, tiskani v Sloveniji, saj so tudi za madžarsko manjšino v Sloveniji pred šolsko reformo nabavljali učbenike, tiskane v Vojvodini.³³²

Rezultate prvega šolskega leta v novi obliki je obravnavala komisija za manjšinsko šolstvo Sveta za šolstvo Slovenije, ki so jo v letu 1960 ustanovili prav zato, da bi pripravila zakonodajne spremembe na tem področju. V njej so bili zastopniki vladnega urada za manjšinska vprašanja, Sveta za šolstvo, Zavoda za napredek šolstva, Inštituta za narodnostna vprašanja in okrajev Koper in Murska Sobota. Pozornost so najprej posvetili izdelavi pravilnika o nagradah za učitelje, potrebah po novih učbenikih in sestavi predmetnika, v drugi polovici leta 1960 pa je komisija že začela pripravljati osnutek zakona o manjšinskem šolstvu.³³³ Pri njegovi pripravi so morali sestavljavci upoštevati več vidikov. Temelj so bila seveda stališča Zveze komunistov Slovenije iz leta 1957 in zakonski osnutki, ki so tedaj romali v predal. Upoštevajoč spremembo stališč zveznih organih v Beogradu leta 1959 in vse bolj nasprotujoča si mnenja do reševanja nacionalnih odnosov v Jugoslaviji, pred leti izrečene pripombe zveznih organov več niso igrale skorajda nikakršne vloge. Sestavljavce zakonskega osnutka so nadalje zavezovala določila Londonskega memoranduma, podpisanega med Jugoslavijo in Italijo, v katerem

³³² AS 250, š. 31, (neoštevilčen dokument), Poročilo o delu Sveta za šolstvo LRS za leto 1960, str. 1–2.

³³³ AS 250, š. 31, dok. 339–61; AS 250, š. 32, dok. 460–60; A SŠM, š. 222, m. 3, Stenografski zapisnik 2. seje Sveta za šolstvo LRS, str. 7–8.

so bile naštetje italijanske manjšinske šole v Jugoslaviji. Zahteve italijanskih državnih oblasti, naj šole ostanejo takšne, kot so, so omejevale širjenje dvojezičnosti na del italijanskega manjšinskega šolstva. Ker Jugoslavije in Madžarske ni zavezoval noben soroden meddržavni sporazum, tovrstnih zadržkov za murskosoboški okraj ni bilo. Zakonski osnutki so upoštevali tudi izkušnje prvih šolskih let v novih pogojih dela. Nenazadnje, kot del širšega reformnega procesa v šolstvu, je moral zakon upoštevati vse spremembe, ki jih je in naj bi jih še prinesla celotna šolska reforma.

Leta 1961 je bilo sestavljenih več predlogov zakona. Najpogosteje se je omenjal Zakon o šolstvu (alternativa: o organizaciji šolstva) na narodnostno mešanih območjih v LR Sloveniji. Toda končna verzija zakonskega osnutka iz jeseni 1961 je bila, upoštevajoč različna načina reševanja problema, poimenovana Zakon o dvojezičnih šolah in šolah z učnim jezikom narodnostnih manjšin v LR Sloveniji.³³⁴

Ob predstavitvi zakona na seji Sveta za šolstvo Slovenije 17. januarja 1962 je Janko Pleterski, raziskovalec na Inštitutu za narodnostna vprašanja, poudaril: "Naše principiелno osnovno stališče je dvojezičnost, v tem osnutku pa je to razdeljeno na dvoje poglavij: dvojezične šole in manjšinske šole. Mislili smo, da bi bile manjšinske šole bolj izjemen primer, vendar to ni mogoče in zato je potrebno tu predvideti oboje, dvojezične šole in manjšinske šole."³³⁵ Na vprašanje, zakaj predlogu ni dodan še predvideni predmetnik na dvojezičnih šolah oziroma kateri naj bi bil na teh šolah materni jezik, ki ima običajno v predmetniku več šolskih ur, če sta oba jezika v učnem procesu enakopravna, je minister Vlado Majhen odgovoril, da "tu ravno dopuščamo, da lahko take šole spreminjajo tudi predmetnik in ni nujno, da imajo isti predmetnik kot ostale redne šole".³³⁶ V razpravi so sklenili, da naj bodo kot garancija manjšinama v zakonu navedene tiste šole, ki že delujejo v jeziku manjšin, da

³³⁴ AS 250, š. 31, dok. 339–61.

³³⁵ A SŠM, š. 222, m. 3, Stenografski zapisnik 2. seje Sveta za šolstvo LRS, 17. 1. 1962, str. 9.

³³⁶ Prav tam, str. 10.

pa naj zakon dopušča tudi širjenje manjšinskega šolstva v druge kraje. Majhen je še dodal, da se v zakonu namenoma ne sklicujejo na memorandum, temveč da so dodali bolj ohlapno določilo, da Jugoslavija spoštuje mednarodne obveznosti, zato, "ker nismo taki, da bi dajali Italijanom, ki žive pri nas, šole samo zaradi tega, ker je bil sklenjen sporazum" in ker "tudi italijanski zakoni o manjšinskih šolah ne navajajo sporazuma in se postavljajo na stališče, da so to obvezani napraviti in ne zato, da bi jih sporazum bolj vezal kot nas".³³⁷

Slovenska vlada je predlog zakona potrdila 20. marca 1962³³⁸ in ga poslala v skupščinsko proceduro. V skupščini je bil zakon sprejet 9. aprila 1962.³³⁹ S tem dnevom so bile tako uzakonjene pridobitve šolske reforme na področju šolstva manjšin, Slovenija pa je dobila prvi tovrstni zakon, ki je manjšinama tudi na papirju zagotavljal tisto, kar so jim oblastniki zgolj besedno obljubljali že poprej.

Sprejeti zakon je bil kratek, saj je že njegov 2. člen določal, da tudi za te šole veljajo določbe šolskega sistema o organizaciji in delu šol. Zakon je dovoljeval ustanavljanje novih manjšinskih in dvojezičnih šol, njihova ukinitev pa je bila možna samo z zakonom, torej s sklepom skupščine. V šolskem odboru dvojezične šole so morali biti enakopravno zastopani pripadniki dveh narodov, v šolskem odboru manjšinske šole pa so morali imeti večino pripadniki manjšine. Učni načrti so morali upoštevati posebnosti kulture matičnega naroda manjšine. Predpisana je bila že uveljavljena politika financiranja tovrstnih šol, po kateri je razliko povišanih izdatkov doplačal Sklad Slovenije za šolstvo. Dvojezične šole so poslovale v obeh jezikih, manjšinske v jeziku manjšine, spričevala in druge listine pa sta morali obe vrsti šol izdajati v slovenskem jeziku in v jeziku manjšine. Šole, ki jih je zadeval ta zakon, so morale svoje delo prilagoditi določbam zakona do 1. septembra 1963.³⁴⁰

Organizacijski dvojnosti šolstva – na slovensko-ita-

³³⁷ Prav tam, str. 14.

³³⁸ AS 223, š. 308, Zapisnik 91. seje Izvršnega sveta LS LRS, 20. 3. 1962.

³³⁹ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 10, Ljubljana, 1962, str. 19–27.

³⁴⁰ UL LRS, XIX, št. 13, 19. 4. 1962, str. 89–91.

lijanskem območju manjšinskega in na slovensko-madžarskem dvojezičnega – je botroval memorandum med Italijo in Jugoslavijo, saj so bili vsi v zakonu omenjeni vrtci in šole navedeni že v omenjeni meddržavni pogodbi. Šolski minister Vlado Majhen je ob predstavitvi zakona na pristojnem skupščinskem odboru objubil, da se bodo pri tistih točkah, ki v memorandumu niso natančno opredeljene, držali načela dvojezičnosti: “Sodimo, da bomo poleg teh šol okrepili življenje med narodnostno manjšino (italijansko, op.p.) in našim narodom v ostalih šolah, kjer tega ni. Kjer bomo šli na širjenje tega šolstva, bomo širili dvojezično šolstvo.”³⁴¹

Ob sprejetju zakona so se njegove določbe v murskosoboškem okraju dotikale območja, na katerem je živelo okoli 16.000 prebivalcev slovenske in madžarske narodnosti. Šlo je za 15 dvojezičnih osnovnih šol, največ v občini Lendava, nekaj pa jih je bilo še v občinah Petrovci-Šalovci in Murska Sobota. V šolskem letu 1961/62 je te šole obiskovalo približno 2.400 učencev obeh narodnosti. Načrtovano ustanavljanje dvojezičnih otroških vrtcev in širjenje mreže obstoječih šol je temeljilo na povečanju ustreznosti izobraženega kadra, saj je leta 1962 zaključila šolanje prva generacija dijakov murskosoboškega učiteljskega, ki so se učili obeh jezikov. V koprskem okraju so se določbe o šolah z jezikom narodnostne manjšine nanašale na 4 otroške vrtce, 9 osnovnih šol, vajensko šolo v Izoli, gimnaziji v Kopru in Piranu in srednjo ekonomsko šolo v Izoli. Skupno so šole z italijanskim učnim jezikom od sprememb v letu 1959 beležile porast učencev od 378 v šolskem letu 1959/60, na 398 v naslednjem letu in 442 v letu sprejema zakona. Predvideno širjenje mreže šol na obeh koncih Slovenije je bilo razbrati tudi iz finančnega načrta Sklada Slovenije za šolstvo, ki je v letu sprejema zakona več kot podvojil postavke za dvojezične in manjšinske šole.³⁴²

S spremembami v organizaciji manjšinskega šolstva sta narodnostni manjšini veliko pridobili, najbolj vidno

³⁴¹ AS 1115, f. 54, Stenografski zapisnik 28. seje odbora za prosveto in kulturo, 2. 4. 1962, str. 30.

³⁴² UL LRS, XIX, št. 13, 19. 4. 1962, str. 89–91; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 10, Ljubljana, 1962, str. 22–26.

je bilo to v finančnem pogledu, po drugi strani pa si je glede italijanske manjšine spremembe možno razlagati tudi kot konkretniji poseg slovenske oblasti na področje, ki je bil po memorandumu bolj ali manj avtonomna zadeva manjšine. Upoštevanje zakonskih predpisov o vodstvu šolskih ustanov tudi v manjšinskem šolstvu je po mnenju Vlada Majhna pomenilo, "da se zagotavljajo vse tiste demokratične pravice pri upravljanju v šolstvu kot jih imajo sicer naši državljani",³⁴³ a je to hkrati pomenilo, da so italijanski manjšini odvzeli možnost popolnega odločanja o notranjem ustroju in delu šole. S "pravilnim" izborom ljudi za šolske odbore sta namreč okrajna komiteja Zveze komunistov in Socialistične zveze delovnega ljudstva dobila možnost vpogleda in vplivanja na organizacijo dela, ki ga prej nista imela. To naj bi vplivalo na bolj lojalen odnos šolske uprave do države, ki ga je okrajni komite Zveze komunistov v Kopru, posebej za italijansko gimnazijo v Piranu, pred tem zelo pogrešal.³⁴⁴ Gledano z drugega zornega kota pa so s tem odstranili tudi možnost, da bi se pripadniki italijanske manjšine šolali po drugačnih načelih, kot je to veljalo za njihove slovenske vrstnike iz sosednjih šol.

³⁴³ AS 1115, f. 54, Stenografski zapisnik 28. seje odbora za prosveto in kulturo, 2. 4. 1962, str. 26.

³⁴⁴ AS 1589, š. 68, Informacije, št. 51, 18. 3. 1959, str. 3; AS 1589, š. 92, Informacije, št. 114, 22. 4. 1960, str. 2.

Izvenšolsko izobraževanje

Priprava smernic za izvenšolsko izobraževanje je, kot je bilo že omenjeno, potekala brez sodelovanja slovenske strani. V Sloveniji sta si poskušali odločujočo besedo pridržati Zveza Svobod in Ljudska prosveta Slovenije, predhodnici današnje Zveze kulturnih društev. Ti dve organizaciji sta vztrajali na popolnem amaterstvu tudi na tem področju, to pa je zaviralo prehod na drugačne oblike dela. Večerne šole za delavce sredi petdesetih let, ko so začeli snovati šolsko reformo, še niso imele določenega mesta v šolskem sistemu, njihovo financiranje, delovanje in oskrbovanje z učbeniki in učnimi prostori ni bilo urejeno. Pomoč izobraževalne politike ljudskim univerzam in tečajem v kulturno-prosvetnih društvih je bila omejena zgolj na besede spodbude, ne pa tudi na konkretna dejanja. Kako malo pozornosti so namenili tej problematiki, pove podatek, da ji tudi propagandna knjižica Naši uspehi na šolskem, znanstvenem in kulturno-prosvetnem področju,³⁴⁵ izdana v začetku leta 1958, odmerja le nekaj skopih stavkov.

Slovenski politiki so o teh problemih prvič obširneje razpravljali 25. maja 1954 na seji komisije za idejno vzgojno delo predsedstva Socialistične zveze delovnega ljudstva. Toda skopa ugotovitev, da "sedanji šolski sis-

³⁴⁵ Naši uspehi na šolskem, znanstvenem in kulturno-prosvetnem področju. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1958.

tem ne odgovarja za dobro in uspešno izobraževanje delavskega razreda”, ni nudila spodbudnih obetov.³⁴⁶

Leta 1955 je statistika izobraževanja odraslih izkazovala sledeče rezultate: 193 ljudskih univerz je pripravilo skupno 1.180 predavanj, kulturno-prosvetna društva so priredila 426 raznih tečajev, v 215 kmetijsko-gospodarskih šolah se je po končani osemletni šolski obveznosti dodatno izobraževala kmečka mladina. Nekatere strokovne šole so organizirale tečaje za doseglo kvalifikacije in polaganje privatnih izpitov, sorodne pripravljalne tečaje za polaganje privatnih izpitov pa so izvedle še nekatere ekonomske srednje šole in gimnazije. Tečaje za poglobitev znanja so prirejala tudi strokovna združenja, npr. Pedagoški center, ki je v tem letu izvedel 6 tečajev s skupno udeležbo 191 učiteljev.³⁴⁷

Največja pomanjkljivost te aktivnosti je bila, da ni bilo koordinacijskega organa, ki bi zbiral podatke o opravljenem delu, tako da se na pridobljene podatke pristojni niti niso mogli povsem zanesti. Pomembna pomanjkljivost je bila tudi velika prevlada izobraževanja, ki ni dajala formalnih kvalifikacij. V to kategorijo lahko uvrstimo dejavnost ljudskih univerz, predavanj in tečajev v raznih društvih in tudi kmetijsko-gospodarske šole, ki so redno in uspešno delovale ter bile močna opora kmetijskemu srednjemu šolstvu. S strani kmetov so celo prihajali predlogi, da bi uzakonili obveznost obiskovanja teh šol za kmečko mladino po 15. letu, vendar to ni bilo mogoče, saj bi s tem kršili predpise o obveznem osemletnem šolanju. Težava tistega dela šolanja, ki je bilo sicer namenjeno izboljšavi kvalifikacij tečajnikov, pa je bila v tem, da ni bila sestavni del šolskega sistema, tako da je bilo obiskovanje za zaposlene, ki so hoteli dokončati šolo, ne da bi ob tem prekinili delovno razmerje, precej naporno. Pri Svetu Svobod in prosvetnih društev Slovenije (ki je nastala leta 1955 z združitvijo Zveze Svobod in Ljudske prosvete Slovenije) so kot napačnega ocenjevali tudi izbor in način dela predavateljev, saj se

³⁴⁶ AS 537, f. 20, Zapisnik 1. seje Komisije za idejno vzgojno delo pri predsedstvu SZDLS, 25. 2. 1954.

³⁴⁷ AS 631, š. 14, m. 108, Poročilo Sveta Svobod in prosvetnih društev Slovenije – Svetu Kulturno-prosvetne zveze Jugoslavije, 22. 4. 1957.

šolski način predavanj za odraščajočo mladino pri odraslih dostikrat ni obnesel. Za financiranje ni bilo sistemsko poskrbljeno, primanjkovalo pa je tudi poljudno pisanih učbenikov. Zaključek analize dotedanjega načina dela je bil jasen: "Vendar vse to ogromno in vsestransko prizadevanje bi ostalo brez pravega uspeha, če ne bi čimprej pristopili k proučitvi sistema in metode in končno, če ne bomo tudi pošolskemu izobraževanju odraslih dali določene koncepcije."³⁴⁸

Večji del krivde, da so v Sloveniji odlašali z izdelavo koncepta reševanja agonije pošolskega izobraževanja, gre pripisati Zvezi Svobod in prosvetnih društev Slovenije. Vodstvo zveze je zagovarjalo obstoječi sistem, po katerem bi še naprej prevladovalo prostovoljno obiskovanje tečajev in predavanj, ki naj bi zgolj širilo splošna obzorja, ne bi pa bilo namenjeno pridobivanju dodatnih kvalifikacij in povišanju šolske izobrazbe. Šlo je za zaostal koncept iz prejšnjih obdobij, ko so bila tovrstna predavanja med strankarsko in idejno različno usmerjenimi društvi namenjena v prvi vrsti širitvi vrste lastnih somišljenikov. Tajnik Zveze Svobod Roman Albreht je septembra 1955, zagovarjajoč obstoječi okosteneli sistem, poudaril, naj bosta stroka in strokovno stvar šolskega sistema, poleg tega pa naj ne bi bilo smiselno ustvarjati še neke dodatne stranske veje izobraževanja. V nasprotju z njim je Boris Ziherl razmišljal bolj pragmatično in ob spoznanju, da delavce bolj kot idejno-politična predavanja priteguje strokovno šolanje, menil, "da morajo imeti ljudje prosto pot do izobrazbe in da mora to izhodišče upoštevati tudi komisija za reformo šolstva".³⁴⁹

V obeh primerih je šlo le za bolj splošno razmišljanje, ne pa za domišljen sistem. Slovenija, pri problematiki pošolskega izobraževanja torej skrajno neinovativna, je tako preprosto prevzela koncept, ki ga je predložil Zvezni zavod za proučevanje šolskih in prosvetnih vprašanj spomladi 1956. O njem je na plenumu v Sarajevu februarja 1957 razpravljala tudi Svet kulturno-prosve-

³⁴⁸ Prav tam.

³⁴⁹ AS 1589, š. 9, Zapisnik skupne seje org. sekretariata CK ZKS in komisije za ideološko vzgojno delo pri predsedstvu SZDLS, 27. 9. 1955, str. 33 in 37–38.

tnih zvez Jugoslavije. V Sloveniji odmevi na predlagane novosti, da naj bi tudi pošolsko izobraževanje nekako povezali v celovit šolski sistem, niso bili nič drugega kot prepisi in obrazložitve elaborata zvezne komisije, objavljeni v nekaj člankih Anke Gaberc.

Svet Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije je, da bi stvari le nekako premaknil z mrtvega mesta, ustanovil Sosvet za izobraževalno dejavnost, ki naj bi vodil in koordiniral delo v Sloveniji. Prvič se je sestel 6. aprila 1956, sklepi seje pa kažejo, da člani še vedno niso povsem doumeli potreb sodobnega časa in reorganiziranja pošolskega izobraževanja v smer, ki bi zaposlenim omogočala pridobivanje javno priznane izobrazbe ali dodatne kvalifikacije.³⁵⁰

Poleg Zveze Svobod in prosvetnih društev se je začela v Sloveniji za to problematiko zanimati še ena, za načrtovanje šolske reforme vsekakor bolj pristojna ustanova. To je bil Zavod za proučevanje šolstva Slovenije. V letnem poročilu jeseni 1956 je ponovil stališča zveznega zavoda o ustvarjanju pogojev za šolanje odraslih na vseh stopnjah izobraževanja do diplomskega izpita. Tovrstno delo bi morali po mnenju zavodovih strokovnjakov nadgraditi z že obstoječimi občasnimi ali rednimi tečaji in predavanji. "Razen ponavljajoče se dejavnosti raznih ustanov in združenj je potreben tudi stalen urejen sistem institucij, ki se bodo bavile z izobraževanjem odraslih", so zapisali v svojem poročilu.³⁵¹

V razpravah v Sloveniji se je torej pojavljalo dvoje nasprotujočih si stališč. Zagovorniki prvega, da ni potrebno ustvarjati dvotirnosti šolskega in izvenšolskega sistema, so izhajali iz vrst vodstva Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije. To so bili Ivan Regent, Roman Albreht in dr. Črt Nučič. Šlo je za dokaj ozko gledanje, v katerem ni bilo prostora za pridobivanje izobrazbe "iz dela" ali "ob delu", kakor so tovrstno šolanje poimenovali kasneje. Drugi, širši koncept, je nastal v Beogradu oz. Zagrebu in v Sloveniji vsaj na začetku ni naletel na

³⁵⁰ AS 631, š. 13, m. 90, Zapisnik 1. seje Sosveta za izobraževalno dejavnost, 6. 4. 1956. Primerjaj še: AS 631, š. 14, m. 114, Zapisnik seje Sosveta za izobraževanje, 21. 10. 1957.

³⁵¹ Poročilo Zavoda, II, št. 1, oktobra 1956, str. 3.

glasnejši odmev. Na slovenskem Zavodu za proučevanje šolstva so ga sicer uvrstili v svoj delovni program, a je do konkretizacije načrtov preteklo še nekaj časa.

Z izkušnjami drugih republik pri izvenšolskem izobraževanju so se slovenski člani seznanili na sarajevskem plenumu Sveta kulturnoprosvetnih zvez Jugoslavije 18. in 19. januarja 1957. Regent je zagovarjal svoje "konservativno" stališče. Nepripravljenost Slovencev na spremembe je bila razvidna tudi iz poročanja s plenuma v slovenskih medijih. V Slovenskem poročevalcu je člankar zapisal: "Glede na odnos med izobraževanjem in vzgajanjem je prevladalo mnenje, da mora biti poudarek predvsem na vzgajanju." Janku Liški, ki je zagovarjal takšno stališče, je zastopnik ljudskih univerz Bosne in Hercegovine odgovoril: "Minil je čas dociranja s katedre in enostavne propagande." Nerazumevanje hrvaških stališč, ki so v praksi pokazali najboljše rezultate, je razvidno še v člankarjevih trditvah, da se je "v diskusiji nekaterih udeležencev iz Hrvatske pokazalo neutemeljeno nezaupanje do našega splošnega šolskega sistema in še posebej univerz", in dodal, da "kot je njihovo prizadevanje ustvariti specializirano delavsko šolstvo sicer nedvoumno vredno pohvale, pa je verjetno napačno njihovo izhodišče". Vzrok je poročevalec videl v dejstvu, da so si hrvaški predlagatelji sprememb pošolskega izobraževanja zgled iskali pri belgijskem sistemu, ki "še vedno deluje v pogojih kapitalistične države, (...), medtem ko sta pri nas nedvoumno tudi redno šolstvo in univerza del socialistične skupnosti".³⁵²

Da so misli na spremembe zaživele tudi v Sloveniji, je bilo razvidno že iz članka Romana Albrehta *Izobraževanje delavcev*, napisanega pred sarajevskim plenumom,³⁵³ in v njegovih razmišljanjih na seji ideološke komisije Zveze komunistov Slovenije 8. marca 1957. Albreht je na njej nenavadno samokritično ocenil dotedanje (tudi lastno) delo in omenil potrebo po kompleksnem izobraževanju, tj. političnem, strokovnem in splošnem, a je še vedno nasprotoval drobljenju in zagovarjal enotnost delovanja. V diskusiji so člani komisije vsaj soglasno ugotovili, da bo

³⁵² Slovenski poročevalec, XVIII, št. 18, 23. 1. 1957, str. 5.

³⁵³ Albreht, *Izobraževanje delavcev*, str. 7.

pri ljudeh več interesa, če jim ne bodo ponujali kar kakršnihkoli slučajnih predavanj, temveč se bodo sistematično učili za doseglo kvalifikacije in izboljšanje izobrazbe. Predsednik komisije Boris Ziherl je že predlagal ločevanje med delavskimi in ljudskimi univerzami in nakazal, da bi morale delavske izobraževalne za javno priznane izobrazbo oziroma kvalifikacijo.³⁵⁴

Natančnejše smernice so določili na razširjeni seji komisije za ideološko-vzgojno delo Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije 28. maja 1957. Na njej so razpravljali o mestu ljudskih univerz in drugih družbenih organizacij v sistemu izobraževanja odraslih. Tilka Blaha je omenila, da v Sloveniji solidno deluje le Ljudska univerza v Ljubljani, delavskih univerz pa še ni bilo. Pri orisu razlik med njihovimi nalogami se je sklicevala na stališče Rodoljuba Čolakoviča, da morajo delavske univerze omogočiti delavcem pridobivanje izobrazbe do najvišje stopnje. Navzoči so se strinjali, da so potrebne tako splošnoizobraževalne javne tribune, torej ljudske univerze v pristojnosti Sveta za kulturo in prosveto, kot izobraževanje za kvalifikacijo, torej delavske univerze v pristojnosti Sveta za šolstvo. Ugotovitve, da v Sloveniji še nihče ni opravil analize stanja, pa so vodile do zaključka, da bi bilo treba ustanoviti inštitucijo, tj. Zavod za izobraževanje odraslih, ki bi vodil in koordiniral delo.³⁵⁵

Zveza Svobod in prosvetnih društev je "zvezna" izhodišča uvrstila v svoj program na posvetovanju 27. septembra 1957. V uvodni razpravi je Janko Liška povzel misli iz elaborata o izobraževanju odraslih v novem sistemu, ki ga je pripravila zvezna Komisija za reformo šolstva, in iz referata Ašerja Deleona, ki je predstavil stališče Kulturno-prosvetnega sveta Jugoslavije. Ob koncu je Liška priznal, da so bili vodilni pri Zvezi Svobod in prosvetnih društev Slovenije "kljub propagandnim deklaracijam, ki jih ni manjkalo, najkonservativnejši in najmanj podjetni, tako da nas predvsem Hrvatje kvantitativno in kvalitativno prehitvajo".³⁵⁶

³⁵⁴ AS 1589, š. 76, Zapisnik seje ideološke komisije CK ZKS, 8. 3. 1957.

³⁵⁵ AS 537, f. 32, Zapisnik razširjene seje komisije za ideološko vzgojno delo pri predsedstvu SZDLS, 28. 5. 1957.

³⁵⁶ AS 631, f. 16, m. 5, Stenografski zapisnik republiškega posvetovanja o izobraževanju odraslih, 27. 9. 1957, str. 2–8.

Resda v diskusiji niso prišli do povsem enotnih zaključkov in je ostalo odprtih še veliko vprašanj, denimo dilema, ali naj gre za amaterizem ali profesionalizem, ali naj imajo zgolj ljudske, ali pa naj ustanavljajo tudi delavske univerze, ali naj bodo slednje še v sklopu društev Svobod ali naj se iz njih izločijo. Razvidna je bila tendenca po opuščanju starega slovenskega konservativnega pogleda na probleme izobraževanja odraslih. Še najbolj je od stališč odstopal Ivan Regent, ki je v starem žargonu ponavljal, "da strokovno izobraževanje ni naša naloga" in je to "pravzaprav vprašanje vsake posamezne tovarne". Dodal je še ortodokсно marksistično krilatico, da "ne stremimo torej za tem, da izšolamo kovača, tehnika itd., pač pa da človeka ideološko izobrazimo". Zato naj po njegovem mnenju ljudskih univerz ne bi ločevali od Svobod.³⁵⁷ Ker je spremembam tako odločno nasprotoval Regent, ki je bil še vedno predsednik Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije, je to zaviralo uvajanje novosti in v načelih sprejeti sklepi še niso zaživel v delu društev.

Nejasnosti, kako se lotiti težav pošolskega izobraževanja, so bile omenjene tudi v poročilu Zveze komunistov Slovenije vodstvu zvezne partijske organizacije. Slovenski komunisti so namreč poročali: "O izobraževanju odraslih, o tem izredno važnem toda nerešenem vprašanju, si še nismo ustvarili enotnega koncepta. Tudi komunisti, ki se v posameznih organizacijah ukvarjajo s tem delom, imajo različne poglede na svojo vlogo v sistemu izobraževanja. (...) Vse to je dokaz, da je pripravljenosti za izobraževanje dovolj, ni pa sistema, programa in jasne orientacije koga in zakaj izobraževati."³⁵⁸

Da Slovenija na tem področju močno zaostaja za drugimi republikami, je javno v več člankih opozorila Tilka Blaha, predsednica sosveta za izobraževanje pri Zvezi Svobod in prosvetnih društev. V reviji Sodobna pota se je v začetku leta 1958 zavzela za uskladitev neenotnih konceptov: "Ne da bi odrekli pomen in korist splošne prosvetljijske dejavnosti, (...), si moramo vendarle priznati, da doslej nismo napravili dovolj za orga-

³⁵⁷ Prav tam, str. 15–20.

³⁵⁸ AS 1589, š. 63, Poročilo ZKS za obdobje med VI. In VII. kongresom ZKJ, str. 95.

nizacijo sistematičnega pošolskega izobraževanja, ki bi omogočilo odraslim z izrednim študijem doseči enakovredno šolsko oziroma strokovno izobrazbo.” Tilka Blaha je našela šole, ki so že odrpale oddelke za odrasle, in omenila možnost, da bo vpis nanje vse večji. Poudarila je, da ne bi smeli zniževati nivoja pouka, temveč za slušatelje teh šol postaviti enake zahteve kot za redne učence.³⁵⁹

Dokončno je bil koncept zapisan v redne naloge prosvetnih društev na kongresu Zveze januarja 1958 v Mariboru. Na njem se je od vodenja zveze poslovil Ivan Regent, ki ga je na predsedniškem mestu nasledil Kraigherjev minister za šolstvo Vlado Majhen. Ta je razložil potrebo po izobraževanju odraslih iz političnega in strokovnega vidika. Poleg že znanih zahtev je naštel še seznam potrebnih zakonskih sprememb, ki bi razmejile pristojnosti med posameznimi ustanovami, ki naj bi se ukvarjale z izvenšolskim izobraževanjem. Vse skupaj pa je podkrepil z mislijo, da se predlogi “v pretežni večini ujemajo s težnjami šolske reforme”.³⁶⁰

Kljub jasno začrtanim ciljem do konca leta 1958 v Sloveniji ni bila ustanovljena nobena delavska univerza, čeprav je ljubljanska ljudska univerza prevzela njen princip dela, torej profesionalnost in izobraževanje za javno priznano izobrazbo ali kvalifikacijo. Izobraževalni center pri sosvetu za izobraževanje Zveze Svobod je postal operativni organ, ki je dajal navodila organizacijam, ki so razvijale izvenšolsko izobraževanje. Sodelavci izobraževalnega centra so se med obiski v več kot dvajsetih krajih Slovenije seznanili s problemi in se lotili izdelave analize, ki je bila temelj za načrtovanje nadaljnjega dela. Vanjo so jasno zapisali, da je treba “utrditi organizacijsko mrežo ustanov za izobraževanje odraslih in preiti od amaterskega načina dela na profesionalno”. Iz načrta je bilo razvidno, da so se pri Zvezi Svobod le začeli zavedati pomena pošolskega izobraževanja in potrebe po dokvalifikacijah, kar so vse bolj prepuščali posebnim ustanovam, posebej Zavodu za izobraževanje v delavskem in družbenem upravljanju, ustanovljenem oktobra 1957,

³⁵⁹ Blaha, Pošolsko izobraževanje, str. 29–31.

³⁶⁰ Majhen, O izobraževanju odraslih, str. 97–104.

sami pa so preusmeili pozornost na delo ljudskih univerz in izobraževalnih centrov v tovarnah.³⁶¹

Velik premik v smeri potrebe po profesionalizaciji dela je nakazala Tilka Blaha. Ko je sosvetu za izobraževalno dejavnost 9. aprila 1958 predstavila predlog novega šolskega zakona, je pojasnila, naj bi se pošolsko izobraževanje delilo na štiri skupine, na splošno, strokovno, ekonomsko-politično in na izobraževanje po interesih. Pri tem je poudarila, da sodi v pristojnost zveze amaterskih društev (le še) slednje, tj. izobraževanje po interesih.³⁶²

V prvih treh sistemih naj bi se udeleženci izobraževali za kvalifikacijo, za kar bi morale skrb prevzeti redne šolske ustanove in Zavod za izobraževanje v delavskem in družbenem upravljanju. Sodelavci tega zavoda so v letih 1958–59 sestavili več elaboratov s smernicami za bodoče delo. Določili so naloge, strukturo in sistem dela pri izobraževanju odraslih ter strokovnem izobraževanju delavcev in program za izobraževanje v delavskem in družbenem upravljanju.³⁶³

Pri načrtovanju so si že lahko pomagali z izkušnjami prve ustanove na Slovenskem, ki se je prilagodila načelom reforme izvenšolskega izobraževanja. To je bila Ljudska univerza v Ljubljani, ki se je leta 1957 odcepila od Zveze Svobod in prosvetnih društev in postala zavod s samostojnim financiranjem. V letih 1957 in 1958 je organizirala šolo za družbeno upravljanje in delavsko samoupravljanje (za predsednike delavskih svetov in upravnih odborov večjih podjetij) internatskega tipa in seminarje z enako vsebino za mala podjetja in obrtnike, dopisne tečaje na stopnji srednje ekonomske šole, predvsem za knjigovodstvo, in jezikovne tečaje.³⁶⁴

Na izdelavo načrtov za nadaljnje delo v Sloveniji je močno vplivalo tudi oziranje k izkušnjam republike, ki je v Jugoslaviji na tem področju prednjačila. Po obiskih

³⁶¹ AS 631, š. 18, m. 143, Poročilo o dejavnosti Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije za leto 1957 in prvo polovico leta 1958.

³⁶² AS 631, š. 18, m. 140, Zapisnik seje Sosveta za izobraževalno dejavnost, 9. 4. 1958.

³⁶³ AS 631, š. 23, m. 186.

³⁶⁴ AS 631, š. 19, m. 157, Poročilo o delu Ljudske univerze okraja Ljubljana od 1. 5. 1957 do 1. 7. 1958; Deset let delavskih univerz na Slovenskem, str. 57.

pri hrvaških kolegih, predvsem na zagrebški Delavski univerzi, in primerjavi rezultatov dela v obeh republikah so pristojni Slovenci samokritično ugotavljali, da je "izobraževanje v naših tovarnah strogo strokovno in smo na najboljši poti za vzgojo robotov". Poudarili so, da mora biti izobraževanje hkrati strokovno in splošno, da je treba zaostri merila izpitnih komisij, da je pri načrtovanju dela ljudskih univerz potrebno prenehati zgolj s predavanji in se usmeriti na drugačne oblike dela in da je končno dovolj amaterizma.³⁶⁵

Ker v Sloveniji še ni obstajala centralna ustanova za problematiko pošolskega izobraževanja (Zavod za izobraževanje v delavskem in družbenem upravljanju in Sosvet za izobraževalno dejavnost sta pokrivala le ožji področji), so na Svetu za šolstvo sklenili, da je potrebno ustanoviti posebno inštitucijo, ki bi nadzorovala in načrtovala celoten spekter vprašanj izvenšolskega izobraževanja. S tem se je strinjala tudi republiška vlada,³⁶⁶ ki je julija 1958 izdala Odločbo o ustanovitvi Zavoda za proučevanje izobraževanja odraslih. Zavod je moral proučevati problematiko izobraževanja odraslih, načine, kako naj bi zaposleni dosegali kvalifikacijo na posameznih področjih, sodelovati je moral pri pripravi učnih načrtov, učbenikov, skript in učil, potrebnih za izobraževanje odraslih, poleg tega pa je moral pripraviti potrebne zakonske akte. Poskrbel naj bi tudi za šolske prostore, zaposlovanje in usposabljanje učnega kadra za poučevanje odraslih.³⁶⁷

Z ustanovitvijo Zavoda je bilo rešeno vprašanje enotnega načrtovanja, odprto pa je ostalo vprašanje načina delovanja na terenu. Po hrvaškem načelu prevzeti principi in stališča v Zvezi Svobod in prosvetnih društev Slovenije še vedno niso bili trdno zasidrani, kar je bilo razvidno na seji sveta Zveze 5. novembra 1958. V uvodnem referatu je Vinko Trinkaus poudaril, da "ne mislimo razločevati med delavskimi in ljudskimi univerzami, kakor to delajo v drugih republikah", čeprav je

³⁶⁵ AS 631, š. 18, m. 140, Zapisnik seje Sosveta za izobraževalno dejavnost, 13. 6. 1958.

³⁶⁶ AS 223, š. 307, Zapisnik 5. seje Izvršnega sveta LS LRS, 27. 5. 1958.

³⁶⁷ UL LRS, XV, št. 23, 17. 7. 1958, str. 265–266.

omenil, "da bi delna profesionalizacija lahko amatersko dejavnost kakovostno izboljšala". Iz celotnega poteka seje je še vedno vel stari duh prosvetarstva, pripravljenost na spremembe pa je bila bolj načelna kot pa dejanska.³⁶⁸

Čedalje bolj očitna je bila nemoč Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije, da stvari premakne z mrtve točke. Do premika je lahko prišlo le z odločnejšim posegom od zunaj, to pa je bila slovenska šolska politika dolžna storiti, če je hotela slediti enotnim jugoslovanskim šolskoreformnim posegom tudi na tem področju. Ti so se vrstili od poskusa ustanovitve Jugoslovanskega zavoda za izobraževanje odraslih, ki naj bi bil po mnenju hrvaških in slovenskih predstavnikov le koordinator, ne pa tudi operativni vodja dela, do konstituiranja Komisije za izobraževanje odraslih pri Kulturno-prosvetnem svetu Jugoslavije 6. marca 1959, ki naj bi pomagala pri poenotenju delovanja v vsej državi.³⁶⁹ Pomembna sprememba je nastala tudi v delitvi proračunskega denarja, saj je bil v letu 1959 sklad za kadre, iz katerega so se poprej financirale zgolj strokovne šole, namenjen tudi za šolanje že zaposlenih delavcev, za njihovo dodatno šolanje in dvig njihove izobrazbe.³⁷⁰

Od kod takšna skrb in podpora izobraževanju odraslih, je 13. aprila 1959 v zvezni skupščini pojasnil MoMa Markovič. Omenil je, da lahko vse strokovne šole v Jugoslaviji letno izšolajo približno 45.000 absolventov, da pa je gospodarstvo v času visoke gospodarske rasti zaposlovalo tudi do 120.000 novih delavcev letno. Ker se je delovni proces z razvojem tehnike stalno spreminjal, po besedah Markoviča "ne bi bilo niti tehnično niti ekonomsko upravičeno, da bi se celoten gospodarstvu potreben kader, zlasti za industrijo, usposabljal zgolj z rednim šolanjem". Zato je bilo potrebno razvijati in širiti oblike izvenšolskega izobraževanja kot dela enotnega izobraževalnega sistema.³⁷¹ Hitra rast zaposlovanja ob koncu petdesetih in na začetku šestdesetih let je zah-

³⁶⁸ AS 631, š. 17, m. 131, Zapisnik o seji Sveta Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije, 5. 11. 1958.

³⁶⁹ AS 631, š. 18, m. 145; AS 631, š. 20, dok. 424.

³⁷⁰ SNS, knj. II, sv. 2, Beograd, 1959, str. 260.

³⁷¹ SNS, knj. II, sv. 1, Beograd, 1959, str. 14.

tevala vedno več šolanih kadrov, ki jih šolski sistem, omejen s svojo slabo materialno bazo, ni bil sposoben izobraziti v zadostni količini. Izvenšolsko izobraževanje naj bi torej zapolnjevalo primanjkljaj pri potrebah zaposlovanja ali izboljšanju kvalifikacijske strukture že zaposlenih. Ekonomsko sicer povsem utemeljen načrt pa je imel veliko pomanjkljivost. Kjerkoli so obravnavali to problematiko, so se sklicevali na potrebe zaposlovanja in omenjali organizacijske težave, le redko pa so govorili tudi o pedagoških oziroma andragoških vidikih problemov. V gradivu, na osnovi katerega so bile sprejete pomembne odločitve, je bil ta vidik povsem zapostavljen.

Ob nedejavnosti Zveze Svobod in prosvetnih društev so pobudo prevzeli Svet za šolstvo Slovenije in ideološki komisiji vodstev Zveze komunistov Slovenije in Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Svet za šolstvo je 22. aprila 1959 imenoval Komisijo za izobraževanje odraslih, ki naj bi vodila dejavnost na terenu, za njeno vodjo pa imenovala Tilko Blaha.³⁷² Smernice za delo so bile načrtane na posvetovanju, ki sta ga 8. maja 1959 sklicali obe ideološki komisiji. V uvodu je predsednica komisije pri Socialistični zvezi Marija Vilfan razložila tedanji položaj. Iz njenih besed so bile že razvidne spremembe, ki so nastale v šolskem letu 1958/59. Pred njim so ljudske univerze delovale kampanjsko, po novem pa so že načrtovale akcije, prej so bile ljudske univerze običajno le del Delavsko prosvetnega društva Svoboda, v zadnjem letu pa so se nekatere že osamosvajale in preoblikovale v zavode s samostojnim financiranjem. Profesionalci ali honorarni uslužbenci ljudskih univerz niso bili več nobena redkost, kar je bilo tudi v velikem nasprotju z leti pred tem, ko so pristojni še prisegali na amaterizem. Rezultat sprememb je bilo vse večje število ljudskih oz. delavskih univerz, širše razvejana dejavnost in večja raznolikost dela, saj so sporadična predavanja že zamenjali ciklusi predavanj, tečajev ali celo šole. Vse le ni bilo rožnato, saj je še vedno prednjačila Ljudska univerza v Ljubljani, bolje je delovalo še nekaj univerz v večjih mestih (Maribor, Celje, Koper, Murska

³⁷² Objave, X, št. 2, 15. 6. 1959, str. 66.

Sobota), ostale pa je izboljšanje in popestritev ponudbe še čakala.³⁷³

Za Vilfanovo je Tilka Blaha poudarila potrebo po koordinaciji dela na občinski in okrajni ravni, ki naj bi jo prevzela delavske in ljudske univerze. Predavanj ne bi smeli ponavljati iz leta v leto, temveč bi morala biti stopenjska in omogočati doseganje vedno višje kvalifikacije. Za potrjevanje stopenj izobrazbe so bile sicer pristojne redne šole, vloga delavskih in ljudskih univerz pa naj bi po mnenju Blahove bila v tem, da odrasle s šolami in tečajji pripravi za opravljanje potrebnih izpitov za dokvalifikacijo. Zato bi morali priskrbeti potrebna materialna sredstva in kadre za delavske in ljudske univerze in jim zagotoviti lastne prostore, da ne bi bile večno odvisne od drugih ustanov. Pomembno novost je predlagal še Vinko Trinkaus, ki je dal pobudo, naj bi idejno vodstvo nad delavskimi univerzami prevzela Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije. S tem se je začelo dokončno ločevanje delavskih in ljudskih univerz od Zveze Svobod in prosvetnih društev, katerih sestavni del so do tedaj bile.³⁷⁴

Izvršni svet Slovenije je 22. maja 1959 naročil Svetu za šolstvo, naj pripravi zakonski okvir izvenšolskega izobraževanja. Mesec in pol kasneje, 3. julija, je Izvršni svet sklenil, kako naj se do dokončne uzakonitve začasno uredi izobraževanje odraslih.³⁷⁵ Oddelke za izobraževanje odraslih so lahko ustanovili pri redni šoli ali izven nje (torej pri delavski univerzi, op.p.), če je bilo najmanj 10 interesentov za šolanje. Za predpisovanje predmetnikov, potrjevanje šol izven sistema rednega šolstva in ostale zakonske predpise je bil pristojen Svet za šolstvo Slovenije. Z določilom, da se lahko "imenuje tudi honorarno učno osebje", je bila zakonsko potrjena tudi profesionalizacija delavskih univerz. Za opravljanje izpitov, tj. zahtevana raven znanja, zahteva po zaključnem izpitu ipd., so veljala enaka načela kot pri rednem šolanju, le v spričevalu je moralo biti navedeno, da je

³⁷³ AS 537, f. 89, Zapisnik posvetovanja o delavskih in ljudskih univerzah v Sloveniji, 8. 5. 1959, priloga: Analiza stanja.

³⁷⁴ Prav tam, str. 1–7.

³⁷⁵ AS 223, š. 308, Zapisnik 30. seje Izvršnega sveta LS LRS, 22. 5. 1959 in Zapisnik 33. seje Izvršnega sveta LS LRS, 3. 7. 1959.

kandidat obiskoval pouk na oddelku za izobraževanje odraslih. Zadnji, 20. člen sklepa je priporočal vsem šolam, "pri katerih so že ustanovljeni oddelki za izobraževanje odraslih, da do začetka septembra 1959 prilagodijo delo teh oddelkov temu priporočilu".³⁷⁶

Poletje 1959 je na osnovi priporočil ideoloških komisij vodstev obeh političnih organizacij in sklepa slovenske vlade prineslo velike spremembe v izobraževanju odraslih. Ljubljanska ljudska univerza se je kot prva 1. maja 1959 preimenovala v delavsko univerzo, za njo pa je bilo v Sloveniji ustanovljenih še približno 60 delavskih univerz. Nekatere so bile nove ustanove, številne pa so nastale po preoblikovanju prejšnjih ljudskih univerz, vse pa so začele sistematično pripravljati program dela za prihodnje leto. Glavno besedo pri oblikovanju mreže delavskih univerz so imeli odbori Socialistične zveze delovnega ljudstva in Zveze sindikatov, a je z organizacijo seminarja za profesionalne upravnike delavskih univerz s poudarkom na andragogiki v pripravah aktivno sodelovala tudi Zveza Svobod in prosvetnih društev. Seminarji so sicer pokazali začetne slabosti predvsem zaradi neenakomerne mreže tovrstnih ustanov. Na njih pa so tudi že omenjali potrebo po osamosvojitvi nove dejavnosti in oblikovanju Zveze delavskih in ljudskih univerz.³⁷⁷

Odziv s terena je presenetil tudi snovalce reforme, po drugi strani pa pokazal, kako željno so ljudje pričakovali tisti del šolske reforme, pri katerem je Slovenija nedvoumno zaostajala za drugimi v državi. Zaradi hitrega ustanavljanja novih delavskih univerz in hitre izdelave programov dela so pristojni ugotavljali, da so "tudi veliko prej dozoreli pogoji za ustanovitev Zveze delavskih in ljudskih univerz".³⁷⁸ Ustanovljena je bila (že) 3. decembra 1959, vanjo pa se je vključilo tedanjih 48 delavskih in 14 ljudskih univerz. O pripravah na ustanovitev zveze je poročal Ivo Tavčar in naštel bliskovite spremembe v zadnjem letu. Potrebo po izobraževanju za kvalifikacijo

³⁷⁶ UL LRS, XVI, št. 21, 9. 7. 1959, str. 196–198.

³⁷⁷ AS 537, f. 89, Zapisnik seje Komisije za ideološko vzgojno delo pri predsedstvu GO SZDLS, 17. 9. 1959; Deset let delavskih univerz na Slovenskem, str. 12 in 46–74.

³⁷⁸ AS 631, š. 22, m. 169, Poročilo o delu Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije za leto 1959.

je posebej izpostavila Vida Tomšič. Ob koncu ustanovnega zbora je bil izvoljen 23 članski svet in predsedstvo Zveze delavskih in ljudskih univerz Slovenije, za prvega predsednika zveze pa je bil izvoljen Ivo Tavčar.³⁷⁹

Izvenšolsko izobraževanje so delili na štiri usmeritve, na splošno izobraževanje, strokovno izobraževanje v tovarnah, izobraževanje v delavskem in družbenem upravljanju ter na oblike izrednega šolanja. Primerjava rezultatov izobraževanja odraslih po usmeritvah nam pokaže, katere probleme so naglo rešili že v šolskem letu 1959/60. S prvim, splošnim izobraževanjem, že v ljudskih univerzah ni bilo večjih težav, vse večja profesionalnost in rednost delovanja ljudskih in delavskih univerz pa je dejavnost le še okrepila. Druga usmeritev, strokovno izobraževanje za kvalifikacijo, je potekala v Izobraževalnih centrih v tovarnah, ki so imele po več sto zaposlenih, za manjša podjetja pa je bilo to preveliko finančno breme. Delo sta nadzirala zavoda za izobraževanje v delavskem in družbenem upravljanju in za proučevanje izobraževanja odraslih, ki sta načrtovanje dela koordinirala z delavskimi univerzami. Posamezniki so se namreč strokovno usposabljali in pripravljali za izpite na dveh mestih, za praktično v tovarni, za teoretično pa v delavski univerzi. Vse večja pozornost in finančna pomoč republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije je vplivala na precejšnje povečanje tovrstne dejavnosti. Tretja smer, izobraževanje v delavskem in družbenem upravljanju, je bila v pristojnosti Zavoda za izobraževanje v delavskem in družbenem upravljanju in se je nadaljevala v že utečenih smernicah.

Največjo novost je šolsko leto 1959/60 prineslo pri četrti usmeritvi, pri organiziranju izrednega šolanja. Posamezniki so se resda izredno šolali že v prejšnjih letih, vendar je bila to zgolj posledica osebne odločitve, ne pa skrbno načrtovane šolske politike. Za prejšnja leta niti ni moč najti natančnih podatkov, kakršne lahko najdemo od šolskega leta 1959/60, ko je bila ustanovljena Zveza delavskih in ljudskih univerz. V tem šolskem letu je v Sloveniji delovalo 116 oddelkov za odrasle v osnov-

³⁷⁹ Delo, I, št. 213, 4. 12. 1959, str. 1–2; Deset let delavskih univerz na Slovenskem, str. 12–13.

nih šolah z 2.971 slušatelji, en gimnazijski oddelek z 18 učenci, 17 oddelkov pri srednjih strokovnih šolah (7 oddelkov tehnične in 10 ekonomske usmeritve) pa je obiskoval 501 (184 oz. 317) slušatelj.³⁸⁰ K temu moramo dodati še hiter porast izrednega študija na višjih in visokih šolah:

*Število študentov na višjih in visokih šolah v LR Sloveniji*³⁸¹

šolsko leto	vsi slušatelji	izredni slušatelji
1957/58	8.063	389
1958/59	8.757	686
1959/60	9.252	1.536

Porast izrednega študija je omogočalo povečanje števila višjih šol in novi predpisi, ki so dopuščali vpis na visokošolske organizacije tudi ljudem brez ustrezne predizobrazbe. Vlado Majhen je ob teh, zanj razveseljujočih podatkih poudaril, da “za izobraževanje odraslih pomeni leto 1959 ne samo etapo, marveč pravo prelomnico”.³⁸²

V šolskem letu 1959/60 je v Sloveniji delovalo 59 delavskih in 16 ljudskih univerz, ki so skupno organizirale 1.425 seminarjev in tečajev s skupno 49.819 slušatelji, 231 ciklusov predavanj in 1.609 posamičnih predavanj s skupno 440.886 obiskovalci. Mreža ustanov je bila dokaj enakomerna po vsej Sloveniji. Seminarji in tečaji so obravnavali dokaj raznoliko tematiko. Med splošno izobraževalnimi je bilo največ ideološko-političnih tečajev, in sicer 271, poljudno-znanstvenih seminarjev ali tečajev je bilo 110, zdravstvenih 32, gospodinjstkih 33 itd. Med strokovnimi so prevladovali tečaji za pridobitev naziva kvalificiranih in visokokvalificiranih delavcev, bilo jih je 115, poleg njih pa še 26 za pripravo delavcev za opravljanje sprejemnih izpitov na fakultetah in višjih šolah, 66 ostalih strokovnih izpopolnjevanj, 23 za posebne službe v gospodarskih organizacijah, 18

³⁸⁰ Jurca, Delavske in ljudske univerze v Sloveniji v sezoni 1959/60, str. 17. Glej tudi: Gaberc, Izobraževanje odraslih v Sloveniji, str. 32–33.

³⁸¹ Keršmanec, Izredni študij na višjih in visokih šolah, str. 10.

³⁸² Majhen, Izvajanje šolske reforme je v polnem teku, str. 21.

kmetijsko izpopolnjevalnih itd. Veliko je bilo tudi tečajev za vodilne delavce, in sicer 236 za člane delavskih svetov in upravnih odborov, 24 za člane komisij delavskih svetov, 66 za ostale samoupravne organe, 55 za člane združenih svetov itd. Pri splošnem izobraževanju je bila vse večjega zanimanja deležno tudi obiskovanje tečajev tujih jezikov. Večina zaposlenih na delavskih in ljudskih univerzah, okoli 95%, je bilo honorarnih sodelavcev, največ iz vrst prosvetnih delavcev. Večji problem so bili le prostori, saj so univerze večinoma še gostovale v učilnicah rednih šol.³⁸³

V nadaljnjih letih je bila ponudba delavskih in ljudskih univerz vse bogatejša. Že do konca leta 1963 je število seminarjev in tečajev ter slušateljev naraslo za okoli 40%, nekoliko manjši je bil porast pri oddelkih srednjih šol (index je variral med približno 100 in 140), na račun teh povečanj pa se je zmanjšalo število občasnih predavanj.³⁸⁴

Po prvem šolskem letu delovanja po novem sistemu je tajnica Zveze delavskih in ljudskih univerz Tilka Blaha ugodno ocenila opravljeno delo in napovedala še boljše rezultate. Kot slabost je ocenila vpisovanje odraslih v tiste šole, ki niso bile v ničemer povezane z njihovo službeno dejavnostjo. Podjetja bi se morala zato po njenem mnenju bolj zanimati za kadrovske usmerjanje ljudi.³⁸⁵ Ob začetku drugega leta pa je Blahova naštela še nekatere probleme, ki so pripluli na površje ob uvajanju novega načina šolanja odraslih oseb. Ni bilo povsem jasno, kako zasnovati programe, da bodo ustrezali tako individualnim kot družbenim potrebam, odprla je problem, kako najti ustrezne metode dela z odraslimi, na kar naj bi odgovorili andragogi, ter se vprašala, kje dobiti posebej za oddelke za odrasle usposobljen pedagoški kader.³⁸⁶

Tudi Karel Kos, ravnatelj Zavoda za proučevanje izobraževanja odraslih LR Slovenije, je oktobra 1960 opozoril na pomanjkljivosti "v izbiranju predmetnega

³⁸³ Jurca, Delavske in ljudske univerze v Sloveniji v sezoni 1959/60, str. 9–21.

³⁸⁴ Deset let delavskih univerz na Slovenskem, str. 20–22.

³⁸⁵ Delo, II, št. 249, 11. 9. 1960, str. 8.

³⁸⁶ Delo, II, št. 280, 12. 10. 1960, str. 6.

oziroma skupinskega sistema izobraževanja, kar je vsekakor povezano s posebnostmi izobraževanja odraslih ter s posebnimi metodami izobraževanja, ki se morajo šele uvajati". Kot naloge Zavoda je naštel prilagajanje učnih načrtov starosti slušateljev in izobraževanje učnega osebja za potrebe odraslih.³⁸⁷

Spremembe na področju izvenšolskega izobraževanja niso bile zapisane v novih zakonih, temveč so bila zakonom s področja šolstva dodana poglavja, ki so omenjala možnost izrednega šolanja. Že Splošni zakon o šolstvu je dopuščal vpis na določene vrste šol posameznikom brez formalno zahtevane izobrazbe. Poglavje zakona o izobraževanju odraslih in strokovnem izpopolnjevanju je določalo, da se s to dejavnostjo "ukvarjajo tudi vse šole od osnovnih šol do fakultet, družbene in gospodarske organizacije in zavodi, zdravstveni domovi, knjižnice, muzeji in dr."³⁸⁸

Natančnejša stališča zakonodajalca so precizirali kasnejši predpisi. Zvezna skupščina je v resoluciji o izobraževanju strokovnih kadrov, sprejeti 2. junija 1960, izpostavila združevanje t.i. šolskega in izvenšolskega načina izobraževanja strokovnih kadrov v enotni sistem strokovnega izobraževanja. Zato je svetovala uvedbo raznovrstnih oblik izvenšolskega izobraževanja, vključno z izrednim študijem na vseh fakultetah, in možnost vpisa ljudem brez formalne predizobrazbe, ki so pokazali voljo in sposobnost za uspešno spremljanje pouka. Pri sistemu strokovnega izobraževanja so delegati zvezne skupščine v resoluciji našteali vse ustanove, ki so v Sloveniji v šolskem letu 1959/60 že dokaj uspešno delovale. Poleg rednih šol so to bili še izobraževalni centri za delavce, družbene organizacije, delavske in ljudske univerze. V poglavju o izobraževanju v tovarnah pa je resolucija določala, da je treba tistim, ki so se izkazali na delovnem mestu, omogočiti opravljanje izpitov v ustreznih šolah. Bolj kot teoretično znanje je resolucija na vseh stopnjah šolanja poudarjala praktično delo.³⁸⁹

³⁸⁷ Kos, Vloga in izobraževanje odraslih v sodobnem družbenem življenju, str. 93-103.

³⁸⁸ UL FLRJ, XIV, št. 28, 16. 7. 1958, str. 750-752.

³⁸⁹ UL FLRJ, XVI, št. 25, 22. 6. 1960, str. 513-519.

Slovensko priporočilo o nalogah na področju strokovnega izobraževanja, sprejeto 23. novembra 1961, je bolj ali manj ponovilo splošna načela iz zvezne resolucije, le da ni bila tako izrazito poudarjena prednost praktičnega pred teoretičnim poukom. Kult fizičnega dela je bil bolj opazen v "zamegljeni" zahtevi po delitvi dohodka po delu in ne po formalni izobrazbi.³⁹⁰

Tako zvezna resolucija kot republiško priporočilo sta torej omenjala sistem izvenšolskega izobraževanja, ki se je v Sloveniji začel uveljavljati v šolskem letu 1959/60. Nedvomen uspeh tovrstne šolske politike je bila možnost dopolnilnega šolanja ljudem, ki zaradi različnih vzrokov, npr. vojne, revščine ali prevelike oddaljenosti od šolskih središč, niso mogli doseči zaželene stopnje izobrazbe. S tem so pridobili tako posamezniki, ki so dobili možnost šolanja "ob delu", kot podjetja, ki so lahko z vlaganjem sredstev v razvoj lastnih izobraževalnih centrov in delavskih univerz računala na izboljšanje kvalifikacijske strukture zaposlenih in s tem posredno na večjo produktivnost.

Z reformo izvenšolskega izobraževanja je bil narujen velik korak od deklariranih načel do dejanske uveljavitve načel. Žal pa so bila v mnogočem napačno postavljena že izhodišča, še bolj pa ponekod realizacija načel. Izhodišča niso bila sad načel, da morajo vsi imeti enako možnost šolanja, pač pa rezultatov statističnih analiz, ki so pokazale na razlike med potrebami zaposlovanja in možnostmi šolanja v rednem šolstvu. Zato je bila precej razširjena možnost vpisa na srednje in višje strokovne šole, manj pa je bilo možnosti vpisa na splošnoizobraževalne šole. Kot napako v izvajanju načel bi lahko ocenili pretirano poudarjanje prednosti praktičnega pred teoretičnim znanjem, ki se je v praksi izražalo v zniževanju nivoja teoretičnega predznanja za vpis na različne stopnje šolanja. Zahteve slovenske izobraževalne politike so bile resda manj ostre kot zahteve zveznih organov, toda celoten koncept je še vedno temeljil na kultu fizičnega dela. Namesto da bi zniževanje zahtevnega predznanja uveljavila kot izjemo, ki naj bi omogočila nadaljnje šolanje posamezniku, ki zaradi utemelje-

³⁹⁰ UL LRS, XVIII, št. 30, 1. 12. 1961, str. 424-427.

nih vzrokov ni prišel do izobrazbe, je politika zniževanje pomena teoretičnega znanja uveljavila kot načelo. S tem so bili prikrajšani tisti, ki so si s pridnim učenjem pridobili teoretično znanje, saj je bila njihova prednost s pretiranim poudarjanjem praktičnih izkušenj izničena.

Tudi ocene, da je sistem izvenšolskega izobraževanja potreben toliko časa, dokler redno šolstvo ne bo dajalo dovolj usposobljenega kadra, niso bile najbolj v soglasju z deklariranim načelom po enakopravnosti v izobraževanju. Navkljub pomislekom in nekaterim napakam pa je treba uvedbo sistema izvenšolskega izobraževanja vsekakor oceniti kot velik korak naprej pri izobraževanju ljudi, ki so že zaključili redno šolanje. Nastal je sistem, ki so ga v naslednjih letih dopolnjevali in izpopolnjevali. Velikemu številu že zaposlenih ljudi je omogočil dokvalifikacijo in zvišanje stopnje izobrazbe, kar je posledično omogočalo tudi dvig osebnega in družbenega standarda.

Skrb za izboljšanje materialne osnove šolstva

V začetku petdesetih let sta bili nepopolna šolska mreža in slaba opremljenost učilnic še povsem običajni spremljevalki šolskega dela. Deloma je šlo za nasledstvo iz stare Jugoslavije, deloma pa za nesistematično gradnjo po vojni in premajhno vlaganje v družbeni standard v prvem desetletju po 2. svetovni vojni. Komisija za reformo šolstva je 14. decembra 1955 ugotovila, da ne razpolaga s celovitimi in zanesljivimi podatki o materialni osnovi šolstva in je ustanovila posebno podkomisijo za materialna vprašanja šolstva, ki je v prvi polovici leta 1956 začela zbirati gradivo o tej problematiki.³⁹¹

Šole so že od nekdaj financirali ustanovitelji. Ustanovitelsko pravico osnovnih šol so imele občine, srednjih splošno izobraževalnih šol okrajci, visoko šolstvo pa je bilo financirano iz republiškega proračuna. Funkcionalni in osebni izdatki so bili strogo ločeni, tako da prelivanje sredstev ni bilo možno. Strokovno šolstvo so po večini financirale gospodarske zbornice in tovarne, deloma pa tudi okrajci. Trgovinska zbornica Slovenije je tako financirala trgovske šole, Gostinska zbornica gostinske in turistične šole, posamezna tovarna kovinsko-predelovalne industrije kovinarsko šolo itd. Enotnih kriterijev, ki bi zavezovali ustanovitelje pri določanju višine potrebnih sredstev, ni bilo, temu primerno pa so šole delovale v zelo različnih pogojih.

³⁹¹ Informativni bilten Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, str. 28.

Proračunska sredstva za investicije v šolstvo so bila do leta 1956 razmeroma nizka, saj je Jugoslavija do tedaj večino proračunskih sredstev namenila za državni aparat, za upravo in vojsko. Investicije v družbeni standard so začeli povečevati sredi petdesetih let. Leta 1952 so obsegale 7,6% vseh investicij in so nato v naslednjih letih narasle na okoli 15%. Vendar je šlo v tem času še za gradnjo drugih infrastrukturnih objektov, ne pa še za gradnjo ali adaptacije šolskih stavb.³⁹²

Do velike spremembe v delitvi proračuna je prišlo v letu 1957. Svetozar Vukmanović je 26. novembra 1956 v ekspoziciji v zvezni skupščini omenil, da je v družbenem planu predvideno znatno povečanje sredstev za družbeni standard, posebej za stanovanjsko gradnjo, od teh sredstev pa bi lahko do 30% porabili tudi za gradnjo šol in komunalnih objektov.³⁹³ Predlog je že v skupščini naletel na različne odzive, od pritrjevanja pa do pomslekov, da bi morali ločiti med skladom za stanovanja in za šole, da bi bila bolj jasno opredeljena višina sredstev za vsako področje posebej.³⁹⁴

Slovenski Izvršni svet je nov sistem delitve proračunskih sredstev obravnaval še pred zasedanjem zvezne skupščine. Na seji 9. novembra 1956 je zavzel stališče, naj se proračunske investicije "preusmerijo predvsem na doslej zapostavljeno področje osnovnega šolstva, komunale, zdravstva in soc. varstva".³⁹⁵ V republiškem proračunu za leto 1957 so bile vse te postavke relativno povečane na račun državne uprave, ki je dobila za 8% proračunskih sredstev manj kot prej. Matija Maležič je februarja 1957 poudaril, da je glavni razlog za spremembe "izredno stanje na področju našega šolstva". Ni pozabil omeniti tudi drugih težav, a je dodal, da "so težave v šolstvu take, da morajo vse te želje vsaj začasno ostati v ozadju". Maležič je omenil, da ponekod že uvažajo četrto izmeno v šoli, okraje in občine pa pozval, naj še ti kaj dodajo v sklade za gradnjo šol.³⁹⁶

Povečanja investicijskih sredstev naj bi bile deležne

³⁹² SNS, knj. III, sv. 1, Beograd, 1956, str. 130–131 in 135.

³⁹³ SNS, knj. III, sv. 4, Beograd, 1956, str. 735.

³⁹⁴ SNS, knj. III, sv. 4, Beograd, 1956, str. 798–800, 842, 902 in 926.

³⁹⁵ AS 223, š. 307, Zapisnik 85. seje Izvršnega sveta LS LRS, 9. 11. 1956.

³⁹⁶ S.z. LS LRS, 3. sklic, knj. 8, Ljubljana, 1957, str. 205.

zlasti osnovne šole, ne pa tudi gimnazije, pa tudi visoko šolstvo naj bi še malce počakalo, da pride na vrsto. Leta 1957 so državni organi spremenili še način financiranja strokovnega šolstva. O slabostih dotedanega načina so predstavniki upravnega odbora Sklada za kadre Zvezne industrijske zbornice razpravljali 14. in 15. novembra 1955 v Beogradu. Ker je vsaka stroka plačevala "svoje" šole, so nekatere panoge financirale druge, saj so se dijaki z "njihovih" šol zaposlovali tudi v drugih tovarnah; strojnike je npr. potrebovala vsaka tovarna, njihovo šolanje pa je v celoti plačevala zgolj strojna industrija. "Zato je npr. popolnoma nepravilno, če se vsa denarna sredstva, ki jih je vplačala v sklad za kadre tekstilna industrija, dodeli izključno le tekstilnim šolam, čeprav vemo, da zaposluje tekstilna industrija ogromno kovinarjev oz. strojnikov, elektrotehnikov in kemikov," je menil upravni odbor sklada, saj so šolanje slednjih plačevale druge gospodarske stroke, tekstilna pa pri tem ni sodelovala.³⁹⁷

Zaradi kritik je Zvezni izvršni svet 25. februarja 1957 predlagal spremembo financiranja strokovnega šolstva. Ustanovljeni so bili enotni zvezni, republiški in občinski skladi. Polovico šolstvu namenjenih proračunskih sredstev so dobili slednji, 30% republiški, 20% pa je ostalo zveznemu. Na ta način se je število skladov zmanjšalo, višina sredstev pa je zaradi povišane stopnje prispevka močno preseгла vsoto iz prejšnjih let. To je omogočalo širjenje obstoječih srednjih šol, nakup nove opreme in gradnjo novih šol.³⁹⁸ Financiranje strokovnega šolstva iz enotnih skladov za kadre je steklo v šolskem letu 1957/58.³⁹⁹

Potrebe po večjih investicijah v šolstvo so močno izpostavili tudi v razvojnih načrtih za petletno obdobje 1957–61. Že podatek, da je 17. oktobra 1957 diskusijo o splošni porabi v zvezni skupščini začel predsednik odbora za prosveto zvezne vlade Rodoljub Čolaković, pove

³⁹⁷ AS 249, š. 115, dok. 132/250–55.

³⁹⁸ SNS, knj. IV, sv. 1, Beograd, 1957, str. 11–12 in 67; SNS, knj. IV, sv. 2, Beograd, 1957, str. 215–216; AS 223, š. 308, Zapisnik 71. seje Izvršnega sveta LS LRS, 3. 4. 1956 in Zapisnik 106. seje Izvršnega sveta LS LRS, 12. 7. 1957; UL FLRJ, XIII, št. 9, 27. 7. 1957, str. 195.

³⁹⁹ AS 223, š. 308, Zapisnik 105. seje Izvršnega sveta LS LRS, 3. 7. 1957.

veliko o pomenu, ki ga je šolstvo pridobilo v tem času. Govoril je predvsem o težavah šolstva, pri navajanju podatkov pa je uporabil podatke ankete Stalne konference mest Jugoslavije iz šolskega leta 1955/56 in podatke zvezne vlade iz šolskega leta 1957/58. Primerjava je pokazala, da se stanje v šolah zaskrbljujoče poslabšuje, saj materialna skrb ni sledila povečanemu prirodnemu prirastku prebivalstva po 2. svetovni vojni. Dodal je še, da brez povečanih investicijskih sredstev za šolstvo ni moč računati na resno šolsko reformo.⁴⁰⁰

Predvideno povečanje sredstev je zvezna vlada nakazala v načrtovanih indeksih rasti porabe proračunskih sredstev za leto 1961 na osnovo 1956: za obrambo je bil indeks 100 (torej naj teh sredstev ne bi več poviševali), za splošno potrošnjo 126,9, za negospodarske investicije pa 173,3. Sredstva za izgradnjo naj bi po vladnem mnenju sledila porastu števila učencev. Hkrati bi morala zadostovati za zamenjavo starih šolskih prostorov z novimi in za likvidacijo tretje in četrte izmene v šolah.⁴⁰¹

Čeprav je leta 1957 kazalo, da se šolstvu v kratkem obetajo vedrejši časi, do sprememb v praksi le ni prišlo tako hitro. Potrdile so se črne slutnje tistih, ki so menili, da bi morali dosledno ločevati med sredstvi za stanovanjsko gradnjo in gradnjo drugih objektov. Iz enotnih skladov za infrastrukturo so namreč večinoma najemali le kredite za gradnjo stanovanj, šole in drugi infrastrukturni objekti pa so ostali prikrajšani. Že ob razpravah o tej problematiki v zvezni skupščini so nekateri menili, da morajo ustanoviti poseben sklad za zidanje šol, 22. oktobra 1957 pa je to stališče zavzel tudi odbor za organizacijo oblasti in uprave republiškega zbora slovenske skupščine.⁴⁰²

Na stranpoti samoupravljanja pri razporejanju finančnih virov je januarja 1957 opozoril tudi predsednik Sveta za šolstvo Slovenije Milko Goršič: "Tako je Izvršni svet v razpravi z okraji pustil tudi precej sredstev okrajem za gradnjo novih šol ali pa za adaptacijo starih

⁴⁰⁰ SNS, knj. IV, sv. 6, Beograd, 1957, str. 883–889.

⁴⁰¹ Prav tam, str. 960–961.

⁴⁰² S.z. LS LRS, 3. sklic, knj. 10, Ljubljana, 1958, str. 119.

šolskih zgradb v industrijskih centrih in mestih. Izvršni svet oziroma republiški proračun ne more zapovedati oziroma predpisati okrajem, da morajo te šole graditi, pač pa vsak okraj ve, za katere šole so določena sredstva.⁴⁰³ Družbeni načrt gospodarskega razvoja Jugoslavije od leta 1957 do 1961, sprejet 3. decembra 1957, teh pripomb ni upošteval. Stanovanjske in komunalne objekte ter šolstvo je uvrščal skupaj v poglavje družbeni standard, ki je sicer izkazoval največji predvideni porast investicijskih sredstev. Toda ob tem dejansko ni zagotavljal, koliko naj bi jih namenili za gradnjo šolskih objektov.⁴⁰⁴

Sredstva iz deleža do 30% stanovanjskega sklada, ki so smela biti porabljena za komunalne objekte in šole, so se, kot so že vnaprej opozarjali posamezniki, začela prelivati v stanovanjsko gradnjo. Po besedah zvezne sekretarke za komunalne zadeve Lidije Šentjurg so v letu 1957 za stanovanjsko gradnjo porabili kar 91,6% sredstev iz sklada, v prvi polovici leta 1958 pa 90,8%.⁴⁰⁵ Za infrastrukturne objekte se je torej namesto treh desetih porabila manj kot desetina vseh investicijskih sredstev. Letne vsote investicij za prosvetne namene naj bi po prvotnih načrtih znašale 17,9 milijarde dinarjev, zvezna vlada pa je poročala, da so v te namene leta 1957 porabili le 12,6 in naslednje leto 13,55 milijarde dinarjev.⁴⁰⁶

Nekoliko ugodnejše rezultate je prineslo formiranje enotnih skladov za kadre, saj so bila sredstva v njih namenjena za strogo določen cilj, za gradnjo strokovnih šol. Število učencev v strokovnih šolah v Jugoslaviji se je povečevalo v skladu s programsko začrtanimi smernicami. V šolskem letu 1958/59 so se kapacitete strokovnih šol v primerjavi z letom 1956/57 skoraj podvojile.⁴⁰⁷ Vendar so se tudi na tem področju pojavljale težave, saj posamezni okraji (Ljubljana, Kranj, Trbovlje) v svojih proračunih niso namenili dovolj sredstev za

⁴⁰³ AS 1115, f. 38, Stenografski zapisnik 17. seje odbora za prosveto in kulturo, 24. 1. 1957, str. 3.

⁴⁰⁴ SNS, knj. IV, sv. 7, Beograd, 1957, str. 1085 in 1127.

⁴⁰⁵ SNS, knj. I, sv. 3, Beograd, 1958, str. 381.

⁴⁰⁶ SNS, knj. II, sv. 2, Beograd, 1959, str. 259.

⁴⁰⁷ SNS, knj. I, sv. 3, Beograd, 1958, str. 354–355.

osnovno vzdrževanje šol (osebni in funkcionalni izdatki) in so skušali ta denar prelini iz sklada za kadre, ki je bil namenjen zgolj za investicije. Del sredstev sklada za kadre v Sloveniji pa je bil leta 1957 blokiran in jih ni bilo moč izkoristiti.⁴⁰⁸

Poleg iskanja odgovora na vprašanje, kako povečati višino sredstev za šolstvo, so začeli iskati odgovor tudi na vprašanje, kako ta sredstva čim bolj racionalno porabiti. Društvo arhitektov Slovenije je v dneh od 21. do 25. februarja 1954 priredilo razstavo "Od stare k novi šoli" in pripravilo posvetovanje arhitektov, pedagogov in zdravnikov o gradnji sodobnih šolskih prostorov. Kljub temu, da ni prišlo do predvidene ustanovitve meddruštvene republiške komisije za šolske gradnje, je Slovenija že s samim posvetom za dve leti prehitela ostale republike.⁴⁰⁹

Na zvezni ravni so namreč začeli razmišljati o tej temi šele leta 1956, prve konkretnije korake pa je storil zvezni sekretariat za prosveto in kulturo. Po njegovem naročilu so septembra 1956 popisali šolske prostore v tridesetih najbolj problematičnih mestnih in industrijskih središčih. V Sloveniji so v ta popis zajeli Ljubljano, Celje, Trbovlje in Jesenice. V njih so anketirali 97 šol, ki so imele skupno le 70 stavb. V petdesetih je delovala le ena šola, medtem ko sta 27 stavb uporabljali po dve, 10 poslopij so uporabljale hkrati tri šole, tri stavbe pa so bile zabeležene celo v kategoriji, da jih uporablja štiri ali več šol. Primerjava z letom 1955/56 (iz omenjene ankete Stalne konference mest Jugoslavije) je pokazala zaskrbljujoče poslabšanje razmer:⁴¹⁰

Šolske zgradbe po številu izmen v vzorčnih štirih mestih

šolsko leto	ena	dve	tri	štiri
1955/56	27	70	3	–
1957/58	20	63	16	1

⁴⁰⁸ S.z. LS LRS, 3. sklic, knj. 10, Ljubljana, 1958, str. 98–99 in 105–106.

⁴⁰⁹ Poročilo Zavoda, II, št. 1, oktobra 1956, str. 21–22; AS 250, š. 28, dok. 1051/24–56.

⁴¹⁰ Poročilo Zavoda, IV, št. 1, 1. 7. 1958, str. 19–20.

Zaradi prevelikega števila izmen v posameznem prostoru je dnevno v eni učilnici tudi več kot 200 učencev nabiralo nepotrebno znanje, toda preobremenitev prostorov je botrovala hitrim okvaram in poškodbam pohištva in opreme. Povprečna površina učilnice na enega učenca se je v teh dveh šolskih letih zmanjšala z 1,12 na 1,04 m², kar je bilo daleč pod normativom 1,8 m² na učenca. Toda v primerjavi z jugoslovanskim povprečjem je bil položaj v Sloveniji še vedno "najugodnejši", saj so bili drugod prostori še bolj natrpani.⁴¹¹

V Sloveniji je koordinacijo pri načrtovanju dela med preds tavniki različnih strok prevzel Zavod za proučevanje šolstva. Letu 1957 je pripravil več seminarjev, ki so se jih udeležili pedagogi, arhitekti, ekonomisti, tehniki, zdravstveni delavci in drugi. Na temelju pogovorov in različnih stališč so sestavili elaborat o okvirnih smernicah za gradnjo novih obveznih šol v Sloveniji, ki ga je Svet za šolstvo obravnaval 13. februarja 1958.⁴¹² Ob predstavitvi stališč na seji sveta za šolstvo je Rajko Pardubsky omenil, da se sestavljalci okvirnih smernic zavedajo, "da so ti normativi okvirni in začasni", saj naj bi se položaj iz leta v leto izboljševal.⁴¹³ Zdravnik Pavel Lunacek je nato pojasnil, da so zaenkrat izhajali iz načela, naj bi bilo v vsakem razredu po 40 učencev in bi na posameznika odpadlo po 1,5 m² prostora, da pa predvidevajo, da bodo kasneje normativ dvignili na 30 učencev v učilnici in naj bi odpadlo 2,0 m² na učenca.⁴¹⁴ V razpravi so člani sveta opozarjali, da je treba dolgoročno gledati na višanje normativov, da je treba misliti na boljšo osvetljenost učilnic z naravno svetlobo itd., nato pa potrdili elaborat Zavoda za proučevanje šolstva.

Elaborat je bil osnova za izdelavo načrtov novih šolskih prostorov. Slovenska stališča glede načrtovanja šolskih stavb so bila v širši obliki predstavljena maja 1958 na posvetovanjih v Ljubljani, slovenski predstavniki pa so o njih govorili tudi na 1. kongresu arhitektov FLRJ, ki je potekal od 12. do 14. junija 1958. Večina referen-

⁴¹¹ Prav tam.

⁴¹² Prav tam, str. 11.

⁴¹³ A SŠM, š. 208, m. 10, Stenografski zapisnik 9. seje Sveta za šolstvo LRS, 13. 2. 1958, str. 4.

⁴¹⁴ Prav tam, str. 5.

tov na kongresu je bila prav iz Slovenije. Na kongresu so nasploh veliko pozornosti namenili problematiki šolske gradnje in ustanovili komisijo za gradnjo šol, ki je "izrekla priznanje LR Sloveniji za njene dosedanje uspehe z organizacijo dela na področju šolske izgradnje, zaradi vključevanja vseh prizadetih strokovnjakov v takšno delo in v zvezi s sestavo smernic za gradnjo obveznih šol". Večinoma so bile slovenske smernice za gradnjo, npr. zahteve po koordinaciji vseh zainteresiranih strok, racionalni gradnji, standardizaciji gradbenih elementov in izdelavi kriterijev za projektiranje, ponovljene tudi v resoluciji I. kongresa arhitektov Jugoslavije.⁴¹⁵

Prvi pogoj za izboljšanje materialne osnove šolstva, vsaj načeloma dogovorjeno povečevanje proračunskih investicijskih sredstev za šolsko gradnjo, je bil izpolnjen leta 1957, drugi pogoj, projekti za najcenejšo, najhitrejšo in najustreznejšo gradnjo, pa je bil v precejšnji meri izpolnjen v letu 1958. Manjkal je še tretji pogoj – natančno določena mreža šol za prihodnje obdobje. Pri osnovnih šolah so bili v tem letu z oblikovanjem mreže osrednjih in zapiranjem manjših nižorganiziranih šol odgovori že na dlani, pri srednjih šolah pa so bili še daleč od rešitve. Šolski minister Vlado Majhen je zato poudaril, da ni smiselno graditi in trošiti sredstev, dokler ne bo dokončno znana mreža šol, ker jih "namreč tako prevažajo oziroma selijo iz kraja v kraj, da to ni več resna stvar".⁴¹⁶

Eden od temeljnih ciljev, da bi se izognili tretji izmeni v šolah že v obdobju 1957–60, ni bil dosežen. Po zaslugi skladov za kadre so v tem času v pogledu materialne oskrbe najbolj napredovale strokovne šole. Obdobje 1957–60 je vsekakor zabeležilo največjo rast sredstev za negospodarske investicije v času po 2. svetovni vojni, izraženo tako v relativnem (porast deleža od 19 na 30%) kot v absolutnem (od 17 na 31 milijard dinarjev, izračunano na iste cene) obsegu. V skladu s stopnjo urbanizacije in rastjo deleža mestnega prebivalstva je večina novogradenj nastajala v razvijajočih se industrij-

⁴¹⁵ Poročilo Zavoda, IV, št. 2, septembra 1958, str. 41–42.

⁴¹⁶ AS 1115, f. 38, Stenografski zapisnik 21. seje odbora za prosveto in kulturo, 11. 1. 1958, str. 13.

skih središčih. V nekaterih industrijskih središčih so se zaradi izrabe celotnih predvidenih 30% kvote iz stanovanjskega sklada šolske površine povečevale skladno z rastjo prebivalstva; to velja za Maribor in Velenje. Drugače je bilo v Ljubljani, kjer v prvih dveh letih (1957–58) niso namensko izrabljali 30% deleža sredstev za infrastrukturne objekte in se je primanjkljaj šolskega prostora v nasprotju s pričakovanji celo povečal.⁴¹⁷ Po načrtih slovenske vlade bi morali v republiki v šolske namene letno investirati 2.970 milijonov dinarjev. Dejansko je bilo v te namene porabljenih dosti manj sredstev: 1957. leta 2.220 milijonov, v naslednjih letih pa 2.084, 3.035 in 2.165 milijonov dinarjev.⁴¹⁸

Največ sredstev so porabili za strokovne in osnovne šole. Vladna podpora strokovnemu šolstvu nasproti gimnazijam je tako vidna tudi v dejstvu, da je bila ob koncu leta 1958 v Sloveniji v gradnji le ena gimnazija, ob tem pa še devet objektov za strokovne šole.⁴¹⁹ V letih 1957–60 je bil načrt investiranja v šolstvo izpolnjen 63%, pri čemer so razvidna precejšnja odstopanja po posameznih zvrsteh šol. Osnovne šole so izrabile 82% predvidenih sredstev, posebne šole 15%, učiteljsišča 9,8%, tehnične in druge šole za gospodarske in javne službe pa kar 163,9%, kar lepo ponazarja, kakšen rezultat je dajal za točno določene namene ustanovljen sklad za kadre. Največ šolskih prostorov, v katerih je pouk še potekal tudi v tretji izmeni, kar okoli tretjino vseh v Sloveniji, je ostalo v Ljubljani.⁴²⁰

Ob povečevanju deleža proračunskih sredstev za negospodarske investicije je bila največja ovira, ki je preprečevala še večji porast investicij v šolsko gradnjo, netransparentnost porabe in razpolaganja s sredstvi, ki bi jih lahko porabili za investicije v šolstvo. Miloš Žancko je na to dejstvo vnovič opozoril 20. novembra 1959 v razpravi o zakonskem predlogu financiranja stano-

⁴¹⁷ AS 1115, f. 54, Stenografski zapisnik 19. seje odbora za prosveto in kulturo, 19. 1. 1961, str. 15–17, 34–39 in 50.

⁴¹⁸ Podatki so vzeti iz Poročil Izvršnega sveta ljudske skupščine LR Slovenije, ki so objavljeni v: S.z. LS LRS.

⁴¹⁹ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 2, Ljubljana, 1959, str. 452.

⁴²⁰ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 8, Ljubljana, 1961, str. 337.

vanjske gradnje.⁴²¹ Če bi hoteli dejansko pospešiti gradnjo šolskih prostorov, bi morali ustanoviti posebne sklade za šolstvo in ločiti sredstva za stanovanjsko in za šolsko gradnjo. Tako bi bila slednja lahko porabljena zgolj in samo v te namene. Zvezna vlada je po večkrat ponovljenih pripombah začela pripravljati tovrstne zakonske spremembe ob koncu petdesetih let, da bi bili veljavni že v novem družbenem načrtu za obdobje 1961–65.

Nov sistem financiranja šolstva je bil uzakonjen s sprejemom Temeljnega zakona o financiranju šolstva 28. decembra 1960. V njem so bili upoštevani tudi predlogi, ki so jih ob slabostih zadnjih let zahtevali kritiki prvih sprememb. Zvezni izvršni svet je pri pripravi zakona izhajal iz stališč, značilnih za uvajanje komunalne ureditve. Odpravil je proračunsko financiranje, uveljavil princip delitve dohodka pri sami delovni organizaciji, torej konkretno pri šoli, in poskušal s samostojnim razpolaganjem s sredstvi dodatno podkrepiti samoupravo v šolstvu. Bistvena novost zakona je bila uvedba družbenih skladov za šolstvo v vseh upravnih enotah, torej na občinski, republiški in zvezni ravni. Stopnjo prispevka za sklade je določal ustrezni upravni organ. S tem naj bi zagotovili reden dotok osnovnih in investicijskih sredstev. Posebni skladi za kadre po teh spremembah niso bili več potrebni in jih zakon ni omenjal. Druga novost zakona je bila, da je lahko poleg rednih sredstev šola pridobivala še dodatna sredstva od zainteresiranih, kar je seveda bolj kot za splošnoizobraževalne veljalo za strokovne šole, ki so zaradi tega lahko obdržale nekoliko boljši finančni položaj. Z vsemi sredstvi, rednimi in izrednimi, je samostojno razpolagala šola oziroma njen organ družbenega upravljanja. Zakon je predpisal tudi obvezna amortizacijska sredstva. Dopusčena je bila možnost uvedbe šolnine, kar pa seveda ni veljalo za obvezno šolstvo. Novi sistem je šolam dopuščal, da so v svojih pravilnikih določile tudi višino nagrad svojim delavcem.⁴²²

⁴²¹ SNS, knj. II, sv. 5, Beograd, 1959, str. 891–892.

⁴²² SNS, knj. III, sv. 6, Beograd, 1960, str. 989–995 in 1151–1155; UL FLRJ, XVI, št. 53, 31. 12. 1960, str. 1017–1024.

Šole so po sprejetju zakona postale bolj samostojne pri razpolaganju z dodeljenimi sredstvi kot pred tem. V nekaterih pogledih bi lahko celo trdili, da so postale kar preveč samostojne, kar je postalo še posebej moteče pri določanju plač in nagrad učiteljev. Že slabe štiri mesece po sprejetju zakona je Edvard Kardelj omenil, da bo nujno potrebna družbena kontrola pri potrošnji šolskega denarja in naj bi čim hitreje sprejeli poseben zakon o statusu učitelja in delitvi dohodkov v šolah.⁴²³

Največja "nerazumevanja" zakona so se pojavila pri delitvi dohodka, višini minimalno dodeljenih sredstev iz šolskega sklada in načinu likvidacije skladov za kadre. Vsem pristojnim organom je zato sekretariat sveta za prosveto in kulturo Zveznega izvršnega sveta 20. februarja 1961 poslal še navodila za uresničevanje zakona. Zvezna vlada je opozorila, kaj vse je treba storiti do 1. aprila 1961, ko naj bi zakon začel veljati v celoti.⁴²⁴

V Sloveniji so 28. marca 1961 v ta namen ustanovili Sklad LR Slovenije za šolstvo. Skupaj z njim je vlada v skupščinsko proceduro poslala še predlog odloka o delu prispevka, ki naj bi pripadel občinskim skladom za šolstvo. Ta je določal, da je republiški sklad zadržal 40% šolstvu namenjenih sredstev, 60% pa jih je romalo v občinske sklade. V skladu Slovenije za šolstvo so tako združili vsa sredstva, ki so jih pred tem za šolstvo izdvajali iz proračuna, zbirali v skladu za kadre in pridobivali iz drugih virov. V predstavitvi zakona v skupščini je Ludvik Gabrovšek poudaril, da naj bi se novi predpisi o financiranju povsem vklapljali v celovitost šolske reforme: "Novi sistem delitve dohodka spreminja prosvetne delavce iz državnih uradnikov v družbene delavce. (...) Iz vsega tega je torej razvidno, da ne gre za novo tehniko financiranja, ampak gre za novo vsebino, ki spreminja šole v samostojne družbene ustanove, organom družbenega upravljanja na tem področju pa zagotavlja samostojno materialno osnovo."⁴²⁵

Leto 1957 je bilo za financiranje šolstva pomembno zaradi novih načel delitve proračunskih sredstev, leto

⁴²³ SNS, knj. IV, sv. 2, Beograd, 1961, str. 325.

⁴²⁴ AS 250, š. 31, dok. št. 287/7-61.

⁴²⁵ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 8, Ljubljana, str. 18.

1961 pa je prineslo precej otipljive in konkretne korake pri dolgoročnejšem načrtovanju materialne oskrbe šolstva. Združitev prej razdrobljenih sredstev v enoten sklad je omogočala večje investicije. Gradnja večjih objektov, za katere so se v prejšnjih letih vedno spraševali, ali so zahtevana sredstva potrebna in na razpolago, je po novem sistemu lahko stekla bistveno hitreje. Osnovne in srednje šole so dobivale denar iz občinskih skladov. Iz republiškega sklada so financirali visokošolske ustanove in posebne šole, doplačali potrebno razliko sredstev za razvoj manjšinskega šolstva, del sredstev pa so oblasti namenile še za razvoj delavskih in ljudskih univerz, študentskih domov itd.⁴²⁶ V začetku šestdesetih let je v bistveno širšem obsegu kot dotlej stekla gradnja objektov za visokošolske ustanove, tem pa je treba dodati še sredstva za potrebe novoustanovljenih višjih šol v Mariboru. Iz zveznega fonda za šolstvo je Slovenija v letih 1961–62 dobila le drobiž. Od največjega dela zveznega sklada, namenjenega razvoju šolstva v nerazvitih predelih, ni dobila ničesar. Od denarja za nabavo sodobnih učil so ustanove v Sloveniji dobile manj kot 5% v ta namen porabljenih sredstev. Edini večji porabnik sredstev zveznega sklada iz Slovenije je bilo v začetku šestdesetih let novo poslopje Visoke šole za telesno kulturo v Ljubljani.⁴²⁷

Da ima tudi novi sistem financiranja šolstva svoje slabosti, so pokazala nesoglasja med upravnim odborom republiškega Sklada za šolstvo in Izvršnim svetom Slovenije o vlogi in načinu porabe sredstev. Upravni odbor je nasprotoval prelivanju sredstev med osnovno in investicijsko dejavnostjo, s tem pa se Izvršni svet ni strinjal.⁴²⁸ Ob pripravi načrta sklada za leto 1962 se je pokazalo, da je upravni odbor sklada vedel, česa se mora bati. Določila zakona o samostojnem razpolaganju s sredstvi so si na nekaterih izobraževalnih ustanovah razlagali precej po svoje. Tako je bila prijavljena cena pedagoške ure na Pravni fakulteti kar štirikrat višja kot

⁴²⁶ AS 250, š. 28, dok. 26/545–61.

⁴²⁷ SNS, knj. V, sv. 3, Beograd, 1962, str. 354–359.

⁴²⁸ AS 250, š. 28, dok 26/149–61; AS 223, š. 308, Zapisnik 78. seje Izvršnega sveta LS LRS, 14. 7. 1961.

na Elektrotehnični fakulteti. Stroški za osnovno dejavnost (torej plače) so že v predlogih šolskih ustanov za leto 1962 narastli za 53%, temu primerno pa se je zmanjšal delež izdatkov za investicije.⁴²⁹

Kljub spremembam na boljše je bila Slovenija (in Jugoslavija) še daleč od željene preskrbe šolstva z zadostnimi sredstvi. Poleg investicij za gradnjo in osnovno dejavnost so v času šolske reforme načeli še več novih problemov, ki so prav tako zahtevali dodatna sredstva. Veliko finančnih sredstev je, denimo, zahtevalo subvencioniranje po novih učnih načrtih natisnjenih novih šolskih knjig. Pri odpravljanju teh težav je priskočil na pomoč Sklad LR Slovenije za založništvo za izdatnimi subvencijami, tako da naj bi bila po nekaterih ocenah cena šolskih knjig v Sloveniji manj pereč problem kot v ostali Jugoslaviji. Tudi spremembe v štipendijski politiki, ki so omogočale vpisovanje večjega števila mladih na srednje in visoke šole, so zahtevale dodatna sredstva. To velja tudi za skrb za zdravo prehrano mladostnikov, saj so novi normativi pri novogradnjah zahtevali tudi šolske kuhinje, tako da se je začelo povečevati število otrok, ki so malico ali celo topli obrok dobili v šoli, v kateri so preživeli dobršen del dneva.

Med učitelji nova politika financiranja šolstva, po ocenah vodstva Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, ni naletela na pretirano navdušenje. S skepto naj bi namreč ocenjevali sistem določanja osebnih dohodkov in po njihovem mnenju ne dovolj natančne določbe predpisov. Prevladalo naj bi stališče, da bi morali vsaj za osnovne šole veljati enotni predpisi pri določanju plač učiteljev, ne pa da je bila ta lahko odvisna od gospodarske razvitosti posameznih občin. Problem je bila cena šolanja otroka, ki je bila v hribovskih vaseh višja kot v urbanih centrih, pa tudi med mesti se je razlikovala. Zakon teh problemov ni odpravil, prosvetni kader pa tudi ni bil pripravljen nositi bremena povečanih stroškov na svoji šoli. Končna ocena je bila: "Predpisi ne urejajo vsega in je marsikaj prepuščeno iniciativi prosvetnih delavcev samih in odvisno od okolja. To pomanjkanje dolgoročne perspektive, ki naj bi dala

⁴²⁹ AS 223, š. 308, Zapisnik 89. seje Izvršnega sveta LS LRS, 23. 2. 1962.

odgovor na razna vprašanja, demobilizira ljudi, ki pa se zavedajo, da je prehod na novi sistem finansiranja tudi v šolstvu nujen.⁴³⁰

⁴³⁰ AS 537, f. 129, Zapisnik seje komisije za politično in idejno vzgojno delo pri glavnem odboru SZDLS, 13. 7. 1961, str. 16–17.

Reforma visokega šolstva

Ljubljanska univerza v prvem povojnem desetletju

V prvem desetletju po drugi svetovni vojni je Univerza v Ljubljani doživela precej organizacijskih, kadrovskih in študijskih sprememb, ki niso bile posledica dolgoročne vizije univerzitetne politike, temveč nedodelanih zamisli oblasti in širjenja možnosti študija na novih visokošolskih organizacijah.⁴³¹ Notranja struktura odločanja na visokošolskih ustanovah je ostajala takšna, kakršna je bila že pred vojno. Univerzo sta vodila rektor in univerzitetni senat, sestavljen iz rektorja, dekanov in njihovih namestnikov, enkrat letno pa se je na seji zbral univerzitetni svet, ki je združeval vse profesorje. S spremembami v letu 1950 se je univerzitetni senat preimenoval v univerzitetni svet. Niti odločanja je formalno držalo v rokah vodstvo univerze, ki je odločalo o vpisnih pogojih, načinu študija, kriterijih za dosego naziva univerzitetnega profesorja, kadrovski politiki in pogojih za doktorske disertacije. Do kratkih stikov v odnosih med politično in univerzitetno oblastjo je sicer prihajalo, toda dokaj avtonomni položaj univerzitetnega senata (oziroma od leta 1950 sveta) je omogočal, da politična stališča niso mogla vplivati na notranje življenje na univerzi v tolikšni meri, kot so si želeli komunistični oblastniki.

Oblastem naklonjeni kadri na univerzi v takšnih razmerah zaradi maloštevilnosti niso mogli doseči odpustitve vseh profesorjev, ki so se politično zamerili

⁴³¹ Grafenauer, *Življenje univerze*, str. 143–147; Gabrič, *Obdobje po letu 1945*, str. 17–19.

oblastem in so jim zamerili kolaborantstvo z okupatorji ali pa nepravilno razumevanje marksizma. Kot "kolaborant" je bil, denimo, večkrat omenjen predavatelj pravne zgodovine na Pravni fakulteti dr. Josip Žontar, nepravilno razumevanje marksizma pa so očitali predavatelju politične ekonomije iste fakultete Aleksandru Bajtu. Toda v obeh primerih so bili nasprotniki njune izvolitve v znanstvene nazive v univerzitetnem svetu preglasovani z glasovi profesorjev, ki jih je bolj kot politika zanimala znanost.⁴³² Do leta 1954 je univerzitetni svet ohranjal avtonomno pravico univerze, da imenuje profesorje po svojih merilih. Zaradi skromnih sredstev je bila večja težava imenovanje novih asistentov, posledica pa je bila precejšnje pomanjkanje asistentov in docentov.

Tudi v razmerju znanstvenega in pedagoškega dela na univerzi je ostajalo vodstvo univerze odločen zagovornik tradicionalnih akademskih načel. Zato so ostro nasprotovali predlogom pridružitve Višje pedagoške šole ali Zavoda za telesno kulturo univerzi, saj je šlo po mnenju vodstva univerze v obeh primerih za ustanove bolj pedagoškega kot pa znanstvenega značaja in temu primerno se je tudi delo na teh ustanovah precej razlikovalo od dela na univerzi.⁴³³

Kot naročena je univerzitetnim oblastem prišla tudi reorganizacija univerze ob koncu leta 1949; izvedba določil nove zakonodaje se je zavlekla tja do srede leta 1950. Iz sklopa univerze je bila izločena Tehniška fakulteta, ki se je preoblikovala v Tehniško visoko šolo s šestimi fakultetami (za arhitekturo, za elektrotehniko, za gradbeništvo in geodezijo, za kemijo, za rudarstvo in metalurgijo in za strojništvo). Kontinuiteto je nadaljevala Univerza s štirimi fakultetami (ekonomsko, pravno, filozofsko in prirodoslovno-matematično). Poleg tega je bila v Ljubljani ustanovljena še Medicinska visoka šola z dvema fakultetama (medicinsko in stomatološko), ki sta bili prej del enotne Medicinske fakultete. Zunaj

⁴³² ZAMU, Zapisniki, knj. 8, Zapisnik izredne seje univ. senata, 26. 8. 1946; ZAMU, Zapisniki, knj. 10, Zapisnik redne seje univ. sveta, 23. 2. 1951. Več o tej problematiki glej: Gabrič, Odpuscanje profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov.

⁴³³ ZAMU, Zapisniki, knj. 10, Zapisnik redne seje univ. sveta, 14. 5. 1952 in Zapisnik 4. izredne seje uni. sveta, 23. 4. 1953.

teh treh združenj so ostale Agronomska in gozdarska fakulteta ter Teološka fakulteta, ki je sprva delovala kot javna ustanova, a je 30. junija 1952 zgubila pravico javnosti. V Ljubljani so tako v letih 1950–54 obstajala tri visokošolska združenja, ki so jih vodili trije rektorji. Majhne fakultete, homogena združenja in enotnost znanstvenega in pedagoškega dela so bili po okusu univerzitetnih profesorjev.⁴³⁴ Novembra 1951 je rektor univerze dr. Gorazd Kušej omenil: "(...) razlog, da se je delo na univerzi umirilo in pokazalo pozitivne uspehe, je gotovo podan v reorganizaciji našega visokega šolstva. Ko se je bivša tehnična fakulteta ločila od univerze, je le-ta postala bolj homogena in je vsled tega bilo mnogo lažje približati probleme posameznih fakultet in jih obravnavati pod skupnimi vidiki. Če so težnje po zopetni strnitvi slovenskega visokega šolstva, bo morala pobuda za to vsekakor priti od visokošolskih zavodov, ki so danes od univerze ločeni in še potem bo treba dobro premisliti organizacijske osnove, na katerih bi mogla taka zopetna strnitev postati koristna."⁴³⁵

Rektor je imel v univerzitetnem svetu, sestavljenem izključno iz univerzitetnih profesorjev, močno podporo. Ko je npr. rektor oktobra 1950 bojkotiral sejo na Ministrstvu za znanost in kulturo Slovenije, na kateri so govorili o univerzitetni problematiki, ker je bila sklicana brez predhodnega dogovora z vodstvom univerze, je univerzitetni svet ocenil, da "je bil postopek tov. rektorja popolnoma pravilen, da je njegova reakcija na nepravilni postopek ministrstva bila celo zelo mila in taktna, da bi tak postopek zaslužil ostrejšo obliko grajanja".⁴³⁶

Enotna stališča univerzitetnih oblasti so ob načrtovanju šolske reforme naletela na vse močnejše pritiske oblasti. Komunistični ideologi so se ob tem spraševali, kako na formalno demokratični način preoblikovati univerzo in ustvariti sistem, ki bi omogočal uveljavljanje njenih stališč tudi v visokem šolstvu. Do hujših zaostrovanj, ki so nakazala, da bo tudi reforma visokega šolstva

⁴³⁴ ZAMU, Zapisniki, knj. 10, Zapisnik izredne seje uni. sveta, 31. 5. 1950.

⁴³⁵ ZAMU, Zapisniki, knj. 9, Zapisnik 2. redne seje univ. zbora, 15. 11. 1951.

⁴³⁶ ZAMU, Zapisniki, knj. 10, Zapisnik izredne seje univ. sveta, 21., 24., 26., 27. in 31. 10. 1950.

potekala v konfliktnem vzdušju med stroko in politiko, je prišlo pred študijskim letom 1953/54. Poleti 1953 je zvezna vlada poslala v razpravo predlog novega zakona o univerzah, a določila zelo kratek rok za pripombe, tako da se univerzitetni svet ljubljanske univerze niti ni utegnil sestati. Zvezne oblasti so začele uvajati novo prakso, da so namreč za mnenje vprašale le vodstva društev univerzitetnih profesorjev, ne pa tudi univerz. Predsednik slovenskega Društva visokošolskih in znanstvenih sodelavcev je bil tedaj dr. Dolfe Vogelc, ki je bil kasneje glavni zagovornik sprememb na ljubljanski univerzi in so bile spremembe opravljene ravno v času, ko je bil rektor univerze. Z objavo več neupravičenih kritik na račun univerze so se v pripravo primerne vzdušja za spreminjanje temeljev visokošolskega študija vključili še časopisi, svoje pa je prispevala tudi študentska organizacija, ki je zaostрила odnos do vodstva univerze. Da ne gre zgolj za slučajnosti, je potrdila nekaj mesecev kasneje organizirana prva meduniverzitetna konferenca v Beogradu, med katero je delegacijam univerz o nujnosti sprememb v visokem šolstvu spregovoril Edvard Kardelj.⁴³⁷ Oblastni vrh je torej začel ob koncu leta 1953 načrtovati odločilni poseg, ki naj bi univerze v Jugoslaviji bolj odprla za mnenja in ideje vladajoče stranke in njene ideologije.

Prvi povojni jugoslovanski zakon o univerzah je zvezna skupščina sprejela 12. junija 1954. Ob pojasnjevanju načel zakona je Rodoljub Čolaković poudaril, da je prvenstvena naloga univerz, kljub njihovem znanstvenemu delu, izobraževanje visoko kvalificiranih kadrov. Zatrnil je, da "univerze še vedno niso dovolj povezane s prakso" in da "znanost izgublja svoj pomen, če ni povezana s prakso, s potrebami družbe". Kritiziral je del proforskega kadra, ki se je "v imenu svobode znanosti in avtonomije univerze" zanimal le za svoje delo. Kot drugi problem je Čolaković omenil materialno osnovo univerz, kot tretjega pa predolgo povprečno študijsko dobo od vpisa do diplomiranja. Najdlje se je zadržal pri novosti, ki jo je prinesel zakon, pri družbenem upravljanju

⁴³⁷ ZAMU, Zapisniki, knj. 10, glej seje univerzitetnega sveta od 15. 9. 1953 do 22. 2. 1954.

nju. Ocenil ga je kot nujno potrebnega, še posebej pri reševanju osrednjega kulturnega problema časa, šolske reforme. Med naštevanjem pristojnosti novih organov, univerzitetnih in fakultetnih svetov, je omenil, da naj bi bilo težišče dela na fakulteti, univerze pa naj bi bile le nekakšen koordinator dela. Čolaković je ostro nasprotoval stališčem, izraženim v razpravah o predlogu zakona, da naj bi zakon kršil avtonomijo univerze, toda njegov ugovor tem trditvam je bil precej neprepričljiv. Ob koncu je omenil, da bodo morale republike na osnovi zveznega izdati še republiške zakone.⁴³⁸

Zakon je posegel v način odločanja na univerzah. Najpomembnejši organi so postali univerzitetni in fakultetni sveti, v katerih so bili zastopani predstavniki fakultet in oblastnih struktur. Število slednjih je določala republiška skupščina, ki je izhajala iz načel družbenega upravljanja v šolstvu in tudi na univerzi uzakonila stanje, da so lahko "politično" imenovani člani preglasovali univerzitetne predstavnike. Rektorji in dekani so postali bolj predstavniško telo, ki so jih volili sveti, ni pa jih bilo treba več potrjevati. Za docente in izredne profesorje so uvedli obvezno reelekcijo, predpisi o kvalifikacijah profesorjev pa so bili kompromis in poenotenje za celotno Jugoslavijo. Na ljubljanski univerzi je moral imeti do leta 1954 univerzitetni profesor doktorat in habilitacijo, zakon pa je, zaradi kadrovskih težav novoustanovljenih visokošolskih organizacij, zahteval zgolj eno ali drugo in ne obojega.⁴³⁹

Kako so osnutek zakona ocenjevali na ljubljanski univerzi, nam kaže stališče rektorja dr. Frana Zwittera iz aprila 1954. Rektor je bil po njegovem mnenju zgolj še "nekak sekretar ali referent", univerzitetna uprava kot avtonomni organ (pravzaprav tisto, kar je bil do leta 1954 univerzitetni svet) pa je imela premalo pristojnosti v primerjavi z univerzitetnim svetom. Z reelekcijo so se na univerzi načeloma strinjali, ne pa tudi z zahtevami po lažjih disertacijah, ki bi "mogle imeti za posledico občutno znižanje ravni doktorata". Ob koncu je dodal, da

⁴³⁸ SNS, knj. 3, sv. 3, Beograd, 1954, str. 663–672.

⁴³⁹ UL FLRJ, X, št. 27, 30. 6. 1954, str. 445–450; Grafenauer, Življenje univerze, str. 144–147.

je položaj univerz v Jugoslaviji zelo različen in mora zakon "ustvariti okvir, ki naj zadovolji težnje vseh, seveda kolikor so te težnje res utemeljene in opravičene".⁴⁴⁰ Ob sprejemanju zakona so se že tudi začela razhajati mnenja o bistvu univerzitetnega študija. Trditvam o primarno pedagoških funkcijah dela, ki so prihajale predvsem iz političnih krogov, so profesorji odločno nasprotovali, zatrjujoč, da ima študij vsekakor tudi pedagoški značaj, da pa je ravno znanstveni značaj tisto, kar jih loči od srednjih šol.⁴⁴¹

Po sprejemu zakona je slovenska oblast vnovič reorganizirala ljubljansko univerzo, že tretjič v manj kot desetletju. Izvršni svet Slovenije je 25. septembra 1954 izdal odlok, s katerim je vse fakultete (razen Teološke, ki ni več uživala pravice javnosti) združila v enotno univerzo z zgolj petimi fakultetami. Vse fakultete Tehniške visoke šole so bile združene v Tehniško fakulteto, obe fakulteti Medicinske visoke šole v Medicinsko fakulteto, Prirodoslovno-matematična in Filozofska fakulteta sta bili združeni v Prirodoslovno-matematično-filozofsko fakulteto, Pravna in Ekonomska fakulteta v Pravno-ekonomsko fakulteto, dotlej samostojna Agronomska in gozdarska fakulteta pa se je razširila in se kot Fakulteta za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo vključila v univerzo. Nehomogene in prevelike fakultete so naletele na negodovanje, saj "se veliko članov profsorskega zbora ne strinja s sedanjo združitvijo več fakultet v večje enote". Tudi novi rektor dr. Anton Kuhelj je naštel več pomislekov proti združevanju. Priprava republiškega zakona je zaradi pomislekov zastala in "začasno" obdobje se je raztegnilo na tri leta. Na sejah upravnih organov v letih 1955 in 1956 so večkrat prišle na dan zahteve po manjših fakultetah, kar je vplivalo tudi na zaostanek pri pripravi predlogov novih statutov fakultet.⁴⁴²

Dr. Jože Goričar je orisal probleme ob združevanju Pravne in Ekonomske fakultete. Izhajajoč iz pogledov,

⁴⁴⁰ Zwitter, Problemi zveznega univerzitetnega zakona, str. 5–6.

⁴⁴¹ Slovenski poročevalec, XV, št. 40, 17. 2. 1954, str. 4; Slovenski poročevalec XV, št. 53, 5. 3. 1954, str. 4. Glej še anketo Naših razgledov, 1954, št. 2, 23. 1. 1954 in št. 4, 20. 2. 1954.

⁴⁴² Rektorjevo poročilo, 1954–55, str. 1–5; Rektorjevo poročilo, 1955–56, str. 2–3 in 87–89.

kako naj bi bili usposobljeni diplomanti, je bila kombinacija sicer dobrodošla, a je ostalo odprtih preveč vprašanj, zato po Goričarjevem mnenju takšna rešitev ni bila najbolj ustrezna.⁴⁴³ Do združenja Prirodoslovno-matematične in Filozofske fakultete je bil podobno kritičen dr. Svetozar Ilesič. Opozoril je, da združevanje zaradi potreb po dvopredmetnih povezavah za srednješolske učitelje lahko pripelje do kampanjskega dela, kakršen naj bi bil uveljavljen na Višji pedagoški šoli. Naloga fakultet, je poudaril Ilesič, nikakor ni zgolj šolati profesorski kader za poučevanje v šolah.⁴⁴⁴ Še ostrejši je bil Božo Škerlj, ki je marca 1955 v Naših razgledih zapisal, da je združenje Prirodoslovno-matematične in Filozofske fakultete znak nezrele presoje in da s tem trpi ugled univerze, katere struktura se iz leta v leto spreminja.⁴⁴⁵ Sorodnih misli so bili tudi univerzitetni profesorji, ki so se odzvali na anketo Tribune, ki je bila objavljena pod zgovornim naslovom: "Upravna združitev fakultet ne prinaša koristi, ampak težave."⁴⁴⁶

Najpomembnejša novost v letu 1954 je bila izvolitev članov novih svetov, univerzitetnega in fakultetnih. Že v letu 1954 se je pokazala kasneje uveljavljena praksa, da so bili predsedniki svetov večinoma iz vrst "zunanjih" članov. Toda politične strukture so ob imenovanjih naredile malenkostno napako, saj so kot zunanje člane imenovalle tudi nekaj univerzitetnih profesorjev. Poleg tega so med odsotnimi s sej prevladovali zunanji člani. Rezultati novosti zaradi tega niso takoj prinesli pričakovanih političnih rezultatov, torej premoči "političnih" nad "strokovnimi" člani svetov.

Prvi predsednik univerzitetnega sveta je postal Boris Zihlerl, ki je o izkušnjah prvega leta po spremembi zakona 25. novembra 1955 poročal na seji izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije. Ocenil je, da "je od okrog 600 predavateljev 140 članov ZK, toda njihovega vpliva ni čutiti dovolj" Pritrdila sta mu Janez Vipotnik in Boris Kraigher, ki je omenil, "da se nam na nekaterih fakulte-

⁴⁴³ Goričar, Pred preureditvijo pravnega in ekonomskega študija?, str. 9–10.

⁴⁴⁴ Ilesič, Nekaj misli ob združitvi, str. 7–8.

⁴⁴⁵ Škerlj, Prirodoslovno-matematična in Filozofska fakulteta, str. 126–127.

⁴⁴⁶ Tribuna, V, št. 7, 2. 4. 1955, str. 1–2.

tah utrjuje sovražni kader”, pri tem pa je izrecno omenil Filozofsko fakulteto. Dodal je še, da ni treba misliti zgolj na pravilno izbiro zunanjih članov sveta, temveč tudi že na izbiro primernih dekanov. Rezultat teh ugotovitev je bil sklep, da je nujno potrebno spremeniti sestavo svetov na način, ki bo omogočal okrepitev položaja partije na univerzi. Za to nalogo so bili zadolženi Boris Kraigher, Boris Zihlerl, Janez Vipotnik in Vida Tomšič.⁴⁴⁷

Seznam načrtovanih sprememb pri delegiranju zunanjih članov v univerzitetni in fakultetne svete so pripravili v Kraigherjevem kabinetu. Iz vrst zunanjih članov svetov so bili izbrisani vsi univerzitetni profesorji, zamenjani pa so bili še tisti, ki se niso redno udeleževali sej. Razmerje med številom zunanjih in notranjih članov se je spremenilo v korist prvih. V univerzitetnem svetu je bilo npr. prej 10 : 9 za “zunanje člane”, ki pa so po novem premoč povečali na 15 : 9, pa še med prejšnjimi desetimi “zunanji” so odpadli štirje profesorji.⁴⁴⁸ Organizacijski sekretariat centralnega komiteja ZKS je ocenil, da predlagane spremembe zagotavljajo premoč zunanjih članov⁴⁴⁹ in slovenska skupščina je nato 6. marca 1956 izglasovala novosti. Že dober mesec dni pred tem je Svetozarja Ilešiča kot edinega predsednika fakultetnega sveta iz vrst profesorjev na tem mestu zamenjal politik Franc Kimovec.

Politični vrh je štel okrepitev števila zunanjih članov v svetih za bistveni pogoj, ki naj bi omogočil spreminjanje visokošolskega študija po željah vladajoče stranke. Do prvih vsebinskih razhajanj je prišlo, ko so na Univerzi nasprotovali pretiranim zahtevam po krepitvi pedagoškega značaja študija. Da pri tem oblasti ne mislijo popuščati, je februarja 1956 nakazal Boris Kocijančič, ko je odgovarjal na pripombo, da je v fakultetni svet Prirodoslovno-matematično-filozofske fakultete predlaganih preveč ravnateljev šol. Kocijančič je odvrnil: “To smo namenoma napravili zato, da se poudari pedagoški značaj fakultete.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ AS 1589, š. 7, Seja izvršnega komiteja CK ZKS, 25. 11. 1955, str. 1–2.

⁴⁴⁸ AS 223, š. 624, dok. 41/55; AS 223, š. 633, dok. 30/56.

⁴⁴⁹ AS 1589, š. 62, Poročilo CK ZKS o družbenem upravljanju, marec 1956.

⁴⁵⁰ AS 1115, f. 38, Zapisnik 12. seje odbora za prosveto in kulturo, 28. 2. 1956, str. 72–73.

V letih 1955–56 so na delo visokošolskih ustanov vplivali še nekateri zakonski akti, npr. o štipendiranju, o doktoratu znanosti, o družbenem upravljanju, o izločitvi posameznih inštitutov iz sklopa Univerze itd. Profesorji so se izrekli proti posameznim določbam zakonov in odlokov, vendar je univerzitetni svet pridno igral svojo politično vlogo in dajal pristanek novim določilom. Stališča univerzitetnih profesorjev in oblasti so se zelo razhajala tudi pri vprašanju, kako velike naj bodo fakultete. Slovenska vlada je pri tem vprašanju začela vsaj deloma popuščati in je v osnutku republiškega zakona pristala na povečanje iz petih na devet fakultet. Toda v nasprotju z univerzitetnimi oblastmi je vztrajala na stališču, da bodo morali bodoči zakonski predpisi skrajšati dobo študija in reducirati učni program.⁴⁵¹

Vodstvo univerze je s predlaganimi spremembami 5. decembra 1955 prvič seznanil Boris Ziherl.⁴⁵² Na prvi seji v novi sestavi se je univerzitetni svet sestel 4. aprila 1956. Za novega predsednika sveta je bil izvoljen predsednik Vrhovnega sodišča Slovenije France Hočevar. Že izvolitev z ogromno večino glasov (18 : 3) in dejstvo, da je Hočevar kot novoimenovani predsednik že na isti seji predlagal veliko novosti, pove, da je šlo za dobro pripravljeno politično akcijo. Pri imenovanju komisij so profesorji dodali več spreminjevalnih predlogov, ki pa niso bili sprejeti, saj so bila njihova stališča preglasovana. Tudi novoustanovljene komisije univerzitetnega sveta so bile sestavljene z večinsko zastopanostjo zunanjih članov, predsedniki komisij pa so postali ljudje, zaposleni v državnem aparatu. Zunanji člani so s preglasovanjem na tej seji uveljavili še eno novost, saj so odprli seje univerzitetnega sveta za novinarje.⁴⁵³

Po tej seji univerzitetni svet ni bil več tisto, kar je nekdaj bil. Discipliniranje zunanjih članov je omogočalo preglasovanje univerzitetnih profesorjev, ki so nasprotovali številnim zakonskim osnutkom, ki jih je v tem času pripravljala oblast in ki so se dotikali znanstvenih zavo-

⁴⁵¹ AS 223, š. 307, Zapisnik 86. seje Izvršnega sveta LS LRS, 3. 12. 1956, Zapisnik 94. seje Izvršnega sveta LS LRS, 1. 3. 1957, Zapisnik 103. seje Izvršnega sveta LS LRS, 11. 6. 1957 in Zapisnik 104. seje Izvršnega sveta LS LRS, 21. 6. 1957.

⁴⁵² ZAMU, Zapisniki, knj. 11, Zapisnik 4. redne seje uni. sveta, 5. 12. 1955.

⁴⁵³ ZAMU, Zapisniki, knj. 11, Zapisnik 6. redne seje uni. sveta, 4. 4. 1956.

dov. Svet ni sprejel posameznih predlogov univerzitetne uprave in rektorja ter ni več protestiral ali nasprotoval odločitvam vladnih ustanov. Že v naslednjih mesecih je nova univerzitetna struktura dosegla več sprememb v načinu dela vodstva univerze, ki so bile zelo všečne političnim oblastnikom. Med bolj pomembnimi je bil tudi sklep personalne komisije, ki je od januarja 1957 zahtevala za vsakega profesorja, ki je bil v postopku izvolitve v znanstveni naziv, poleg strokovne tudi moralno-politično oceno.⁴⁵⁴

Z uvedbo družbenega upravljanja na visokošolske organizacije v letih 1954–56 je Zveza komunistov Slovenije ustvarila sistem, ki ji je omogočal pridobitev formalno demokratičnega soglasja vodstva univerze za vse nadaljnje vsebinske spremembe pri načinu študija in pri organizaciji znanstvenega dela. Leta 1957 je tako lahko oblast že odkrila karte in univerzi sporočila, kaj od nje pričakuje in kakšne spremembe naj ta naredi v študijskem procesu.

⁴⁵⁴ ZAMU, Zapisniki, knj. 13, Zapisnik 9. redne seje uni. sveta, 16. 1. 1957.

Oblikovanje načel visokošolske reforme

Komisija za reformo šolstva se v svojem delu ni ukvarjala s problematiko visokega šolstva. Z njo se je srečala le v zahtevi, naj bo vpis na fakultete omogočen čim širšemu krogu mladih. Zvezna ljudska skupščina in Zvezni izvršni svet sta za analizo problematike in izdelavo načel visokošolske reforme leta 1957 ustanovila skupno komisijo, ki ji je predsedoval Krste Crvenkovski. Komisija je morala izdelati elaborate, na temelju katerih bi začrtali reformo visokega šolstva.

Kako bodo potekale spremembe v slovenskem visokem šolstvu, so zarisali na seji izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije 14. maja 1957. Boris Kraigher je razložil, da je nastal zaradi reelekcije "določen preplah na univerzi", da "je prišlo pod reelekcijo na vsej univerzi okrog 18 asistentov" in da "pretežni del teh ljudi predstavlja aktivne sovražnike socializma", da pa "bo zadevne ukrepe težko izvesti zaradi številnih intervencij itd. v njihovo korist". Zaradi pritožb študentov in profesorjev, je dodal Kraigher, bodo povečali število fakultet s petih na devet (z razbitjem Prirodoslovno-matematično-filozofske in Pravno-ekonomske fakultete v po dve in Tehniške v tri fakultete). Pri tem je poudaril, da s tem na univerzi še ne bodo zadovoljni, in dodal: "S politično akcijo pa bo treba zagotoviti izpolnitev tega predloga, ker drugače zaradi osebnih momentov, ki igrajo pri tem veliko vlogo, ne bo mogoče priti do pametne rešitve tega vprašanja."⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ AS 1589, š. 7, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 14. 5. 1957, str. 1–2.

Reorganizaciji univerze naj bi po Kraigherjevih besedah sledila reorganizacija znanstvenih zavodov, tako da bi bilo težišče dela na fakultetah pedagoški študij, znanstveno delo pa bi prenesli na inštitute, ki bi jih sicer organizacijsko vezali na univerzo. Zavedal se je, da takšna stališča ne bodo naletela na odobravanje: "Taka rešitev obeh vprašanj (reorganizacije fakultet in znanstveno-raziskovalnih institutov) bo naletela na precejšen odpor. Nujno bomo morali zagotoviti predhodno enotnost političnega vodstva, da ne bi nastopili problemi, ki bi nam onemogočili preiti na tretjo nalogo, t.j. na resno borbo za skrajšanje študija na univerzi, na reduciranje študijskih načrtov, na osvobajanje učnih programov vsega balasta, da bo tudi povprečni študent lahko končal študij v predvidenem roku." Kraigher je dodal, da je univerzitetni svet predlagal precej daljše študijske roke, od štirih do šestih let, kar zagovarjajo tudi vse jugoslovanske univerze, da pa smejo pristati le na štiri letni študij in le na medicini na petletnega: "V zvezi s tem pa nas čaka precejšnja borba z organi na univerzi, borba proti različnim intervencijam tudi iz drugih republik. To bo v nekem smislu politična akcija, ker se bomo s tem nekako vmešali v avtonomijo univerze – tu pa so ljudje zelo občutljivi. Vendar ne smemo dopustiti, da se ta vprašanja formalno demokratično rešujejo samo na univerzi, ker potem ne bomo dosegli niti reelekcije, niti ne reorganizacije fakultet, niti skrajšanja študija."⁴⁵⁶

Kraigherjeva stališča je najožje slovensko partijsko vodstvo podprlo in sklenilo, da je treba za politično akcijo aktivirati tudi Socialistično zvezo delovnega ljudstva Slovenije in komuniste med študenti in profesorji na univerzi.⁴⁵⁷ Vodstvo Socialistične zveze je o tej problematiki razpravljalo 6. junija 1957. Kraigher je razložil stališča s seje izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije in se zavzel za enotno politično akcijo, kakšnih novosti pa v razpravi ni bilo zaznati.⁴⁵⁸

Načrt, ki ga je predstavil Kraigher, je bil razdeljen

⁴⁵⁶ Prav tam, str. 3.

⁴⁵⁷ Prav tam, str. 4.

⁴⁵⁸ AS 537, š. 27, Stenografski zapiski seje predsedstva SZDLS, 6. 6. 1957, str. 1–32.

na dva dela. Pri prvem, sprejetju zakonodaje v skupščini, komunistični ideologi niso računali na resnejše težave. Drugi del pa je pomenil sprejetje univerzitetnega in fakultetnih statutov, v katerih naj bi našle svoje mesto tudi študijske novosti. Zaradi razmerja sil v svetih je partija pri teh problemih pričakovala ostrejši odpor univerzitetnih predstavnikov. Politična akcija, ki jo je omenil Kraigher, je pomenila poenotenje stališč zunanjih članov svetov, ki jih je volila skupščina, saj je bilo moč s temi glasovi preglasovati profesorski del svetov. Kraigher je v svojih besedah nakazal tudi že nekatere vsebinske spremembe v študiju. "Osvobajanje učnih programov vsega balasta" je pomenilo črtati iz študijskih načrtov predmete, ki so bili po mnenju vodilne stranke študentom nepotrebni. Črtanje bi hkrati pomenilo krajšo pot do diplome, tako da bi lahko študentje študij skrajšali za leto ali dve. Politične strukture so spodbujale tudi ustanavljanje višjih strokovnih šol, za čemer se je že skrivala zamisel o stopenjskem študiju.

Cilj sprememb je bilo skrajšanje študija, da bi lahko gospodarstvo hitreje prišlo do diplomiranih kadrov. Sredi petdesetih let je bila povprečna študijska doba od petih let na filozofski do devetih na strojni fakulteti, doba od absolviranja do diplome pa med enim in pol do treh let. Več kot polovica študentov študija ni dokončala, diplomantov pred napolnjenim 28-im letom starosti pa je bilo bolj malo.⁴⁵⁹

Prvi del načrta je po pričakovanjih potekal brez težav. Slovenska skupščina je 28. junija 1957 sprejela Zakon o Univerzi v Ljubljani. V obrazložitvi zakonskega predloga je Vladimir Krivic poudaril vse značilnosti, ki jih je za zaprtimi vrati političnim strukturam razložil Boris Kraigher. Nesoglasjem med predstavniki univerzitetnih in političnih struktur se je taktično izognil in dejal, da "univerzitetni svet na nekatera vprašanja, zlasti za vprašanja dolžine študija in števila fakultet, ni mogel najti ustrezne oziroma soglasne rešitve" in da je zato vmes posegel Izvršni svet Slovenije, dokončno pa naj bi bile te stvari rešene v statutih univerze in fakultet. Štu-

⁴⁵⁹ Virant-Zakrajšek, Visoke šole v letu 1954, str. 20; Keršmanec, Nagode, Kako dolgo študirajo naši visokošolci, str. 1–11.

denti, ki ne bodo v roku dokončali študija, je še dodal Krivic, ne bodo deležni študentskih ugodnosti.⁴⁶⁰

Zakon je določal, da sme univerzitetni študij trajati največ osem semestrov, le na medicini deset. Za določanje izjem je bila pristojna republiška skupščina. Univerzitetni profesor je moral imeti doktorat "ali pa popolno fakultetno izobrazbo in sprejeto habilitacijsko delo". Iz zveznega zakona so bile povzete tudi določbe o reelekciji za docente in izredne profesorje.⁴⁶¹

Pripombe univerzitetnih profesorjev niso kaj preveč zalegle. Rektor dr. Gorazd Kušej je, ko je bil zakonski predlog še v razpravi, predlagal daljše študijske roke "po sedanjem stanju" ter ostrejšo zahtevo za profesorje, torej doktorat in habilitacijo.⁴⁶² Univerzitetni svet je celo ocenil, da so fakultete kljub razbitju še vedno prevelike in namignil, "da bi bila idealna rešitev od univerze ločena tehniška visoka šola".⁴⁶³ Oddelek za elektrotehniko pa je pristojnim organom poslal posebno resolucijo z zahtevo po manjši in samostojni elektrotehniški fakulteti.⁴⁶⁴ Pripombe univerzitetnih profesorjev so letele tudi na določbe o podiplomskem študiju, s katerimi so se sicer načeloma strinjali. Niso pa pristajali na zahtevo, da bi zaradi podiplomskega trpel redni študij, torej predlogu, da bi del predmetov iz rednega prenesli na podiplomski študij. To je hkrati pomenilo nasprotovanje stopenjskemu študiju v obliki, kot so si ga zamišljale oblastne strukture.⁴⁶⁵

Sprejem zakona ni zaustavil kritičnih glasov. Ljubo Bavcon je v Naših razgledih zapisal, da pomeni zakon precejšen udarec za univerzo in je fakultete postavil pred velike probleme. Fakultetni sveti bodo morali, je menil Bavcon, "poiskati kompromis kompromisov", če bodo hoteli ustreči zahtevam zakona. Pomisleke je imel zlasti do razmerja med pedagoškim in znanstvenim delom, ob koncu pa se je zamislil še nad vsebino statutov,

⁴⁶⁰ S.z. LS LRS, 3. sklic, knj. 9, Ljubljana, 1957, str. 18–24.

⁴⁶¹ UL LRS, XIV, št. 23, 5. 7. 1957, str. 337–352.

⁴⁶² Kušej, Priprave na zakon o univerzi v Ljubljani, str. 518–519.

⁴⁶³ ZAMU, Zapisniki, knj. 13, Zapisnik 9. redne seje uni. sveta, 16. 1. 1957.

⁴⁶⁴ ZAMU, Zapisniki, knj. 13, Zapisnik 10. redne seje univ. sveta, 25. in 30. 3. 1957, str. 4.

⁴⁶⁵ Tribuna, VI, št. 3, 18. 2. 1956, str. 1–2; Tribuna, VI, št. 4, 7. 3. 1956, str. 1–2.

ki jih bo treba napisati: "Kakršnekoli bodo te rešitve in kolikor bodo bolj ali manj srečno zvožile med Scilo in Karibdo, nedvomno ostaja dejstvo, da sedanji fakultetni statuti ne bodo mogli rešiti temeljnega vprašanja – modernizacije univerzitetnega študija."⁴⁶⁶

Bavconovi kritiki se je februarja 1958 pridružila ocena Gorazda Kušēja: "Vse reformiranje doslednejšega študija zato nikjer ne prerašča po postavni zapovedi izsiljenega količinskega reduciranja doslednejše snovi v kakovostno spremembo. (...) Sleherni poseg v že ustaljena družbena razmerja, (...), krije namreč v sebi nekaj tveganja, zakaj nikdar ni mogoče s popolno zanesljivostjo predvideti vseh njegovih posledic."⁴⁶⁷

Nasproti kritičnim tonom je Slovenski poročevalec objavil serijo prispevkov Borisa Lipužiča, ki je nova načela študijskega dela zagovarjal z vidika novih družbenih potreb. Zavzel se je za čim hitrejši sprejem statotov, ugovore univerzitetnih profesorjev proti ostrim zahtevam zakona pa ocenil kot ne povsem upravičene. Strinjajal pa se je z zahtevo po ustrežnejši štipendijski politiki in hitrejšemu reševanju materialnih razmer študentov, ker bi brez tega štiriletna študijska doba ostala neureničljivi sen.⁴⁶⁸

Ker se je z razdelitvijo nekaterih fakultet pojavila možnost, da bi v univerzitetnem svetu dobili prevlado profesorski glasovi, je republiška skupščina že na naslednjem zasedanju sprejela Sklep o novi določitvi števila članov, ki jih izvoli Ljudska skupščina LRS v univerzitetni svet in fakultetne svete Univerze v Ljubljani. Izvolila je tudi nove člane ter tako zavarovala premoč "političnih" nad "strokovnimi" člani v svetih.

Druga sprememba, ki je nastala v organizaciji znanstvenega dela v Sloveniji, je bila ustanovitev posebnega Sveta za znanost LR Slovenije. Tudi ta novost je bila nakazana na že omenjeni seji vodstva Zveze komunistov Slovenije 14. maja 1957 v besedah o ločevanju znanstvenega in pedagoškega dela na visokošolskih zavodih.

⁴⁶⁶ Bavcon, Problemi univerze v današnji družbi, str. 600.

⁴⁶⁷ Kušej, Kriza našega univerzitetnega študija, str. 62–63.

⁴⁶⁸ Slovenski poročevalec, XVIII, št. 295, 17. 12. 1957, str. 5; št. 301, 24. 12. 1957, str. 3; št. 303, 27. 12. 1957, str. 5.

Fakultete naj bi bile zlasti pedagoške ustanove, znanstvene naloge pa bi prenesli na inštitute. Predvsem drugo zahtevo je univerzitetna uprava gladko zavrnila,⁴⁶⁹ kar pa seveda ni odvrnilo republiške skupščine, da ne bi potrdila tovrstnih določb.

Svet za znanost Slovenije se je prvič sestal 3. januarja 1958 in že na prvi seji obravnaval osnutek zakona o znanstvenih zavodih.⁴⁷⁰ Tudi pri obravnavi osnutka tega zakona so se mnenja med strokovnjaki in oblastniki razhajala. Rektor dr. Anton Kuhelj je v poročilu za leto 1955/56 o predlogu zakona zapisal, da "more po mnenju uprave ljubljanske univerze biti pri nekaterih poglavjih samo podlaga za nadaljnje delo in potrebuje nekaj korenitih sprememb". Najostreje je kritiziral zanj povsem nesprejemljive določbe: "Posebno kritično se mi zdi v tem pogledu stališče prednačrta do univerz in fakultet, ki se nikjer ne omenjajo kot znanstvene organizacije, temveč naj bi po tem osnutku nastopili samo posamezni inštituti iz njihovega sklopa kot samostojne znanstvene ustanove. (...) Kljub temu, da imajo univerza in fakultete tudi pomembne pedagoške naloge, se da pri sedanjem stanju znanosti pač z vso upravičenostjo trditi, da je uspešno vzgajanje najvišje kvalificiranih strokovnjakov na univerzah in fakultetah mogoče le tedaj, če gojijo le-te v veliki meri tudi znanstveno delo." Pripomb proforskega zbora s tem še zdaleč ni bilo konec.⁴⁷¹

Kritike je ponovil še Kuhljev naslednik na rektorskem mestu dr. Božidar Lavrič, ki je opozoril, da v načrtih "niso omenjene univerze in fakultete kot institucije, ki tudi organizirajo znanstveno delo". Prav tako se ni strinjal s predlogom, da bi inštituti dobili lastne organe družbenega upravljanja, saj je menil, da naj bi fakultetni sveti odločali tudi o delu podrejenih inštitutov.⁴⁷²

Zakon o znanstvenih zavodih, sprejet 16. januarja

⁴⁶⁹ ZAMU, Zapisniki, knj. 12, Zapisnik 11. izredne seje uni. uprave, 1. 9. 1956, str. 2–3. Glej še: Rektorjevo poročilo, 1955–56, str. 4–7.

⁴⁷⁰ Objave, IX, 1. 3. 1958, str. 5–6; S.z. LS LRS, 3. sklic, knj. 10, Ljubljana, 1958, str. 21–24 in 306–309; AS 1115, f. 38, Zapisnik 20. seje odbora za prosveto in kulturo, 20. 11. 1957.

⁴⁷¹ Rektorjevo poročilo, 1955–56, str. 4–7.

⁴⁷² Rektorjevo poročilo, 1956–57, str. 8–9.

1958, je izhajal iz povsem drugačnih izhodišč. Družbeno upravljanje je razširil na vse znanstvene zavode. Ustanovitelske pravice so se lahko združevale in so se za nekatere zavode razširile tudi na Izvršni svet Slovenije. Zakon ni določal, kakšna naj bi bila izobrazba znanstvenih delavcev in honorarnih uslužbencev, ker je to sodilo v pristojnost zvezne zakonodaje. Znanstveniki so imeli pomisleke tudi do politike financiranja znanosti in so izrazili željo po ustanovitvi samostojnega republiškega sklada za znanost; tedaj je obstajal le zvezni sklad.⁴⁷³

S sprejetjem temeljne republiške zakonodaje je bil zaključen prvi del nalog iz Kraigherjevega referata s seje najožjega vodstva Zveze komunistov Slovenije maja 1957. Ustvarjena je bila možnost "demokratskega" sprejema nadaljnjih podzakonskih aktov v vodstvenih univerzitetnih telesih in sprejeta so bila zakonska določila, ki so omogočala "ločevanje" pedagoškega in znanstvenega dela ter odiranje humanistike na stranski tir. Preden je slovenska partija pristopila k vsebinskemu preoblikovanju univerze, si je zagotovila še podporo z dveh pomembnih univerzitetnih funkcij, podporo rektorja in univerzitetnega sekretarja. Najprej je bil izkušeni univerzitetni sekretar Boris Trampuž imenovan na nominalno visoko mesto generalnega konzula v Celovcu. Na njegovo mesto je bil decembra 1957 imenovan politično lojalni Lojze Piškur.⁴⁷⁴ S študijskim letom 1958/59 pa je mesto rektorja za tri leta zasedel predavatelj socialno-ekonomske statistike in demografije na Ekonomski fakulteti dr. Dolfe Vogelник, ki je v vodstvu slovenske partije užival precejšnje zaupanje. Kakšno je to bilo, nam kažejo pohvalne besede Borisa Kraigherja o Vogelniku, izrečene oktobra 1959 slovenskemu političnemu vodstvu: "Pri postavitvi Vogelnika za rektorja Univerze smo imeli pomisleke, sedaj pa vidimo, da smo mu s tem dali moč in da je najboljši aktivist na Univerzi."⁴⁷⁵

Na zveznem nivoju je v tem času skupna komisija Zveznega izvršnega sveta in Zvezne ljudske skupščine

⁴⁷³ UL LRS, XV, št. 3, 23. 1. 1958, str. 46–53; AS 1115, f. 38, Zapisnik 21. seje odbora za prosveto in kulturo, 11. 1. 1958, str. 23–29; Objave, IX, št. 1, 1. 3. 1958, str. 6.

⁴⁷⁴ ZAMU, Zapisniki, knj. 13, Zapisnik 14. redne seje uni. sveta, 28. 12. 1957.

⁴⁷⁵ AS 1589, š. 14, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 30. 10. 1959, str. 7.

pripravila izhodišča visokošolske reforme. Dan po izglasovanju Splošnega zakona o šolstvu je 26. junija 1958 zvezna skupščina sprejela še Priporočilo o ustvarjanju nadaljnjih pogojev za redno izobraževanje visokokvalificiranih strokovnjakov na fakultetah. Krste Crvenkovski je v predstavitvi Priporočila o ustvarjanju nadaljnjih pogojev za redno izobraževanje visokokvalificiranih strokovnjakov na fakultetah od jugoslovanskih univerz zahteval skrajšanje študijske dobe, zmanjšanje študijskih programov, možnost izdajanja različnih vrst diplom, kar je pomenilo zahtevo po stopenjskem študiju, podaljšanje študijskega leta itd.⁴⁷⁶

Z določbami zveznega priporočila je skušal jugoslovanski vrh ustvariti predvsem pogoje, ki bi čim večjemu številu študentov omogočali krajšo pot do diplome, kajti Jugoslavija potrebuje "čedalje več raznovrstnih visokokvalificiranih strokovnjakov, ki jih pripravljajo fakultete, zlasti tistih, ki se pripravljajo na tehniških, kmetijskih in gozdarskih fakultetah". To naj bi dosegli s skrajšanjem študija na največ štiri leta, izjemoma za določene fakultete na pet. Na fakultetah bi morali začeti z uvajanjem različnih oblik študija, poleg rednega še s specializacijo, izpopolnitvami in podiplomskim študijem. Učne načrte bi morali prilagoditi kriterijem, ki bi študentom dejansko omogočili diplomirati v predpisanih rokih.⁴⁷⁷

Na ljubljanski univerzi so organi družbenega upravljanja ta stališča upoštevali že ob pripravi statutov univerze in fakultet, saj je to od njih zahteval leta 1957 sprejeti republiški zakon o univerzi v Ljubljani. Pri tem pa so nastali v dotedanjem povojnem obdobju najbolj odmevni javni spori med univerzitetnimi profesorji in političnimi strukturami.

Pri sestavi univerzitetnega statuta ni bilo težav, saj je bila univerza v novem sistemu le koordinator, ne pa nosilec dejavnosti. So pa skozi določbe statuta profesorji uspeli uveljaviti zahtevo po podaljšanju študija za šest mesecev, po vpeljavi t.i. absolventskega staža.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ SNS, knj. I, sv. 2, Beograd, 1958, str. 212–215.

⁴⁷⁷ UL FLRJ, XIV, št. 26, 2. 7. 1958, str. 691.

⁴⁷⁸ ZAMU, Zapisniki, knj. 13, Zapisnik 16. redne seje uni. sveta, 25. 3. 1958, str. 2; Rektorjevo poročilo, 1957–58, str. 7–8.

To je bil eden od redkih primerov popuščanja oblastne strukture, saj ga je slovenska skupščina 30. junija 1958 sprejela kot dopolnitev republiškega univerzitetnega zakona.⁴⁷⁹

Toda tako univerzitetni kot fakultetni statuti niso bili sprejeti v šestih mesecih po sprejemu republiškega zakona. Uresničila se je Kraigherjeva napoved, da bodo naleteli na močan odpor univerzitetnih profesorjev. Ti so stežka pristajali na krčenje učne snovi, na črtanje nepotrebnih predmetov (pri tem je bila na prvem mestu vedno omenjena zgodovina), na zahteve po črtanju diplome kot obveznosti študenta in na vnašanje novega besednjaka, ki ni izhajal iz ustaljenih akademskih navad, npr. uvajanje izraza skupina predmetov namesto katedra. Toda večina zunanjih članov je s preglasovanjem zlahka uveljavljala stališča, ki so nastala zunaj univerze.

Na univerzitetnem svetu so se notranji in zunanji člani najbolj sporekli pri statutih Filozofske fakultete in tehniških fakultet. Zelo vroče je bilo že na seji 7. maja 1958, ko so obravnavali statut Filozofske fakultete. Njeni zastopniki, med katerimi je bil najglasnejši dr. Fran Zwitter, so nasprotovali zahtevam po nadaljnjem krčenju študijske snovi, predlog uvedbe absolventskega staža tudi za Filozofsko fakulteto pa je bil s preglasovanjem zavržen.⁴⁸⁰

Do največjega zapleta pa je prišlo ob obravnavi statutov vseh treh tehniških fakultet na seji 5. junija 1958. Na njej je izjemoma manjkal le en član sveta; običajno je bilo vedno odsotnih okoli deset članov sveta! Zunanji člani so nasprotovali večini predlogov predstavnikov fakultet, ki so zahtevali, naj diplomsko delo ostane obveza študenta, naj bo študij daljši in naj ne krčijo študijske snovi še v večji meri, ker so že sami skrčili snov skoraj za četrtno. Prorektor dr. Anton Kuhelj je med vrsticami zunanje člane opozoril, naj vendarle razlikujejo med višjo šolo in fakulteto.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ UL LRS, XV, št. 22, 10. 7. 1958, str. 256.

⁴⁸⁰ ZAMU, Zapisniki, knj. 13, Zapisnik 18. redne seje uni. sveta, 7. 5. 1958, str. 4-6.

⁴⁸¹ ZAMU, Zapisniki, knj. 13, Zapisnik 20. redne seje uni. sveta, 5. 6. 1958.

Od zunanjih članov se je s pravim propagandno-političnim govorom odlikoval zastopnik študentov Adolf Vojsk, ki je dejal, da se nahajajo na razpotju, kjer ena pot vodi v staro tradicijo, druga pa prinaša spremembe osnov študija. Opreديل se je za drugo opcijo, pri tem pa neposlušne profesorje opozoril na možnosti drugačnega načina uveljavljanja političnih stališč: "Iz povojnega razvoja lahko vidimo, da ni bilo dosti storjenega na univerzi brez pritiska od zunaj."⁴⁸² Po diskusiji so bile s preglasovanjem sprejete zahteve politikov, temu pa je sledil še en zaplet.

V nadaljevanju se je dekan Fakultete za rudarstvo, metalurgijo in kemijsko tehnologijo ing. Viktor Fettich v imenu svoje fakultete in Fakultete za elektrotehniko in strojništvo (dekan tretje tehniške fakultete, Fakultete za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, nadaljevanju se je ni prisostvoval, njegovo stališče pa se ni kaj dosti razlikovalo od Fettichovega) izjavil, "da mora smatrati učni kolegij omenjenih fakultet dopoldansko glasovanje kot globoko nezaupnico". Brez ovinkov je omenil, "da so o problemih tehnike debatirali predvsem oni, ki se na tehnične probleme ne morejo spoznati. Vse naše delo skozi 12 let se s tem negira kot da ne razumemo o vzgoji študentov nič. (...) Čez leto ali dve se učni načrt lahko spremeni in uvede diplomsko delo. O tem bomo lahko razpravljali s sedanjim svetom ali njegovimi nasledniki, ki bodo mogoče kazali več razumevanja za probleme tehnike. Celo preglasovanje je smatrati za nezaupnico profesorjem, kot da ne vedo, kaj je tehniki potrebno." Po izjavi so Fettich in drugi predstavniki tehniških fakultet demonstrativno zapustili sejo. Preostali člani univerzitetnega sveta pa so obsodili izjavo in odhod s seje.⁴⁸³

Ob takšnih težavah je seveda reagiral slovenski politični vrh in sklenil, da ne misli popuščati željam profesorjev. Izvršni svet Slovenije je najprej na seji 13. junija 1958 zavrnil predlog statuta Filozofske fakultete.⁴⁸⁴ Da bi politično uskladili pritiske za uveljavitev svojih načel, se je še istega dne sestal izvršni komite centralnega ko-

⁴⁸² Prav tam, str. 13.

⁴⁸³ Prav tam, str. 18–19.

⁴⁸⁴ AS 223, š. 307, Zapisnik 7. seje Izvršnega sveta LS LRS, 13. 6. 1958.

miteja Zveze komunistov Slovenije in vnovič razpravljaj o univerzitetnih zadevah. Boris Kraigher je poročal, da "univerzitetni svet namreč ni uspel popolnoma prepričati fakultetnih uprav", da je krajšanje študija koristno in dodal, da so težave s tehniškimi in filozofsko fakulteto. Predlagal je, naj skupščina neustrezne predloge fakultet zavrne, pri tem pa morajo zaktivizirati tiste komuniste, "ki so pri tej nalogi popolnoma odpovedali". Ob tem je še dodal: "V zveznem merilu pa je na osnovi prakse v Sloveniji predvidena resna akcija za skrajšanje študija tudi na ostalih univerzah."⁴⁸⁵ Ljubljanska univerza je bila namreč vzorčni primer, na osnovi katerega naj bi se v naslednjih letih preoblikovale še ostale univerze v Jugoslaviji.

Po Kraigherjevih predlogih je izvršni komitee slovenske partije sklenil: "Izkoristiti je treba avtoriteto ljudske skupščine za odločno zavrnitev statuta vsem fakultetam, ki niso predvidele skrajšanja študija in njegove prilagoditve našim potrebam. Glavno besedo v tej razpravi v skupščini naj bi imel tov. France Perovšek kot predsednik univerzitetnega sveta."⁴⁸⁶

V skupščini Perovšek, tedaj sicer direktor RTV Ljubljana, ni nastopal le kot predsednik univerzitetnega sveta, temveč tudi kot predsednik skupščinskega odbora za prosveto in kulturo, ki je obravnaval statute univerze in fakultet in skupščini predlagal, ali naj jih potrdi ali zavrne. "Sprejem kandidature za predsednika sveta Univerze v Ljubljani je bila moja velika napaka",⁴⁸⁷ je leta kasneje v spominih zapisal France Perovšek. Šele kasneje je namreč izvedel, da naj bi po prvotnih načrtih to mesto zasedel Janez Vipotnik, ki pa je bil previsoko v partijskih strukturah in bi že na zunaj ustvaril vtis partijskega poseganja v avtonomne univerzitetne zadeve. Ob zapletih, ki so sledili, se je Perovšek počutil kot žrtveno jagnje, saj naj bi, kot je zapisal v spominih, ob popuščanju stališčem univerzitetnih predstavnikov eden od sodelavcev takoj obveščal Borisa Kraigherja in

⁴⁸⁵ AS 1589, š. 8, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 13. 6. 1958, str. 18-19.

⁴⁸⁶ Prav tam, str. 19.

⁴⁸⁷ Perovšek, Moja resnica, str. 241.

od njega dobil približno takšen odgovor: "France naj pri predlogu na vsak način vztraja, če pa se bo pokazalo, da bo treba popustiti, še vedno lahko rečemo, da je to Perovškova stvar."⁴⁸⁸

Univerzitetni statut je bil 9. junija 1958, torej že pred sejo izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, brez večjih problemov potrjen, saj je več pristojnosti prepuščal fakultetam. Zapletlo se je pri statutu Filozofske fakultete, ki ga je skupščinski odbor 17. maja 1958 po direktivi izvršnega komiteja slovenske partije zavrnil. Predstavniki vlade Vlado Majhen je od Filozofske fakultete zahteval, naj učni proces bolj prilagodi pedagoškim kot pa znanstvenim zahtevam. Ugovori fakultetnega predstavnika Frana Zwittera niso zalegli, saj je France Perovšek dejal, da predloga, ki ne bo upošteval pripomb vlade, ne bodo poslali skupščini v potrditev. Odbor statuta ni potrdil in je zahteval od fakultetnega sveta spremembe po izrečenih pripombah.⁴⁸⁹ Šele ko je fakultetno vodstvo v naslednjih dneh popravilo za politiko nesprejemljive določbe predloga statuta, ga je skupščinski odbor 27. junija 1958 potrdil in ga poslal v obravnavo skupščini.⁴⁹⁰ S statuti tehniških fakultet vsaj v skupščinskem odboru ni bilo tako velikih težav, saj je univerzitetni svet na svoji že omenjeni seji "prepričal" vodstva fakultet, naj upoštevajo zahteve iz političnih krogov.

Statuti so bili junija 1958 prilagojeni zahtevam politike, kar je bilo jasno razvidno tudi iz poročila odbora za prosveto in kulturo republiške skupščine. Ta je kot pohvale vredne novosti omenil diferenciacijo študija ter širjenje možnosti za uvedbo podiplomskega in izrednega študija. Kaj je pomenila diferenciacija študija, je bilo še najbolj vidno na Filozofski fakulteti, kjer je bilo po novem predvidenih približno 120 možnih študijskih kombinacij. Naštete so bile tudi pomanjkljivosti, ki so jih morali fakultetni sveti sprejeti na zahtevo oblastnih organov. Poleg statutov filozofske in tehniških fakultet

⁴⁸⁸ Prav tam, str. 244.

⁴⁸⁹ AS 1115, f. 46, Nadaljevanje 2. seje odbora za prosveto in kulturo, 17. 6. 1958.

⁴⁹⁰ AS 1115, f. 46, Nadaljevanje 3. seje odbora za prosveto in kulturo, 27. 6. 1958, str. 30–49.

je bil popravkov deležen še statut Fakultete za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo, ki je moral po mnenju slovenske vlade "bolj upoštevati socialistični razvoj kmetijstva" in predvideti več usmeritev v višjih letnikih. Skupščinski odbor za prosveto in kulturo je izrecno poudaril prvenstvo pedagoških nalog nad znanstvenimi in zahteval, da v študijskem letu 1958/59 fakultete prilagodijo študijske načrte določbam statotov.⁴⁹¹

Vse te zahteve je v skupščini 30. junija 1958 ob predstavitvi spremembe republiškega zakona (uvedbi t.i. absolventskega staža) in odloka o potrditvi statotov ponovil še France Perovšek. Ob tem se je dotaknil tudi polemike o avtonomiji univerze, ki je potekala v javnosti in so jo sprožili dogodki na univerzi: "V razpravah ob statutih je bilo večkrat poudarjeno, da je potrebno postaviti dokončno z dnevnega reda ostanke starega pojmovanja glede avtonomije univerz in svobode univerzitetnega študija. Predvojno pojmovanje tako imenovane 'avtonomije' univerz nima namreč z našo stvarnostjo nobene zveze, kajti njeno respektiranje bi na področju visokošolskega sistema samo konserviralo odnose, ki so tipični le za zaostale dežele. Naš družbeno-politični sistem danes računa na popolnoma določeno vlogo univerz, zato tudi odločilno vpliva na organizacijo, študijski sistem, režim študija in na njihov nadaljnji razvoj sploh."⁴⁹²

Perovškove besede so bile verjetno namenjene tudi medijem, saj je sprejemanje nove univerzitetne zakonodaje naletelo na živahne odmeve v javnosti. Glasove za spremembe je objavljala (poleg člankov direktivnega značaja v Komunistu) v Sloveniji predvsem Slovenski poročevalec, nasprotna stališča pa sta objavljala zlasti štirinajstdnevnik Naši razgledi, za katerega so veliko pisali univerzitetni profesorji, in list študentov ljubljanske univerze Tribuna. V polemikah so veliko razpravljali tudi o avtonomiji univerze, za začetek diskusije o tem vprašanju pa bi lahko šteli v nekoliko suhoparnem pravnem besednjaku napisan članek dr. Majde Strobl iz poletne številke Pravnika leta 1957. Orisala je novo pravno sta-

⁴⁹¹ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 1, Ljubljana, 1958, str. 285–289.

⁴⁹² Prav tam, str. 38.

nje in natančno razložila strukturo odločanja: "Ob analizi pristojnosti univerzitetnih in fakultetnih organov se pokaže tendenca, da naj spada v pristojnost družbenih organov vodstvo univerzitetne politike, odločajo o splošnih problemih glede razvoja univerze in varstvo splošnih družbenih koristi." O odnosu univerze in države pa je zapisala: "Fiziognomija teh organov bo s tem brez dvoma odvisna v glavnem od omenjenega državnega organa, ki te člane imenuje (skupščina, op.p.) in s tem lahko obdrži vpliv na vodeče organe univerze in fakultet." Kljub temu je Stroblova menila, da nove določbe še ne pomenijo avtomatično izgube samostojnosti. Nov sistem je zagovarjala z utemeljitvijo, da se s tem le "varujejo zakonitost in splošne družbene koristi".⁴⁹³

Aleksander Bajt se je aprila 1958 zavzel za nekoliko vođen študij in s tem nasprotoval stališčem o povsem svobodnem univerzitetnem študiju. Cilje, zahteve in potrebe študija naj bi načrtovali po željah tistega, ki študij plačuje iz prispevkov, torej delavstva, je menil Bajt. Dodal je, da si študent z izobrazbo pridobi monopol (v znanju), ki ga je financiral (s prispevki) nekdo drug (delavstvo).⁴⁹⁴ Bajtu je julija v Tribuni odgovoril Dušan Voglar. Ocenil je, da Bajtove kritike svobodnega univerzitetnega študija vzdržijo za čas pred vojno, da pa niso upravičene za tedanji čas, ko naj takšnega povsem svobodnega študija pri nas sploh ne bi bilo. Voglar je odločno nasprotoval togim in vsiljenim študijskim oblikam in zagovarjal neprestano iskanje ustreznih oblik študija.⁴⁹⁵

V naslednji številki Tribune je bil objavljen nepodpisani članek Avtonomija univerz, v katerem je pisec naštel več razlag tega pojma. Avtonomija univerze naj bi poudarjala samostojnost znanstvenikovega dela, od katerega družba zahteva, da svoje delo usmeri po potrebah družbe, vendar pa družba ne bi smela ovirati dela raziskovalca, četudi se ta trenutno ne bi ukvarjal z vprašanji, pred katerimi stoji družba. Pisec je menil, da naj bi družbeno upravljanje v tedanjem sistemu zagota-

⁴⁹³ Strobl, O avtonomiji univerz, str. 358-365.

⁴⁹⁴ Bajt, Svoboda univerzitetnega študija, str. 185-186.

⁴⁹⁵ Voglar, Svoboda univerzitetnega študija, str. 15.

vljalo avtonomijo univerze, saj o njej odločajo tako predstavniki univerze kot družbe. Zaključil pa je povsem v nasprotju s svojo uvodno trditvijo in se zatekel v dokaj spolitizirano razlago: "Zato moramo tudi tokrat, ko pravimo, da družbeno upravljanje omogoča univerzi popolno uresničitev svobode znanstvenega in pedagoškega dela, imeti pred očmi marksistično definicijo svobode in svobodnega delovanja. O svobodi delovanja univerze lahko torej govorimo šele takrat, ko univerza sama dojamе splošne družbene težnje in zahteve ter prične svoje delovanje usmerjati v skladu z njimi."⁴⁹⁶

Kljub ugotovitvam o odločujoči vlogi družbenih (=državnih) organov v delu univerze in solidnim analizam odnosa univerze in države, nobeden od člankarjev ni ostreje kritiziral nastalega stanja in vsaj v podtonih nakazal svojega nestrinjanja z novonastalim položajem. Potrebo po družbenem nadzoru so zagovarjali s podobno argumentacijo kot oblastni organi. Na koncu so vsi zatrdili, da položaj univerze odgovarja socialističnim družbenim odnosom, ki zahtevajo nadzor družbe nad delom znanstvenih ustanov. Nekoliko nenavadno, toda resnično – edini, ki je neposredno omenil, da gre za poseganje v avtonomijo univerze, je bil predsednik slovenske vlade Boris Kraigher; toda teh besed javnost seveda ni slišala, saj jih je izrekel na varnem mestu za strogo zaprtimi vrati na seji najpomembnejšega političnega organa v Sloveniji.

Vodstvo univerze se je na pritiske odzvalo precej drugače kot dobršen del njenih profesorjev. Rektor dr. Dolfé Vogelnic se je v intervjuju Slovenskem poročevalcu zavzel za vse predlagane spremembe in menil, da v iskanju novih poti, ki jih narekuje socialistična stvarnost, "nimamo prav nobene potrebe in vzroka biti posebno konservativni".⁴⁹⁷ Očividec univerzitetnega dogajanja "od znotraj" in pisec pregleda dotedanje povojne univerzitetne zgodovine dr. Bogo Grafenauer pa je desetletje kasneje zapisal: "Že izvajanje določb republiškega zakona je pripeljalo do ostrih konfrontacij v univerzitetnem svetu, v katerih so zunanji člani z dvotretjinsko

⁴⁹⁶ Tribuna, VIII, št. 13, 19. 8. 1958, str. 6.

⁴⁹⁷ Slovenski poročevalec, XIX, št. 253, 26. 10. 1958, str. 6.

večino preprosto uveljavili svojo voljo, včasih tudi proti glasovom vseh univerzitetnih predstavnikov razen rektorja.”⁴⁹⁸

Poleg pritiskov na univerzitetni in fakultetne svete je oblastna struktura uporabila še nekaj preizkušenih političnih sredstev, ki naj bi profesorje “prepričali”, da vsak odpor vodi k le še hujšim zaostrovanjem. Prav v študijskem letu 1958/59 sta nastali na Filozofski fakulteti dve večji aferi. Prva je bila ukinitvev Revije 57, ki je, gledano s partijskega ideološkega zornega kota, imela za posledico odstranitev nemarksističnih asistentov s filozofije in pritisk na mlajše intelektualce. Druga je bila afera Slodnjak, ki je imela izrazito zastraševalni značaj, saj je partijski vrh z njo skušal pokazati, kaj se lahko zgodi odkritim nemarksistom in glasnim nasprotnikom visokošolske reforme. K uveljavljanju “pravilnega”, torej marksističnega pogleda na svet naj bi pripomogla prav tako v študijskem letu 1958/59 ustanovljena Institut za sociologijo in Institut za zgodovino delavskega gibanja.⁴⁹⁹

Oblast je skrbno načrtovala spremembe, sprejete med študijskim letom 1958/59. Še pred petimi leti, pred izvolitvijo prvih univerzitetnih in fakultetnih svetov, bi bile spremembe, ki bi jim nasprotoval večji del profesorskega zbora, praktično neizvedljive. Toda sprememb s tem še ni bilo konec, saj so priporočilo zvezne skupščine in statuti šele omogočili vpeljavo vsebinskih sprememb v učne programe. Bistvene spremembe bi morale biti skrajšanje časa od vpisa do diplome. To so določali že statuti, ki so podaljšali študijsko leto in odvzeli študentom, ki niso bili redno vpisani, pravico do bonitet, ki jih je prinašal status študenta, npr. do zdravstvenega varstva, materialnih sredstev ali za fante odlog služenja vojske. Druga zahteva je bila uvedba stopenjskega študija, saj so izračuni Zveznega izvršnega sveta predvidevali, da naj bi v naslednjih letih potrebovali večje število diplomantov višje kot pa visoke stopnje. Tretja zahteva, brez katere ne bi mogli uresničiti ostalih, je bilo krčenje učnih načrtov.

⁴⁹⁸ Grafenauer, Življenje univerze, str. 147–148.

⁴⁹⁹ Več o tem glej: Gabrič, Socialistična kulturna revolucija, poglavje: Obračun s humanistiko in družboslovjem (1958–1959), str. 229–302.

Uvajanje višješolskega in stopenjskega študija

Zvezna oblast je del odgovora na vprašanje, kako uveljaviti lastna stališča, videla v ustanavljanju novih višjih šol. Pristojni organi v Sloveniji nad tem niso bili najbolj navdušeni. Svet za šolstvo Slovenije se je 26. oktobra 1957 ob obravnavi Predloga sistema izobraževanja in vzgoje v FLRJ precej zadržal tudi ob vprašanju, kakšen kader naj bi sploh pridobili na višjih šolah. Tudi Bogdan Osolnik, predstavnik sveta za prosveto in kulturo zvezne vlade na tej seji, je opozoril, da obstajajo razlike med republikami v oceni, če za takšne višje kvalificirane "pogonske inženirje" sploh rabimo poseben tip višje šole. Karel Kos je na to dodal: "Tovariši iz produkcije so govorili mnogo o tem vprašanju in so ugotovili, da pri nas delajo to, kar predvidevajo za delo obratnega inženirja, že naši absolventi industrijskih šol. Elaborat pa hoče imeti še višji tip. Ker pa z našimi strokovnimi šolami lahko dosežemo tako izobrazbo, da naši absolventi lahko zasedajo mesta pogonskega inženirja, mislim, da ne bi imelo smisla ustanavljati še neke šole. To predvsem velja za Slovenijo, ne pa za vse ostale republike."⁵⁰⁰

V razpravi so opozarjali predvsem na težavo, kako v dvoletni študij spraviti tako teoretično kot praktično znanje. Večjo naklonjenost takšnim šolam je bil le v besedah predsednika Sveta za šolstvo na tej seji zaznati

⁵⁰⁰ A SŠM, š. 208, m. 9, dok. 25, Stenografski zapisnik 8. seje Sveta za šolstvo LRS, 26. 10. 1957, str. 45.

Milka Goršiča, večina pa se je le nagibala k bolj zahtevnim srednjim strokovnim šolam, ki bi jim morali dodati več teoretičnega pouka.⁵⁰¹ Svet za šolstvo Slovenije je bil torej precej skeptičen do nepremišljenega in prehitrega ustanavljanja višjih šol, za katere ne bi vedeli, kaj od njih pričakujemo: "Prav zaradi tega se mora reforma šolstva naslanjati na stvarne potrebe našega gospodarstva, ne pa ustvarjati fiktivne potrebe po takšnem kadru in s tem seveda tudi posebnem šolstvu." Ob tem se je odprlo tudi vprašanje, kakšno mesto naj bi v šolskem sistemu zavzele tovrstne šole, saj njihovi diplomanti ne bi mogli nadaljevati študija na fakultetah, ki tedaj še niso imele stopenjskega študija. Člani sveta so zato menili, da bi s temi šolami lahko počasi razbili celoten šolski sistem.⁵⁰²

Vendar to ni bila ovira, da tudi slovenska oblast ne bi podprla ustanavljanja novih višjih šol, ki so jih že snovali zlasti v Mariboru. Toda v "stari" visokošolski sistem se višje šole, kakor si jih je zamislila oblast, dejansko niso vklapljale. Fakultetni programi so dajali v prvih letnikih poudarek na teoretičnih predmetih, praktična uporaba pridobljenega znanja pa je sledila v višjih letnikih študija. V nasprotju s tem tradicionalnim sistemom naj bi na višjih šolah pridobivali predvsem praktična znanja, tako da absolventi teh šol ne bi mogli prestopiti v višje letnike fakultet, saj ne bi imeli zadovoljivega teoretičnega znanja. Zato zahteve po vpeljavi vsebinskih sprememb v programe pri univerzitetnih profesorjih niso naletele na odobravanje. Zahteve po dvo-predmetnih skupinah za pedagoške potrebe so označili za zniževanje fakultetnega dela na nivo Višje pedagoške šole, težnje po diferenciaciji kot nerazumljive, zahtevali so ostrejšje vpisne pogoje.⁵⁰³ Najbolj se je zapletlo pri vprašanju povezave ustanavljajočih se višjih šol s fakultetami, saj je to vplivalo na zahtevo po stopenjskem študiju na fakultetah in po inverziji študija, tj. po prenosu praktičnih predmetov v nižje in teoretičnih v višje letni-

⁵⁰¹ Prav tam, str. 44–49.

⁵⁰² Objave, IX, št. 1, 1. 3. 1958, str. 3–4. Glej tudi: Prosvetni delavec, VII, št. 18, 11. 11. 1957, str. 1.

⁵⁰³ ZAMU, Zapiski, knj. 15, glej seje univ. uprave v študijskem letu 1958–59.

ke študija. Pristojni organi Filozofske fakultete so menili, da nimajo z Višjo pedagoško šolo nič skupnega, vodstva tehniških fakultet pa so trdila, "da ustanavljanje višjih šol na tem področju ni potrebno, ker zadostujejo naše srednje tehnične šole, ki dajejo dobre absolvente". Če bi hoteli usklajevati kriterije, je menilo vodstvo ljubljanske univerze, bi morali tudi na višjih šolah predavati habilitirani predavatelji. Na etapni študij sta po lastnem premisleku pristali le Naravoslovna fakulteta in oddelek za stomatologijo Medicinske fakultete.⁵⁰⁴ Nestrinjanje fakultet z novimi programskimi zahtevami je imelo za posledico dejstvo, da za študijsko leto 1959/60 še niso bili pripravljene dokončni predlogi novih učnih načrtov. Poleg skrbi za padec kakovosti študija lahko v nasprotovanju spremembam s strani ljubljanske univerze zaznamo tudi kanček skrbi pred porajanjem novega močnega visokošolskega središča v Sloveniji in s tem posledično izgubljanje lastnega monopolnega položaja. Pripombe, da za Slovenijo zadostuje ena univerza in da novih šol ne rabijo, pač težko vzdržijo presojo, gledano z vidika skrbi za dvig povprečne izobrazbe državljanov.

Skupna komisija Zvezne ljudske skupščine in Zveznega izvršnega sveta za pripravo predloga reforme visokošolskega študija je delo končala do sredine leta 1959. Po priporočilu, ki ga je zvezna skupščina sprejela junija 1958, je Krste Crvenkovski 16. oktobra 1959 v skupščini predstavil še predlog za reorganizacijo univerz, visokih in višjih šol v FLRJ, ki sta ga junija oziroma septembra 1959 obravnavala pristojna odbora za prosveto in kulturo zvezne skupščine in zvezne vlade.⁵⁰⁵ Uvodoma je Crvenkovski analiziral dotedanje delo in naštel statute tistih visokošolskih zavodov, ki še niso bili sprejeti. Med temi ljubljanskih seveda ni bilo, saj je v vlogi poskusnega zajčka ljubljanska univerza v reformiranju prednjčila pred sorodnimi jugoslovanskimi ustanovami.

Cilj sprememb, je menil Crvenkovski, naj bi bil, "da omogoči povprečno sposobnemu študentu, da ob njegovem potrebnem trudu, v roku dokonča svoj študij". To

⁵⁰⁴ ZAMU, Zapisniki, knj. 15, Zapisnik 7. redne seje uni. uprave, 22. 6. 1959, str. 4–5.

⁵⁰⁵ SNS, knj. II, sv. 4, Beograd, 1959, str. 806–807.

naj bi dosegli z združevanjem sorodnih predmetov, krčenjem snovi, povečanjem deleža praktičnega dela študija na račun teoretičnega, specializacijo v višjih semestrih in zaostrenim kriterijem za vpis v naslednji letnik. Novi predpisi naj bi že dosegli ugodne posledice, saj je Crvenkovski poudaril, da je v primerjavi s prejšnjimi leti v letu 1958/59 veliko več študentov končalo obveznosti prvega letnika študija. Zato naj bi število diplomantov v naslednjih letih rastlo, a naj po izračunih zvezne vlade še vseeno ne bi zadoščalo za zaposlitev kadrovskega primanjkljaja. Crvenkovski je še predlagal, naj bi bilo pridobivanje teoretičnega znanja prihranjeno za čas podiplomskega študija. Ustvariti bi morali prožen sistem višjih in visokih šol, s tem da bi fakultete organizirale stopnjski študij in bi bila prva stopnja študija primerljiva z višjimi šolami, tretja stopnja, tj. magisterij, pa bi moral postati enakopraven del študijskega dela fakultet. Načrtovane spremembe so zahtevale inverzijo univerzitetnega študija, tj. prenos praktičnih predmetov v prva dva letnika in teoretičnih v višje letnike študija. Višje šole naj ne bi sodile v sklop univerz, visokošolske ustanove pa naj bi začeli širiti v nova središča izven obstoječih univerzitetnih mest. Študij bi morali omogočiti tudi že zaposlenim ljudem. S temi spremembami naj bi dosegli zastavljeni cilj, ki je bil povečanje števila diplomantov v Jugoslaviji od okoli 10.000 na okoli 40.000 letno.⁵⁰⁶

Vodstvo ljubljanske univerze je z novostmi ob koncu oktobra 1959 seznanil rektor Vogelник,⁵⁰⁷ ki je bil aktiven tudi v delu posebne komisije odbora za prosveto in kulturo slovenske skupščine. Ta je na temelju pripomb iz razprav poleti 1959 in referata Krste Crvenkovskega sestavila priporočilo in ga članom skupščinskega odbora predstavila 20. novembra 1959. Seji sta prisostvovala tudi predsednik univerzitetnega sveta Jože Pernuš in rektor dr. Dolfe Vogelник, ki, kot ostali člani odbora, nista imela načelnih pripomb, s tem da je slednji opo-

⁵⁰⁶ Prav tam, str. 806–816.

⁵⁰⁷ ZAMU, Zapisniki, knj. 15, Zapisnik 9. redne seje univ. uprave, 29. 10. 1959, str. 2–7; ZAMU, Zapisniki, knj. 16, Zapisnik 1. redne seje univ. sveta, 30. 10. 1959, str. 7–11.

zoril, da bo inverzija lažje izvedljiva pri tehničnih strokah, kjer na tem že delajo, da pa se pri družbenih vedah "lahko vzpostavi neko neravnovesje s teorijo". Vogelnik je še dodal, da bo pri uvajanju stopenjskega študija precej pripomogla praktična zasnovanost novih višjih šol v Mariboru.⁵⁰⁸

Sprejeto priporočilo o nadaljnji reformi visokošolskega študija na fakultetah Univerze v Ljubljani je v prvi točki zahtevalo, naj fakultete "nadaljujejo pričeto delo na nadaljnji preobrazbi visokošolskega študija tako, da bomo dobili vedno več strokovnjakov, diferenciranih po stopnji strokovnosti, po strokovni usmeritvi in specializaciji", v drugi točki pa je bila zapisana zahteva, "naj svoje učne načrte preuredijo tako, da se bodo strokovni predmeti začeli predavati že od I. letnika dalje in da bo mogoče, po potrebah prakse, v skrajšanem času v obliki prvostopnega študija vzgojiti strokovnjake z višjo strokovno kvalifikacijo". Sledili sta zahtevi po uvedbi podiplomskega študija in po usmeritvi študija, "kakor to narekujejo potrebe gospodarstva in javnih služb".⁵⁰⁹

S tem so bile "uzakonjene" zahteve po inverziji študija, stopenjskem študiju, nakazano pa je bilo tudi mesto novih višjih šol v visokošolskem sistemu. Na Univerzi v Ljubljani tovrstna stališča med profesorji niso dobila širše podpore, brez zadržkov pa jih je zagovarjal rektor. Načela visokošolske reforme so nosila v sebi mnoge pomanjkljivosti. Inverzija in stopenjski študij sta na nekaterih smereh, predvsem tehniških, omogočala, da je do diplome višje stopnje prišel tudi študent, ki sploh ni poslušal katerega od temeljnih teoretičnih predmetov. Vklapljanje višješolskih ustanov v visokošolski sistem in prestopi absolventov višjih šol v 3. letnik fakultet so pomenili korak nazaj v kakovosti dela. Stari sistem dela na Univerzi je namreč od predavateljev zahteval doktorat in habilitacijo, medtem ko to za višje šole ni veljalo. Vprašljive so bile tudi zahteve načrtovalcev visokošolske reforme, ki so pred šolske ustanove postavili zahtevo po (pre)visokem številu absolventov, a se ob tem niso

⁵⁰⁸ AS 1115, f. 46, Zapisnik 11. seje odbora za prosveto in kulturo, 20. 11. 1959, str. 33–44.

⁵⁰⁹ UL LRS, XVI, št. 37, 26. 11. 1959, str. 425.

vprašali, če za "proizvodnjo" tolikšne (hiper)produkcije diplomantov sploh obstajajo realni pogoji in če bodo ti ustrezno usposobljeni v skladu z diplomo, ki jo bodo imeli v rokah. Šolski reformatorji so torej dokaj nepremišljeno in prehitro pristali na preprosto logiko, naj ekstenzivnosti zaposlovanja v gospodarstvu sledi tudi ekstenzivnost šolanja novih strokovnjakov.

Na kritike na račun reformiranja visokega šolstva v časopisju iz leta 1959 v medijih ne naletimo. Tudi v Naših razgledih, kjer so skepso prej izrazili Fran Zwitter, Gorazd Kušej, Ljubo Bavcon in drugi, so ostali zadržani. V Delu in Naših razgledih so objavili le prispevke ljudi, ki so soglašali z zahtevami visokošolske reforme, npr. mnenja Jožeta Pernuša, Borisa Lipužiča, Lojzeta Piškurja in Staneta Meliharja. Ob koncu leta je bil v Naših razgledih objavljen še članek Krste Crvenkovskega Reforma univerze, v katerem je vnovič poudaril, da je smisel reforme, "da univerza zadovolji zahtevi po masovnem oblikovanju visokoizobraženih strokovnjakov za proizvodnjo in usposabljanju določenega odstotka diplomiranih na raven konstruktorjev, projektantov, raziskovalcev, znanstveno pedagoškega osebja in podobno".⁵¹⁰

Pridobitev visokošolske reforme je bila vsekakor širitev možnosti študija širšemu krogu ljudi. Sprva so to možnost nudile zlasti nove višje šole, ki so jih v večjem številu ustanovljali izven Ljubljane. Boris Kraigher je že februarja 1956 kot prvi omenil, da bo razvoj kulturnih ustanov pripeljal "tudi do univerze v Mariboru".⁵¹¹ Ko je bila 2. julija 1959 ustanovljena Višja komercialna šola, v zakonu še ni bil naveden sedež šole, pa čeprav so na seji slovenske vlade junija 1959 v razpravah ob pripravi zakona večkrat nakazali, da naj bi bil to Maribor. Pobuda za šolo je nastajala v dveh središčih, pri Trgovinski zbornici v Ljubljani in v hitro razvijajočem se mariborskem gospodarstvu, ki se je soočalo z največjim primanjkljajem visoko izobraženega kadra med vsemi industrijskimi središči. Po neformalnih kanalih so iz

⁵¹⁰ Crvenkovski, Reforma univerze, str. 563.

⁵¹¹ AS 537, š. 27, Stenografski zapiski seje predsedstva SZDLS, 16. 2. 1956, str. 22.

vlade pristojnim v Mariboru sporočili, da se vlada nagiba na stran Maribora. Sekretar Sveta za šolstvo Slovenije Ludvik Gabrovšek je po telefonu poklical načelnika za prosveto in kulturo okrajnega ljudskega odbora Maribor Vladimirja Bračiča in mu naročil, naj pospešijo priprave na ustanovitev šole in pripravijo predlog uredbe za šolo v Mariboru. Uredba je bila sprejeta 8. septembra 1959 in v Uradnem listu Slovenije objavljena naslednji mesec, šele v njej pa je bilo izrecno zapisano, da je Maribor dobil prvo višjo šolo.⁵¹²

Je pa bilo mesto mariborskih višjih šol bolj jasno poudarjeno novembra 1959 ob sprejemanju zakona o Višji tehnični šoli v Mariboru. Tudi pobuda za to šolo je prišla s strani gospodarstva. Predlog zanjo sta oblikovala Okrajna gospodarska zbornica in Zveza društev inženirjev in tehnikov iz Maribora, dobila pri tem podporo lokalnih političnih veljakov, ki so takoj naleteli tudi na naklonjenost slovenskega političnega vrha.⁵¹³ Na seji Izvršnega sveta Slovenije 16. novembra 1959 so člani vlade poudarili, da "bo treba šolo čimprej pretvoriti v visoko šolo ali fakulteto", da naj študij na šoli organizirajo tako, da bi lahko absolventi nadaljevali študij na fakulteti in da naj učne načrte prilagodijo nivoju znanja študentov. Slovenska vlada je Svetu za šolstvo naročila, naj takoj začne pripravljati zakon o ustanovitvi tehnične fakultete v Mariboru. Ob tem so izrecno poudarili, "da bi fakulteta v Mariboru ne bila v sklopu ljubljanske univerze, temveč da bi bila zametek nove univerze v Mariboru".⁵¹⁴ V skupščini je te podrobnosti pojasnil Vlado Majhen.⁵¹⁵

Za ustanovitev fakultete še ni bilo pogojev, je pa to vsekakor bil dolgoročni cilj slovenskih in mariborskih oblasti. Dne 26. novembra 1959 je bila kot njen predhodnik ustanovljena Višja tehniška šola v Mariboru. Mariborčani so si šteli v veliko čast, da je na slovesnost ob začetku delovanja šole 5. marca 1960 prišel osebno tudi

⁵¹² UL LRS XVI, št. 22, 16. 7. 1959, str. 213–214; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 3, Ljubljana, 1959, str. 22–23 in 253–257; AS 223, š. 308, Zapisnik 32. seje Izvršnega sveta LS LRS, 19. 6. 1959; Bračič, Nekaj dejstev in spominov, str. 90.

⁵¹³ Bračič, Nekaj dejstev in spominov, str. 91.

⁵¹⁴ AS 223, š. 308, Zapisnik 42. seje Izvršnega sveta LS LRS, 16. 11. 1959.

⁵¹⁵ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 4, Ljubljana, 1960, str. 19–21 in 234–235.

Boris Kraigher in razkril karte, ki so jih dotlej kazali le v zaprtih političnih krogih. Brez ovinkarjenja je v slavnostnem govoru javno povedal: "Višja ekonomsko komercialna in višja tehniška šola pomenita zametek bodoče samostojne univerze v Mariboru."⁵¹⁶

V razpravah o načelih visokošolske reforme je pogosto prišlo do polarizacije med mariborskimi zastopniki, ki so nove šole utemeljevali na reformnih načelih, in ljubljansko univerzitetno srenjo, ki je branila tradicionalne akademske principe. V odboru za prosveto in kulturo slovenske skupščine so bile razprave "zato zelo živahne in so se iztekle v korist Maribora", je kasneje zapisal predsednik odbora France Perovšek, ki pa je ob tem v zasebnem pogovoru načel še novo vprašanje: "Ko sem se o vsem tem ob neki priložnosti – še pred zasedanjem skupščine – pogovarjal z Borisom Kraigherjem, ki se je zavzemal za to, da bi Maribor sčasoma postal drugi slovenski univerzitetni center, sem ga vprašal ali ne bi kazalo misliti še na tretjega – koprskega ali obalnega. Odrnil je, da bi bilo to najbrž pretirano."⁵¹⁷

Možnosti študija so bile torej vse širše, toda kriteriji zanj vse nižji. Ob dotedanjih 249 stalnih učiteljih na fakultetah je bilo v študijskem letu 1959/60 na novo razpisanih kar 147 učiteljskih mest. Če bi upoštevali "stare" zahteve, tolikšnega števila primernih kadrov v Sloveniji seveda ne bi našli. Po novem pa so lahko zaposlili tudi ljudi, ki pred visokošolsko reformo ne bi mogli predavati na fakulteti.⁵¹⁸

V študijskih letih 1958/59 in 1959/60 so nekatere fakultete učne načrte že prilagodile zahtevam visokošolske reforme. Specializacijo in podiplomski študij so uvedle predvsem tehnične fakultete. S šolskim letom 1959/60 je začel veljati nov, manj zahteven način vpisovanja novincev, kar pa ni bil posrečen eksperiment, saj je manj kot tretjina kandidatov opravila sprejemni izpit.⁵¹⁹ Kljub temu se je delež brucov s srednjo strokovno izobrazbo, ki se je sredi petdesetih let gibal med 15 in

⁵¹⁶ Bračić, Ustanovitev visokošolskih zavodov v Mariboru, str. 6.

⁵¹⁷ Perovšek, Moja resnica, str. 246.

⁵¹⁸ Grafenauer, Življenje univerze, str. 149–150.

⁵¹⁹ Prav tam, str. 150–151.

20%, dvignil na več kot četrtno vpisanih v prvi letnik, temu primerno pa se je znižal delež gimnazijcev, od več kot tri četrtine na približno 65%.⁵²⁰

Na Univerzi v Ljubljani so univerzitetni in fakultetni organi do konca študijskega leta 1959/60 pripravljali nove učne načrte. Politične strukture so se zavzemale za povsem novo vsebino študijskega dela z več prakse in manj teorije, zlasti na tehničnih fakultetah, medtem ko so prvotni predlogi univerzitetnih organov predvideli le malenkostno reformiranje. Pretiranim spremembam so nasprotovali pri študiju gradbeništva in gozdarstva, za medicino (brez stomatologije) pa se je že pokazalo, da večjih sprememb ne bo. Profesorji so zahtevali, da se reformnih načel ne morejo povsem držati, ker je predznanje vpisanih v prvi letnik po novih vpisnih pogojih različno in vsi niso sposobni dokončati višjestopenjskega študija v dveh letih. Člani odbora za prosveto in kulturo ljudske skupščine, ki so nadzorovali potek reforme visokega šolstva, so zato celo razmišljali o dveh vzporednih študijskih smereh, eni za maturante gimnazij in eni za tiste iz srednjih strokovnih šol. Do razhajanj je, po pričakovanju, prihajalo tudi pri obravnavi vloge nekaterih teoretičnih predmetov. Univerzitetni profesorji so seveda zagovarjali stališče, da brez njih ne gre, v nasprotju z njimi pa so nekateri načrtovalci reforme menili, da bi lahko vsaj del teh predmetov preselili na tretjo stopnjo študija.⁵²¹

Iz razprav o že opravljenem delu je bila v političnih strukturah vsekozi razvidna vloga mariborskih višjih šol kot sredstva pritiska na ljubljanske fakultete. Od tam pa so prihajali očitki, da nekateri predlogi organizacije dela na mariborskih višjih šolah ostro nasprotujejo značaju visokošolskega študija. To naj bi veljalo za zahteve po črtanju posameznih teoretičnih predmetov ali pa za vpisni sistem, po katerem bi se lahko na nekatere smeri vpisovali le ljudje z nekajletno prakso in bi torej to bile le šole za izredni, ne pa tudi za redni študij. V slovenski skupščini je Tone Kropušek ocenil, da "je ustanovitev

⁵²⁰ Keršmanec, Vpis slušateljev, str. 4–5.

⁵²¹ AS 1115, f. 46, Stenografski zapisnik 13. seje odbora za prosveto in kulturo, 27. 4. 1960, str. 2–8; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 6, Ljubljana, 1960, str. 11–17.

višjih šol v Mariboru dala konkretne in pozitivne rezultate, ki kažejo na to, da bodo te šole pozitivno vplivale na etapni fakultetni študij, na študijske programe, na metode poučevanja, na povezavo s prakso⁵²².

Pomembna novost razprav o novih visokošolskih načelih je bila tudi ugotovitev, da je komaj tri leta stari zakon o Univerzi v Ljubljani že zastarel in da ga bo potrebno dodobra spremeniti. Ker je bil v pripravi tudi nov zvezni zakon, ki naj bi dokončno uzakonil načela visokošolske reforme, je slovenska vlada sklenila, da bo počakala na sprejem zveznega zakona in šele nato pripravila nov slovenski zakon.⁵²³

Spremembe in dopolnitve splošnega zakona o univerzah so bile sprejete 3. junija 1960. Položaj univerze je bil vse šibkejši saj so se po novem fakultete (in ostale visokošolske organizacije) lahko združevale v univerze (prej je vsaka fakulteta *morala* soditi v sklop neke univerze). Visokošolske organizacije je lahko ustanovil vsak okraj ali občina in celo tovarna. Uzakonjena sta bila tristopenjski študij in izredni študij. Za univerzitetnega profesorja ni bil več pogoj doktorat znanosti, pač pa visoka izobrazba in delovne izkušnje. Vpeljana sta bila nova naziva predavatelj in višji predavatelj, ki sta bila po stopnji izenačena z docenti in izrednimi profesorji.⁵²⁴

Pogoji za habilitacijo so bili omiljeni zaradi dveh vzrokov. Prvi, praktični, je bilo že omenjeno širjenje visokošolskih ustanov, ki je zahtevalo vedno več novega kadra, takšnega z ustrežno izobrazbo po starih predpisih pa v Jugoslaviji enostavno ni bilo. Drugi razlog je bil bolj ideološke narave. V očeh oblastne strukture so bili univerzitetni profesorji eden od stebrov opozicije, zato so oblastniki poskušali povečati delež sebi naklonjenih visokošolskih kadrov. Kadrovska komisija Zveze komunistov Slovenije je pred začetkom študijskega leta 1960/61 analizirala kadrovsko problematiko na ljubljanski univerzi. Seznanila se je s pomanjkanjem

⁵²² S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 6, Ljubljana, 1960, str. 13.

⁵²³ AS 223, š. 308, Zapisnik 56. seje Izvršnega sveta LRS, 13. 6. 1960.

⁵²⁴ UL FLRJ, XVI, št. 23, 8. 6. 1960, str. 471–476; SNS, knj. III, sv. 2, Beograd, 1960, str. 368–369.

predvsem asistentskega kadra, nato pa omenila “vpliv nekaterih učiteljev, ki imajo v svoji stroki in idejnih pogledih zastarela, konzervativna stališča, ki včasih celo nasprotujejo naši ideologiji”. Kritizirala je komuniste-profesorje, ki so si premalo prizadevali, da bi bilo med asistenti več članov Zveze komunistov, a dodala, da je sestav personalnih komisij fakultetnih svetov “po lanjskoletnih volitvah fakultetnih svetov mnogo boljši kot v preteklosti”. Le dvojno ocenjevanje, strokovno v fakultetni upravi in moralno politično v personalnih komisijah, je po mnenju kadrovske komisije preveč zavleklo postopek, ki naj bi ga zato skrajšali. Vzrok za slabo zasedenost profesorskih in asistentskih mest so našli v razlikah med plačami na fakultetah in v tovarnah, saj so bile visokošolske precej nižje. Realne možnosti za zasedbo praznih mest je ponudila šele zmanjšana zahtevnost za mesto predavatelja na visokošolskih organizacijah po sprejemu dopolnil k Splošnemu zakonu o univerzah. Kadrovska komisija Zveze komunistov Slovenije je nato preko partijskih organizacij na okrajih in preko univerzitetnega komiteja Zveze komunistov nadzirala izbor kadra za približno 250 novih mest v študijskem letu 1960/61. Kljub obsežni politični akciji pa oblastna struktura z rezultati ni bila povsem zadovoljna.⁵²⁵

Okvirni načrti novih statotov večine fakultet so bili pripravljene spomladi 1960.⁵²⁶ Da ne bi kot pred leti prišlo do političnih problemov, je bila vnovič organizirana premišljena politična akcija. Okrajni komite Zveze komunistov Ljubljana je maja 1960 poročal: “Pri sestavi učnih načrtov za reformo študija na univerzi so prišla do izraza nekatera subjektivna stališča, ki izvirajo iz konzervativne miselnosti, malomeščanske kolegialnosti in oportunitizma profesorjev. Slične stvari je bilo mogoče pri tem opaziti tudi pri nekaterih zunanjih članih fakultetnih svetov. (...) Da bi bil zagotovljen enoten nastop v tej akciji, je okrajni komite ZK skupno z univerzitetnim komitejem organiziral široko akcijo. Cilj razgovora s komunisti je ta, da bi sveti in fakultetne uprave pripravile

⁵²⁵ AS 1589, š. 92, Informacije št. 123, 19. 8. 1960.

⁵²⁶ ZAMU, Zapisniki, knj. 15, Zapisnik 12. redne seje univ. uprave, 4. 2. 1960, str. 2–3, in Zapisnik 13. redne seje univ. uprave, 18. 3. 1960, str. 2–6.

vse potrebno za uvedbo prve stopnje v novem šolskem letu na večini fakultet.”⁵²⁷

Čeprav se slovenska vlada z vsemi določbami posameznih statutov ni povsem strinjala, jih je 20. julija 1960 potrdila. Na večini fakultet so uvedli stopenjski študij in povečali število usmeritev v višjih semestrih.⁵²⁸

Poleti 1960 so bile v Mariboru ustanovljene še tri višje šole, Višja agronomska, Višja stomatološka in Višja pravna šola, v Piranu Višja pomorska šola, junija 1961 pa v Mariboru še Pedagoška akademija. Ustanovitve mariborskih višjih šol so pristojni utemeljevali s potrebami gospodarstva in pomanjkanjem kadrov ter poudarjali, da ni nujno, da imajo višje šole povsem enak program kot prva stopnja ekvivalentnih ljubljanskih fakultet, da pa mora biti prestop iz višjih šol na drugo stopnjo fakultet nemoten, pri čemer bo seveda potreben še kakšen diferencialni izpit.

Pred začetkom šolskega leta 1959/60 je Vladimir Bračič, sekretar komisije za organizacijo višjih šol v Mariboru, ocenil perspektive visokošolskega razvoja v drugem največjem slovenskem mestu. Omenil je, da naj bi bili programi njihovih šol usklajeni s fakultetnimi v Ljubljani in da naj bi imeli diplomanti mariborskih višjih šol možnost nadaljnega šolanja v Ljubljani. Napovedal je, da bi se lahko višje šole preoblikovale v fakultete v treh do petih letih. Kot težavo je bolj omenjal prostorske probleme, manj pa kadrovske.⁵²⁹

Optimizem glede preraščanja višjih šol v fakultete je temeljil na novi milejši zakonodaji, saj stari predpisi ne bi dopuščali tovrstnega optimizma s tako maloštevilnim doktorskim kadrom, kot ga je na začetku imelo mariborsko višje šolstvo. V višjih šolah so slovenski politiki videli možnost hitrejšega pritoka kvalificiranega kadra v gospodarstvo in sredstvo pritiska na ljubljansko univerzo. Tudi zaradi tega so profesorji ljubljanske univerze na začetku deloma nasprotovali ustanavljanju višjih šol. Povsem drugače so reagirali predavatelji na mariborskih višjih šolah, ki so izkoristili podporo lokal-

⁵²⁷ AS 1589, š. 92, Informacije št. 115, 30. 5. 1960, str. 7.

⁵²⁸ AS 223, š. 308, Zapisnik 59. seje Izvršnega sveta LS LRS, 20. 7. 1960.

⁵²⁹ Delo, II, št. 226, 19. 8. 1960, str. 5.

ne skupnosti in gospodarstva ter Izvršnega sveta Slovenije, načrtno zastavili delo in dolgoročno gledano že trasirali pot drugi slovenski univerzi.⁵³⁰

Poleg reformnih zahtev so snovalci mariborskega visokega šolstva uvedli še nekatere novosti, ki so dokazovale, da se ne mislijo ustaviti pri že doseženem, temveč da se že pripravljajo na soočenje z novimi izzivi. "Kot izjema (med višjimi šolami, op.p.) smo v Mariboru uvedli takoj v začetku sistem elekcije in reelekcije učiteljev in v strokovne komisije vabili habilitirane učitelje iz fakultet",⁵³¹ je kasneje zapisal Bračič. Da bi lahko dobivali povratne informacije o primernosti učnih načrtov, so kmalu ustanovili tudi klube diplomantov, ki so pripravljali pogovore o novostih v stroki in potrebah delodajalcev diplomantov teh šol. "S pomočjo teh klubov in vodilnih kadrov v posameznih družbenih in gospodarskih organizacijah je bilo lažje prepričati pedagoške svete o razbremenitvi študentov preživelih ali celo abstraktnih sistemov in oblik pouka ter vnesti nova spoznanja in pobude",⁵³² je o novosti pridobivanja povratne informacije o ustreznosti učnih načrtov, ki je na ljubljanski univerzi niso poznali, presojal dr. Lujo Polanec.

Nov republiški univerzitetni zakon je bil sprejet pol leta po dopolnitvah zveznega zakona o univerzah. Tokrat, prvič v povojnem slovenskem razvoju, ni šlo le za zakon o Univerzi v Ljubljani, temveč za zakon o visokem šolstvu v LR Sloveniji, saj je določal tudi mesto umetniških akademij in višjih šol v šolskem sistemu. V posameznih določbah je bil zakon zelo ohlapen in kot takšen dobrodošel za še nedokončno oblikovane višje šole. Pomisleke proti zakonu so zato izrekli na ljubljanski univerzi, ne pa tudi na višjih šolah. Predsednik Sveta za znanost Slovenije dr. Joža Vilfan je pred sprejemom zakona omenil, da zaradi prvotnega osnutka, ki je omenjal le visoke šole, višjih sploh niso povprašali za mnenje, ker je "težnja višjih šol, da bi bile asimilirane v sistemu višjega šolstva in zato ni verjetno, da bi bili od strani

⁵³⁰ Bračič, Nekaj dejstev in spominov, str. 99–100; Raič, Velik korak, str. 99–101.

⁵³¹ Bračič, Nekaj dejstev in spominov, str. 93.

⁵³² Polanec, Deset let razvoja visokošolskih zavodov v Mariboru in reforma študija, str. 19.

višjih šol kakšni ugovori proti konceptu zakona”.⁵³³ Na sestanku predstavnikov mariborskih višjih šol so nato tudi dejansko pozdravili sprejem zakona, ki jim je odprl vrata v sistem visokega šolstva. Ob sprejetju zakona 16. decembra 1960 je Vilfan omenil: “To, da so tudi višje šole v tem sistemu, je najbolj vidna organizacijska afirmacija načela, da današnja stvarnost ne prizna, da bi se delala pregrada med vzgojo strokovnih kadrov in med vzgojo raziskovalnih znanstvenih delavcev.” Izpostavil je še “izredni študij, ki ga postavljamo v tem zakonu kot popolnoma enakovredno obliko rednemu študiju”.⁵³⁴ V zakonu je bila tudi določba, da morajo vse visokošolske organizacije prilagoditi statute določbam novega zakona v enem letu.⁵³⁵

Določbe novega oz. prvega slovenskega visokošolskega zakona so najprej izkoristili tisti, ki so se ga tudi bolj razveselili, torej Mariborčani. Pomladi 1961 so mariborske višje šole skupaj z ljudskim odborom Maribor Izvršnemu svetu Slovenije predlagale ustanovitev Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru. Po tem, ko so v marcu in aprilu razčistili vprašanje glede finančnih obveznosti ustanoviteljev, je bil 23. maja 1961 sprejet Zakon o ustanovitvi Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru. Združil je pet mariborskih višjih šol, na katerih je tedaj študiralo približno 3.000 študentov, od tega le nekaj več kot 800 redno vpisanih, prevladovali pa so izredni študentje.⁵³⁶

Ustanovna skupščina Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru je bila 9. decembra 1961, takrat pa je bilo dokončno jasno, da gre za predhodnico druge slovenske univerze. Že pred ustanovno skupščino se je Združenju kot šesta višja šola priključila še Pedagoška akademija v Mariboru, dva tedna po skupščini pa še Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru, ki je imela svoje korenine v letu 1903 ustanovljeni knjižnici Zgodovinskega društva za Spodnjo Štajersko. Za prvega

⁵³³ AS 223, š. 308, Zapisnik 66. seje Izvršnega sveta LS LRS, 25. 11. 1960.

⁵³⁴ S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 7, Ljubljana, 1961, str. 21–25.

⁵³⁵ UL LRS, XVII, št. 39, 29. 12. 1960, str. 489–495.

⁵³⁶ AS 223, š. 308, Zapisnik 71. seje Izvršnega sveta LS LRS, 14. 3. 1961 in Zapisnik 73. seje Izvršnega sveta LS LRS, 25. 4. 1961; S.z. LS LRS, 4. sklic, knj. 8, Ljubljana, 1961, str. 521–523.

predstojnika Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru je bil izbran neutrudni organizator mariborskega visokega šolstva Vladimir Bračič.

Fakultete ljubljanske univerze so v tem času pripravile nove statute po določbah zakona o visokem šolstvu v Sloveniji. Slovenska vlada je 19. julija 1961 pohvalila fakultetne in univerzitetne organe za dobro pripravljene statute, saj takšnih problemov kot pred leti tokrat ni bilo. Slovenski politiki so le nekoliko popustili pri pomenu univerze, ugotavljajoč, da je le nekaj več kot prostovoljno združenje visokošolskih ustanov: "Kljub samostojnosti fakultet je dobro obdržati formalno tradicijo, da Univerza kot taka nekaj predstavlja in je zato prav, da diplome podpisujeta rektor in dekan." Na seji Izvršnega sveta Slovenije so nato brez pripomb potrdili statute fakultet in imenovali nove zunanje člane fakultetnih svetov.⁵³⁷

Ker je postala po novem zakonu temelj visokošolske organiziranosti fakulteta, je bil statut univerze potrjen šele štiri mesece kasneje. Izvršni svet Slovenije ga je potrdil 25. novembra 1961 in nato imenoval še nove zunanje člane univerzitetnega sveta.⁵³⁸ Za pionirsko delo pri reformiranju univerz v Jugoslaviji so ljubljansko univerzo pohvalili univerzitetni komite in okrajni komite Zveze komunistov Ljubljana ter predsednik Skupnosti jugoslovanskih univerz dr. Edhem Čamo.⁵³⁹

Na začetku leta 1962 so bili potrjeni še statuti slovenskih višjih šol.⁵⁴⁰ S potrditvijo statutov, napisanih po trenutnih željah šolskih reformatorjev, je bila zaozkrožena reforma visokega šolstva. Prinesla je precej novosti, ki bi jim le težko dali enoznačno oceno. Struktura ljubljanske univerze ni bila plod stališč profesorjev, ki so zagovarjali majhne fakultete in homogeno univerzo

⁵³⁷ AS 223, š. 308, Zapisnik 79. seje Izvršnega sveta LS LRS, 19. 7. 1961.

Glej tudi; Rektorjevo poročilo, 1960–61, str. 1–8. Ob tem je treba dodati, da v času, ko je bil rektor dr. Dolfe Vogelnik, poročila rektorja več ne krasi kritična distanca do potez šolskih oblasti.

⁵³⁸ AS 223, š. 308, Zapisnik 83. seje Izvršnega sveta LS LRS, 25. 11. 1961.

⁵³⁹ ZAMU, Zapisniki, knj. 16, Zapisnik 9. redne seje univ. sveta, 22. 12. 1960, str. 3.

⁵⁴⁰ AS 223, š. 308, Zapisnik 87. seje Izvršnega sveta LS LRS, 26. 1. 1962, Zapisnik 88. seje Izvršnega sveta LS LRS, 17. 2. 1962 in Zapisnik 94. seje Izvršnega sveta LS LRS, 23. 4. 1962.

in so bili, vsaj nekateri, najbolj zadovoljni tedaj, ko je v Ljubljani obstajalo troje visokošolskih združenj. Politične strukture so prek personalnih komisij dobile nadzor nad imenovanjem visokošolskih profesorjev. O delu personalnih komisij je bila do podrobnosti obveščena kadrovska komisija Zveze komunistov Slovenije, ki je izbor potencialnih kandidatov za asistentska mesta vodila prek partijskih organizacij na okrajih in prek univerzitetnega komiteja.⁵⁴¹ Toda tudi to ni rešilo problema pomanjkanja asistentov, saj so razpisi za nekaj sto znanstvenikov hkrati zahtevali kader, ki ga Slovenija ni imela, zlasti ne ob upoštevanju tako strokovnih kot moralno-političnih norm. Na tehniki pa so zaradi nesorazmerja plač med gospodarstvom in negospodarstvom asistenti začeli zapuščati univerzo.⁵⁴²

Pomembna novost visokošolske reforme je bila pomnožitev višješolskih organizacij in njihova dislokacija iz Ljubljane. Razširitev mreže višjih šol in trasiranje poti drugi slovenski univerzi bi lahko ocenili kot korak naprej, toda ob tem je bilo narejenih kar nekaj "popustov" višjim šolam. Priznanje višješolske stopnje izobrazbe diplomantom šol z mnogo lažjimi in ožjimi učnimi načrti, preslabim profesorskim kadrom in visokim deležem študentov, vpisanih na osnovi novih lažjih predpisov, je težko oceniti zgolj kot napredek v izobraževanju. Spodbudno pa je bilo, da načrtovalci mariborskega visokega šolstva niso izkoristili vseh popustov, temveč so si pri posameznih problemih cilj zastavili višje, kot ga je od višjih šol zahtevala visokošolska zakonodaja.

Novi vpisni pogoji so olajšali pot do statusa študenta, kar pa je vplivalo na slabšo splošno predizobrazbo študentov. Narastel je delež študentov s srednjo strokovno izobrazbo, temu primerno se je znižal delež gimnazijskih maturantov, poleg tega pa so se na visokih šolah pojavili tudi posamezniki brez dokončane srednje šole. Nizanje zahtevnosti za vpis v naslednji letnik je študijska komisija univerzitetnega sveta ljubljanske univerze v za-

⁵⁴¹ AS 1589, š. 92, Informacije št. 123, 19. 8. 1960.

⁵⁴² ZAMU, Zapisniki, knj. 16, Zapisnik 10. redne seje univ. sveta, 18. 2. 1961, str. 10–11.

četku leta 1961 zaznala tudi v dejstvu, da “se povprečna pozitivna ocena vse bolj približuje oceni 6”.⁵⁴³

Podpora tehniškim strokam se je odražala vsaj v zadovoljivem vpisu na te fakultete, medtem ko je vpis na Filozofsko fakulteto stagniral, na dveh smereh, ki sta zelo trpeli pod udarci komunističnih ideologov, na slavistiki in na zgodovini, pa je v študijskem letu 1960/61 celo občutno padel.⁵⁴⁴

Nova vsebina študijskega dela z več prakse in manj teorije, kar je veljalo predvsem za tehniške stroke, ni ravno značilnost fakultetnega študija. Bolj izrazita kot v Ljubljani je bila ta novost v Maribor. Učni načrti so bili precej osiromašeni (ni bilo obveznega tujega jezika, trpela je humanistika), na nekaterih fakultetah, predvsem na tehniki, pa je po mnenju profesorjev na nižanje nivoja znanja diplomantov vplivalo tudi črtanje diplome kot obveznosti študentov.

Gledano z zornega kota vladajoče stranke je visokošolska reforma v temeljih spremenila tudi družbeni položaj Univerze v Ljubljani, ki se je od “opozicijske” ustanove preoblikovala v ustanovo, ki je bila bolj povšeči tedanjim oblastnikom. Rektor Dolfe Vogeltnik je ta proces označil takole: “Če je naša univerza pred leti še dosti pasivno sprejemala impulze za svojo rast in notranjo preobrazbo, ki so ji prihajali od zunaj, od družbenega razvoja ter se jim sprva zelo nerada in deloma s spontanim odporom vdajala, se mi zdi preteklo leto (leto 1960, op.p.) in za sedanje stanje, ki se v njem nahajamo, morda najbolj značilno ravno to, da je univerza te impulze že v pomembni meri asimilirala, da so se sprostile že v njej sami, odnosno se sproščajo tako rekoč vsak dan zdaj tu zdaj tam, zdaj na tem zdaj na onem problemu notranje, zavedno delujoče sile, ki oblikujejo kvalitativno novo podobo naše univerze, bolj zrelo, silnim dimenzijam, v katere je vrasla, in družbenem razvoju, ki jo nosi, odgovarjajočo, in – ker se mi zdi še prav posebno pomembno – da začenja univerza s svojo rastjo in preobrazbo danes že aktivno in povratno delovati in

⁵⁴³ Prav tam, str. 14.

⁵⁴⁴ ZAMU, Zapisniki, knj. 15, Zapisnik 16. redne seje univ. uprave, 13. 10. 1960, str. 5–6.

vplivati na svoje neposredno družbeno zaledje ter ga pomagati oblikovati.”⁵⁴⁵

Pritisk na visokošolske ustanove je bil sestavni del politike Zveze komunistov, ki je želela spremeniti strukturo inteligence od pretežno “klasične” do pretežno “tehnične”, ki naj bi bila po partijskem prepričanju bolj povezana z delavstvom kot nosilec revolucionarnega procesa. Ob koncu leta 1959 je ideološka komisija Zveze komunistov Slovenije, ki jo je vodil Boris Zihlerl, v elaboratu o stanju med slovensko inteligenco izhajala iz prepričanja, da le-ta še vedno ni dovolj povezana z delavstvom in da “inteligenca, ki se ukvarja z znanstvenimi problemi, ni toliko močna po številu kot po koncentraciji na posameznih zavodih (na univerzi je n.pr. nad 700 univerzitetnih učiteljev, med njimi 160 članov ZK. Poseben problem je neenakomerna razvrstitev članov ZK, ki jih je najmanj na družbeno vzgojno važnih fakultetah, n.pr. na filozofski).”⁵⁴⁶ Še največ pripomb je letelo prav na slednjo: “N.pr. pretežno pozitivistična usmerjenost naše zgodovinske znanosti, slaba zasedba na slavistiki, pretežno katoliška in predvsem nerazvita stolica za etnografijo itd.”⁵⁴⁷ Pisec elaborata je izhod videl v reformi visokošolskega študija.

Še najbolj neposredno je cilje šolske reforme decembra 1958 nakazal Edvard Kardelj: “Naša orientacija bi morala biti na to, da bi imeli vedno manj inteligence, ki prihaja iz klasičnih šol in vedno več take inteligence, ki raste iz prakse, iz tovarn ali pa vsaj paralelno s praktičnim delom pridobiva svoje širše znanje in kvalifikacije.”⁵⁴⁸

Teza, da je reforma izraz potreb gospodarstva, je bila postavljena pod vprašaj že leta 1962, ko so prvi diplomanti zaključili s prvo stopnjo študija. Rektor Univerze v Ljubljani dr. Maks Šnuderl je izjavil, da bo večina študentov nadaljevala študij in da sta “metalurgija in kemična industrija odgovorili, da sploh ne potrebujeta študentov, ki so končali prvo stopnjo”, tovarne pa so se

⁵⁴⁵ Vogelink, Razmišljanja o novi podobi slovenske univerze, str. 160.

⁵⁴⁶ AS 1589, š. 77, Problemi za diskusijo o delu z inteligenco, str. 5.

⁵⁴⁷ Prav tam, str. 6.

⁵⁴⁸ AS 1589, š. 2, Stenografski zapisnik IX. plenarne seje CK ZKS, 5. 12. 1958, str. 62–63.

slabo odzvale prošnjam univerze, naj sporočijo potrebe po kadrih.⁵⁴⁹ Tudi iz drugih gospodarskih vej so prišli podobni odgovori.⁵⁵⁰ Mnenja vodilnih v slovenskih podjetjih so se torej precej razlikovala od izračunov snovalcev visokošolske reforme o potrebah po višjekvalificiranih kadrih.

⁵⁴⁹ Delo, IV, št. 65, 7. 3. 1962, str. 6.

⁵⁵⁰ Delo, IV, št. 100, 11. 4. 1962, str. 6.

Epilog

S sprejetjem novih ustav Jugoslavije in Slovenije leta 1963 je državna ureditev doživela precejšnje spremembe. Med ostalimi so bili ukinjeni tudi dotedanji republiški sveti, med temi tudi Svet za šolstvo Slovenije. Na poslovilni seji so se člani sveta zbrali 12. junija 1963. Preden so se po povabilu predsednika sveta Ludvika Gabrovška, ki je leto poprej na predsedniškem mestu nasledil Vlada Majhna, odpravili na zaključno kosilo, je Gabrovšek v zaključnih besedah predstavil delo sveta v zadnjem obdobju. Poudaril je, "da se Svet za šolstvo ne ukinja zato, ker s svojim delom ni bil uspešen, ampak zato, ker je ta ukrep potreben zaradi nadaljnje decentralizacije in demokrati-zacije našega šolstva pri politiki samostojnosti naših šol kot družbenih organizacij". Nato je naštel rezultate dela zadnjih pet let: "Svet za šolstvo je razpravljal o 15 zakonskih osnutkih, vsebina dveh resolucij Ljudske skupščine je bila obravnavana na našem svetu, svet za šolstvo je izdal priporočilo, dalje je Ljudska skupščina sprejela 18 predpisov zakonske narave, ki jih je predložil naš svet. (...) Nekateri teh zakonov, ki jih je pripravil Svet za šolstvo, so izredno važni, kot: zakon o ustanovitvi Sveta za strokovno izobraževanje, zakon o posebnem šolstvu, zakon o ustanovitvi sklada za šolstvo, zakon o dvojezičnih šolah, dalje vrsta zakonov o ustanovitvi višjih šol, ki so dobile svoje mesto v našem izobraževalnem sistemu".⁵⁵¹

⁵⁵¹ A SŠM, š. 222, m. 8, Stenografski zapisnik 8. redne seje Sveta za šolstvo SRS, 12. 6. 1963, str. 42.

Nato je Gabrovšek naštel še na desetine predpisov, odlokov, odločb in predmetnikov ter učnih načrtov, kar je dokazovalo intenzivnost spreminjanja šolske podobe v zadnjih letih, čeprav pojma šolska reforma v zaključnih besedah ni omenil. Šolska reforma po načrtih iz petdesetih let sicer še ni bila zaključena, ker je na nekaterih področjih še potekala, pri nekaterih vprašanjih pa se je šolska oblast stališčem iz prejšnjega desetletja že odpovedala. Spreminjanje šolstva kot nikoli zaključen proces je tako še potekalo, vendar tako globoke zarez, kot jo je slovensko šolstvo doživelo v prvih letih po sprejemu Splošnega zakona o šolstvu leta 1958, v zgodovinskem razvoju na splošno niso prav pogoste.

Šolska reforma je prinesla tako dobre kot slabe rezultate. Pozitivni so bili predvsem organizacijske narave, saj je bil izdelan prožen šolski sistem, ki je v veliki meri odpravil stare težave pri vpisih na šole višje stopnje. Z novim načinom financiranja so se precej izboljšali pogoji za delo v prosvetnih ustanovah, nove srednje in višje šole so širile možnosti nadaljnjega šolanja večjemu krogu mladih, štipendije pa naj bi poskrbele, da bi se v večji meri šolali tudi otroci iz socialno slabše stoječih družin.

Manj spodbudne posledice je imelo oblikovanje novih učnih vsebin, saj je v enostrankarskem sistemu šolstvo bilo in ostalo ideološko izrazito enostransko usmerjeno, kar je bilo do šolske reforme še najmanj zaznavno na splošno izobraževalnih šolah, na gimnazijah in na univerzi. Enako nespodbudno lahko označimo še zgolj navidezno, administrativno izenačevanje nivoja istostopenjskih šol (najbolj razvidno pri gimnazijah in srednjih strokovnih šolah), saj zakonskim določbam niso sledili še podzakonski akti, ki bi manj zahtevne šole dejansko prisiljevali, da naredijo pomik v smeri večje zahtevnosti in boljših rezultatov.

Vse omenjene značilnosti najdemo tudi v poročilu Izvršnega sveta Slovenije iz novembra 1962, ki ga je sestavil Svet za šolstvo Slovenije. Že podatek, da je poročilo nastalo na pobudo ideološke komisije centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije,⁵⁵² jasno kaže, kdo

⁵⁵² AS 223, š. 308, Zapisnik 104. seje Izvršnega sveta LS LRS, 16. 11. 1962, str. 5.

je imel odločujočo besedo pri izpeljavi šolske reforme. Na začetku poročila je rečeno, da je bilo v zadnjih letih v celotnem šolstvu uvedeno družbeno upravljanje, "ki je kljub mnogim pomanjkljivostim in objektivnim preprekam z močnejšim angažiranjem državljanov omogočalo reševanje mnogih problemov in pomagalo šolam pri uveljavljanju reforme".⁵⁵³ Temu sledi naštevanje dobrih, manj pa slabih rezultatov reforme.

Odpravo diferenciacije v osnovnih šolah so sestavljali poročila utemeljili z ideološkim izrazoslovjem vladajoče stranke: "Z ukinitvijo dvotirnega sistema na področju obveznega šolanja in uvedbo enotne obvezne osemletne šole smo odpravljali ostanke razredne diferenciacije v šolstvu." Pri osnovnih šolah je Svet za šolstvo ugodno ocenil dvig deleža učencev, ki so redno dokončali vseh osem razredov, pri tem pa ni omenil, da je k temu precej prispeval tudi lažji učni načrt. Prave pridobitve so bile redno, skorajda 100% obiskovanje pouka in precejšnje znižanje deleža otrok, ki so obiskovali kombinirane razrede, v katerih so se hkrati stiskali učenci različnih razredov.⁵⁵⁴ Spremembam na srednješolski stopnji so sestavljali poročila namenili manj prostora. Poudarili so predvsem novosti, denimo možnost izvenšolskega izobraževanja. Ustanovitev novih višjih šol, tristopenjski študij in inverzija študija so bili ocenjeni kot prvi pomembni koraki v reformi visokošolskega izobraževanja. Kljub spremembam pa oblastniki z doseženim le niso bili povsem zadovoljni in so omenili, da "proces šolske reforme ne teče dovolj hitro in skladno".⁵⁵⁵

V tistem delu poročila, ki govori o spremembah s političnega zornega kota, je rečeno, da "gre za kompleks problemov in odnosov, za urejanje katerih imamo v uvodoma omenjenih materialih podane politično-idejne temelje in stališča, ki pa se zaradi revolucionarnega značaja in daljnosežnosti s težavo in mnogimi nihalnji prebijajo v življenje". Tistim, ki povzročajo težave pri sprejemanju ponujenih predlogov, pa je slovenska

⁵⁵³ S.z. LS LRS, knj. 12, Ljubljana 1963, str. 278.

⁵⁵⁴ Prav tam, str. 278–279.

⁵⁵⁵ Prav tam, str. 279.

oblast sporočila: "Če člani šolskih odborov, člani svetov za šolstvo itd. ne bodo razumeli bistva in cilja sedanjih procesov, se ne bodo mogli jasno opredeljevati za stališča, ki dajejo podporo progresivnemu, ampak bodo lahko v kratkovidnem prakticismu celo zahajali na konservativne pozicije."⁵⁵⁶ Ob povsem praktičnih besedah in razlagah je tako veliko prostora dobilo tudi ocenjevanje šolstva z vidika stališč in potreb aktualne oblasti.

Pridobitve in napake šolske reforme so bile poudarjene tudi v številnih obsežnih elaboratih za interno uporabo, ki jih je v začetku šestdesetih let na osnovi rezultatov nekajletnega dela šol po novem sistemu sestavil odbor za prosveto in kulturo Zveznega izvršnega sveta.⁵⁵⁷ Posamezni poudarki so nakazovali, da reforma ni prinesla zgolj dobrih rezultatov, zato so bile nekatere "pridobitve" šolske reforme odpravljene že sredi šestdesetih let. Kljub napakam, ki so bile narejene v načrtovanju in izvedbi šolske reforme, pa je le treba poudariti, da je ta pomenila pomemben napredek v razvoju šolstva v Sloveniji in Jugoslaviji. Po prvem povojnem obdobju, za katerega sta bili v šolstvu značilni eksperimentiranje in krpanje lukenj, je namreč oblast le prišla do spoznanja, da lahko ustrezne rezultate na določenem področju prinese le celovita preobrazba.

Težava je bila v tem, da si je oblast celovitost preobrazbe vsakih nekaj let razlagala drugače. Tako je bilo po sprejetju Splošnega zakona o šolstvu sprva v celotni reformirano le osemletno osnovnošolsko izobraževanje. Že druga stopnja in druga faza reformiranja šolstva je zastala, saj so srednje šole poglavitne spremembe doživljale tja do konca šestdesetih let. "Šele" od leta 1964 do leta 1968 je npr. potekal proces preoblikovanja učiteljskih v pedagoške gimnazije, čeprav so že predlogi izpred desetletja nakazovali, da so učiteljskem štete zadnje ure. Toda v istem času, sredi šestdesetih let, je ob razpravah o srednjem šolstvu že drugič prišla na "dnevni red" tudi ukinitvev gimnazij kot "elitističnih" šol, kar je bilo, po načelu v tretje gre rado, dejansko izpeljano v sedemde-

⁵⁵⁶ Prav tam, str. 280.

⁵⁵⁷ Poročila in analize glej v: AS 223, š. 834–836.

setih letih s sprejetjem t.i. usmerjenega izobraževanja, ki je v Sloveniji zaživelo v šolskem letu 1981/82.⁵⁵⁸

Vmes pa so potekale še spremembe, za katere bi lahko trdili, da so bile prav tako zapoznili odmev šolskoreformnih načrtov iz petdesetih let. Na osnovnošolski stopnji je bila to, denimo, posodobitev šolske mreže. Največji premik je bil narejen v akciji "5 let – 100 šol". Normativi so določali zadostno število učilnic, specialne učilnice za kabinetni pouk, večnamenski prostor s kuhinjo ter prostor za kulturne in športne prireditve, ob tem pa so postavili stroge higienske zahteve.⁵⁵⁹ Rezultat akcije, ki je nadgrajevala tisto, kar so pričakovali načrtovalci reforme od skladov za šolstvo, je presegel pričakovanja. V letih od 1969 do 1973 je Slovenija dobila 101 novo šolsko stavbo, 14 jih je bilo dozidanih, 50 stavb je bilo obnovljenih, 12 starejših šolskih poslopij pa so obnovili in dozidali.⁵⁶⁰ Žal enake gradbene mrzlice nista bila deležna tudi srednješolska in še posebej visokošolska stopnja, čeprav so tudi na teh stopnjah rastle novi objekti, ki so razširjali možnosti nadaljnjega izobraževanja.

Na srednješolski stopnji šolskoreformni poskusi odvzeti gimnazijam tisto pomembno mesto, ki ga je dobila tekom stoletij razvoja šolstva, niso bili uspešni. Po več kritikah so bili zaključni izpiti že od leta 1964 spet zahtevnejši, čeprav so profesorji poudarjali, da bi se morali še bolj približati takšni maturi, kakršno so poznali pred šolsko reformo.⁵⁶¹

Slovo so nekatera neustrezna visokošolska reformna načela vzela že sredi šestdesetih let. Da visokošolska reforma v izhodiščih ni temeljila na potrebah in željah gospodarstva in znanosti, so pokazali že rezultati prvih poreformnih let. Rektor dipl. ing. Albert Struna je v poročilu za leta 1964/65 omenil, da na posameznih smereh že odpravljajo prvo stopnjo študija. S tem se je vnovič odprlo "vprašanje odnosov do višjih šol s priznanjem, da so vsekakor potrebne ustanove, toda s

⁵⁵⁸ O treh razvojnih fazah spreminjanja šolskega sistema v Sloveniji glej tudi: Pediček, O projektu "usmerjeno izobraževanje", str. 11–14.

⁵⁵⁹ Lapuh, Razvoj šolske zgradbe v Sloveniji, str. 11–17.

⁵⁶⁰ Razstava 5 let – 100 šol, str. 104.

⁵⁶¹ Gabrič, Slovenska matura v jugoslovanski državi, str. 56–61.

posebnimi nalogami, ki niso istovetne s fakultetami". Za višje šole niso bili razveseljivi niti pozivi, da bi vse visokošolske organizacije, tudi mariborske, povezali v enotno slovensko univerzo. Znova se je odprlo vprašanje, kakšno vlogo naj imajo sprejemni izpiti. Medtem ko jim je šolska politika načeloma nasprotovala, so jih fakultete iz praktičnih razlogov podpirale. Pa tudi naziranje, naj bodo fakultete prvenstveno pedagoške ustanove, se nikakor ni prijelo med univerzitetnimi profesorji.⁵⁶²

Kmalu so bile tako odpravljene mnoge "pridobitve" visokošolske reforme. V ocenah posebne komisije za proučitev visokega šolstva v Sloveniji iz leta 1966 so prevladovala stališča o zgrešenosti nekaterih izhodišč iz začetka desetletja. Pri zagovarjanju stališč do reformiranja reforme so bile stvari obrnjene na glavo. Spremembe, ki bi študij približali starim tradicionalnim načelom, so podpirali v Ljubljani, proti pa so bili v Mariboru, saj bi lahko zaostrovanje kriterijev otežkočalo izborni položaj višjih šol v visokoškolskem sistemu. Na Univerzi v Ljubljani so leta 1967 predloge, da je treba zaostri zahteve na prvi stopnji študija, da je treba prekiniti s prakso pretiranega drobljenja študija na številne usmeritve in da je treba v habilitacijskem postopku za profesorje vnovič postaviti kot pogoj tudi doktorat znanosti, sprejeli z olajšanjem. Novosti so našle mesto v novem visokoškolskem zakonu iz leta 1969.⁵⁶³ Manj zadovoljni so bili z zaostrovanjem pogojev snovalci višješolskih zavodov v Mariboru, za katere pa je, dolgoročno gledano, to pomenilo svojevrsten pritisk v smeri čim hitrejšega preoblikovanja Združenja visokoškolskih zavodov v Mariboru v drugo slovensko univerzo. Tudi tokrat so uživali podporo slovenske vlade, saj je bil od leta 1967 njen član tudi Vladimir Bračič.

Čeprav torej niso bili sprejeti vsi potrebni predpisi, zamišljeni v času načrtovanja šolske reforme, bi bilo preveč preprosto sklepati, da ta ni dosegla zastavljenih ciljev. Reformiranje šolstva je pač dolgotrajen proces, ki

⁵⁶² Rektorjevo poročilo, 1964–1965, str. I–XII.

⁵⁶³ Grafenauer, Življenje univerze, str. 151–157; Univerza v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve, str. 65–66, 70; Bračič, Nekaj dejstev in spominov, str. 92–94; Raič, Velik korak, str. 101–103.

se ne sme končati, saj se mora vedno prilagajati spreminjajočemu se družbenemu, znanstvenemu in splošnemu kulturnemu razvoju. Vsekakor bi bilo bolj zaskrbljujoče, če bi šolski reformatorji iskali za vselej veljavne obrazce, v katerih ne bi bilo prostora za odzivanje na spreminjujoče se izzive sodobnega časa.

Povzetek

Od prevzema oblasti leta 1945 je poskušala nova politična elita podrediti šolstvo lastnim ideološkim in političnim potrebam. Do srede petdesetih let je oblast več pozornosti namenjala političnim in gospodarskim vprašanjem, o kulturni problematiki pa še ni imela izdelanega celovitega koncepta zaželenih sprememb. Čeprav je imela poglobitvene smernice potrebnih sprememb v šolstvu že načrtane, se obsežnejše šolske reforme še ni lotila.

Za ta korak se je jugoslovansko državno vodstvo odločilo leta 1953, ko je zvezna skupščina ustanovila Komisijo za reformo šolstva. Stališča, cilji in zahteve, ki naj bi jim zadostila šolska reforma, so bili izdelani v Beogradu, različne predloge pa je usklajevala Komisija za reformo šolstva, ki jo je vodil Miloš Žanko. Slovenski člani komisije so bili Draga Humek, Vlado Majhen in Franc Kimovec, vsi trije zagovorniki sprememb v skladu s političnimi potrebami vladajoče stranke. Potek reforme je nadzoroval odbor za prosveto Zveznega izvršnega sveta pod predsedstvom Rodoljuba Čolakovića.

Pri večini vprašanj, ki jih je odprla šolska reforma, se je v polemikah pojavilo več, pogosto nasprotujočih si stališč. Komisija za reformo šolstva je v večini primerov zagovarjala stališče vodilnih političnih struktur v državi. Večinsko mnenje med slovenskimi znanstveniki, pedagogi in šolskimi praktiki se je pogosto razlikovalo od predlogov Komisije za reformo šolstva, vendar pogosto ni bilo upoštevano v uradnih stališčih, zapisanih v

zakonskih predlogih šolske reforme. Tudi mnenja med slovenskimi znanstveniki in pedagogi niso bila enotna. Del jih je podpiral s pomočjo politikov sprejeta načela šolske reforme, nekaj ljudi je imelo svoja ločena mnenja. Po odmevih s strani stroke pa je bilo le čutiti večinski odpor do nekaterih načel, ki so izhajala in so bila podrejena ideološkim načelom vladajoče stranke.

Glede osnovnega vprašanja reforme, vprašanja obveznega osemletnega šolanja, je Komisija za reformo šolstva zagovarjala popolno enotnost na osnovni stopnji šolanja. Diferenciacija med učenci naj bi sledila šele po petnajstem letu starosti na srednješolski stopnji, torej po dokončanem obveznem osemletnem šolanju. Za to načelo so se zavzeli tisti slovenski šolniki, ki so podpirali temeljna načela šolske reforme. Številni osnovnošolski učitelji in srednješolski profesorji, predvsem gimnazijski, pa so opozarjali, da popolna enotnost pomeni zaviranje bolj sposobnih pri njihovem razvoju.

Pri vprašanju, kakšno izobrazbo naj bi imeli učitelji bodoče enotne osemletne osnovne šole, so se stališča zastopnikov različnih republik zelo razhajala. Slovenski zastopniki v Komisiji za reformo šolstva so zagovarjali mnenje slovenskih profesorjev, da morajo vsi učitelji doseči visoko stopnjo izobrazbe. Toda na račun poenotenja šolstva v vsej državi je Komisija za reformo šolstva sprejela predlog o začasni uzakonitvi le dvoletnih pedagoških akademij, torej zahtevo po višješolski namesto po visokošolski izobrazbi za učitelje osnovnih šol. Sprejetje takšnega predloga je naletelo v Sloveniji na skorajda soglasno enotne negativne odmeve. Slovenski pedagogi so zahtevali takojšnjo uzakonitev in postopni prehod na štiriletne pedagoške akademije.

Mnenja predstavnikov različnih republik v pristojnih organih so se močno razlikovala tudi pri vprašanju vloge gimnazij v novem šolskem sistemu. V južnih predelih Jugoslavije so bili zelo glasni goreči kritiki gimnazij, ki so trdili, da je to šola buržoazne mladine, ki ne sodi v socialistično stvarnost. Zato so se zavzemali za popolno ukinitvev gimnazij ali pa za njihovo preoblikovanje v neke vrste srednjo strokovno šolo za specialne poklice. Tovrstni predlogi v Sloveniji niso dobili podpore. V odzivih slovenskih pedagogov lahko najdemo dvoje

prevladujočih mnenj. Na eni strani zagovornike krepitve vloge gimnazije na srednješolski stopnji – pri tem so bili zelo glasni univerzitetni profesorji – in na drugi strani zagovornike postopnega izenačevanja gimnazije z ostalimi srednjimi šolami. To je veljalo predvsem za tiste ljudi, ki so podpirali stališča Komisije za reformo šolstva.

Vprašanje strokovnih šol so v pristojnih organih reševali skladno s problematiko gimnazij. V “deželi delavcev in kmetov” so komunistični ideologi večjo veljavo kot umskemu pripisovali fizičnemu delu. V šolstvu se je to odražalo v podpori šol, ki so poučevale bodoče strokovnjake za delo v proizvodnji. Torej bi morali na srednješolski stopnji strokovne šole popolnoma izenačiti z gimnazijami. Najostrejši nasprotniki teh tendenc so bili univerzitetni profesorji, ki so trdili, da dajejo srednje strokovne šole preslabo splošno znanje in da maturanti teh šol ne morejo slediti študiju na fakultetah v takšni meri kot gimnazijski maturanti. Zahteve po izenačevanju gimnazij in strokovnih šol so postale zelo aktualne tudi zato, ker so prosvetne oblasti od srede petdesetih let dalje postavljale čedalje lažje pogoje za vpis na visokošolske ustanove. V prve letnike visokih šol so tako začeli prihajati študentje z zelo različno predizobrazbo, kar je v precejšnji meri onemogočalo normalen potek študija.

Načrtovalci šolske reforme so menili, da je treba v učnih načrtih na vseh stopnjah šolanja povečati delež šolskih ur, namenjenih tehnični vzgoji in praktičnemu delu. Nasproti temu naj bi se zmanjšalo število ur za tiste predmete, ki so po mnenju ideologov zgolj odvrčale učence od realnih problemov sedanjosti in jih vodile k idealističnemu gledanju na življenje. Takšne “napake” so našli predvsem pri humanističnih strokah, ki v vseh političnih sistemih najbolj trpijo pod udarci ideoloških nestrpnostev. Največ kritik in s tem tudi največ političnih očitkov je letelo na “neustrezno” obravnavanje učne snovi pri slovenskem jeziku in pri zgodovini.

Pet let po ustanovitvi Komisije za reformo šolstva, v katerih so potekale živahne polemike, usklajevanje predlogov in preizkusi novosti na eksperimentalnih šolah, je jugoslovanska skupščina 25. junija 1958 sprejela Splošni zakon o šolstvu, temeljni jugoslovanski zakon-

ski akt o šolski reformi, na osnovi katerega naj bi republike pripravile natančnejše predpise za posamezne vrste šol. Splošni zakon o šolstvu je uzakonil enotno osemletno osnovno šolo, za učitelje na njih pa predpisal šolanje na (zgolj) dvoletni pedagoški akademiji. Na srednješolski stopnji sta bili izenačeni gimnazija in strokovne šole, pogoji za vpis na visoko šolo pa so bili precej lažji kot pred leti. Na visokošolski stopnji je bila razbita celovitost študija na tri dvoletne cikle (višji, visoki in podiplomski študij), uzakonjena inverzija študija, znižane zahteve za diplomu, doktorat in habilitiranje za univerzitetnega predavatelja.

V vrhu slovenske partije so se zavedali, da so sprejeli načela, ki v vrstah pedagogov in kulturnikov niso imela večinske podpore. Vodstvo Zveze komunistov Slovenije je namreč v poročilu iz leta 1958 zapisalo: "Kljub njihovim različnim mnenjem o posameznih nebitvenih vprašanjih, so skoraj vsi (med njimi so tudi člani ZKS) zavzeli odklonilno stališče o najbolj važnem vprašanju šolske reforme – o reformi osemletne šole. (...) Njihovo stališče ni bilo odklonilno samo do stališča Zvezne komisije o reformi šolstva, temveč je bilo v bistvu nenapredno, ker je zagovarjalo konservativne poglede na vlogo gimnazije, ker je bilo proti možnosti prehoda dijakov iz srednjih strokovnih šol na univerzo in ker je bilo proti enotni osemletni šoli v času obveznega šolanja. (...) Od začetka razpravljanja o reformi šolstva se je v razpravah in na sestankih prosvetnih delavcev jasno izražala tendenca, 'da je šolstvo področje, na katerem se pojavljajo vprašanja, ki so jih sposobni obravnavati in reševati samo strokovnjaki', skratka živo se je kazal odpor proti kakršnemukoli vmešavanju družbeno političnih sil v področje šolstva."

Po sprejetju Splošnega zakona o šolstvu so zvezna in republiške skupščine pospešeno izdajale predpise o šolskem področju. Novosti na osnovnošolski stopnji, kjer je reforma izničila poprejšnje razlike med nižjimi gimnazijami, višjimi osnovnimi šolami in osemletkami in uzakonila obvezno enotno osemletno osnovno šolo, so začeli v Sloveniji uvajati že v šolskem letu 1957/58, po sprejetju slovenskega zakona o osnovni šoli 8. oktobra 1959 pa so bile dokončane s sprejemom novega učnega

načrta aprila 1960. Nova osnovna šola je vsem državljanom omogočila enake pogoje v času osemletnega obveznega šolanja, s tem pa teoretično izenačila možnost vpisa na srednje šole. Ob tem vsekakor spodbudnem rezultatu je treba poudariti, da je poenotenje škodovalo prej zahtevnejšim šolam, torej nižjim gimnazijam. Učni načrt v notni osnovni šoli je bil manj zahteven kot v nekdanjih nižjih gimnazijah, s tem pa so ostali prikrajšani bolj sposobni učenci. O dodatnih predmetih ali paralelkah za zahtevnejše učence v tistem času prosvetna oblast še ni premišljevala.

Korak nazaj je šolska reforma za Slovenijo prinesla pri vprašanju šolanja učnega kadra. Tudi v tem primeru so bile spremembe prilagojene manj zahtevnemu tipu šole v času pred spremembami. Zahtevani nivo izobrazbe v dokončano višjo šolo je bil kompromis med izobrazbo učiteljev iz prejšnjih ljudskih šol in osemletk, na katerih je poučeval kader iz učiteljišč (torej s priznano srednješolsko izobrazbo) in višje pedagoške šole (z višješolsko izobrazbo), ter nižjimi gimnazijami, na katerih so poučevali tudi diplomanti fakultet (torej z visokošolsko izobrazbo).

Učitelji so že kmalu občutili tudi praznino, ki je nastala z ukinitvijo šolskega inšpektorata. Nadomestek le-tega je bila v letih 1959-60 ustanovljena prosvetno-pedagoška služba, ki pa ni mogla enakovredno zamenjati starih inšpektorjev. Prvenstvena naloga te službe je bila izdelava poročil in analiz, ne pa neposredna inšpekcija na terenu, ki je poprej učiteljem pomagala najti izhod iz nastalih težav pri delu z učenci. Poleg tega novi zakonski predpisi niso omenjali, kaj narediti z učitelji, ki so dobili za svoje strokovno delo negativno oceno.

Na srednješolski stopnji je bila največja sprememba zakonsko izenačevanje ravni vseh tovrstnih šol in možnost enakopravnega vpisa na visokošolske organizacije. Toda to izenačevanje je bilo narejeno predvsem z administrativnimi predpisi, ne pa z dejanskim izenačevanjem zahtev za dokončanje srednje šole. To bi lahko dosegli z izenačevanjem predmetnikov za splošnoizobraževalne predmete in izenačevanjem zahtev za izobrazbo pedagoškega kadra, ki je poučeval na tej stopnji šolanja. Za gimnazijo so še naprej veljale visoke zahteve, za

strokovne šole pa niso bili predpisani obvezni splošnoizobraževalni predmeti in tudi ne diploma visoke šole kot pogoj za profesorje na teh učnih ustanovah. Izenačevalne ravni šol je bilo torej bolj navidezno kot dejansko.

Velike pridobitve šolske reforme so bile spremembe na tistih področjih, ki jih šolska oblast pred tem ni reševala po enotnih kriterijih in je bilo reševanje težav prepuščeno tistim, ki so se z njimi srečevali.

Velike spremembe je v času šolske reforme doživelo t.i. izvenšolsko izobraževanje (tudi šolanje ob delu). S šolskim letom 1959/60, ko je bila ustanovljena Zveza delavskih in ljudskih univerz Slovenije, so začeli veljati enotni zakonski predpisi. Od organizatorjev večernih šol in dopolnilnih tečajev so prosvetne oblasti zahtevale enako stopnjo zahtevnosti kot od istovrstnih šol v rednem šolstvu. To je bil pogoj, da so lahko svojim slušateljem izdale diplomo, ki je omogočala enakopravno možnost vpisa na višjo stopnjo šole kot maturantom iz rednih šol. Z vpeljavo novega, celovitega sistema izvenšolskega izobraževanja je bila omogočena pot do izobrazbe marsikateremu posamezniku, ki zaradi vojnih let ali slabih socialnih razmer ni mogel priti do izobrazbe po redni poti.

Druga pomembna novost je nastala pri problematiki manjšinskega šolstva za pripadnike italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji. Pri tem se je morala slovenska oblast ozirati na pritiske znotraj Jugoslavije. Predvsem Srbija je nasprotovala preveč radikalnim spremembam, saj bi, če bi slovenska stališča obveljala za vso državo, morala tudi sama popuščati Albancem na Kosovu, tega pa ni bila pripravljena storiti. Proti nekaterim spremembam je bila tudi slovenska sosedna Italija, saj se je bala zahtev po recipročnosti in ni bila pripravljena Slovincem v Italiji dovoliti toliko, kolikor so bile slovenske oblasti pripravljene dati Italijanom v Sloveniji. Slovenska oblast je začela ob koncu petdesetih let zagovarjati zahtevo po popolni dvojezičnosti v šolstvu in v javnosti na jezikovno mešanih področjih. Tega pa zaradi omenjenih nasprotovanj in praktičnih težav, predvsem pomanjkanja učiteljev, ki bi tekoče obvladali dva jezika, ni bilo mogoče narediti v nekaj letih. Kljub temu so bile spremembe od leta 1959 velik korak naprej v uveljavljanju

nju enakopravnosti jezikov obeh avtohtonih narodnih manjšin v Sloveniji. S tem letom je državna oblast v Sloveniji prevzela finančno odgovornost za manjšinske šole, s šolskim letom 1959/60 pa so začeli v šolah na jezikovno mešanih področjih veljati predpisi, po katerih sta italijanščina in madžarščina pridobili na veljavi.

Izvedbo šolske reforme je omogočal nov način financiranja šolstva. S sredstvi, ki so se namensko zbirala v novoustanovljenih šolskih skladih, je dobilo šolstvo od začetka šestdesetih let naprej mnogo boljše materialne pogoje za delo. V Sloveniji se je to najbolj odrazilo v gradnji novih srednješolskih in visokošolskih ustanov in vzpostavitvi enakomerne mreže osnovnih in podružničnih šol. Precejšen delež sredstev je bil porabljen tudi za nakup najnovejših učnih pripomočkov. Poleg občinskih skladov za šolstvo, iz katerih so se pokrivala zahteve osnovnega in srednjega šolstva, je veliko breme nosil še republiški sklad za šolstvo. Iz tega so se financirale visokošolske ustanove, posebne šole in v dogovoru z lokalnimi oblastmi tudi manjšinske šole in delavske ter ljudske univerze.

Najmočnejši odpor intelektualcev je komunistična oblast pričakovala pri izvedbi reforme visokošolskega študija, zato se je nanjo še posebej temeljito pripravljala. S to problematiko se ni ubadala Komisija za reformo šolstva, temveč je predloge za reformo visokošolskega študija pripravila posebna zvezna komisija, ki jo je vodil Krste Crvenkovski. Stališča, ki jih je oblikovala ta komisija, so se precej odmaknila od uveljavljenih akademskih razmerij. Zato so tudi naletela na odpor univerz v vsej Jugoslaviji.

Nasproti celovitosti univerze je komisija predlagala krepitev vloge fakultet, nasproti zahtevam po manjših fakultetah so se iz političnih krogov javljale zahteve po združevanju fakultet v večje enote. Zahteve univerzitetnih profesorjev po zahtevnejših diplomskih delih in disertacijah so v političnih strukturah "preslišali" in se zavzemali za znižanje zahtev za diplome in doktorat. Fakultetna vodstva so večinoma nasprotovala krajšanju študija in ustanavljanju novih in novih višjih šol, s katerih bi lahko diplomanti prestopali na drugo stopnjo fakultetnega študija. Univerzitetni profesorji so poudar-

jali, da gre za dva različna tipa šol in dvojne različnih vrst študijev. Politični krogi so zahtevali še znižanje zahtev za habilitacije za univerzitetne profesorje. Fakultete naj bi v novem šolskem sistemu bile predvsem pedagoške ustanove, raziskovalna dejavnost pa naj bi se razvijala predvsem na znanstvenih inštitutih. Pristojna zvezna komisija skorajda ni predlagala sprememb, ki bi jih na ljubljanski univerzi pričakali odprtih rok.

Vse omenjene spremembe so naredile močno zarezo v šolstvu. Po pripravah od leta 1953 dalje so bile v Sloveniji uzakonjene v letih 1958 do 1962. Reformiranje šolstva v teh letih lahko ocenimo kot največjo, najbolj temeljito in najbolj celovito šolsko reformo, ki smo jo v preteklosti doživeli Slovenci. Zajela je vse stopnje šolstva, od osnovne prek srednje do visoke in podiplomskega študija ter poleg tega prinesla še bistvene spremembe v organizaciji manjšinskega šolstva, izvenšolskega izobraževanja in financiranja šolstva. V osnovi je sicer šlo za realizacijo načrtov, ki jih je komunistična oblast nakazala že takoj po prevzemu oblasti, toda tokrat so bile stvari pripravljene na bistveno višjem strokovnem in političnem nivoju kot spremembe v prvih povojnih letih. Začrtane smernice so temeljile na strokovnih analizah, sistematičnosti in sočasni obravnavi vseh stopenj šolanja. Mnenje strokovnjakov je pridobilo na veljavi, a je bilo še vseeno podrejeno ideologiji vladajoče stranke.

Vsi načrti do leta 1963, ko je bil po sprejetju nove ustave ukinjen Svet za šolstvo Slovenije in so se spremenile pristojnosti državnih organov, še niso bili ureničeni. Številne spremembe, ene bolj in druge manj posrečene, je po idejah, zapisanih ali izrečenih že v petdesetih letih, šolstvo v socialističnem času doživljalo vse do padca komunistične oblasti v Sloveniji.

Summary

After taking power in 1945, the new political regime in Yugoslavia sought to subject the national school system to its ideological and political interests. Before the mid 1950's, it paid more attention to political and economic, rather than educational issues, regarding which a concept of desired changes had not yet been fully developed. Although some guidelines for the changes in the school system had already been drawn up, the Yugoslav government refrained from embarking on a comprehensive educational reform.

It decided to take this step in 1953, when the Federal Assembly formed the School Reform Commission. While the goals and requirements of the reform were defined in Belgrade, the task of the above Commission, headed by Miloš Žanko, was to consolidate the different proposals. The Slovene members of the Commission – Draga Humek, Vlado Majhen and Franc Kimovec – all supported the proposed changes that suited the political interests of the ruling League of Communist. The progress of the reform was supervised by the Federal Executive Council's Board of Education, presided by Rodoljub Čolaković.

Most of the questions, opened by the school reform, triggered polemics with many, often opposing, views. In most cases, the Commission defended the position of the leading political structures in the country. Although the opinions of Slovene scientists and pedagogues often clashed with the Commission's proposals, they were

rarely considered in its official positions that were, later on, laid down in the school reform draft. The views of Slovene scientists and pedagogues also diverged. Some supported the school reform principles enforced by politicians, while others adhered to their own views. The response of the educational profession nevertheless showed an overwhelming opposition to some principles which were based on and subordinated to the ideology of the ruling Party.

Regarding the fundamental issue of the reform – that of a compulsory eight-year school – the School Reform Commission advocated a total uniformity at elementary school level. The differentiation of pupils was planned only after the age of fifteen, at secondary school level, when the compulsory eight-year course had been completed. This was upheld by those Slovene pedagogues who supported the basic principles of the school reform. A large number of elementary and secondary school teachers, particularly those in gymnasiums, warned that a total uniformity would stifle the progress of more talented pupils.

There was strong disagreement among the representatives from different republics when discussing the qualification required for future teachers in eight-year elementary schools. The Slovene representatives on the Commission upheld the position of Slovene professors that all teachers should obtain higher education. However, for the sake of the uniformity of the school system nationwide, the Commission adopted the motion for a temporary enactment of two-year pedagogic academies, thereby endorsing the demand for a two-year, rather than a four-year, higher education. In Slovenia, the motion met with an almost unanimous negative response. The Slovene pedagogues demanded an immediate introduction of and a gradual transition to four-year pedagogic academies.

Another issue over which the representatives from individual republics strongly disagreed was the role of gymnasiums in the new school system. The loudest critics from the southern parts of Yugoslavia claimed that gymnasiums were schools for bourgeoisie youth and, therefore, had no place in socialism. They strove

for their total abolition or, at least, transformation into some sort of secondary schools for specialised professions. Such proposals found no support in Slovenia. Among the responses of the Slovene pedagogues two positions prevailed. The first, with university professors as its most vocal exponents, advocated a more prominent role of gymnasiums in secondary education, whereas the second, upheld mostly by those who agreed with the views of the School Reform Commission, favoured a gradual equalisation of gymnasiums and other secondary schools.

The issue of vocational schools was dealt with by relevant bodies in a similar manner to that of gymnasiums. In the "land of workers and peasants", communist ideologists attributed greater value to physical work than intellectual. In the field of education, this attitude was reflected in the promotion of schools training future experts for the work in production. It followed that, at secondary school level, vocational schools and gymnasiums had to be equalised. University professors, who were the greatest opponents of such tendencies, argued that vocational secondary schools gave insufficient general knowledge and that, consequently, the graduates from such schools would not be able to follow university studies as well as those from gymnasiums. The demands for the equalisation of gymnasiums and vocational schools became very topical, also due to the fact that, in the latter half of the 1950's, educational authorities started lowering the criteria for enrolment in higher education institutions. As a result, the first year university students displayed a very uneven level of knowledge, making the normal course of study difficult.

School reform planners believed that, at all educational levels, the curriculum should have an increased number of technical education and practical work hours. On the other hand, they wanted to reduce the number of hours for those subjects which, according to ideologists, diverted students' attention from genuine current problems, leading them to an idealistic view of life. Such "errors" were found especially in humanist sciences which have been the main target of ideological

intolerance in all political regimes. Most criticisms and, with them, political reproaches were levelled at the “improper” treatment of educational topics in the subjects of Slovene language and history.

On 25th April 1958, five years after the foundation of the School Reform Commission, where numerous proposals had been discussed, consolidated and, afterwards, verified in experimental schools, the Yugoslav parliament passed the General School Act, which became the country’s basic legal instrument on educational reform. On its basis, individual republics were supposed to prepare detailed regulations for individual types of schools. The General School Act prescribed a uniform eight-year elementary school and (only) two-year training at a pedagogic academy for its teachers. At secondary school level, gymnasiums and vocational schools were equalised and the criteria for university enrolment considerably lowered. At the higher education level, study was broken down into three two-year cycles (two-year, four-year and postgraduate), inversion study was legalized and the requirements for obtaining a diploma, doctorate or academic title of a university lecturer lowered.

The leaders of the League of Communists of Slovenia were well aware that the new regulations had no majority support among Slovene pedagogues and cultural workers. In their annual report, they wrote: “In spite of differing views on certain non-essential issues, almost everyone (including some members of the League of Communists of Slovenia) took a negative view on the key issue of the school reform – the reform of the eight-year elementary school. Their position regarding the views of the School Reform Commission was not only negative but, essentially, non-progressive, defending the conservative role of the gymnasium, opposing the enrolment of the graduates from secondary vocational school in the university, as well as the idea of a compulsory eight-year school. (...) In their school reform related discussions and gatherings, educational workers had clearly expressed the position that ‘when it comes to education, issues can only be addressed and resolved by experts’. In short, they displayed an obvious opposi-

tion to any interference by political bodies in the field of education.”

After the passing of the General School Act, the federal parliament and those in individual Yugoslav republics started issuing education related regulations at an accelerated pace. At primary school level in Slovenia, where the reform had abolished the former differences between lower gymnasiums, higher primary schools and eight-year schools, prescribing instead a compulsory eight-year elementary school, the first novelties were introduced in the academic year 1957–58. They were completed after the passing of the Elementary School Act, on 8th October 1959, with the adoption of a new school curriculum in April 1960. The new elementary school offered equal conditions to all citizens throughout the compulsory eight-year schooling period and thereby, theoretically, also equal opportunities for enrolment in secondary schools. In spite of its apparently positive aspects, this uniformity was actually detrimental to formerly more demanding schools, i.e. lower gymnasiums. The curriculum in the elementary school was less exacting than in a former lower gymnasium, thus depriving more talented pupils of additional knowledge. At the time, educational authorities had not yet considered additional subjects or parallel classes for such pupils.

In Slovenia, the school reform was a backward step also with regards to teacher training. This was another case of changes being adapted to the less demanding schools from the pre-reform period. The required level of education (a two-year pedagogic academy) was a compromise between the qualification of the teachers from former public and eight-year elementary schools, who had only completed teacher training college (secondary education) or a two-year pedagogic school (a first degree of higher education), and that of the teachers from lower gymnasiums, among whom were also university graduates with the second degree of higher education.

In addition, teachers felt the void that remained following the abolition of the school inspectorate. The founding of an educational service in 1959 was not an adequate replacement for the former inspectors. The

primary task of this service was to produce reports and analyses rather than carry out direct field inspections which had previously helped teachers resolve difficulties in their work with pupils. The new regulations, for example, made no provision on how to deal with teachers whose vocational work had received a negative assessment.

The greatest change at secondary school level was the formal equalisation of all schools, which was supposed to guarantee equal opportunities for university enrolment to all pupils. This equalisation, however, was only achieved on paper, through administrative regulations, without actually affecting the curriculum, the level of pupils' knowledge or the qualification requirements for the teachers employed by such schools. Gymnasiums preserved their high standards. No general education subjects were prescribed for vocational secondary schools nor was a university diploma a requirement for the professors teaching in these schools. The equalisation of school levels was, therefore, more of an appearance than a reality.

Among positive achievements of the school reform were the changes in those areas where, previously, problems had not been addressed systematically by educational authorities, but *ad hoc* by individuals who encountered them.

The school reform brought great changes in the so-called extra-curricular education (including study from work). The uniform regulations came into effect in the academic year 1959–1960, when the Union of the Workers' and People's Universities of Slovenia was founded. Educational authorities demanded that the organisers of evening schools and supplementary courses offered the same level of education as that in corresponding regular schools. Only by meeting this requirement were they allowed to issue diplomas that gave their graduates the same opportunities for enrolling in higher level schools as those from regular schools. The introduction of the new extracurricular educational system opened the doors to many people who were unable to obtain the desired qualification in a regular way because of the war or their social condition.

Another important novelty concerned the education of Italian and Hungarian minorities in Slovenia. In this matter, however, the Slovene authorities had to bow in front of the pressures from within Yugoslavia. Serbs, in particular, were against any radical changes, for if the Slovene principles were to be applied throughout Yugoslavia, Serbia would have to make concessions to the Kosovo Albanians, which it was unwilling to do. Slovenia's neighbour, Italy, also opposed some of the changes, fearing reciprocity claims. It was reluctant to give its Slovene minority as much as the Slovene government was prepared to give the Italians in Slovenia. At the end of the 1950's, the Slovene leadership started expressing demands for a total bilingualism in education and public life in ethnically mixed areas. This, however, was not feasible within a few years, due to the said opposition and practical difficulties, especially the shortage of teachers with fluency in two languages. Still, the changes introduced in 1959 contributed significantly towards the emancipation of the two minority languages in Slovenia. That year, the Slovene government assumed financial responsibility for minority schools. In the academic year 1959-1960, regulations came into force in linguistically mixed areas, giving greater prominence to the Italian and Hungarian languages.

The execution of the school reform was made possible by the new manner of funding. The resources, purposely collected in newly established school funds, gave schools much better material conditions for work in the early 1960's. New secondary schools and universities were built in Slovenia and an evenly distributed network of elementary schools with local branches was established. A considerable portion of the resources was spent for the purchase of the latest imported educational tools and learning aids. Apart from the municipal funds, which covered the expenses of elementary and secondary schools, a large burden was shouldered by the national school fund. This provided the means for higher education institutions, special schools and, in agreement with local authorities, schools for minorities and the so-called worker' and people's universities.

The communist regime prepared itself particu-

larly well for the reform of higher education, where it anticipated the strongest opposition by intellectuals. This reform was not conducted by the School Reform Commission but by a special federal commission, led by Krste Crvenkovski, which prepared the proposals for it. The positions taken by this commission represented a considerable deviation from the traditional academic principles. Consequently, they were met with resistance from all Yugoslav universities.

Against the integrity of the university, the Commission proposed the strengthening of the role of faculties and, contrary to the demands for smaller faculties, political circles called for the merging of faculties into larger units. Political structures ignored the demands by university professors for higher criteria for diploma theses and dissertations, striving instead for even lower requirements for obtaining diplomas and doctorates. Most faculties were against the shortening of study courses and the opening of new two-year first-degree colleges, from which graduates would pass to the second degree of faculty study. University professors argued that it was a matter of two different types of schools and two different kinds of study. Political circles demanded further lowering of the criteria for obtaining the academic titles of university professors. In the new school system, faculties were expected to be, first and foremost, educational institutions, with research activities being confined mainly to scientific institutes. Almost none of the changes proposed by the Federal Commission were welcomed by the University of Ljubljana.

All the above changes, which had been prepared since 1953 and legally enforced between 1958 and 1962, cut deeply into the Slovene school system. The school system reform, carried out during that period, may be regarded as the most thorough and comprehensive in Slovene history. It embraced all educational levels – from primary and secondary, through to higher and post-graduate – bringing substantial changes to the organisation of the education of ethnic minorities, extracurricular education and the funding of education. The school reform was essentially a matter of executing the plans of the communist regime, indicated immedi-

ately after their taking of power. This time, however, changes were implemented at considerably higher professional and political levels than those in the first post-war years. Guidelines were based on expert analyses, a systematic approach and a simultaneous consideration of all educational levels. Although expert opinions had become better appreciated, they remained subordinated to the ideology of the ruling Party.

By 1963, when the Council of Education of Slovenia was abolished after the adoption of the new Constitution, the competences of federal institutions changed, with not all plans being implemented. Until the downfall of the communist regime, the school system in socialist Slovenia went through many, more and less successful, changes, some of which were based on the ideas from the 1950's.

Viri in literatura

Arhivski viri

AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 223 – Vlada Republike Slovenije

AS 249 – Svet za prosveto in kulturo Ljudske republike Slovenije

AS 250 – Svet za šolstvo Ljudske republike Slovenije

AS 537 – Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije

AS 631 – Zveza kulturnih organizacij Slovenije

AS 1115 – Skupščina Slovenije

AS 1589 – Centralni komite Zveze komunistov Slovenije III.

A SŠM – Arhiv Slovenskega šolskega muzeja

ZAMU – Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani

Tiskani viri

Bilten br. 1. Beograd : Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, juni 1955.

Informativni bilten Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, br. 1. Beograd : Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, juli 1956.

- Objave – Objave Sveta za prosveto in kulturo LRS (1951–1956, od 1956 Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta za kulturo in prosveto LRS in Zavoda za proučevanje šolstva, od 1958 Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta za kulturo in prosveto LRS, Sveta za znanost LRS in Zavoda za proučevanje šolstva, od 1962 Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta LRS za strokovno izobraževanje, Sveta za kulturo in prosveto LRS, Sveta za znanost LRS, Zavoda za napredek šolstva LRS in Zavoda LRS za strokovno izobraževanje).
- Osnovni problemi obaveznog školovanja. Savezni zavod za proučevanje školskih i prosvetnih pitanja, sv. 1, april 1955.
- Osnovni problemi obrazovanja odraslih. Savezni zavod za proučevanje školskih i prosvetnih pitanja, sv. 3, maj 1956.
- Problem gimnazija u sistemu srednjih škola. Savezni zavod za proučevanje školskih i prosvetnih pitanja, sv. 2, Beograd, maj 1955.
- Poročilo Komisije – Poročilo Komisije za proučevanje šolstva pri Svetu za prosveto in kulturo.
- Poročilo Zavoda – Poročilo Zavoda za napredek šolstva LRS.
- Rektorjevo poročilo – Rektorjevo poročilo o delu univerze v Ljubljani v študijskem letu ... Ljubljana : Univerza, 1954–.
- SNS – Savezna narodna skupština. Stenografske beleške. (3. sklic: 1953–1957; 4. sklic: 1958–1963).
- S.z. LS LRS – Stenografski zapiski Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije (tretji sklic: 1953–1958, knj. 1–10; četrti sklic: 1958–1963, knj. 1–13; od leta 1959: Sejni zapiski Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije).
- Šesto redovno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća : 20–22 maja i 7–10 septembra 1953 : drugi saziv : stenografske beleške : knjiga druga. Beograd : Izdaje Narodne skupštine FNRJ.
- UL FLRJ – Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije.
- UL LRS – Uradni list Ljudske republike Slovenije.

Časopisi

Delavska enotnost

Delo

Komunist

Naši razgledi

Prikazi in študije

Prosvetni delavec

Savremena škola

Slovenski poročevalec

Sodobna pedagogika

Sodobna pota

Tribuna

Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete (od 1992 Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzoje)

Literatura

Albreht, Roman: Izobraževanje delavcev. Pred posvetovanjem prosvetnih aktivistov Jugoslavije v Sarajevu. V: Delavska enotnost, XVI, št. 4, 18. 1. 1957, str. 7.

Bajt, Aleksander: Svoboda univezitetnega študija. V: Naši razgledi, VII, št. 8, 26. 4. 1958, str. 185–186.

Bavcon, Ljubo: Problemi univerze v današnji družbi. V: Naši razgledi, VI, št. 24, 28. 12. 1957, str. 600.

Bezdanov, Stevan: Vzgoja in izobraževanje v dokumentih KPJ in ZKJ. Ljubljana : Zavod SRS za šolstvo, 1981.

Blaha, Tilka: Pošolsko izobraževanje. V: Sodobna pota, III, 1958, št. 1, str. 29–31.

Bračič, Vladimir: Nekaj dejstev in spominov. V: 20 let visokega šolstva združenega v Univerzo v Mariboru : [1959–1979]. Maribor : Univerza, 1979, str. 90–94.

Bračič, Vladimir: Ustanovitev visokošolskih zavodov v Mariboru. V: Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru : MCMLXI–MCMLXXI. Maribor : Združenje visokošolskih zavodov, 1971, str. 3–6.

Broz, Josip – Tito. Borba za mir in mednarodno sodelovanje : osma knjiga. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1959.

- Crvenkovski, Krste: Reforma univerze. V: Naši razgledi, VIII, št. 24, 26. 12. 1959, str. 563.
- Cvetko, Vladimir: Boj za učiteljevo višjo izobrazbo. V: Sodobna pedagogika, VI, 1955, št. 5–6, str. 187–192.
- Cvetko, Vladimir: Eno leto izvajanja zakona o osnovni šoli. Ljubljana : DZS (Mala pedagoška knjižnica; 3), 1961.
- Cvetko, Vladimir: Na začetku nove poti. V: Sodobna pedagogika, VIII, 1957, št. 5–7, str. 129–143.
- Cvetko, V.: Ob ustanovitvi prve pedagoške akademije. V: Sodobna pedagogika, XII, 1961, št. 7–8, str. 176–177.
- Cvetko, Vladimir: Predmetnik in učni načrt za osnovno šolo. V: Sodobna pedagogika, X, 1959, št. 7–8, str. 206–217.
- Cvetko, Vladimir: Šolska inšpekcija v novih pogojih. V: Sodobna pedagogika, VII, 1956, št. 3–4, str. 65–73.
- Dekleva, Marica: Pojem enotnosti in enotne šole. V: Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole (zbrala in uredila Milan Vrtačnik in Andrej Šavli). Ljubljana : Komisija za proučevanje šolstva pri Svetu za prosveto in kulturo LRS, 1955, str. 29–39.
- Dekleva, Marica: Razmišljanje o izobrazbi pedagoškega kadra – pedagoške akademije. V: Sodobna pedagogika, XI, 1960, št. 3, str. 57–70.
- Dekleva, Marica: Šolstvo je in ostaja družbenopolitično področje. V: Sodobna pedagogika, V, 1954, št. 7–8, str. 193–197.
- Deset let delavskih univerz na Slovenskem. Ljubljana : Zveza delavskih univerz Slovenije, 1969.
- 10 let Univerze v Mariboru. Maribor : Univerza v Mariboru, 1985.
- 20 let delavskih univerz Slovenije. Ljubljana : Zveza delavskih univerz Slovenije, 1979.
- 20 let visokega šolstva združenega v Univerzo v Mariboru : [1959–1979] (ur. Senta Šetinc). Maribor : Univerza, 1979.
- Gaberc, Anka: Izobraževanje odraslih v Sloveniji. V: Gospodarski koledar 1960. Ljubljana : Nova proizvodnja, str. 32–33.

- Gabrič, Aleš: Obdobje po letu 1945. V: 75 let Univerze v Ljubljani : 75 let neprekinjega delovanja Univerze v Ljubljani : 1919–1994 (ur. Mojca Repež). Ljubljana : Univerza, 1994, str. 17–23.
- Gabrič, Aleš: Odpuščanje profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov. V: Politični pritiski in izključevanja učiteljev in sodelavcev z Univerze v Ljubljani : Poročilo Komisije za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev in sodelavcev (ur. Peter Vodopivec in Aleš Gabrič). Objave (Univerze v Ljubljani), št. 6, oktober 2000, str. 12–32.
- Gabrič, Aleš: Reforma visokega šolstva 1954–1961 ali kako uničiti ljubljansko Univerzo. V: Nova revija, XIII, 1994, št. 149, str. 105–120.
- Gabrič, Aleš: Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945–1952. Ljubljana: Mladika, 1991. (V: Borec, 43, št. 7–8–9, str. 469–656).
- Gabrič, Aleš: Slovenska matura v jugoslovanski državi. V: Od mature do mature : zgodovinski razvoj mature na Slovenskem : 1849/50–1994/95 : razstava v Slovenskem šolskem muzeju, Ljubljana, odprta 7. maja 1998 (ur. Mateja Ribarič). Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1998, str. 28–67.
- Gabrič, Aleš: Socialistična kulturna revolucija : slovenska kulturna politika 1953–1962. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1995.
- Gabrič, Aleš: Šolstvo na Slovenskem v letih 1945–1951. V: Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, 24, 1991, str. 67–92.
- Gabrič, Aleš: Temeljne značilnosti šolske reforme 1953–1962. V: Šolska kronika, 27, 1994, str. 79–89.
- Gabrovšek, Ludvik: O družbenem upravljanju na področju šolstva. V: Socialistična misel, I, 1952/53, št. 12, str. 818–823.
- Gabrovšek, Ludvik: Šolska inšpekcija (O nekaterih vprašanjih njene organizacije). V: Komunist, XVI, št. 28, 7. 11. 1957, str. 9.
- Gimnazija u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja : Prilog Deklaraciji o sistemu obrazovanja i vaspitanja u FNRJ 3. Beograd : Komisija za reformu školstva, 1957.
- Gogala, Stanko: Notranji pogoji kvalitetnega pouka. V:

- Kongres pedagoških delavcev na Bledu I. Pedagoški tisk – zvezek 2, Ljubljana : DZS, 1951, str. 77–97.
- Goričar, Jože: Pred preureditvijo pravnega in ekonomskega študija? V: Naši razgledi, III, št. 20, 23. 10. 1954, str. 9–10.
- Grafenauer, Bogo: Življenje univerze od 1945 do 1969. V: Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani. Ljubljana : Univerza, 1969, str. 143–168.
- Humek, Draga: Kako daleč smo z reformo našega obveznega šolstva. V: Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole (ur. Milan Vrtačnik in Andrej Šavli). Ljubljana : Komisija za proučevanje šolstva pri Svetu za prosveto in kulturo LRS, 1955, str. 67–72.
- Humek, Draga: O delu zvezne komisije za reformo šolstva. V: Sodobna pedagogika, VI, 1955, št. 7–8, str. 272–276.
- Humek, Draga: Pedagoške dejavnosti mariborskih prosvetnih delavcev v letih 1945–1962 : gradivo. V: Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, 24, 1991, str. 118–129.
- Humek, Draga: Prispevek k diskusiji o učnih načrtih za osnovno šolo. V: Sodobna pedagogika, 1953, št. 5–6, str. 147–155 in št. 7–8, str. 210–217.
- Ilešič, Svetozar: Nekaj misli ob združitvi Filozofske in Prirodoslovno-matematične fakultete. V: Naši razgledi, III, št. 22, 20. 11. 1954, str. 7–8.
- Jalen, France: Strokovno šolstvo v LRS. V: Gospodarski koledar 1954. Ljubljana : Nova proizvodnja, 1954, str. 64–70.
- Juhas, Mihajlo: Položaj strokovnih šol v našem šolskem sistemu. V: Prosvetni delavec, VII, št. 18, 26. 11. 1956, str. 2.
- Jurančič, Jože: Zato 12-letni vakuum. V: Prosvetni delavec, VIII, št. 19, 23. 11. 1957, str. 2.
- Jurca, Maša: Delavske in ljudske univerze v Sloveniji v sezoni 1959/60. V: Prikazi in študije, VI, št. 11, novembra 1960, str. 9–21.
- Karakter i mesto srednje šole opšteg obrazovanja u školskom sistemu. Savremena škola, X, 1955, št. 7–8, str. 455–476.
- Keršmanec, Berta: Izredni študij na višjih in visokih šo-

- lah. V: Prikazi in študije, VI, št. 7, julija 1960, str. 10–14.
- Keršmanec, Berta: Vpis slušateljev v I. letnik na visoke in višje šole 1945–1959. V: Prikazi in študije, V, št. 8, avgusta 1959, str. 1–20.
- Keršmanec, Berta in Nagode, Marija: Kako dolgo študirajo naši visokošolci. V: Prikazi in študije, II, št. 6, junija 1956, str. 1–11.
- Kimovec, Franc: Nekaj načelnih misli ob uvajanju šolskih odborov. V: Sodobna pedagogika, V, 1954, št. 5–6, str. 129–132.
- Kimovec, Franca: Tokrat gre zares. V: Prosvetni delavec, IV, št. 18–19, 25. 11. 1953, str. 1.
- Kompare, Dušan: Prednosti in pomanjkljivosti sedanjega izpita na gimnazijah. V: Sodobna pedagogika, XIII, 1962, št. 9–10, str. 250–254.
- Končnik, Drago: Pouk v kombiniranih oddelkih. V: Sodobna pedagogika, V, 1954, št. 9–10, str. 283–288.
- Kongres pedagoških delavcev na Bledu I. Pedagoški tisk – zvezek 2. Ljubljana : DZS, 1951.
- Kongres pedagoških delavcev na Bledu II. Pedagoški tisk – zvezek 3. Ljubljana : DZS, 1951.
- Kopriva, Alfonz: O skupinskem delu v razredu. V: Sodobna pedagogika, VIII, 1957, št. 5–7, str. 153–163.
- Kos, Karel: Vloga in izobraževanje odraslih v sodobnem družbenem življenju. V: Uresničevanje šolske reforme. Ljubljana : DZS, 1962, str. 93–103.
- Kos, Karel: Za načrtno izobraževanje učiteljskega kadra. V: Prosvetni delavec, IX, št. 7, 14. 4. 1958, str. 1.
- Kotnik, Josip: K preosnovi obveznega osemletnega šolanja. V: Slovenski poročevalec, XIV, št. 28, 3. 2. 1953, str. 4.
- Kušej, Gorazd: Kriza našega univerzitetnega študija. V: Naši razgledi, VII, št. 3, 8. 2. 1958, str. 62–63.
- Kušej, Gorazd: Priprave na zakon o univerzi v Ljubljani. V: Naši razgledi, V, št. 22, 24. 11. 1956, str. 518–519.
- Lapuh, Milivoj: Razvoj šolske zgradbe v Sloveniji. V: Razstava 5 let – 100 šol : 1969–1973. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1973, str. 11–17.
- Leskovic, Viktor: O pomenu ljudskih univerz. V: Večer, IX, št. 32, 7./8. 2. 1953, str. 4.

- Majhen, Vlado: Izvajanje šolske reforme je v polnem teku. V: Gospodarski koledar 1960. Ljubljana : Nova proizvodnja, 1960, str. 20–21.
- Majhen, Vladko: Naša prosvetna politika kot sredstvo oblikovanja socialistične zavesti. V: Sodobna pedagogika, IX, 1958, št. 8, str. 203–210.
- Majhen, Vlado: O izobraževanju odraslih. V: Sodobna pota, III, 1958, št. 3, str. 97–104.
- Majhen, Vladko: Samo družbeno upravljanje lahko prispeva k demokratizaciji našega šolstva. V: Slovenski poročevalec, XV, št. 83, 9. 4. 1954, str. 4.
- Mencin, Rudolf: K predlogu o bodočem šolanju učiteljstva. V: Prosvetni delavec, VII, št. 6, 30. 3. 1956, str. 1.
- Mencin, Rudolf: Ob razpravi o bodočem šolanju učiteljskega kadra. V: Naši razgledi, V, št. 10, 26. 5. 1956, str. 243–244.
- Nagode, Marija: Družbeno upravljanje šol. V: Prikazi in študije, III, št. 6, junija 1957, str. 10–15.
- Naši uspehi na šolskem, znanstvenem in kulturno-prosvetnem področju. Ljubljana : Cankarjeva založba (Politična knjižnica; 37), 1958.
- Novak, Drago: Pota Zavoda za šolstvo od leta 1956 do danes. V: 40 let Zavoda za šolstvo. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1996, str. 8–27.
- Obavezna osmogodišnja škola u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja : Prilog Deklaraciji o sistemu obrazovanja i vaspitanja u FNRJ 2. Beograd : Komisija za reformu školstva, 1957.
- Ob predložitvi osnutka zakona o pedagoških akademijah. V: Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole (ur. Milan Vrtačnik in Andrej Šavli). Ljubljana : Komisija za proučevanje šolstva pri Svetu za prosveto in kulturo LRS, 1955, str. 145–158.
- Obrazovanje nastavnog kadra u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja : Prilog Deklaraciji o sistemu obrazovanja i vaspitanja u FNRJ 7. Beograd : Komisija za reformu školstva, 1957.
- Obrazovanje odraslih u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja : Prilog Deklaraciji o sistemu obrazovanja i vaspitanja u FNRJ 6. Beograd : Komisija za reformu školstva, 1957.

- Onič, Franc: Gimnazija v bodočnosti. V: Prosvetni delavec, VIII, št. 2, 31. 1. 1957, str. 1.
- Osnovni statistični podatki o razvoju i stanju školstva u Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji : dokumentacija uz Deklaraciju o sistemu obrazovanja i vaspitanja u FNRJ. Beograd : Savezna narodna skupština, Komisija za reformu školstva odbora za prosvetu, 1957.
- Osolnik, Bogdan: Idejni temelji Zveze komunistov kot izhodišče vzgojnega dela prosvetnih delavcev. V: Sodobna pedagogika, IX, 1958, št. 8, str. 211–218.
- Ostanek, France: Šolski sistem na Slovenskem v obdobju 1774 do 1963. V: Šolski sistemi na Slovenskem od 1774–1963. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1964, str. 7–30.
- O šolski reformi. Razgovor z Milošem Žankom. V: Naši razgledi, V, št. 5, 10. 3. 1956, str. 106–107.
- Pediček, Franc: Kje smo z našo pedagoško znanostjo. V: Naši razgledi, VII, št. 1, 11. 1. 1958, str. 6–7.
- Pediček, Franc: O nekaterih sugestijah za bodoči razvoj naše pedagoške znanosti. V: Naši razgledi, VII, št. 2, 25. 1. 1958, str. 38–40 in št. 5, 8. 3. 1958, str. 112–113.
- Pediček, Franc: O projektu “usmerjeno izobraževanje”. V: Vzgoja in izobraževanje, XXIII, 1992, št. 5, str. 11–17.
- Pediček, Franc: Razmišljanje o gimnazijski maturi. V: Naši razgledi, XI, št. 11, 9. 6. 1962, str. 206–207.
- Perovšek, France: Moja resnica : spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani. Ljubljana : Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije; Koper : Artis, 1997.
- Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani (ur. Roman Modic). Ljubljana : Univerza, 1969.
- Polanec, Lujo: Deset let razvoja visokošolskih zavodov v Mariboru in reforma študija. V: Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru : MCMLXI–MCMLXXI. Maribor : Združenje visokošolskih zavodov, 1971, str. 15–22.
- Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ. Beograd : Komisija za reformu školstva odbora za prosvetu Savezne narodne skupštine, 1957.

- Problemi šolske reforme. Beograd : Komisija za reformu školstva, 1956.
- Raič, Milivoj: Velik korak. V: 20 let visokega šolstva združenega v Univerzo v Mariboru : [1959–1979] (ur. Senta Šetinc). Maribor : Univerza, 1979, str. 99–103.
- Razstava 5 let – 100 šol : 1969–1973. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1973.
- Rozman, Vlado: O ocenjevanju in nagrajevanju. V: Prosvetni delavec, X, št. 12, 8. 6. 1960, str. 3.
- Schmidt, Vlado: Povojni razvoj, sedanje stanje in perspektive pedagoške znanosti na Slovenskem. V: Sodobna pedagogika, IX, 1958, št. 9, str. 227–237.
- Schmidt, Vlado: Pri kom – 12 letni vakuum. V: Prosvetni delavec, VIII, št. 20, 13. 12. 1957, str. 2.
- Schmidt, Vlado: Socialistična pedagogika med etatizmom in samoupravljanjem. Ljubljana : Dopisna delavska univerza Univerzum, 1982.
- VII. kongres Saveza komunista Jugoslavije. Beograd : Kultura, 1958.
- Sklepi I. kongresa pedagoških delavcev, ki je bil na Bledu od 16. do 20. oktobra 1950. V: Kongres pedagoških delavcev na Bledu II. Pedagoški tisk – zvezek 3, Ljubljana : DZS, 1951, str. 264.
- Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana : Mladinska knjiga Založba, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, 2. zvezek.
- Slučaj Žanko (ur. Mihailo Blečić in Ivica Dolenc). Beograd : M. Blečić (et al.), 1986.
- Strobl, Majda: O avtonomiji univerz. V: Pravnik, XII, 1957, št. 5–8, str. 358–365.
- Stručne šole u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja : Prilog Deklaraciji o sistemu obrazovanja i vaspitanja u FNRJ 4. Beograd : Komisija za reformu školstva, 1957.
- Svet za prosveto in kulturo LRS za reformo učiteljskega študija. V: Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole (ur. Milan Vrtačnik in Andrej Šavli). Ljubljana : Komisija za proučevanje šolstva

- pri Svetu za prosveto in kulturo LRS, 1955, str. 141–144.
- Šavli, Andrej: Ob uvedbi novega učnega načrta za prve tri razrede obvezne šole. V: *Sodobna pedagogika*, VIII, 1957, št. 5–7, str. 143–148.
- Šavli, Andrej. Prosvetni delavci o dosedanji in bodoči obvezni šoli. V: *Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole* (ur. Milan Vrtačnik in Andrej Šavli). Ljubljana : Komisija za proučevanje šolstva pri Svetu za prosveto in kulturo LRS, 1955, str. 113–128.
- Šegula, Iva: Pomen psihologije za vzgojno in učno delo. V: *Kongres pedagoških delavcev na Bledu I. Pedagoški tisk – zvezek 2*, Ljubljana : DZS, 1951, str. 99–141.
- Šegula, Iva: Eksperimentalno delo v LRS. V: *Uresničevanje šolske reforme*. Ljubljana : DZS, 1962, str. 23–45.
- Šilih, Gustav: Značilnosti in pogoji kvalitetnega pouka. V: *Kongres pedagoških delavcev na Bledu I. Pedagoški tisk – zvezek 2*, Ljubljana : DZS, 1951, str. 45–75.
- Škerlj, Božo: Prirodoslovno-matematična in Filozofska fakulteta : deljena ali skupna? V: *Naši razgledi*, IV, št. 6, 19. 3. 1955, str. 126–127.
- Školstvo u FNR Jugoslaviji od šolske 1945–1946 do 1950–51 godine. Beograd : Savet za nauku i kulturu Vlade FNRJ, 1952.
- Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja : katalog stalne razstave : III. del (1918–1991). Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 2002.
- Šmiljanić, Milica: Obrazovanje odraslih. V: *Savremena škola*, X, 1955, št. 3–4, str. 197–207.
- 40 let Zavoda za šolstvo. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1996.
- Temeljna načelna vprašanja, stališča, opredelitve, motivi, zbirna utemeljitev in zaključki o organizaciji obveznega šolanja in osnovna vprašanja, načela in zaključki o šolanju učnega kadra za obvezno šolanje. Ljubljana, 1956.
- Trnovec, Štefan: Dobili smo nov predmet. V: *Sodobna pedagogika*, VIII, 1957, št. 5–7, str. 149–153.

- Univerza v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve : 1945–1975 (ur. Roman Modic). Ljubljana : Univerza, 1975.
- Uresničevanje šolske reforme. Ljubljana : DZS, 1962.
- Urošević, Milivoje: O nekim problemima u vezi sa reformom školstva. V: Savremena škola, X, 1955, št. 1–2, str. 23–35.
- Urošević, Milivoje: Sedanja gimnazija je zastarela. (Iz referata na sarajevskem plenumu). V: Prosvetni delavec, V, št. 8, 30. 4. 1954, str. 1.
- Urošević, Milivoje: Splošno in strokovno izobraževanje. V: Prosvetni delavec, VI, št. 11, 10. 6. 1955, str. 2–3.
- Virant, Milojka: Materialne osnove šolstva v LR Sloveniji. V: Prikazi in študije, I, št. 3, avgusta 1955, str. 19–21.
- Virant-Zajšek, Milojka: Statistični pregled razvoja šolstva v LR Sloveniji v šolskih letih 1945/46 do 1956/57. V: Prikazi in študije, III, št. 7, julija 1957, str. 1–51.
- Virant-Zajšek, Milojka: Visoke šole v letu 1954. V: Prikazi in študije, I, št. 4, septembra 1955, str. 17–21.
- Vodopivec, Peter in Pivec, Franci: O študentskem organiziranju po drugi svetovni vojni. V: Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani (ur. Roman Modic). Ljubljana : Univerza, 1969, str. 169–192.
- Vogelnik, Dolfe: Razmišljanja o novi podobi slovenske univerze. V: Naša sodobnost, IX, 1961, št. 2, str. 159–166.
- Voglar, Dušan: Svoboda univerzitetnega študija. V: Tribuna, VIII, št. 11–12, 30. 7. 1958, str. 15.
- Vovko, Andrej: Vzgoja in izobraževanje v dokumentih kongresov KPS/ZKS. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1982.
- Vranc Ernest: Čemu 12-letni vakuum. V: Prosvetni delavec, VIII, št. 15, 27. 9. 1957, str. 1.
- Vranc, E: "Vakuum" – neresničen? Pojasnilo k polemiki o vrednotenju pedagoške znanosti. V: Prosvetni delavec, IX, št. 1–2, 11. 1. 1958, str. 4.
- Vrtačnik, Milan: Mreža obveznih osnovnih šol na Slovenskem v preteklosti, sedanjosti in prihodnosti.

- V: Uresničevanje šolske reforme. Ljubljana : DZS, 1962, str. 104–120.
- Wildman, Oton: Obdobje važnih sprememb v strokovnem šolstvu. V: Gospodarski koledar 1960. Ljubljana : Nova proizvodnja, 1960, str. 26–27.
- Winkler, Venceslav: O šolskih odborih. Ljubljana : Gospodarski vestnik, 1958.
- Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954 (zbrala in uredila Darinka Drnovšek). Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2000.
- Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole (ur. Milan Vrtačnik in Andrej Šavli). Ljubljana : Komisija za proučevanje šolstva pri Svetu za prosveto in kulturo LRS, 1955.
- Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru : MCMLXI–MCMLXXI. Maribor : Združenje visokošolskih zavodov, 1971.
- Ziherl, Boris: O vlogi svetovnega nazora v znanosti in umetnosti. V: Sodobna pedagogika, IX, 1958, št. 8, str. 219–226.
- Zwitter, Fran: K šolski reformi. V: Naši razgledi, V, št. 7, 7. 4. 1956, str. 163–164.
- Zwitter, Fran: Problemi zveznega univerzitetnega zakona. V: Naši razgledi, III, št. 7, 3. 4. 1954, str. 5–6.
- Žanko, Miloš: Osnovni namen in družbene naloge obveznega šolstva (Odlomki iz referata, predloženega Komisiji za reformo šolstva). V: Sodobna pedagogika, VII, 1956, št. 1–2, str. 1–5.
- Žlebnič, Leon: O nesprejemljivi kritiki naše pedagoške znanosti. V: Sodobna pedagogika, IX, 1958, št. 9, str. 238–256.
- Žužek, Nande: Odprla so se vrata Ljudske univerze. V: Ljudska pravica-Borba, XVIII, št. 253, 9. 10. 1953, str. 3.

Osebno kazalo

A

Adlešič, Miroslav 59
Albreht, Roman 176–178

B

Bajt, Aleksander 212, 234
Bavcon, Ljubo 224, 225, 242
Bertoncelj, Ivan 56
Bezdanov, Stevan 154, 165
Blaha, Tilka 93, 179–182, 185, 186, 190
Bohinc, Rozika 46
Bračič, Vladimir 243, 244, 248, 249, 251, 262
Broz, Josip – Tito 16, 17, 82

C

Ciperle, Jože 10
Crvenkovski, Krste 93, 94, 142, 221, 228, 239, 240,
242, 271, 280
Cvetko, Vladimir 54, 62, 63, 85–87, 105, 106, 115,
117, 118, 123, 130

Č

Čamo, Edhem 251
Čolaković, Rodoljub 40, 51, 64, 71, 78, 90, 93, 125,
138, 140, 179, 196, 214, 215, 265, 273

D

Dekleva, Marica 42, 48, 56–58, 130

Deleon, Ašer 179
Djilas, Milovan → Đilas, Milovan

Đ

Đilas, Milovan 15, 37, 38

E

Engels, Friedrich 79

F

Fettich, Viktor 230

G

Gaberc, Anka 177, 189

Gabrič, Aleš 16, 38, 108, 211, 212, 236, 261

Gabrovšek, Ludvik 38, 39, 81, 93, 94, 112, 124, 125,
131, 132, 144, 146, 148, 204, 243, 257, 258

Gogala, Stanko 30

Goričar, Jože 216, 217

Goršič, Milko 80, 197, 238

Gradnik, Alojz 79

Grafenauer, Bogo 211, 215, 235, 236, 244, 262

Grahor, Olga 59

H

Hainz, Jože 79

Hočevar, France 219

Humek, Draga 34, 52, 54, 56, 58, 79, 93, 265, 273

I

Ilešič, Svetozar 217, 218

J

Jalen, France 27

Jerovšek, Janez 109

Juhas, Mihajlo 139

Jurančič, Jože 106–108, 110

Jurca, Maša 189, 190

K

Kapor, Čedo 93

Kardelj, Edvard 79, 82, 136, 204, 214, 254

Kavčič, Stane 160
Keršmanec, Berta 189, 223, 245
Kimovec, Franc 29, 36, 41, 42, 46, 48, 52, 54–56,
124, 125, 218, 265, 273
Kocijančič, Boris 218
Kompore, Dušan 153
Koncilija, Janez 19, 33, 38
Končnik, Drago 21
Kopriva, Alfonz 106
Kos, Karel 139, 190, 191, 237
Košar, Jože 70
Košmelj, Miran 144, 151
Kotnik, Josip 24
Kraigher, Boris 46, 48, 64, 72, 94, 95, 111, 146, 158,
159, 163, 164, 217, 218, 221–223, 227, 229, 231,
235, 242, 244
Krivic, Vladimir 223, 224
Kropušek, Tone 245
Kuhelj, Anton 216, 226, 229
Kušej, Gorazd 60, 213, 224, 225, 242

L

Lapuh, Milivoj 261
Lavrič, Božidar 226
Ledinek, Miloš 64
Lenin, Vladimir Iljič Uljanov 82
Leskošek, Franc 26
Leskovic, Viktor 27
Lipuzič, Boris 112, 225, 242
Liška, Janko 178, 179
Lunaček, Pavel 200

M

Majhen, Vladko 39, 52, 58, 63, 64, 77, 78, 81, 84–86,
88, 93–95, 104, 110, 113, 114, 121, 129, 132,
136, 141, 143, 146, 148, 151, 170–173, 181,
189, 201, 232, 243, 257, 265, 273
Majhen, Vlado → Majhen, Vladko
Maležič, Matija 195
Malovrh, Alojz 43, 44, 47
Marija Terezija 42
Marinko, Miha 43, 47, 111

Markovič, Moma 184
Marx, Karl 79, 82
Mazaj, Jože 44, 46
Melihar, Stane 63, 242
Mencin, Rudolf 76
Mihelič, Stane 45, 46
Minič, Milka 93
Mitrovič, Mitra 56, 93
Močilnik, Silvestar 70
Muser, Erna 78

N

Nagode, Marija 41, 223
Novak, Drago 54
Nučič, Črt 177

O

Onič, Franc 145
Osolnik, Bogdan 88, 237
Ostaneč, France 20

P

Papež, Josipina 43–47
Pardubský, Rajko 200
Pavičević, Mišo 93
Pediček, Franc 108–110, 152, 153, 261
Pernuš, Jože 240, 242
Perovšek, France 231–233, 244
Piškur, Lojze 227, 242
PleTERSki, Janko 170
Polanec, Lujo 249
Prihoda, Václav 30

R

Raič, Milivoj 249, 262
Ranković, Aleksandar 157
Ravbar, Miroslav 70, 74
Regent, Ivan 29, 94, 111, 177, 178, 180, 181
Repe, Božo 10
Rozman, Vlado 126, 127
Ribičič, Mitja 94

S

Schmidt, Vlado 56, 79, 93, 107–110
Slodnjak, Anton 236
Slomšek, Anton Martin 79
Smolinsky, Mile 44–47
Sovre, Anton 60
Stalin, Josif Visarionovič Džugašvili 107
Stambolić, Petar 81
Strmčnik, Franc 109
Strobl, Majda 223, 234
Struna, Albert 261
Stupan, Bogomir 53, 69

Š

Šavli, Andrej 59, 105
Šegula, Iva 30–32, 105
Šentjurc, Lidija 198
Šilih, Gustav 30, 56
Širec, Jože 58, 59
Škerlj, Božo 217
Šmiljanić, Milica 67
Šnuderl, Maks 254

T

Tavčar, Ivo 187, 188
Tito → Broz, Josip
Tomšič, Vida 43, 94, 111, 146, 158, 162, 163, 188,
218
Trampuž, Boris 227
Trinkaus, Vinko 183, 186
Trnovec, Štefan 106

U

Urošević, Milivoje 68–70, 93

V

Vedernjak, Marija 45
Vilfan, Joža 249, 250
Vilfan, Marija 185, 186
Vipotnik, Janez 217, 218, 231
Virant, Milojka → Virant-Zajšek, Milojka
Virant-Zajšek, Milojka 21, 138, 223

Vodopivec, Vlado 63, 64
Vogelnik, Dolfe 214, 227, 235, 240, 241, 251, 253,
254
Voglar, Dušan 234
Vojsk, Adolf 230
Vranc, Ernest 30, 106–108
Vrtačnik, Milan 21
Vukmanović, Svetozar 195

W

Wedenig, Ferdinand 161
Wildman, Oton 141
Winkler, Venceslav 56, 87

Z

Zdešar, Henrik 54, 56, 79, 142
Ziherl, Boris 16, 40, 46–48, 79, 88, 94, 146, 176, 179,
217–219, 254
Zirkelbach, Slavica 129
Zwitter, Fran 60, 75, 215, 216, 229, 232, 242

Ž

Žanko, Miloš 52, 53, 63, 65, 73, 74, 93, 140, 202,
265, 273
Žlebnik, Leon 109, 110
Žontar, Josip 212
Župančič, Andrej 60
Žužek, Nande 28